

LETONICA

HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS

LITERATŪRA FOLKLORA MĀKSLA

IZNĀK KOPŠ 1998. GADA AUGUSTA

2004

10

Dibinātājs
LITERATŪRAS, FOLKLORAS UN MĀKSLAS INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 000702230

Redakcijas kolēģija
DACE BULA, ALVYDAS BUTKUS (Lietuva), ELITA GROSMANE,
IEVA E. KALNIŅA (galvenā redaktore), JANĪNA KURSĪTE,
LALITA MUIŽNIECE (Kalamazū, ASV), ANITA ROŽKALNE,
JANA TESARŽOVA (Slovākija), GUNA ZELTIŅA

Redakcijas adrese
Akadēmijas laukums 1 – 1315, Rīga LV 1050
tālr. (371) 7229688, fakss (371) 7229017

Žurnāls izdots ar Latvijas Zinātnes padomes atbalstu

Redaktors *Raimonds Briedis*
Tulkotāja *Ieva Burčika*
Datormaketētāja *Ilze Stikāne*

Formāts 60 x 90/16
Izdošanai sagatavots SIA "N. I. M. S.", tālr. 7311424
Iespiests tipogrāfijā SIA "NIPO NT"

SATURS

RAKSTI

<i>Dace Bula</i> . "Ar muti Eiropā" – globāli procesi, identitāte un publiskais diskurss	5
<i>Valdis Ķikāns</i> . Latviešu literatūra: par un pret globalizāciju	17
<i>Vladimirs Kulakovs</i> . Videvuta dievi	36
<i>Inguna Sekste</i> . Georgs Brandess un latviešu literatūrkritika	71
<i>Benedikts Kalnačs</i> . Baltijas drāma Eiropas kontekstā: 19. gadsimta beigas – 20. gadsimta sākums	100
<i>Ieva Kalniņa</i> . Vēstule – literatūras vēstures pētniecības objekts	111

ARHĪVI, DOKUMENTI, FAKTI

<i>Aivars Peldvē</i> . Ernsta Glika portrets	121
<i>Biruta Gudriķe</i> . Kā Mārcis Zīraks kļuva par Ziemciešu Mariju	126
<i>Jana Vērdiņa</i> . Mazirbē pierakstīts dzīvesstāsts	132

JAUNĀKĀS LITERATŪRAS APSKATS

<i>Māra Grudule</i> . Rosinoša grāmata	140
<i>Ieva Kalniņa</i> . Cilvēks grib dzīvot – monogrāfija par Mārtiņu Zivertu	146
<i>Maira Vāliere</i> . Pirmā monogrāfija par Jāni Akurateru	150
<i>Bronislavs Tabūns</i> . Pamatīgums.	156
<i>Lita Silova</i> . "Ko mēs zinām par drēbniekmeistara dēlu Čadaraini un ko mēs zinām par dzejnieku Čaku?"	159

PERSONĀLIJAS

<i>Biruta Gudriķe</i> . Mirdza Ābola – jubilāre	161
<i>Bronislavs Tabūns</i> . Radošais briedums: Dzidrai Vārdaunei – 75	163

ZINĀTNES DZĪVE

<i>Janīna Kursīte</i> . Ekspedīcija uz Kaļiņingradas apgabalu	165
---	-----

KONFERENCES

<i>Ieva Kalniņa</i> . Baltijas pētnieku tikšanās Turku	168
<i>Māra Grudule</i> . Konference "Vācu teātris ārzemēs no 17. gadsimta līdz mūsdienām"	170
<i>Andris Bullis</i> . Klasisko studiju latviskās koordinātas: Rīgas III Starptautiskā klasisko studiju konference	173

HRONIKA	175
----------------------	-----

IN MEMORIAM

Labi būt stipram, gudram divreiz labāk: Elzai Kokarei aizejot	191
---	-----

ŽURNĀLA "LETONIKA" 10 NUMURU RAKSTU RĀDĪTĀJS	193
---	-----

AUTORI	200
---------------------	-----

CONTENTS

ARTICLES

<i>Dace Bula</i> . "By Mouth to Europe": Political Processes, Identity, and in Public Discourse	5
<i>Valdis Ķikāns</i> . Globalization in Latvian Literature: the Pros and Cons	17
<i>Vladimirs Kulakovs</i> . Videvuts' Gods	36
<i>Inguna Sekste</i> . Georg Brandes and Latvian Literary Criticism	71
<i>Benedikts Kalnačs</i> . Baltic Drama in a European Context: the Turn of the 19 th and 20 th Centuries	100
<i>Ieva Kalniņa</i> . Letter as an Object of Research in Literary History	111

ARCHIVES, DOCUMENTS, FACTS

<i>Aivar Pöldvee</i> . Portrait of Ernst Glück	121
<i>Biruta Gudriķe</i> . How Mārcis Ziraks Became Ziemciešu Marija	126
<i>Jana Vērdiņa</i> . A Biography, Written Down in Mazirbe	132

REVIEWS

<i>Māra Grudule</i> . An Inspiring Book	140
<i>Ieva Kalniņa</i> . The Man Wants to Live – a Monograph on Mārtiņš Zīverts	146
<i>Maira Valtere</i> . The First Monograph on Jānis Akuraters	150
<i>Broņislavs Tabūns</i> . Profundity	156
<i>Lita Silova</i> . What Do We Know about Čadarainis, the Tailor's Son, and What Do We Know about Čaks, the Poet?	159

PERSONALIA

<i>Biruta Gudriķe</i> . Mirdza Ābola's Jubilee	161
<i>Broņislavs Tabūns</i> . Mature Creativity. Dzidra Vārdaune's 75 th Birthday	163

SCHOLARLY LIFE

<i>Janīna Kursīte</i> . Expedition to Kalinigrad region, Russia	165
---	-----

CONFERENCES

<i>Ieva Kalniņa</i> . Meeting of Scholars from Baltic States in Turku	168
<i>Māra Grudule</i> . Conference "German Theater Abroad From the 17 th Century Till Today"	170
<i>Andris Bullis</i> . The Latvian Coordinates in Classical Studies. The 3 rd International Conference of Classical Studies in Riga	173

CHRONICLES	175
------------------	-----

IN MEMORIAM

It's Good to Be Strong, but It's Twice as Good to Be Wise. In Memoriam Elza Kokare	191
--	-----

INDEX OF ARTICLES PUBLISHED IN 10 ISSUES OF THE JOURNAL	193
---	-----

AUTHORS	200
---------------	-----

Dace Bula

“AR MUTI EIROPĀ” – GLOBĀLI PROCESI, IDENTITĀTE UN PUBLISKAIS DISKURSS

Latviešu sakāmvārds “Ar muti Rīgā, ar darbiem aizkrāsne”¹ pirms pāris gadiem ieguva jaunu – modernizētu vai, varbūt jāsaka, globalizētu – versiju: “Ar balsi Eiropā, ar darbiem provincē”². Tas bija virsraksts avīzes publikācijai par Liepājas ielu nesakārtotību, kas pilsētu padara netīkamu ārzemju tūristiem. Šāds sakāmvārda pārveidojums, no vienas puses, apliecina tradicionālo mutvārdu tekstu dzīvīgumu un spēju piemēroties tehnoloģizētas plašsaziņas videi. Bet, no otras puses, tas rāda, ka globāli politiski procesi kļūst par pamatu ikdienas

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

komunikatīvai kreativitātei un saziņas ceļā veido ietvaru mūsu skatījumam uz lokālo lietu kārtību.

Izmantojot sakāmvārdu, minētā avīžraksta autors bija vēlējies atsaukties uz tā tradicionālo metaforisko nozīmi, atgādinot par vārdu mūžseno neatbilstību darbiem un neizbēgamo plaisu starp tālejošiem mērķiem un pieticīgiem rezultātiem. Savukārt mana raksta nolūks ir nevis pretstatīt vārdus darbiem, bet gan pievērsties tikai vārdiem vai, precīzāk, tam, kas tiek paveikts “ar muti” – lietojot valodu, verbālā saziņā. No šāda skatpunkta pievērsīšos t.s. Eiropas identitātei un centīšos parādīt, kā globālā telpa un pasaules procesi saziņas ceļā tiek pārnesti uz cilvēku ikdienas dzīves telpu un identitātes praksi.

Eiropas identitāte?

Eiropas identitāte un attiecības starp globālo, reģionālo un lokālo Eiropas kontekstā turpat vai desmit gadus ir aktuāla tēma virknē sociālo un humanitāro zinātņu, kuras tā vai citādi nodarbojas ar identitātes jautājumu pētīšanu, īpaši antropoloģijā, etnoloģijā un folkloristikā. Šai tēmai ir sava, nebūt ne pārāk vienkārša priekšvēsture. Vēl 20. gs. septiņdesmitajos gados doma, ka Eiropa būtu piemērota vieta antropoloģiskiem pētījumiem, šķita samērā revolucionāra salīdzinājumā ar nozarē ierasto interesi par tiešā un pārnēstā nozīmē tālām kultūrām. Nākamā desmitgade apliecina, ka antropologam ir gan ko darīt Eiropā, bet ar 20. gs. deviņdesmitajiem gadiem par pilntiesīgu pētniecisku problēmu izvērsās Eiropa pati – gan kā jēdziens, gan kā politisks/ekonomisks/ģeogrāfisks un kultūras veselums³. Etnoloģija un folkloristika līdz šai problemātikai veikušas nedaudz savādāku ceļojumu – drīzāk laikā (no pagātnes uz mūsdienām), nevis telpā, jo ģeogrāfiski sākotnēji bijušas saistītas tieši ar Eiropas kultūru izzināšanu. Jau 20. gs. sešdesmito gadu beigās tika radīts jauns zinātnes nozares apzīmējums “Eiropas etnoloģija”, kas, sekojot vācu folkloristu ierosmei, pa daļai vairākās Eiropas valstīs aizstāja “folkloristiku” (vācu *Volkskunde*) kā ideoloģiski kompromitētu zinātņi. Bet tā pēc būtības drīzāk bija etnoloģija Eiropā, nevis Eiropas etnoloģija, jo Eiropa kā pētījuma priekšmets tajā ienāk tikai deviņdesmito gadu otrajā pusē.⁴ Tas ir likumsakarīgi, jo interesi par Eiropas identitāti vai Eiropas apziņu

raisa Eiropas integrācijas process, bet īpaši – Eiropas Savienības Māstrihtas līgumā pieteiktais oficiālais kurss uz pilsoņu Eiropas izveidi un no tā izrietošie centieni veicināt iedzīvotāju vidū lojalitāti pret Eiropas Savienību un pat tādu Eiropas piederības apziņu, kas būtu alternatīva nacionālajai piederībai.

Viens no ietekmīgākajiem autoriem šai literatūrā ir britu antropologs Kriss Šors (*Shore*), kas ir daudzu Eiropas identitātei veltītu rakstu autors un vairāku rakstu krājumu sastādītājs⁵. Viņa pētījumu centrā – jautājums: vai un kādā mērā iespējams Eiropas identitāti un Eiropas apziņu padarīt par sabiedrības viedokli? Šors analizē ES politiku izmantotās stratēģijas tehnokrātu Eiropas pārvēršanai par pilsoņu/tautas Eiropu. Viņš norāda, ka ES aktivitātes publiskas lojalitātes radīšanā ir pārsteidzoši līdzīgas tām, kādas dažādos laikposmos izmantotas nacionālo valstu veidošanā, kā pilsonības jēdziena ieviešana; emblemātisku zīmju radīšana (karogs, pase, himna, valūta, markas u.tml.); Eiropas "eiropeizācija" ar izglītības palīdzību, kā arī rīkojot dažādus reprezentatīvus pasākumus un veidojot reprezentatīvas sociālas vienības (Eiropas balvas, Eiropas kultūras nedēļas un mēneši, Eiropas sporta komandas, Eiropas Jauniešu orķestris u.tml.). "Šo darbību rezultāts," Šors raksta, "ir tāds, ka nacionālisma ideoloģija tiek vienkārši aizstāta ar jaunu eiropeisma ideoloģiju, neskatoties uz to, ka nacionālisma ideoloģija tiek uzskatīta par galveno šķērsli Eiropas integrācijas ceļā."⁶ Tomēr paņēmienu, kas bijuši auglīgi nācijvalstu izveidē, pēc Šora domām, nav devuši gaidīto iznākumu Eiropas lojalitātes radīšanā: "Lielākā eiropiešu daļa paliek spītīgi pielaulāti savām nācijvalstīm un neizrāda tikpat kā nekādas zīmes, kas liecinātu par vēlmi atpļēst rokām pieņemt ES entuziastu piedāvāto Eiropas identitāti. Briseles politiku izlolotā vīzija par vienotu bezrobežu Eiropu visumā nav vīzija, kam pievienotos Eiropas pilsoņu vairums. Nesenie sabiedrības viedokļa pētījumi drīzāk liecina, ka kopš astoņdesmito gadu beigu augstās atzīmes cilvēki visā kontinentā kļuvuši daudz vienaldzīgāki un pat naidīgāki pret Eiropas projektu."⁷

Pilnībā pievienojos Šoram, kamēr runa ir par neproblemātiskas Eiropas identitātes pastāvēšanu vai iespēju Eiropas apziņu radīt no augšas. Tomēr pētījumi kultūras saziņas jomā liecina, ka sabiedrības apziņa nepavisam nav vienaldzīga pret Eiropas ideju. Tieši pretēji –

mēs pat varam runāt par plaši izplatītu saziņas tradīciju vai publiskā diskursa stilu – ar patiesu verbālo kreativitāti atsaukties uz Eiropu dažādās saziņas situācijās. Tas vērojams tiklab ES dalībvalstīs, kā arī valstīs, kuras nav ES sastāvā.⁸ Lai noteiktu Eiropas patieso vietu identitātes veidošanās procesos, manuprāt, svarīgi pievērsties arī šai – kultūras saziņas un publiskā diskursa jomai, kas, jādomā, būtiski papildinātu ainu, ko sniedz aptauju dati un statistikas rādītāji par Eiropas iedzīvotāju tendencēm darba tirgus meklējumos, preču izvēlē, svešvalodu apguvē u.tml.

“Eiropa mūs nesaprātīs”

Latvijā Eiropas diskurss pastāv jau vairāk nekā desmit gadus. Tas parādījās reizē ar neatkarības atjaunošanu un ideju par atgriešanos Eiropā, saraujot saites ar padomisko pagātni un darot galu valsts starptautiskajai izolētībai. Kaut arī šai rakstā izmantotā empīriskā materiāla liela daļa ir piemēri no mediju tekstiem, tomēr jāuzsver Eiropas diskursa izteiktā komunikatīvā intertekstualitāte. Tas brīvi šķērso saziņas notikumu robežas – no publiskām politiķu runām līdz kultūras tekstiem un ikdienas sarunām. Tajā izteiktās idejas un frāzes tiek atdalītas no konteksta un lietotas jaunās situācijās, tādējādi kļūstot par t.s. “*publiskajiem vārdiem*”, ar ko sociolingvistikā saprot “*standartfrāzes – proverbus, lozungus, klišejas un idiomātiskus izteicienus, kurus iegūmē, atkārtoti un citē vēl ilgi pēc pirmā lietojuma*”.⁹

Spilgtākais šī diskursa piemērs neapšaubāmi ir populārais teiciens “Eiropa mūs nesaprātīs”. Šī frāze atšķirībā no iepriekš aplūkotās sākmvārda versijas nav klasiskās folkloras mūsdienīga kontekstualizācija. Tā veidojusies pretējā ceļā – kā jaunas idejas tradicionalizācija, un tās nozīme un situatīvais lietojums ir laika gaitā mainījies. Devīpdesmito gadu sākumā ar šo teicienu parasti tika norādīts uz plaisu starp Eiropu/pasauli un Latviju, ko vajadzēja pārvarēt, atbrīvojoties no padomju sistēmas pēdām dažādās dzīves jomās. Pakāpeniski teiciens ieguva vispārīgāku nozīmi un sāka kalpot kā atgādinājums, ka pasaulē pastāv dažādi spriešanas veidi, intereses un morāles principi, kas konkrētā saziņas notikuma brīdī ir konfliktā. Visbiežāk ar šī teiciena lietojumu tiek pretstatīta lokālā un globālā loģika, tomēr

nepiešķirot nevienai no tām pareizību *a priori*. Tas var būt attālināts un nekompetents birokrātisks viedoklis “ kaut kur tur augšā” pretstatā vietējam veselajam saprātam vai arī otrādi – šauri provinciāls, atpālis un egoistisks skatījums pretstatā turpat vai mītiskajam pareizuma vai “kosmiskā taisnīguma” principam, ar kādu palaikam tiek saistīti tādi jēdzieni kā *pasaule, cilvēce, Eiropa*.

Teiciens “Eiropa mūs nesapratīs” tiek bieži lietots dažādos medijos, kas tam nodrošina plašu un ātru izplatību. Laiku pa laikam tas parādās avīžu virsrakstos dažādās versijās un bieži vien ar metakomunikatīvām norādēm uz lietojuma tradicionālītāti. “Frāzes “Eiropa mūs nesapratīs” jaunākais variants” – šāds virsraksts bija dots kādam 1995. gada rakstam par Rietumu parlamentārisma principiem.¹⁰ Kā norāda vārdi “jaunākais variants”, autors vēlējies uzsvērt savu apzināto ieguldījumu aizsāktās verbālās tradīcijas uzturēšanā un savu apzināto dalību radošā komunikatīvā apmaiņā. Cits tā paša gada virsraksts ironiski rotaļājas gan ar pazīstamo teicienu, gan ar Latvijas centieniem sasniegt augstākus ekonomiskos standartus – “Štrunts par Eiropu, Latīņamerika mūs sapratīs”.¹¹ Pastāv arī iespēja lietot šo teicienu apgalvojuma formā. Tā, piemēram, TV programmas “Nedēļa” vadītāja, komentējot Latvijas uzvaru 2002. gada Eirovīzijas konkursā, konstatēja: “Eiropa beidzot ir mūs sapratusi.”

Teiciena lietojums nav ierobežots tikai ar mediju diskursu, tas sastopams arī kultūras tekstos un ikdienas mutiskā saziņā. Mēs to pazīstam kā grupas “Labvēlīgais tips” dziesmas nosaukumu un piedziedājumu, un iedrošinos apgalvot, ka vismaz puse Latvijas iedzīvotāju to kaut reizi lietojuši savās sarunās. Pēdējā reize, kad to dzirdēju mutvārdu saziņā, bija mana kolēģa dzimšanas dienas svinībās. Viens no viesiem atvainojās par to, ka nepaliek ilgāk, teikdams: “Mana sieva to nesapratīs.” Namamāte atbildēja ar repliku: “Eiropa nesapratīs, sieva sapratīs”, tādējādi atgādinādama teiciena “pareizo” versiju un atbrīvodama konkrēto situāciju no konflikta iespējas.

Kā varējām pārlicināties, Eiropa tiek pieminēta ikdienas situācijās, kam nav nekāda sakara ar globāliem politiskiem procesiem. Tāpat arī nav nepieciešams, lai avīzraksts ar vārdu *Eiropa* nosaukumā aplūkotu kādu aktuālu Eiropas integrācijas notikumu. Savā ziņā Eiropa kļuvusi par visu Latvijā notiekošo lietu mēru, un jādodomā, ka

līdzīga aina vērojama arī citviet. Somu folklorists Perti Antonens grāmatas "Veidojot Eiropu Ziemeļu kontekstos" ievadā konstatē, ka Eiropa kļuvusi par populāru atskaites sistēmu. Viņš pieļauj, ka "*Eiropa daudz vairāk ir "sanākusi kopā" runā un narācijā par Eiropu, nekā reāli – ekonomiskajā vai politiskajā ziņā*".¹² Un tā nav tukša valodas rotaļa, bet gan, pēc Antonena domām, sabiedrības apziņas eiropizācijas zīme. Es to saprotu kā dziļu un vitālu nepieciešamību cilvēkiem sabalsot savu reālo (ikdienas dzīves) un simbolisko (identitātes) telpu ar mūsdienu pasaules globālajiem politikas, ekonomikas un kultūras procesiem.

Eiropas semantika

Jēdziena *Eiropa* nozīme publiskajā diskursā ir daudzslāņaina, tajā neatšķetināmi savijušies ģeogrāfiskie un politiskie aspekti ar dažādām simboliskām niansēm. Reiz, pārlūkojot savu "eirovirsrakstu" kolekciju, aizņēmos Erika Hobsbauma ideju un centos uz tiem paraudzīties ar vēsturnieka citplanētiera acīm, kurš apciemo zemi pēc atomkara.¹³ Ko vēl varētu izsecināt no šīm Eiropas tēmas variācijām bez tā, ka viss, ko latvieši gadsimtu mijā teikuši vai darījuši, kaut kādā veidā bijis saistīts ar Eiropu? Tāpat kā Hobsbaumam ar *nācijās* jēdzienu, būtu neiespējami atbildēt uz jautājumu, kas ir Eiropa. Biežais ceļa, kustības un pārvietošanās veidu un līdzekļu pieminējums it kā vedinātu uzskatīt Eiropu par vietu ("Eiropā iebruksim vai tikai ieiesim?"¹⁴, "Uz Eiropu visi ceļi smalki"¹⁵, "Pie krustcelēm pirmām, Eiropā"¹⁶, "Tas nav ceļš uz Eiropu"¹⁷). Tomēr tā šķiet kāda joprojām neatklāta, ja ne gluži mītiska vieta. Nav vienprātības par tās atrašanās vietu ("Vai Rīga ir Eiropā?"¹⁸, "Caur sarkano Ķīnu uz Eiropas Savienību"¹⁹). Reizēm, lai iekļūtu Eiropā, jālieto neparasti pārvietošanās veidi un maģiski līdzekļi ("Jautrā riksītī uz Eiropas Savienību?"²⁰, "Lēciens Eiropā neizdevās"²¹, "Šprotes ieved Latviju Eiropā"²², "Ar vīzēm uz Eiropu"²³). Latvieši tiecas tur nokļūt par katru cenu – visi kopā, dažādās grupās vai pa vienam, bet tas ne vienmēr izdodas ("Latvietis, kurš jau iegājis Eiropā"²⁴, "Augstskolu ceļš uz Eiropu"²⁵, "Volejbolistes ar autobusu dodas iekarot Eiropu"²⁶, "Arī Latvijas apbedītāji mēģinās iekļūt Eiropā"²⁷). Varbūt tiešām piemērotākais secinājums būtu, ka Ei-

ropa ir latviešu mīts – vienlaikus gan apsolītā zeme, gan mītiskā aizlaikā zaudēta paradīze, gan noslēpumainā citurienes, kas ne tikai sola laimi, pievelk uz aicina iekarot, bet arī atbaida un draud ar kā būtiska (latviskā) bojāeju.

Eiropas jēdziena daudznozīmība ievērota un apspriesta arī citviet. Tā nesakņojas vienīgi šī vārda paralēlajā lietojumā kā ģeogrāfiskā (kontinents), tā politiskā (ES) nozīmē, kas ES kandidātvalstīs rada bagātīgu retoriku ap paradoksu, ka tās gan atrodas Eiropā, bet tai pašā laikā spiestas "atgriezties Eiropā" vai atrast "ceļu uz Eiropu".²⁸ Kā norāda vairāki autori, dažādās valstīs un dažādās grupās katrā noteiktā brīdī un kontekstā pastāv dažādi, atšķirīgi un konteksta nosacīti priekšstatī par Eiropu²⁹. Patiesībā Eiropa ir kultūras konstrukts, kura nozīmi veido vesela virkne politisku, ekonomisku un kultūras ideju. Kā to formulējis Šors: *"Eiropu nevar konceptualizēt kā statisku, norobežotu kontinentu un kultūras apgabalu vai īpašu civilizācijas veidu; tā drīzāk ir kustīga telpa ar mainīgām robežām un nenoteiktu saturu. To atzīstot, gluži vienkārši tiek apstiprināta antropoloģijas aksioma, ka pamatkategorijas, kuras lietojam, lai sakārtotu universu, un caur kurām uztveram paši sevi un savu pasauli, tiek konstruētas ar kultūras līdzekļiem un ir simboliski noteiktas. Tāpat kā citi ģeopolitiskie makroreģioni, .. Eiropa ir iedomāta ģeogrāfija, kas darināta no cilvēku mentālajām kartēm un kultūras ticējumiem."*³⁰

Latvijā ar Eiropas jēdzienu saistītās idejas mainījušās pakāpeniski – līdz ar neatkarīgās valsts virzību uz priekšu attīstībā. Neatkarības atgūšanas laikā ideja par atgriešanos Eiropā mazāk ietvēra domu par kādām noteiktām politiskajām aliansēm, bet vairāk tika izprasta kā valsts simboliska virzība no politiskajām aizkulisēm uz savu likumīgo vietu – starptautisko notikumu skatuves centrā. Tā nozīmēja visu iespējamo saišu saraušanu ar padomju pagātni un jaunas dzīves sākumu. Ralfs Dārendorfs 1990. gadā rakstīja: *"Valstīm, kas beidzot atsvabinājušās no nomenklatūras sociālisma, atgriešanās Eiropā nozīmē .. visupirms iespēju būt pašām un nepiemēroties kādam uzspiestam hegemoniskam modelim."*³¹ Drīz šai idejai pievienojās mērķis iestāties Eiropas Savienībā. Tas šķita likumsakarīgs iznākums tam, ka ģeogrāfiski Latvija pieder Eiropai. Sākoties un izvērsties praktiskajam sagatavošanās procesam, pakāpeniski pieaugusi izpratne par šī mērķa

sarežģītību, kas radījusi kā eiroomoptimistus, tā eiroskeptiķus. Šai polarizētajā gaisotnē doma par Eiropas Savienību kā glābiņu no bijušās Padomju Savienības un Krievijas dažkārt pārtop pretējā viedoklī, proti, par līdzību starp ES un PSRS, īpaši attiecībā uz valstiskās suverenitātes ierobežojumiem, birokrātisko pārvaldes sistēmu, centralizētajiem standartiem un iespējamo kultūras identitātes apdraudējumu.

Līdztekus geopolitiskajām, politiskajām un ekonomiskajām idejām Eiropas tēls Latvijas publiskajā diskursā pat vēl pamatīgāk balstās uz dažādām sociālām idejām, kas saistītas ar cilvēku ikdienas dzīvi, tās kvalitāti, sabiedrības vērtībām un ideāliem. 1990. gadu vidus diskursā bija vērojama tendence ar “Eiropu” apzīmēt labāku, sakārtotāku dzīvi, visu, kas ir labs, un visu, kā Latvijai tobrīd trūka. Tas joprojām ir diezgan populārs saziņas paņēmieni – katru trūkumu, nekārtību vai provinciālismu sastatīt ar Eiropu vai, precīzāk, ar to simbolisko konstrukt, kas nes Eiropas vārdu. Laikrakstos Eiropa tiek lietota kā atskaites punkts, apspriežot brāķa preces, gaisa piesārņojumu, apbedīšanas uzņēmuma ienesību, nolietotu lauksaimniecības tehniku, sliktus ceļus u.tml. (“Uz Eiropu ar Āzijas standartiem”³², “Ar nolauztu papēdi Eiropā neiekāpsi”³³, “Vai ar Latvijas ceļiem jau esam Eiropā?”³⁴, “Ar netīrām mutēm mūs Eiropā neielaidīs”³⁵, “Ar veciem traktoriem – Eiropā?”³⁶). Raksturīgi, ka Eiropas vārds bieži vien atrodams tikai avīžraksta nosaukumā, bet pašā rakstā tā nav pat ne reizi pieminēta, tādējādi Eiropa kalpo par komunikatīvu rāmi, kas tiek aizpildīts ar visdažādāko saturu. Dažreiz tā tiek panākti visai paradoksāli sastatījumi. Tā, piemēram, raksta “Uz Eiropu ar Āzijas standartiem” autore, aplūkojot tualetu trūkumu Rīgas publiskajās ēstuvēs, vērš lasītāju uzmanību uz jaunatvērto Makdonalda restorānu, kas nodrošina saviem apmeklētājiem šo pakalpojumu. Viņa raksta: *“McDonalds ir vajadzīgs tikai viena iemesla dēļ, – lai Rīgas pilsētas centra ārsti-higiēnisti aizietu turp apskatīties, kā cilvēki organizē viselementārākos pirmās nepieciešamības pakalpojumus. Nav pat jābrauc pieredzes apmaiņā uz Eiropu, tikai jāaiziet līdz Brīvības piemineklim, turpat aiz tā Eiropa pati ir atnākusi pie mums.”* Šai tekstā sapludināti divi savstarpēji naidīgi simboli, jo Eiropa izmantota, lai simbolizētu klientu apkalpošanas standartus, ko nodrošina “Makdonalds”, kas pats par sevi ir simbols un parasti iemieso antieuropeiskas idejas. Redzams, ka Eiropa ir

izvērtusies par daudznozīmīgu tropu un vienlaicīgi arī indeksālu zīmi, kura retoriski novieto katru lokālo notikumu uz globālās skatuves, nereti hiperbolizējot tā nozīmību un tādā ceļā paspilgtinot kritiku.

Saziņa un identitāte

Šāds diskursa stils veic vairāk nekā vienu uzdevumu. Papildus kritikai tas vēl arī rada tādu pasaules ainu, kurā vairs neeksistē tīri lokālas parādības. Viss, kas notiek mūsu ciemā vai pilsētā, vienlaikus notiek arī Eiropā un pasaulē. Jebkas var izrādīties par nacionālās identitātes un valsts reprezentāciju starptautiskā arēnā. Šai ziņā Eiropas diskurss piedalās "pasaules kā vienotas vietas" vīzijas radīšanā, kas, pēc Rolanda Robertsona domām, ir raksturīga globalizācijas iezīme. Robertsons uzsver publiskā diskursa lomu šīs vīzijas tapšanā: *"Ir skaidri zināms, ka pēdējā laikā notikusi globalitātes, globalizācijas, internacionalizācijas utt. retorikas ekspansija. Šķiet, ka visā pasaulē izkristalizējies patstāvīgs šādu tēmu aplūkojuma veids. Vai, pavērsot to savādāk, "globālā runa" – globalitātes diskurss – ir kļuvis nosacīti autonomš, neraugoties uz to, ka tā saturš un pamudinošās intereses ievērojami atšķiras no sabiedrības sabiedrībā un pat katras sabiedrības robežās. Tādējādi globalitātes diskurss ir mūsdienu globālās kultūras būtiska sastāvdaļa. To galvenokārt veido mainīgi un savstarpēji strīdīgi jēdzieni, ar kuru palīdzību tiek definēta pasaule kā vienots veselums"*.³⁷

Jautājums par attiecībām starp globalizāciju un Eiropas integrāciju sniedzas pāri šī raksta robežām, bet, šķiet, ka gan Eiropas diskurss, gan Robertsona aprakstītā "globālā runa" vedina uz diviem kopīgiem secinājumiem. Pirmkārt, publiskais diskurss un radošs valodas lietojums ikdienā ir ietekmīgs līdzeklis, ar kura palīdzību sabiedrība veido sev piemērotu pasaules procesu nozīmes izpratni un projicē savu vietu šais procesos. Un, otrkārt, identitātes prakse arī populārā līmenī šodien aizvien vairāk tiecas kāpt pāri valstu robežām un iekļaut plašāka mēroga ģeogrāfiskos un simboliskos kontekstus.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

¹ LFK 1835, 6985

² *Neatkarīgā Rīta Avīze*. 1999. 11. sept.

³ Goddard Victoria A., Llobera J.R., Shore C. (Eds.) *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*. Berg: Oxford, Providence, USA. 1994.

⁴ Skat., piem., Anttonen P.J. Introduction: Tradition and Political Identity. *Making Europe in Nordic Contexts*. Anttonen P.J. (Ed.). Turku: NIF, 1996. P. 7–40.; Niedermüller P., Stoklund B. (Eds.) *Europe: Cultural Construction and Reality*. Museum Tusculanum Press: Univ. of Copenhagen, 2001.

⁵ Shore C. Metaphors of Europe: Integration and the Politics of Language. *Anthropology and Cultural Studies*. Nugent S., Shore C. (Eds.) London: Pluto Press, 1997. P. 126–159.; Shore C. Creating Europeans: The Politisation of Culture in the European Union. *Anthropology in Action*. 5 (3), 1998. P. 11–17.; Shore C. Inventing Homo Europaeus; The Cultural Politics of European Integration. *Ethnologia Europaea*. 29: 2, 1999. P. 53–66.; Shore C., Black A. Citizens' Europe and the Construction of European Identity. *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*. Goddard V.A., Llobera J.R., Shore C. (Eds.) 1994. P. 275–299.

⁶ Shore C. Inventing Homo Europaeus; The Cultural Politics of European Integration. *Ethnologia Europaea*. 29: 2, 1999. P. 60.

⁷ Turpat, p. 56.

⁸ Čehu Eiropas diskursu pētījis Pēters Buge (Bugge P. Home at Last? Czech Views of Joining the European Union. *Margins in European Integration*. Parker N., Armstrong B. (Eds.). 2000.). Buge parāda, ka viedokļi par pievienošanos ES tiek izteikti un Eiropas retorika tiek lietota dažādos saziņas līmeņos: oficiālajā politikā, galveno politikas darboņu diskursā, akadēmiskās diskusijās un plašākā publiskā saziņā.

⁹ Spitulnik D. The Social Circulation of Media Discourse and the Mediation of Communities. *Journal of Linguistic Anthropology* 6(2), 1997. P. 166.

¹⁰ *Neatkarīgā Cīņa*. 1995. 13. febr.

¹¹ *Atmoda*. 1995. 3. janv.

¹² Anttonen P.J. Introduction: Tradition and Political Identity. *Making Europe in Nordic Contexts*. P. 13.

¹³ Hobsbaums lieto šo iedomāto metodi, lai parādītu jēdziena *nācija* izplūdušo un neskaidro nozīmi. Skat. Hobsbawm E.J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Univ. of Cambridge. 1990.

¹⁴ *Neatkarīgā Cīņa*. 1995. 25. okt.

¹⁵ *Diena*. 1994. 7. dec.

¹⁶ *Neatkarīgā Cīņa*. 1995. 31. janv.

¹⁷ *Lauku Avīze*. 1994. 4. janv.

¹⁸ *Lauku Avīze*. 1994. 13. maijā.

¹⁹ *Diena*. 1995. 3. janv.

²⁰ *Lauku Avīze*. 1996. 26. martā.

²¹ *Neatkarīgā Cīņa*. 1994. 25. maijā.

²² *Diena*. 1995. 8. febr.

²³ *Diena*. 2002. 28. sept.

²⁴ *Diena*. 1996. 10. febr.

²⁵ *Labrīt*. 1994. 25. okt.

²⁶ Diena. 1995. 26. apr.

²⁷ Vakara Ziņas. 1996. 25. janv.

²⁸ Dahrendorf R. *Reflections on the Revolution in Europe*. Times Books: Random House. 1990.; Bugge P. Home at Last? Czech Views of Joining the European Union. *Margins in European Integration*.. 2000. 203–229.; Lewis D.W.P. *The Road to Europe: History, Institutions and prospects of European Integration, 1945–1993*. Peter Lang. 1993. P. Bugge citē Čehijas premjerministra Vaclava Kļausa kritiku par ES paradumu monopolizēt Eiropas jēdzienu: “Eiropu neviens nevar paplašināt. Eiropa ir Eiropa neatkarīgi no tā, kādas institūcijas tajā izveidojušās.” (Bugge P. Home at Last? Czech Views of Joining the European Union. *Margins in European Integration*.. P. 212).

²⁹ Risse T. A European Identity? Europeanization and the Evolution of Nation-State Identities. *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Green C.M., Caporaso J. and Risse T. (Eds.). Cornell Univ. Press: Ithaca and London, 2001. P. 198–216.; Lewis D. W. P. *The Road to Europe: History, Institutions and prospects of European Integration, 1945–1993*.. 1993; Goddard V.A., Llobera J.R., Shore C. (Eds.) *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*..; Shore C. Inventing Homo Europaeus..

³⁰ Shore C. Inventing Homo Europaeus.. P. 53–54.

³¹ Dahrendorf R. *Reflections on the Revolution in Europe*.. P. 121.

³² Neatkarīgā Cīņa. 1995. 3. febr.

³³ Neatkarīgā Rīta Avīze. 1999. 9. nov.

³⁴ Neatkarīgā Cīņa. 1995. 15. febr.

³⁵ Atmoda Atpūtai. 1995. 7. jūn.

³⁶ Lauku Avīze. 1994. 4. janv.

³⁷ Robertson R. Social Theory, Cultural Relativity and the Problem of Globality. *Culture, Globalization and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. King A.D. (Ed.). Univ. of Minnesota Press: Minneapolis, 1997. P. 88.

Dace Bula

**“BY MOUTH TO EUROPE”:
POLITICAL PROCESSES, IDENTITY,
AND IN PUBLIC DISCOURSE**

The article deals with the question of European identity and discloses, with examples from Latvian public discourse, how large-scale political processes, such as European integration, enter everyday expressive culture and thus become a vital context for the construction of identities. The analysis of the sphere of cultural communication shows that public consciousness is far from being indifferent to the idea of Europe. On the contrary, we can even speak of a widespread communicative tradition or popular discourse style in European countries, both EU members and non-members, which invokes Europe in a great variety of communicative events and with a real expressive creativity. The author concludes, firstly, that public discourse and creative every-day use of language are powerful means for making sense of large-scale political processes. And secondly, that processes of identity construction on the popular level today more and more tend to involve entities that transcend boundaries of the nation states.

Valdis Kikāns

LATVIEŠU LITERATŪRA: PAR UN PRET GLOBALIZĀCIJU

Kādā zvēru sapulcē Zaķi izvirzījuši prasību pēc vienādām tiesībām visiem dzīvniekiem. Lauvas, protams, noraidījuši šādu izaicinājumu, turklāt jautājuši Zaķiem, kādi ir viņu zobu un nagi. Tā kā Zaķi tos tikai ļoti nožēlojamus varējuši uzrādīt, tie arī turpmāk atstāti zvēru sapulces pēdējā rindā.

Šādu sava laika Atēnu fabulu minējis Aristotelis.

Tamlīdzīgas fabulas un pasakas uzaust atmiņā, lasot mūsdienu pārbagātīgi sadrukātos rakstus par Latvijas ceļu uz Eiropas Savienību, kā arī par pašas Eiropas situāciju mūsdienu globālajā pasaulē. Jautājumam šādos rakstos vienmēr vairāk nekā atbilžu. Tās arī gluži labi saprotams, jo, kā liecina arī minētā fabula, mazāk nodrošinātie cilvēki visos laikos vairāk izjutuši bažas par savu likteni.

Tautu apvienošanās problēma un praktiski pasākumi šajā ziņā Eiropas mērogā nav jauni. Jau sengrieķu ekonomiskā hegemonija Vidusjūras baseinā uzskatāma par ierobežotu apmēru globalizācijas veidu. Koloniālismā globalizācija kulmināciju sasniedz Lielbritānijas impērijas varenības posmā vēl nupat 20. gadsimtā, kad tās robežās saule nekad nenorietēja. Ar Rīgas pievienošanos Hanzas pilsētu savienībai (jau 1282. gadā) varam runāt par mūsu pirmo ieiešanu Eiropā.

Iepriekšējās rindkopas faktus rakstā "Globalizācija – labums vai ļaunums" sniedz Ojārs Celle, izsakot vairākus pārspriedumus atbilstoši raksta nosaukumam: *"Globalizācija neieved vienlīdzību, nemazina atšķirību starp bagātajām un nabadzīgajām nācijām. Drīzāk otrādi, bagāto nāciju komerciālās darbības un peļņas iespējas šajā procesā palielinās, bet nabadzīgās zemes tām netiek līdzī."*¹

Tātad arī šodien tās pašas Lauvu un Zaķu problēmas. Bet jau šodien (pasvītr. mans – V.K.) *"lielākā daļa vērienīgo Latvijas uzņēmumu ir pārgājuši ārzemju kontrolē. Pašreiz strīdas, vai atļaut viņiem nopirkt arī zemi,*

uz kuras mēs dzīvojam.”² (Septiņus gadus Saeima to vēl neļaušot darīt. – V.K.)

Šī “ārzemnieku kontrole” taču panākta bez Eiropas Savienības!

Un O. Celles pamatotais secinājums skan: “Pašreiz izvēle ir ES, un citas mums praktiski nav.”³ Viņš izteicis optimistisku spriedumu arī par latviskās identitātes, kultūras un valodas saglabāšanu, kas ir mana raksta tēma, tādēļ vēl viens viņa spriedums: “Vai globalizācija un tai blakus eiropēizācija pakāpeniski asimilēs mūs un pārvērtīs vispirms par latviskas izcelsmes eiropiešiem, bet pēc tam par pasaules cilvēkiem, kas runās kādu kopvalodu un blakus tai, ja vēlēsies, varēs paturēt savu tautisko mantojumu? Garākā laika posmā tas tiešām varētu notikt ne tikai ar mums vien, bet ar visām pasaules tautām. .. Ir arī otra iespēja, un tā šķiet daudz pieņemamāka – ka paralēli pasaules attīstībai visas tautas, kuru kultūra un valoda pašreiz parāda dzīvotspēju, tādas arī paliks nākotnē. Izglītības līmenim ceļoties, prast vairākas valodas būs normāli un vajadzīgi. Dzīvošana izvēršīsies vismaz divos līmeņos – savā tautā un globalizētajā pasaulē.”⁴

Totalitāro režīmu uzspiestu “eksperimentu” ar iespējamību dzīvot divos līmeņos spoži apliecina latviešu trimdas diaspora dažādās pasaules valstīs vesela pusgadsimta laikā. Turklāt radot līdz šim nebijušas kultūras vērtības visdažādākās jomās: arhitektūrā (Gunārs Birkerts, Arvīds Upesleja-Grants), mūzikā (Arturs Ozoliņš), reliģiju vēsturē un folkloristikā (Haralds Biezais, Vaira Viķe-Freiberga), valodniecībā (Valdis Zeps), literatūrā (te grūti nosaukt atsevišķas personības: kopumā jaunrades līmenis līdzvērtīgs šī laika Latvijas līmenim; nevaru tomēr neminēt Mārtiņa Zīverta Eiropas līmeņa drāmu).

Eiropas Savienībā latvieši savā zemē, cerams, nebūs diaspora...

Bet pārsteidzošākais, kādēļ viņu arī tik daudz citēju, ir Ojāra Celles domu sasaukšanās ar Raiņa domām, šaubām, atziņām par globalizāciju gandrīz pirms simt gadiem. Un Aspazijas antidomas globalizācijas un latviešu tautas likteņa jautājumā. Un viņiem vienam un otram līdzīgo domas...

Raiņa globalizācijas idejas pārdomu un pārspriedumu formā visplašāk izteiktas t.s. radāmajās domās sakarā ar darbu pie dzejojuma “Epus 1905”. Rainis raksta: “Dziedāt dziesmu par visu cilvēci, ne par indiv., t.i., tautu, bet šī tauta tagad reprezentē visu cilvēci, kā norvēģi

reprezentēja nesen, kā agrāk vācieši, vēl agrāk franči, angļi, spāņieši, itālieši utt. Pēc mums nāks krievi, tad japāņi-ķīnieši. Bet mēs esam maza tauta, mēs ātri attīstāmies, mūs var trainieren (trenēt – vācu val.) viens lielāks gars, viena gara strāva. Mēs varam pasauli iekarot uz laiku, lai dotu virzienu kā grieķi (vai ar ieročiem arī? Vai garīgi esam diezgan attīstīti? Viscaur ne, bet mēs uzķērām galveno un to cenšamies izvest). Mēs spēsim arī visus, katru savu locekli attīstīt ātri, jo ātra paaudžu maiņa un ātri uzbudināma masu psiholoģija .. Vācija, Šveice, Anglija, Amerika .. nau vairs pirmās progresas zemes, bet Krievija, Somija, Armēnija un Latvija.”⁵

Tas rakstīts 1906. gada 14. maijā, un “progresas zemes” acīmredzot izdalītas pēc nesenās 1905. gada revolūcijas aktivitātes šajās zemēs. Latviešu tautas avangarda loma 1905. gada revolūcijā, domājams, likusi tai piešķirt tik lielu nozīmi Raiņa nākotnes paredzējumā. Pēc desmit dienām Rainis raksta: “Mikla. Liela aina, noslēpumaina, tādēļ nākotne taisni labs temats, visi daļu tēlojumi pavairo interesi, ilgas pēc šī nezināmā, noslēpumainā. .. Krievu nākotne ir gaiša, tā nevar pazust, tur nau mīklas, tikai liels, tālš spožums. Latviji var būt nospiesti, kad nebija uzplaukuši, izrakti iz kapa pēc 700 gadiem, kā puķes iz mietbūvju laikiem uzplaukušas, lai tūdaļ tiktu noplūktas un ieliktas vēstures muzejā, pirms dabūja pasaulei dot savu garīgo dāvanu .. (vidutāji .. mēs – germāņiem un slāviem)”.⁶

Šādas mazas tautas latviešu vidutājattiecības iespējamās tikai demokrātiskā iekārtā, kur nepastāv mazākumtautību apspiešana, kāda pastāvēja cariskajā Krievijā. Rakstā “Latvieši” (1908)⁷ Rainis vērsas pret krievu patvaldības pārkrievošanas politiku, kā arī pret pārvācošanu. Raiņa internacionālista konsekvenci apliecina fakts, ka Latvijas Republikas izglītības ministra postenī viņš aizstāvēja visu Latvijas tautu demokrātiskās tiesības.⁸

Kā globalizācijas idejas izpaužas Raiņa literārajā jaunradē? Kāda ir to tālāka attīstība?

Raiņa revolucionārā dzeja no “Tālām noskaņām zilā vakarā” (1903) līdz krājumam “Tie, kas neaizmirst” (1911) ieskaitot visai tieši sabalsojas ar krievu un latviešu lielinieku (boļševiku) vispasaules komunisma idejām. Vēl grāmatas “Gals un sākums” (1912) tituldzejoli teikts, ka pamatšķira ir kareivis, kas iziet “cilvēci un sauli gūt” (pāsvītr. mans – V.K.).

Kulminācijas grāmata šajā ziņā ir "Tie, kas neaizmirst". Ievadā Rainis raksta, ka trimdinieki, kurus dzimtene izraida, "zaudē tēviju un atrod pasauli, zaudē sevi un atrod cilvēci".⁹ Ar teikto tieši sabalsojas dzejoļi "Lielākā dzimtene", "Tautas nāve", "Sasaukšanās" u.c., piemēram, fragments no "Lielākā dzimtene":

*Mūsu atņemtās dzimtenes vietā
Mēs celšim jaunu un skaistāku daudz.*

*Mēs viņu celšim no brālības,
No visām tautām un mēlēm, un krāsām,
No visām sugām un visām šķirām,
Ar visām raisītām rokām un galvām
Vienotā darbā.*

Šī doma tieši atbalso komunisma sludinātāju ideju par tautu saplūšanu cilvēcē, bet ne tikai. O. Celle norāda, ka globalizācija sākusies tūliņ pēc Pirmā pasaules kara, ko apturējusi ekonomiskā krīze Rietumos. Protams, ir radikāla starpība komunistu un kapitālistu globalizācijas izpratnē. Taču Rainis risina arī tādu problēmu, kā jau minētās lielo un mazo nāciju attieksmes sarežģītajā globalizācijas procesā, piemēram, "Tautas nāve":

Jā, mūsu tauta mirs, – mēs zinām gan

Vai nemirsat tāpat jūs, lielās tautas

*Tiks beigās visas tautas nāvē rautas,
Lai celtos atkal, cilvēcībā skautas.*

Un problēmas saasinājums dialogā:

*"Bet pirms mēs, lielās tautas, mazās rīsim,
Tur tad to cilvēcību sagaidat!
Pēc mēs, tās lielās, savstarp šķēpus mīsim!"*

*"Jūs šķēpus mīsat, mierā augsim mēs;
No mums tiks agrāk gara sējas pļautas,
Iekš mums tas masas raugs, jūs pārvērst spēs."*

Rainis tik stipri ticēja savai tautu apvienošanas idejai, ka, būdams “mazās tautas” pārstāvis, sapņoja kļūt par Eiropas Savienoto Valstu prezidentu¹⁰ un “pārraudzēt” lielās tautas par patiesām brāļu tautām.

Aspazija, kura ar liriskās biogrāfijas pirmo krājumu “Saulains stūrītis” (1910), no šodienas skatījuma var teikt, izvērš antiglobalizācijas tēmu, šī krājuma 2. izdevuma priekšvārdā 1933. gadā raksta: “*Esmu pagātnes cilvēks, kamēr Rainis dzīvoja nākotnē, kaut arī tā viņu vīla. Bet par to tagad nerunāt, vēsture noskaidros reiz visu īsto seju ... viņš nodarbojās ar partijas dzejoļiem, ko prasīja laiks.*”¹¹

Izrādās, ka Aspazijai šē kā daudz kur citur attiecībā uz Raini ir taisnība. Jo pēc nedaudz gadiem latviešu tautas likteņa dziesmu spēlē “Daugava”. Rainis neko vairs nesaka par tautu vienošanu un latviešiem kā vidutājiem starp ģermāņiem un slāviem, bet raksturo šīs lielās tautas sekojoši:

*Divas čūskas, divas lielas,
Divas lielas melnas.*

*Zidāt asins, čūskas,
Neizbēgsat tūskas,
Pušu sprāgsat raustoties –
Zeme paliks mūsu.*

Ar šīm čūskām nav simbolizēts tikai krievu carisms un vācu muižniecība: kara šausmas, kas citai tautai kā čūska zīž asinis, var izraisīt tikai lielas masas. Nākošajā piecu dzejoļu krājumu ciklā “Dagdas piecas skiču burtnīcas” (1920–1925) Rainis vairs nepievēršas globalizācijas idejām: jau savā mazajā dzimtenē viņš ir vīlies: “*Es aizceļošu, jaunās Latvijas klimatu es labi nepanesu.. Eju atrast, – ko? – teikšu, kad būšu atradis. Pēc manis netaujājat.*”¹² Dagdas prozas piezīme visa skiču krājuma beigās ir vēl traģiskāka, proti, ka viņš dzimtenei vairs nav vajadzīgs un tā viņu netur¹³, (un, protams, līdz ar to nav vajadzīgs viņa dzimtenes problēmu risinājums).

Tautu un cilvēces kopības ideju vietā te ienāk vientulības klusumkalns, un Dagdas aiziešanu uz citu dzīvi, ko par tādu vairs nemēdzot saukt, aizkavē vienīgi mīlestība...

Tautas likteņproblēma Raiņa problēmu lokā Pirmā pasaules kara gados īpaši pastiprinās. Tā pārceļas no mākslinieka tēlu pasaules uz politika darba lauku. Aspazijas piebilde, ka nākotnes idejas Raini vīla, viņš pats aplinkus izsaka "Priekšvārdā" "Galam un sākumam" 1925. gada Kopotajos rakstos: *"Ap 1910. gadu "lielais darbs" bij atlaidies, manis pie viņa vairs nevajadzēja, es varēju iet pie sava darba, sirds varēja sevi sastapt.."*¹⁴

Šī poētiski izteiktā "brīvība" zemtekstā slēpj konflikta saasināšanos starp Raini un viņa "brāļiem" – domu un cīņu biedriem Pēteri Stučku, Jansonu (Braunu), R. Pelši, A. Birkertu u.c., kuru varas un varmācības komunistiskie principi bija krasā pretrunā ar Raiņa Antiņa uzupurēšanos lugā "Zelta zirgs" (1909). Raini šis konflikts radīja dziļu vilšanos un atsvešinātību no cīņu biedriem, tālāk saasinoties ar dzejoļu krājumu "Gals un sākums" (1912) un traģēdiju "Pūt, vējiņi!" (1913).

Roalds Dobrovenskis romānā "Rainis un viņa brāļi" par to raksta sekojoši: *"..Rainis trāpīja "desmitniekā": partija, pie kuras viņš vērsās gan domās, gan skaļi, jau toreiz nekautrējās lietot varu pret pārliecību. Ar laiku tas kļuvis par likumu un normu. Bijušie revolucionāri, tikuši pie varas, arestēs, izsūtīs un sodīs ar nāvi par pārliecību. Paši pēc savas darbības zinādami, ka nekā bīstamāka par svešu pārliecību nav."*¹⁵

Proletariāta diktatūra teorijā un praksē Raini principā šķir no komunistiem un – neatgriezeniski. Tās nenožīmē, ka Rainis pārstāj būt revolucionārs dzejnieks un domātājs. Tikai pretrunīgā sadarbība ar agrākajiem "brāļiem" kļūst par pinekļiem Raiņa turpmākajā darbībā. Bet reizē tā ļauj asāk un skaidrāk izkristalizēt Raiņa globalizācijas viedokli.

Jau Pirmā pasaules kara sākumā – 1915. gada 3. janvārī Rainis akcentē *"mūsu tiesību pastāvēt kā atsevišķai tautai un autonomai valstij, neatdalāmi jaunās Krievijas daļai!"*¹⁶

Šī doma vēlāk detalizēti skaidrota un konkretizēta vēstulē Dorai un Pēterim Stučkām 1918. gada 22. oktobrī: *"Kur izšķiroša cīņa starp kapitālismu un sociālismu, es varu būt tikai sociālisma pusē, kā es vienmēr esmu bijis, arī kad uzsvēris to, kas tika aizmirsts cīņas karstumā, – tautību.. Formula: brīva Latvija brīvā Krievijā ir sociālistiska L. (Latvija – V.Ķ.) sociālistiskās Kr-as (Krievijas – V.Ķ.) federācijā. To es ceru no jums; es nepiekrītu tikai, kur to neredzu. Un to es ticu: nedotu jūs, nākotne to dos visādā ziņā."*¹⁷

Pie šī jautājuma Rainis atgriežas vairākkārt, noraidot proletariāta diktatūru kā pastāvīgu formu un akcentējot mazo tautu, konkrēti, latviešu, līdztiesību ievērošanu, piemēram, vēstulē P. Stučkam 1918. gada 7. novembrī: *"Brīva Latvija, t.i., sociālistiska Latvija, un jauna, brīva, socialist. pasaule; kā bij mana pirmā formula dzejā, ko jūs arī nesapratāt."*¹⁸

Te acīmredzot domāta aplūkotā krājuma "Tie, kas neaizmirst" lielākās dzimtenes (izcēl. mans – V.K.) ideja par tautu humānu saplūšanu. Tādējādi Raiņa uzskati nav mainījušies, saprotot globalizāciju kā ilgstošu, humānu vēsturiski neizbēgamu procesu, kur vadošajam spēkam proletariātam tikai sākotnēji pieļaujama varmācība konkrētās situācijās.

Kādreizējam domu un cīņu biedram P. Stučkam Raiņa vārdi ir saucēja balss tuksnesī; šo patiesību Rainis arī sviež sejā savam pretiniekam: *"Jūs taču mīlat savu tautu! Arī Tu .., tāpat ar visu Tavu negēlību, arī Tu mīli latviešu tautu, lai Tu kā viņu vajā un medī, un vari, un gribi pat nokaut."*¹⁹

Rainim P. Stučka ar saviem komunistu proletariāta diktatūras un jaunās šķiras *īpašo tiesību* (izcēl. mans – V.K.) uzskatiem bija atbaidošs cilvēks; pēc šīs vēstules Rainis vairs viņam nerakstīja, vienīgi mā-sai Dorai personiskas vēstules.

R. Dobrovenskis minētajā romānā atklāj, ka Rainis parapsiholoģijas eksperimentos pieraksta Stučkas atbildi (kas, protams, ir paša Raiņa domas par Stučku), ka jaunajā Krievijā nedos latviešu tautai autonomiju. P. Stučka bija Maskavas un, konkrēti, Ļeņina pakalpiņš, pēdējā uzdevumā sacerēdams īpašus padomju konstitūcijas pantus, pēc kuriem strādnieku šķiras pārstāvim nodrošināta nevainības prezumcija arī nozieguma gadījumā, jo viņš pārstāv jaunu, taisnīgu sabiedrisko šķiru. Parapsiholoģiskie seansi ar Ļeņinu un P. Stučku aplicina Raiņa pārliecību, ka šie komunisti nedos "Latvijai patstāvību", (kas jau raksturota kā negēlība minētajā Raiņa vēstulē P. Stučkam 1918. gada 7. novembrī), piemēram, 1919. gada 2. decembra parapsiholoģiskajā seansā.²⁰

Otra, lielvalstu puse savu Lauvu dabu pret Zaķiem, savu Rietumu imperālistisko lielvalstu aizstāvību nepārprotami parādīja Tautu savienībā (1916–1946), kuras veicināšanas biedrība Latvijā nodibinājās 1923. gadā. Tās padomē bija ievēlēts arī Rainis, kura attieksme pret

šo "globalizācijas formu", cik var spriest, bija indifferenta.²¹ Tādējādi saira uz globalizāciju liktās Raiņa cerības. Vēlākā Tautu savienības politika, pārdodot Latviju Molotova-Ribentropa (Staļina-Hitlera) pakta rezultātā (1939. gadā), apliecina Raiņa intuīciju un izpratni par valsti vadītāju politiskām spēlēm un intrigām.

Aspazijas pievēršanās dzimtenes tēmai notiek krietni agrāk nekā Rainim, piemēram, viņas klasiskā odā "Dzimtene" (pirmpublic.: Aussekļa kalendārs 1902. gadam. R., 1901. 31. lpp.).²² Dzejoļi cildināta trimdinieces (kāda Aspazija bija, uzturoties mēnešiem ilgi pie Raiņa Slobodskā) gara acīm skatītā dzimtene, kā gaiša laimes sala, pie kuras sirds dzītin dzen, kurai raudot pie kājām kā mātei domās noslīgst dzejniece. Krājumā "Dvēseles krēsla" (1904) lasāmi bērnu un bērnības nostalgijas dzejoļi, kas tāpat ir dzimtenes tēmas atzars ("Pasaciņa", "Nedrošais tilts", "Ziedoņa rīts" u.c.).

Šo tēmu vainago krājums "Saulains stūrītis" (1910) ar tādiem šedevriem kā "Ilgu zeme", "Likteni!", "Pagātnes pagalmā" u.tml.

Aspazija ieņem diametrāli pretēju pozīciju Rainim mazās un lielās dzimtenes jautājumā. Rainis 1907. gada ārpus krājuma dzejoļi kalpa vārdiem jautā:

"Kas mans ir iekš manas dzimtenes?"

un pats atbild:

"Ne vārpiņas manas, ne zālītes.

*Mans ir tik dzimtenes mūžīgais vairs,
Mans ir viņas mūžam kvēlošais naidis –*

*Bet viens ir, kas man pieder gan,
Tā atriebšana, tā pieder man!"* ("Kalpu manta")

Aspazijai mazā dzimtene Latvija tagad jau no Šveices trimdinieces pozīcijas ir viss: laimes sala, zaudētā paradīze, pati lielākā mīlestība:

*Kaut ietu caur visu pasauli,
Tu nerasi vairs to zemīti..*

*Nekur vairs zvaigznes nespīd tā,
Kā tavas jaunības lodziņā.
(“Ilgu zeme” krāj. “Saulains stūrītis”)*

Aspazija neizvērs polemiku ne ar Raini, ne citādi, ne dzejā, ne rakstā, viņa liek runāt tikai pašiem dzejas tēliem, kurus pat viņas vēlākais iznīcinošais kritiķis Andrejs Upīts krājuma iznākšanas gadā raksturo kā “*brīnišķu fata morganu*”, kas “*parādās dzejnieces aizgājušā bērnībā vērstām acīm*”.²⁴

Tāda pat “*brīnišķa fata morgana*” Latvija Aspazijai ir arī gados pēc atgriešanās no Šveices trimdas, kad Rainis “*Jaunās Latvijas klimatu labi nepanes*” (pasv. mani – V.K.): “*Pārbraucot beidzot dzimtenē, brīvajā, tik karsti mīlotā, ar tik daudz ciešanu gadiem iegūtā Latvijā, man nu atvērās plašs darba lauks*”²⁵ u.tml.

Rainim dzīves un darba posms Latvijas Republikā kopš 1920. gada ir ceļš uz vientulības klusumkalnu (“Ilja Muromietis”, “Dagdas piecas skiču burtnīcas”, “Dienasgrāmata”), turpretī Aspazijai tas ir auglīgākais, ražīgākais un harmoniskākais periods kā lirikā, tā drāmā. Viņas politiskajos uzskatos fiksētie spriedumi un laikabiedru atmiņas par komunisma un fašisma okupācijām apliecina nelokāmu latviešu patriotes stāju, piemēram, pēdējā dzejoļu izlase “Zem vakara zvaigznes” (1942), kurā dzimtenes aizstāvība kā akmenī iegravēta vārdos par gadu simtu slāpēm, kad tauta

*Kā jauna stirniņa, no vilkiem skauta
Un izbēgusi, dzer pie meža straوتا.
(“Zemgales laukos”)*

Šie 1929. gadā rakstītie vārdi kļuvuši aktuāli atkal “*divu lielu melnu čūsku*” plosīšanās laikā – 1942. gadā. Vēl vairāk: rokām sadodas un tieši nacionālā lepnuma ziņā Aspazijas pats pirmais publicētais dzejolis “Jaunā gadā” (1887):

*Tikai savienoti spēki,
Dūša, vingrums, rosība
Tautu vidū liesmu burtiem
Rakstīs vārdu “Latvija”*²⁶

un viens no pēdējiem "Latvju meitēns" (1942):

*Es latvju meitēns esmu
Un būšu turpmāk vēl –
Ar pēdējo elpas dvesmu,
Kas karsti krūtīs kvēl!*

(krāj. "Zem vakara zvaigznes")

Latviešu rakstnieki globālisti, kas seko Rainim, un antiglobālisti, kas seko Aspazijai, ne vienmēr tieši ar viņiem solidarizējas vai sasaukas, bet tradīcijas turpinājums ir nenoliedzams. Jānis Sudrabkalns, Pirmā pasaules kara laikā aizrāvis ar ekspresionismu, pārvar, piemēram, vācu ekspresionistu pesimismu un seko Valta Vitmena jau 19. gs. vidū ekspresionistiski izteiktajām tautu brālības un draudzības idejām, piemēram:

*Mans gars, līdzjūtīgs un apņēmīgs, ir traucies ap visu zemi,
Es meklēju sev līdzīgus un mīlus draugus un atrodu tos
mani gaidām visās zemēs,
Man šķiet, kāds dievišķīgs sakars mūs padara līdzīgus.*

Salut au Monde!

Visas pilsētas, ko caurstrāvo gaisma vai siltums, caurstrāvoju arī es

Visiem visiem jums Amerikas vārdā

Es paceļu, augsti izsliedams, roku un dodu zīmi,

*Lai tā pēc manis paliek redzama mūžam visām cilvēku mītnēm
un mājām.*²⁷

J. Sudrabkalnam tautu vienotības ideju paudējs un pats vienotājs, jaunas pasaules nesējs, tāpat kā Rainim, ir cīnītājs proletariāts:

*.. jauna pasaule man pretim veras,
Kāds daiļums blāzmo rīta mākoņos!*

*Kā jaunu sauli viņu nesu es
šai zemei, kas no manis izveidota.
Kad kauja pēdējā būs izkarota,
Tā jaunā gaismā vienos pasaules.*

(“Proleta ceļa dziesma” krāj. “Spārnotā Armāda”)

Šādai cilvēku vienotībai cīņai kalpo arī romantiskais dzejolis “Ne-uzvaramā Armāda” un pirmais dzejoļu krājums “Spārnotā Armāda” kopumā. J. Sudrabkalna globalizācijas ideja saistīta ar pagaidām vēl apspiestajām tautām, no kurām “*dzeltenā un melnā saule lēks*”.

Līdzīgā romantiskā jūsmā pasaules darbaļaužu solidaritāti apdzied Leons Paegle, Linards Laicens, Andrejs Upīts u.c., spriežot pēc dzejoļu sarakstīšanas gadiem (1918–1919) februāra revolūcijas un lielinieku oktobra apvērsuma ietekmē.

Globalizācijas pirmparaugiem kalpo gan franču komūnas himna “Internacionāle”, gan atskaņas no Tommazo Kampanellas utopijas “Saules pilsēta” u.tml.

Sarkanā krāsa kā cīņas simbols ir neiztrūkstoša. Linards Laicens cenzūras dēļ jauno Latviju sauc par “jauno Turciju”:

Kad vecais materiķis no fjordiem un no Kemi

*No tālās Kamčatkas līdz Gibraltāram būs
 Zem lielā karoga – vien vienīgi tad gūs
 Mūs mazā Turcija sev brīvību un sevi.
 Tam, asais cīņu laiks, tu liecību jau devi..*

*Nav jaunās Turcijas vairs citas kā tik tā,
 Kas kopā uzvarēs, – tā jaunā sarkanā!*
 (“Jaunā Turcija” krāj. “Karavāne”)

Leonam Paeglem cīņas uguņu mērķis ir Pasaules Strādnieku Valsts radīšana:

*.. nebūs miera,
 līdz vecais spēks būs laužts
 un jaunais augs..
 pār valstu drupām uzcelt valsti vienu,
 pār piecām jūrām, pieciem kontinentiem
 lēks mirdzošs PSV
 un vēstīs Jauno Dienu.*
 (“Vai mīrs?” krāj. “Cietumi nelīdz”)

Andrejs Upīts, kurš dzejai pievēršas nozīmīgu sabiedrisku pagriezīšu periodos, raksta unisonā ar iepriekš minētajiem dzejniekiem, piemēram, meistarīgi uzrakstīto poēmu "Piektais cēliens" beidzot šādi:

*Kad tie, kas nevainīgi bij un akli jūgā gāja,
nu lielā vispasaules pulkā stipri kopā stājas
un ņem, ko paši savām rokām cēla,
un jaunu pasauli uz vecās drupām rada...*

*Kā sarkans vilnis nāk no sabangotas jūras
un noslaucīs, kas viņam ceļā stājas.
Nu lielās tragēdijas piektais cēliens sācies –
ar rīta ausmu ēnas bēg no zemes.
Mēs, saules dēli, droši ejam karā
un debesi un zemi ņemam savā varā!²⁸*

Pasaules revolūcijas idejas ietekme nosaka lirikas simbolisko tēlu hipertrofēto raksturu: domāt visas zemeslodes mērogā, vienā dzejolī aptvert veselus kontinentus un cilvēku miljonus. Šie titāniskie un pat kosmisko tēlu mērogi pauž dzejnieka bezrobežu prasības un vēlmes, paaugstināto dzīves pulsa enerģiju, kuras ekspresija lauž visus šķēršļus, pārgalvīgā un neaptveramā spēkā traucas pretim notiekošajam un nākotnē sagaidāmajam:

*No vientulības ceļas Prolets bāls –
Un, lūk, viņš izliec atlantiskos plecus
Un apsviež torņus varenus un vecus.*

(J. Sudrabkalns. "Neuzvaramā Armāda"
krāj. "Spārnotā Armāda")

Šāda stila sistēma raksturīga arī tā laika krievu revolucionārajai dzejai (Vladimira Majakovska, Aleksandra Bloka, Sergeja Jeseņina u.c. poēmām un lirikai) un kā tradīcija turpinās Aleksandra Čaka latviešu strēlnieku tēlojumā epā "Mūžības skartie" u.c. līdz pat Māra Čaklā "Piemiņas dienai":

*Apklustiet, murgi, apklustiet, māņi –
visā augumā cēlies,
atspiedies mūžības spraislī ar plecu
latviešu strēlnieks.*

Rainis ar šādiem “noslaucītājiem”, “savā varā ņēmējiem”, kādi tēloti A. Upīša “Piektajā cēlienā” atgājis malā. Zīmīgu liecību par to rodam vēl arī viņa kopotu rakstu izdošanas sakarā 1925. gadā. Priekšvārdā krājumam “Tie, kas neaizmirst” Rainis vairs nerunā par “lielākās dzimtenes” ideju, bet par mazās dzimtenes “nākamās valsts minu”: “.. *“Tie, kas neaizmirst” izsaka latviešu politikas – arī tagadējās – pamatdomu pirms pašas Latvijas – mūsu vienību ar latgaļiem, brālību ar lietaviešiem un draudzību ar estiem – igauņiem. .. Tiešām, ideja pārvērta ikdienu, un no Baltijas provinces tapa Latvija. ... dzejoli “Stiprā paaudze” izteikta pārliecība, ka minēs stipro paaudzi, kritušos brīvības cīnītājus, bet – mēs viņu aizmirsuši ij likumā, ij tikumā. Vai mēs tomēr neesam tie, kas aizmirst?”*²⁹

Minētā krājuma nodaļā “Fatamorgāna” tiešām lasāmi dzejoli, kas veltīti latgaļiem, lietuviešiem un igauņiem (“Manu jaunu dienu zeme”, “Leišu dziesma”, “No igauņu dziesmām”), taču par “lielākās dzimtenes” dzejoliem, kā arī par 1911. gadā minētajiem tās neaizmirsējiem un izcīnītājiem 1925. gada priekšvārdā “minas” nav.

Tas nenozīmē, ka Rainis pārgājis uz šauri nacionālu vai nacionālistisku viedokli, bet gan, ka, saistot savu globalizācijas ideju tikai ar lielinieku politiku, tā nonākusi strupceļā. Tā vēlāk notiek, kā redzēsim, arī ar L. Laicenu.

Tomēr nepārtraukta citas, labākas iekārtas “nākamvalstības” ideja parādās Raiņa ārpuskrājumu dzejoļos 20. gados uz visiem pamatšķiras 1. maija darba svētkiem, piemēram, 1920. un 1928. gada dzejoli “Nepiemirsti sevi!”:

*Tu esi pamatšķira
.. kas rada
Ar rok' un garu visas vērtības.
Tad vingro rok' un garu,
Lai vari varēt varu,
Būt gatavai priekš nākamvalstības.*³⁰

Tikai tagad globalizācijas ideja skan kā pavārga atbalss no tālienes...

Izteikti antiglobālu viedokli sakarā ar Latvijas nākotni Pirmā pasaules kara un Latvijas Republikas pirmajos gados izteikuši daudzi latviešu rakstnieki. Gluži kā apvienojošas "formulas" šim viedoklim lasāmi vairāki Kārļa Skalbes ieraksti "Mazajās piezīmēs", piemēram: *"Mēs draugs, mēs neesam tauta. Mēs esam bars. Mēs brienam katrs uz savu pusi. Un, kad es redzu kādu no tiem karoga nesējiem, kurus mēs tik bieži satiekam šinīs dienās ar milzīgu sarkanu karogu pār plecu, tad man gribas viņam uzsaukt: "Ei, Jāni, kur tu iesi?" Un man nav nekā vairāk priekš viņa kā tikai drusku žēluma."*³¹

*Mēs esam bijuši tikai līdzeklis citu mērķiem, ne mērķis paši sev. Mēs esam bijuši mēsli, ar kuriem mēslo sev saknes citas augstākas rases. Un pat labākie ļaudis, uz kuriem mēs skatījāmies kā uz mūsu revolucionārās kultūras nesējiem, ir gatavi pieticīgi izkaisīties gar krievu vai vācu saknēm kā internacionāls superfosfāts."*³²

K. Skalbes, kā arī J. Akuratera un E. Virzas nacionālisma viedokli visai tieši nosaka viņu dzīves pieredze un arī konkrētā darbības situācija pasaules kara laikā, kad latviešu strēlnieku pulkos auga un brieda kā vispasaules komunisma, tā latviešu brīvvalsts idejas. Spilgtu liecību par to sniedz Ēvalds Valters: *"Man .. jādomā par 5. Zemgales strēlnieku pulku. Tajā bija pieteikušies arī trīs izcili latviešu tautas dzejnieki: Kārlis Skalbe, Jānis Akuraters, Edvarts Virza. Viņi cilāja zobenus un gatavojās iet kaujā. Bet par to uzzināja Jukums Vācietis un norīkoja viņus citā darbā. Viņš saprata, ka tādi cilvēki nedrīkst iet bojā kaujas laukā, viņiem jādzīvo."*³³

Jānis Akuraters Latvijas nacionālas brīvvalsts ideju izauklējis, jau sākot ar 1905. gada revolūcijas laiku. Visās viņa lirikas grāmatās par Pirmo pasaules karu un par Latvijas atbrīvošanās cīņām dominē nacionālisma motīvs: nekādas tā laika strēlnieku brāļošanās idejas! Katrs, kas nācis iekarot latvju zemi, ir nogalināms. Padomju vēsturnieki gan rakstīja, ka *"apzinīgākie latviešu strādnieki nepiedalījās buržuāzijas urrāpatriotiskajos pasākumos un palika uzticīgi internacionālisma karogam"*³⁴, bet J. Akuratera strēlnieka patriota atbilde skan:

*Dreb likste jau manā rokā
Tev, svešiniek, – sataisies –*

*Tev mana spindzošā bulta
Ar sveicienu ciemos ies.*

*Šī viešņa ar dzīres vēlas,
Vissārtāko trauku grib tvert,
Šī viešņa grib sirdi tev skūpstīt
Un nesātā asinis dzert.*

(“Latvju Strēlnieks”, 1916)

J. Akuratera “Latvijas balādēs” (1922) viscaur uzsvērts, ka Latvijas brīvības sēkla ir sarkanbaltsarkanais karogs un “Saules Lūgšana” “Dievs, svētī Latviju”:

*Un karogs uzlido gaisā
Baltsarkans kā mūžos reiz,
To sveicina zeme un jūra,
Un dziesminieks, arājs un zvejs.*

(“Latvijas balāde” krāj. “Latvijas balādes”)

Jau pēc Latvijas Republikas nodibināšanas tās nākotne antiglobālistu dzejā traktēta kā saules mūžs:

Līdz ar sauli saules mūžu tavai tautai dzīvot būs!
(E. Virza. “Karogs” krāj. “Laikmets un lira”)

Vēlāk šis simbols, īpaši Viļa Plūdoņa dzejā u.c., iegūst jau nodeldēta tēla raksturu. Karoga simboliku kā pārliecības spēku kopš Latvijas brīvības cīņām lirikā ne mazums izmantojuši arī L. Laicens, K. Skalbe, E. Virza.

L. Laicens 1917. gadā krājuma “Karavāne” dzejolī “Sarkanais karogs” raksta:

*Piederēs katris sev pašam, un vaļā tiks nomāktās tautas –
Sarkanais karogs tad augsts cilvēces tornī būs celts,*

bet E. Virza, tāpat kā K. Skalbe, atbild uz imperiālistisko lielvalstu un starptautiskā komunisma globalizācijas alkām rakstā “Izpostītā Latvija” (1917) sekojoši: “Mūs grib izlietot kā ķieģeli vai cementu visvācu valsts ēkai, kurai jāstiepjas pāri Eiropas kontinentam no Ledus okeāna līdz Vidusjūrai. No mūsu galvām grib izņemt smadzenes, lai viņas nedomātu latviskas domas. Bet, kaut mūsu tautu apdraud un posta kā

vācu šovinisti, tā starptautiskie lielinieki, – viņa tagad tomēr stāv uz stiprākiem pamatiem kā jebkad. Prasība pēc neatkarīgas Latvijas ir kļuvusi par visas tautas kustību, un, caur pārbaudījumiem noskaidrota, viņas apziņā izpostītā Latvija veidojas no jauna kā Latvijas valsts."³⁵

Latvijas brīvvalsts aizstāvība kļūst, var teikt, par E. Virzas mūža uzdevumu kā publicistiskā, tā lirikā, "Straumēnos" u.c., konkrēti jau dzejoļu krājumā "Dievišķīgās rotaļas" (1919), piemēram, dzejoli "Zemniekam":

*Un, kamēr trakojoš tik daudzi pakaļ skrien
Pa ceļiem sarkanām un ārpātīgām flagām,
Es skatos arājos, kas mierīgi pa vagām
Iet pakaļ mašīnām un arkliem, kuri prot
Ar prieku, veselību, laimi tautai dot.*

Latviešu patriotu tēvzemes mīlestības gars Virzas darbos piestrāvo ne tikai dzīvo, bet arī mirušo cilvēku, suņu un mājkustoņu dvēseles. Ideoloģiski tas ir pats spēcīgākais pretspars jebkāda veida globalizācijas idejām. E. Virzu var uzskatīt par latviskā pozitīvisma centru, ap kuru grupējas tādi ievērojami vārda mākslinieki 20.–30. gados kā Aleksandrs Grīns, Jānis Veselis, Alfreds Dziļums, Jānis Medenis, Vilis Cedriņš, Leonīds Breikšs, Ādolfs Erss u.c.

Runājot par 20. gs. sākumu un Latvijas brīvvalsts izcīņu gadiem, vairāki globālisti, tāpat kā Rainis, piedzīvo savu ideju krahū, jo šī ideja saistīta ar lielvācu šovinismu (piemēram, Andrieva Niedras politiskā darbība, kas ir sarežģīts un arvien vēl risināms jautājums), no vienas puses, un komunistisko vardarbību, no otras. Lielinieku agresīvā, varmācīgā politika jo spilgti atklājas P. Stučkas komunistu okupācijas "valdības" laikā Latvijā 1919. gada piecos mēnešos. Par to daudz dokumentālu liecību devuši vēsturnieki, piemēram, Uldis Ģērmanis³⁶, Agnis Balodis³⁷, atmiņu stāstītāji ("Krišjāņa Barona atmiņas", 1923), rakstnieki – antiglobālisti (M. Kaudzīte "Jaunie mērnieku laiki", 1926), A. Brigadere "Kvēlošā lokā", 1928), kā arī paši globālisti, piemēram, viena no dedzīgākajiem sarkanā globālisma (izcēl. mans – V.K.) aizstāvja L. Laicena raksts 1919. gadā "Kāpēc krita padomju Latvija?": "Viens no visasākajiem pretošanās pret komunistiem un padomju iekārtu (iemesliem (?)) bija sarkanā terora nelietīga izlietošana. .. Tas

*pierādīja tikai terora sistēmas neapzinību un to, ka nekāds tirānisms, lai viņš notiktu arī augstas idejas vārdā, nevar atrast masās pamata .. un 75–80 procentu piekritēju vietā, kas bija ziemā, droši var sacīt, komunistiem atkāpjoties, nebija vairs 15–20 procentu.*³⁸

Šādu tautā labi zināmu vēstures mācību dēļ ne viens vien Latvijas iedzīvotājs bažīgi domā par Eiropas Savienību, šaubās par latviešu tautas un valsts likteni lielvalstu savienības ietvaros.

No otras puses, nedrīkstam aizmirst vēstures mācību, ka, Latvijai vienai stāvot Eiropas krustceļos, tās “saules mūžam” pārvilka svītru kā komunistiskā, tā nacistiskā okupācija – un dažu dienu laikā. No mūsdienu zinātniskas globalizācijas izpratnes viedokļa kā aplūkoti komunistiskie globālisti, tā nacionālistiskie antiglobālisti uzskatāmi par tā saucamajiem *mītu taisītājiem* (izcēl. mans – V.K.). Tikai ar to starpību, ka antiglobālistu mīts ar visu savu utopismu ir caur un cauri humāns, bet komunistiskais globālisma mīts kā atklāti, tā jo īpaši savā slepenībā ir asiņaina cilvēkēdāja ideoloģija. Līdz kādam nezinātniskam subjektīvismam un komismam nonāca latviešu pozitīvisma ideologi labi parādījis Harijs Hiršs rakstā, kura virsrakstā tik trāpīgi izvēlēta žurnāla “Sējējs” redaktora Jāņa Lapiņa izteikta “Mēs ejam stāvu gaisā...”³⁹

Atkārtojot savu raksta sākumā izteikto vienprātību ar Ojāra Celles viedokli, ka bez Eiropas Savienības mums nav citas alternatīvas, reizē gribas akcentēt mūsu pašu, nākošo Savienības pilsoņu atbildību par savu stāju un nacionālās identitātes apziņu. Jo šodien citādā, demokrātiskā tautu attiecību situācijā latviešu nācijas izdzīvošanas liktenis lielā mērā atkarīgs no mums pašiem.

Jau šodien apdraudētā latviešu valoda ir pirmā un galvenā mūsu aizstāvības prioritāte. Ar tās nosargāšanu mēs neklūsim par “*superfosfātu uz svešām saknēm*” (K. Skalbe), par “*kieģeliem un cementu citās valsts ēkai*” (E. Virza) (pasv. mani – V.K.). Šo brīdinājumu savā publicistikā ne reizi vien akcentējusi Ludmila Azarova: “*Bet valodas lēna nāve sākas nevis ar tās vajāšanām, bet gan ar labprātīgu atteikšanos, kad izzūd pretošanās enerģija un tās vietā sāk darboties bara instinkts – būt kopīgā “tusiņā”, būt kā visi. Vienota valoda, kā pasaules radīšanas laikā, – būs jums tā. Ar Bābeles torni tas bija vien joks. Tik vēl jau nav zināms, pret kādu stūri mūs ar deniņiem trieks neprognozējamā, melno humoru mīlošā vēsture.*”⁴⁰

ATSAUCES

- ¹ Celle O. Globalizācija – labums vai ļaunums? *Karogs*. 2002. Nr. 6. 4.–5. lpp.
- ² Turpat, 6. lpp.
- ³ Turpat, 7. lpp.
- ⁴ Turpat, 8. lpp.
- ⁵ Rainis J. *Kopoti raksti: 3. variantu sējums*. R.: Zinātne, 1982. 305. lpp.
- ⁶ Turpat, 307. lpp.
- ⁷ Rainis J. Latvieši. Rainis J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. R.: Zinātne, 1983. 18. sēj. 403.–439. lpp.
- ⁸ Gudriķe B. Rainis – izglītības ministrs. *Rainim – 125*. R.: Zinātne, 1990. 327.–329. lpp.
- ⁹ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1977. 2. sēj. 65. lpp.
- ¹⁰ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1986. 24. sēj. 683. lpp.
- ¹¹ Aspazija. Vēlreiz par “Saulaino stūrīti”. *Aspazija. Kopoti raksti sešos sējumos*. R.: Liesma, 1985. 1. sēj. 124.–125. lpp.
- ¹² Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1978. 3. sēj. 386. lpp.
- ¹³ Turpat, 550. lpp.
- ¹⁴ Rainis J. *Kopoti raksti*. 18. sēj. 535. lpp.
- ¹⁵ Dobrovenskis R. *Rainis un viņa brāļi*. R.: Karogs, 1999. 464. lpp.
- ¹⁶ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 12. sēj. 478. lpp.
- ¹⁷ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1986. 23. sēj. 237. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 240. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 239. lpp.
- ²⁰ Skat.: Dobrovenskis R. *Rainis un viņa*. 596.–597. lpp.
- ²¹ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1986. 25. sēj. 160., 424. lpp.
- ²² Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj. 561. lpp.
- ²³ Rainis J. *Kopoti raksti*. R., 1978. 5. sēj. 228. lpp.
- ²⁴ Upīts A. Aspazijas lirika. *Latviešu literatūras kritika*. Sakārt. A. Grigulis un V. Austrums. R.: LVI, 1957. 2. sēj. 760. lpp.
- ²⁵ Aspazija. Biogrāfija. *Atziņas*. Sakārt. K. Egle. Cēsis-Rīga: O. Jēpes apgāds, 1923. 1. daļa. 211. lpp.
- ²⁶ Aspazija. *Kopoti raksti*. 1. sēj. 335. lpp.
- ²⁷ Vitmens V. *Zāļu stiebri*. R.: LVI, 1960. 93.–94. lpp.
- ²⁸ Upīts A. Piektais cēliens. Upīts A. *Kopoti raksti*. R.: LVI, 1951. 15. sēj. 431.–432. lpp.
- ²⁹ Rainis J. *Kopoti raksti*. 18. sēj. 533. lpp.
- ³⁰ Rainis J. *Kopoti raksti*. 5. sēj. 315. lpp.
- ³¹ Skalbe K. *Mazās piezīmes*. R.: Zinātne, 1990. 11. lpp.
- ³² Turpat, 10.–11. lpp.
- ³³ Valters Ē. “Vislielāko pārdzīvojumu radīja...” *Literatūra un Māksla*. 1994. 8. apr.
- ³⁴ *Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi*. R.: LVI, 1961. 1. daļa. 242. lpp.
- ³⁵ Virza E. *Mīlās Māras pārnākšana*. R.: Zinātne, 1991. 50. lpp.
- ³⁶ Ģērmanis U. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. II. R.: Jāņa sēta, b.g.
- ³⁷ Balodis A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. R.: Neatkarīgā teātra “Kabata” grāmatu apgāds, 1991. 180.–183. lpp.
- ³⁸ Laicēns L. Kāpēc krita Padomju Latvija? *Cīņa*. 1989. 3. janv.
- ³⁹ Hiršs H. “Mēs ejam stāvu gaisā...” *Grāmata*. 1991. Nr. 2. 55.–62. lpp.
- ⁴⁰ Azarova L. Zaudējumi. *Karogs*. 2002. Nr. 4. 6. lpp.

Valdis Kikāns

GLOBALIZATION IN LATVIAN LITERATURE: THE PROS AND CONS

The issue of uniting nations and practical measures in this direction are not new in the European context. From the beginning of the 20th century on many occasions Latvian literates have also expressed their views on the possibility for the smaller nations to unite into closer blocks. In this article the author reviews the pros and cons in the discussion on globalization in Latvian literature.

In Rainis' works the idea of globalization has undergone evolution from the merging of all nations into one unified mankind and proletarian dictatorship to seeking equal rights for small nations among the big and powerful ones. As the poet gradually got disappointed with the political processes, at the end of his life he lost interest in this theme. However, the supporters of globalization, although not always associating themselves with him directly, still carry on this tradition of Rainis as the supporter of globalization. Either in expressionist or romantic vein the brotherhood of international proletariat has been enthusiastically extolled by such authors as Jānis Sudrabkalns, Leons Paegle, Linards Laicens, Andrejs Upīts and others. The idea of the world revolution determined the exaggerated character of the symbolic imagery of their poetry: to think globally, to embrace whole continents and millions of people in a single poem.

The trend of anti-globalization is represented by Aspazija who in exile and later, after returning to Latvia called her native country an endangered "island of happiness". During the World War I and the first years of the independent Republic of Latvia many Latvian writers expressed markedly anti-globalization views. Kārlis Skalbe, Jānis Akuraters and Edvarts Virza's nationalist standpoint stemmed directly from their life experience and the particular situation during the World War I, when in the regiments of the Latvian Rifleman both the idea of world communism and independence of the Latvian nation were developing.

From the modern scientific perspective both the globalization-backing communists and anti-globalistic nationalists can be considered the so called creators of myths, with the only difference that the utopian anti-globalization myth is thoroughly humane, but the myth of the communistic globalists both in its overt and especially in its covert, secret form is a bloodthirsty ideology.

Владимир Кулаков

БОГИ ВИДЕВУТА

Среди современных исследователей языкового и культурного наследия западных балтов (эта область знаний многими именуется балтистикой) в XX в. укоренилось мнение о весьма заметной, если не ведущей роли бога Перкуно, повелителя молний, в пантеоне западных балтов. Данные о богах пруссов известны прежде всего по «Прусской хронике» доминиканского монаха из Толькемиты Симона Грунау, написанной им в 1517-1521 гг. и изданной в 1529 г. (Mannhardt W., 1936, S. 190), где в соответствии

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

с идеями Возрождения уделено много места ещё актуальному в начале XVI в. язычеству аборигенов Янтарного края. Среди их божеств, по Вяч. Вс. Иванову и В.Н. Топорову, «в качестве наиболее активного, грозного и мощного мифологического персонажа выступает Перкунас, .. воплощающий военную и — косвенно — хозяйственную .. функцию» (Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1980, с. 154). Основоположники современной балтики в графической схеме триады богов пруссов отводят Перкуно главенствующую роль,

помещая его над другими небожителями «первого уровня» — Потримпо и Патолло. Они «..воплощали тот вариант близнечной системы, когда речь идёт о двух близнецах, детях небесного бога..» (Топоров В.Н., 1981, с. 63). Триада верховных богов пруссов напоминает группу ведущих божеств саамов, в числе которых — «громовый старик» *Goragalles*, «небесный человек» *Varalde Olmai* и бог мёртвых *Ruttu/Rota*, считающийся соответствующим скандинавскому Одину (Селицкий А.И., 2002, с. 47).

Единственно вне конкуренции со стороны прусского громовержца остаётся отец упомянутых близнецов Диевас/Окопирмс, прусск. «самый первый», отец и всех остальных богов (Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1980, с. 154, 155). Правда, Перкуно «..превосходит высшего бога по актуальности для человека и конкретности мифологических функций» (Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1982, с. 303). При этом не учитываются слова С. Грунау о том, что Патолло, повелитель духов и властитель мёртвых, является первым для пруссов богом (Grunau S., 1876, S. 94, 95). Концепцию главенства Перкуно до последнего времени поддерживал и автор этих строк (Кулаков В.И., 1997а, с. 62, 63), хотя такая схема иерархии богов характерна скорее для земледельческих обществ (в общинах скандинавских *bondr*-общинников особо почитался северный аналог Перкуно — Тор (Дьяконов И.М., 1990, с. 145). Однако до XII в. (во всяком случае — до известного сообщения о наследственных наделах земли пруссов по жребию — Галл Аноним, 1961, с. 132) общество пруссов земледельческим считать нет никаких оснований.

Вышеизложенная точка зрения полностью соответствует общепризнанной концепции **основного мифа** древних индоевропейцев. Он представляет собой сюжет, повествующий о борьбе громовержца с хтоническим персонажем (в ряде случаев это — змей/дракон, например, у скандинавов Тор неоднократно и в конечном итоге успешно борется с Мировым Змеем Ёрмунганд), удерживавшим в глубинах земли живительную влагу, необходимую для жизни людей. Подобная оппозиция божеств известна на протяжении многих веков во всём индоевропейском этнокультурном ареале: в Индии — Индра/Парджанья-Вритра, у

славян — Перун-Велес, у восточных балтов — Перкуно-Вельняйс (Дьяконов И.М., 1990, с. 223) и т.п. Супостатом Бога-громовника является божество, покровительствующее животным, которому могли посвящаться овцы, свиньи, быки, кони и птицы (Велюс Н., 1981, с. 266, 268). У христианизированных восточных славян в православной традиции фактически культовым «правопреемником» борющейся пары Перун/Велес видится Св. Георгий, повергающий вселенское Зло, выступающее в виде дракона.

Считается, что на определённом (точнее — предгосударственном) периоде истории восточных славян и балтов Перун/Перкуно оттесняет Отца богов Стрибога/Тиеваса и, будучи *«богом грома и боевой дружины»* (Гамкрелидзе Т.В., Иванов Вяч. Вс., 1984, с. 792, 798, 799), олицетворяет тем самым приход к власти сил (нередко полиэтнических), оппозиционных родо-племенной системе. В частности, в значительной мере ростом влияния княжеской дружины на Руси многие отечественные историки трактовали ведущую роль Перуна в реформе языческого культа (он — первый в списках богов реформированного русского пантеона), проведенной князем Владимиром в 980 г. (Рыбаков Б.А., 1987, с. 434, 436, 437). В культовых системах литовцев и, очевидно, у ятвягов, Перкунс занимает место своего отца Диевса не без заметного влияния на местную духовную культуру скандинавских культовых аспектов (Топоров В.Н., 1970, с. 536). Причины социального характера, как казалось, подразумевались лежащими в основе религиозной «реформы», приведшей Перкуно в соответствии с волей легендарных князей-братьев Видевута и Брутена на приоритетное место в прусском пантеоне (Šimėnas V., 1994, p. 41; Veresnevičius G., 1994, p. 99). Эта социально значимая роль культа Бога-громовника сохранялась у балтов ещё в XIV в. в упоминании о его святилище *Swintoroh* на месте позднейшего Вильнюса (Топоров В.Н., 1981, с. 30).

Данные лингвистики и весьма отрывочная информация письменных источников позволяет связать образ Бога-громовника (во всяком случае — в отдельных пунктах Евразии, в Балтии и в Восточной Европе) с основными атрибутами основного мифа индоевропейцев — с громом, лесистым холмом и дубом,

культовым цветом Громовника является красный (Николаев С.Л., Страхов А.Б., 1987, с. 153-155).

Так можно весьма кратко обозначить круг проблем вокруг прусского Бога-громовержца. Прогресс в изучении социальной составляющей истории прусского общества на заре средневековья принуждает ещё раз обратиться к оценке роли и места Перкуно и остальных богов в культе западных балтов.

Одним из основных аргументов современных балтистов о ведущей роли Перкуно в прусском пантеоне является его «центральное» положение при описании Симоном Грунау в «Прусской хронике» (1529 г.) «знамени Видевута» и святилища Ромове-Рикойто (Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1982, с. 303). Одесную и ошую Перкуно в обоих случаях располагаются изображения богов Патолло и Потримпо, что свидетельствует об их якобы менее значительной роли в культе. Такое восприятие иерархии образов во фронтальной симметричной композиции характерно для христианской (т.е. — во многом ближневосточной) традиции, к которой пруссы, как и прочие индоевропейские народы, отношения не имеют. Напротив, иерархию их богов логичнее было бы осмыслять при помощи обычая обязательной части индоевропейского ритуала (санскр. *pradakshina*) — обхода святыни слева направо, ориентируясь по странам света — оборотясь спиной к северу и по ходу солнца (слав. «посолонь»). Эта традиция, актуальная и для населения Римской Империи, на европейском севере даже стала нормой для частных случаев в шведском государственном законодательстве (Подосинов А.В., 1997, с. 40). При использовании указанной традиции в обоих упомянутых выше комплексах изображений прусских богов первым, т.е. наиболее почётным местом обладает Патолло. Вариант его имени — *Pecols* — сопоставляется с дисл. *feigr* («близкий смерти») (Būga K., 1959, p. 78, 79). Этот небожитель трактуется балтистами как «Бог подземного царства», его первичное имя производно от прусск. *po* (под-) и *tula* (земля). При этом отмечается функциональная связь Патолло с Вельняйсом (Būga K., 1961, p. 809). Впервые этот небожитель вместе с богом Натримпе (Потримпо) и «другими постыдными (порождениями) фантазии»

упоминается в письме Вармийского епископа Римскому папе, написанном в 1418 г. Патолло указан первым в перечне прусских богов, Перкуно не отмечен вовсе (Vēlius N., 1996, p. 477). Сходная ситуация отмечена и в «Прусской хронике» Симона Грунау, где список верховных прусских богов в статье 1 «законов Видевута» выглядит так: «*Patollo, Patrimppo, Perkuno*» (Grunau S., 1876, S. 63). Напротив, при перечислении изваяний богов, стоявших среди ветвей вечнозелёного дуба в центральном святилище Ромове, образ Перкуно назван первым (его атрибутами поименованы «вечный» жертвенный костёр, горящий на дубовых дровах). Изваяние (*bild*) Патолло в этом сюжете упомянуто последним, его символы — мёртвые головы человека, лошади и коровы (Grunau S., 1876, S. 78). Последние акцентируют часть функций Вельняйса, находящиеся в распоряжении Патолло. Мрачную характеристику этого божества дополняют убедительные свидетельства письменных источников об обильных кровавых жертвоприношениях (в том числе — человеческих), которыми в отличие от других богов ублажали Патолло прусские жрецы (Usačiovaitė E., 1996, p. 210, 212). Согласно Марцину Муриниусу (1582 г.) «на третьем углу (святилища Ромове — К.В.) стоял третий дьявольский истукан, названный Патолло, в честь которого каждый у себя дома прятал голову умершего человека» (Murinius M., 1989, s. 13). Многочисленные случаи строительных жертв (головы жеребят, реже — детские останки) известны в древностях балтов I тысячелетия н.э. Обычай, описанный М. Муриниусом и являющийся фактором симпатической магии, объясним только с позиций скандинавской мифологии: «Один брал с собой голову Мимира и она рассказывала ему многие вести из других миров, а иногда он вызывал мертвецов из-под земли..» (Снорри Стурлуссон, 1980, с. 14). Возможно, пруссы по М.Муриниусу, «хранением» останков людей (предков?) выполняли некие магические акции, повторы деяния небожителей.

Поразительное сходство схемы святилища Ромове с центральным для «всех шведов» святилищем XI - начала XII вв. (Duszeko Wł., 1998, s. 76) в Уппсале (в нём по описанию Адама Бременского также центральное место занимал Тор, что

подтверждает ошибочность христианской трактовки иерархии языческих богов) подвигло А.Т.Мержинского в конце XIX в. обрушиться с уничтожающей критикой на «Прусскую хронику». Автор вслед за отцом прусской историографии Максом Тёппеном (признавал использование в «Прусской хронике» данных местной устной традиции — Төррен М., 1853, S. 140), пришёл к выводу о фактическом «списывании» Симоном Грунау вида Ромове и образов прусских богов с текста Адама Бременского (Мержинский А.Ф., 1899, с. 369). Этот вывод позднее был поддержан талантливым исследователем балтских дохристианских верований Вильгельмом Маннхардтом. Он считал бесспорным обретение скандинавскими богами в Пруссии других, местных имён. Причём это не являлось результатом исторических процессов, а явилось плодом творчества Симона Грунау, *«..собравшего данные ранних письменных источников, из которых (наподобие лоскутков) сшит живописный ковёр «Прусской хроники»* (Маннхардт W., 1936, S. 220, 227). Современного читателя в таком случае должна поразить невероятная осведомлённость рядового монаха-доминиканца в вопросах источниковедения и поразительная доступность для него разнообразных письменных источников. Среди них, судя по критикам «Прусской хроники», должны были находиться труды Диона Кассия, Йордана, Прокопия Кесарийского, Адама Бременского, Петра из Дусбурга и прочие тексты, из которых монах из заштатного монастыря в Толькемите скомпилировал (точнее — сфабриковал) свой многотомный труд.

Действительно, близость не только композиции, но и деталей убранства богов скандинавов и пруссов настораживает (рис. 1, 1,2). Правда, будучи тщательным и честным исследователем, А.Ф. Мержинский, делая тем самым под сомнение довольно шаткими свои обвинения против С. Грунау, упоминает независимые источники, свидетельствующие о наличии в балтской среде ряда обычаев (почитание огня, наличие жрецов, общающихся с душами умерших, принесение через них в жертву богам третьей части добычи), описанных в «Прусской хронике» (Мержинский А.Ф., 1899, с. 248) и явно не фальсифицированных.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Рис. 1. Триады богов пантеонов германцев и пруссов: 1 – вид центральной части храма в Упсале по описанию Адама Бременского (гравюра Айлетта Сомса, 1676 г.); 2 – фигуры богов на белом «знамени Видевута» по описанию С. Грунау (гравюра К. Хеннебергера, 1585 г.).

Dreiergruppe des Pantheons deutscher und altpreußischer Götter: 1. Der zentrale Teil des Tempels bzw. Heiligtums in Uppsala nach der Beschreibung des Adamus Bremensis (Stich von A. Soms, 1676) 2. Göttergestalten auf dem weißen Widewut-Banner nach der Beschreibung von Simon Grunau (Stich von K. Henneberg, 1585)

От/Аус: 1 – Кулаков В.И., Варианты иконографии Одина и Перуна/Перкуно// *Российская археология*. 2003. № 1. Рис. 3; 2 – Кулаков В.И. *История Пруссии до 1283 г. М.*, 2003. Рис. 65.

Гравюры Айлетта Смита, отобразившего в 1676 г. святыню Уппсалы (рис. 1,1) и Каспара Хеннебергера, в 1585 г. представившего триаду прусских богов (рис. 1,2), разнятся стилистически, но поразительно (подозрительно?) сходятся в детализировке атрибутов божеств. Лик Тора украшает многозубая корона, а над головой Перкуно в виде диадемы трепещут языки священного пламени. Длиннобородый Один облачён в рейтарский доспех и шлем его обёрнут надо лбом божества белым платом. Им же, но скрученным в виде геральдического бурелета покрыта глава Патолло. На голове Фрейра — большой лист растения, кудри Потримпо увенчаны венком из веток лавра (?). Правда, на этом аналогии между изображениями исчерпываются. Изображения богов скандинавов поименованы латинскими литерами над их головами, над главами же повелителей прусского мира змеится «руническая» надпись, переведённая К.Бугой в виде весьма спорного варианта: *«Богов наивысших (погоды) — три: Патоллс, Перкунас, Патритмпас. 1309»*. Возможны аналогии знакам этой надписи в тюркских и англо-саксонских рунах (Кулаков В.И., 1993, с. 108), анализ надписи на «знамени Видевута» нуждается в исследовании специалиста по истории письменности.

На основании результатов раскопок, проведённых на месте уппсальского храма шведским археологом С. Линквистом в 1926 г., было определено место расположения изваяния главы скандинавского пантеона Одина в северной, наиболее почётной части храма (Подосинов А.В., 1999, с. 42). Вопрос об ориентировке святилища Ромове-Рикойто и находившихся там изображений прусских богов остаётся пока открытым. Лишь не вызывают сомнения места расположения двух фаз существования этого святилища: ранняя — на городище *Grünwalde*/Липовка (Багратионовский р-н), позднее, в начале XI в. капище было создано на городище *Schloßberg*/Бочаги (Черняховский р-н) (Кулаков В.И., 2003, с. 197).

Как показывают современные лингвистические и палео-этнографические исследования, информация, представленная в 1529 г. Симоном Грунау в «Прусской хронике», в целом не

выходит за рамки реалий западных балтов доорденской эпохи и высокого средневековья. Реабилитация текста 1-го тома «Прусской хроники» (последующие тома наполнены пересказами текстов Петра из Дусбурга, Николая Ерошина и проч.), начатая ещё в советское время литовским археологом Вальдамарасом Шименасом (Simėnas V., 1989, p. 45-47), развивается, судя по сообщению известного историка орденской Пруссии Удо Арнольда, в современных научных кругах Германии (Usačiovaitė E., 1996, p. 207). Современное состояние археологии Янтарного края позволяет интерпретировать выявленную иерархию богов прусской триады и функции её участников, используя реалии местной и скандинавской материальных культур. Этот материал позволяет соблюсти чистоту эксперимента, будучи лишённым зависимости от текстов Симона Грунау и иных поздних информаторов (невзирая на степень их объективности или уровень фантазии).

В работах балтистов XX в. обращала на себя внимание констатация отличия прусского пантеона составом своих богов и своей же показательной систематичностью («наибольшей индивидуальностью») от сообществ небожителей соседних балтских племён (Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1980, с. 155). Более того, бог Патолло известен только у пруссов. С другой стороны, как уже отмечалось выше, поражает близость культовых обычаев пруссов и скандинавов эпохи раннего средневековья. Случаи сходства и прямых аналогий подобного рода, устанавливаемые по данным археологических и раннесредневековых письменных источников (вне текста С. Грунау), можно представить в виде каталога:

1. У скандинавов и у пруссов существовал дуализм власти (Duczko Wł., 1998, s. 76). Эта двойственная потестарность (князья-братья, ритуально делившие власть) реализовалась и во многих древнегерманских племенах: братья Ибор и Агио у винилдов, Амбри и Асси у вандалов, Хенгест и Хорса у англо-саксов. Здесь осуществлялась земная проекция деятельности небесных близнецов-защитников людей (Дряхлов В.Н., 1999, с. 59), реализованная у германцев в начале эпохи Великого переселения народов. У них божественные близнецы-защитники именовались Алки (возможно, отсюда балтск. *Alk/Elk*- «священный, чистый»),

у балтов — Ашвины. Манифестация парности, точнее — дуализма власти чётко соблюдалась в погребальной обрядности пруссов на пороге формирования прусской культуры (Кулаков В.И., 19976, с. 152). У скандинавов в вендельскую эпоху дуализм власти был исчерпан: короли-жрецы, обладавшие «особой «сил(ой)», влияющей на благополучие всего коллектива» (Селицкий А.И., 1999, с. 69), в одном лице совмещали мирскую и сакральную власть (Steinsland G., 1992, S. 748). У пруссов средоточием всех потестарных функций вплоть до 1265 г. являлся верховный жрец с ритуальным именем Криве-Кривайтис.

2. Общая канва отеческой веры, культовые приоритеты отдельных скандинавских племён в раннем средневековье поразительно напоминают описания прусского язычества, вышедшие из-под пера Гельмольда (Гельмольд, 1963, с. 34) или Жильбера де Ланнуа (Engel C., 1931, S. 86, 87). В частности, Gutasaga (ок. 1220 г.) содержит такие строки: «...До этого времени и ещё много позднее люди (= готы — К.В.) верили в роци и курганы, в священные места и священные столбы и в языческих богов» (Сага о гутах, 1975, с. 307). В интересующих нас мифологических схемах даже совпадает детали сакрального древа: троичное число корней (у германцев) и ветвей (у пруссов), что подразумевает сходные подходы к принципам культовой градации мира на «космические зоны» (Топорова Т.В., 1994, с. 33, 34), связанные с ведущими божествами пантеона.

3. Сакральный смысл безраздельного господства обряда трупосожжения в прусской культуре подчёркивается словами Вульфстана (IX в.): «И у эстов (= пруссов — К.В.) в обычае, чтобы люди каждого племени сжигались; и если кто найдёт одну несожжённую кость, они должны совершить большое (жертво)приношение» (Матузова В.И., 1979, с. 26, 27). По Тациту, обитатели Янтарного берега в I в. н.э. поклонялись Праматери богов, справедливо связываемой с культом плодородия (Селицкий А.И., 2002, с. 31), для которого характерен обряд ингумации. Включавшая его система биритуальности в юго-восточной Балтии, в будущем прусском ареале уже не прослеживается на фазе B₂/C₁, довольно быстро исчезая под

влиянием германоязычных пришельцев с западных берегов Балтийского моря. Правда, Тацит сообщает о культе плодородия («культ ванов») у приморских ингвеонов (в том числе — кимвры и Тевтоны Ютланда — Селицкий А.И., 2002, с. 25), заведомо не предполагавшем обряда кремации. Видимо, к эпохе Маркоманнских культовые воззрения жителей западного побережья Балтийского моря (или же племенной состав этих жителей) изменились. Установив на Янтарном берегу норму превалирования кремации (преимущественно — урной — Кулаков В.И., 2003а, с. 59), пришельцы чётко её соблюдали. На фазе C₁ ингумация в указанном регионе окончательно вытесняется кремацией. Такое серьёзное и внимательное отношение к погребальной обрядности созвучно культовым воззрениям одиноческих воинских союзов германцев III-V вв. н.э., ядром культа которых являлись, видимо, особые представления о смерти (Селицкий А.И., 2002, с. 51). С большой долей осторожности можно предполагать сложение одного из таких союзов на Самбии и прилегающих к этому полуострову землях на фазе C₁.

Кремация на ранней фазе прусской культуры претерпела лишь единственное изменение: к концу V в. н.э. урны исчезают, сменяясь «временными урнами», т.е. сосудами для переноса праха с погребального костра в могилу.

Не позднее финального этапа римской эпохи для германцев установилась своя норма отношения к обрядности: *«отправление в жилище богов Вальхаллу ассоциировалось с кремацией, человеческими жертвоприношениями и почитанием Одина, а пребывание в кургане — с богом Фрейром, который .. первым в Швеции был положен в курган и не подвергался сожжению»* (Топорова Т.В., 2002, с. 209). Такая культовая интерпретация трупосожжения в практической реализации своей одиноческой версии весьма напоминает прусские обычаи, описанные Вульфстаном (см. выше). Указанная версия обрядности в интерпретации конского жертвоприношения при погребении воина актуальна для Янтарного берега ещё в римское время и связана с обычаями части обитателей Ютланда, переселившейся на Самбию (Кулаков В.И., 2003б, с. 16). Память о ведущей роли германцев, выступающих

под этниконом «готы», на Янтарном берегу, сохранял ещё в XIII в. (точнее — до его середины) Бартоломей Английский: «Самбия .. расположена в Нижней Скифии, как бы между пратенами, эстенами, озилианами, ливонами и куронами, которые все издревле были подчинены власти готов...» (Матузова В.И., 1979, с. 85). Несмотря на очевидные археологические реалии, в отечественной науке факт радикального влияния (нередко — непосредственного присутствия и даже главенства) германцев в балтском ареале I тысячелетия н.э. долгое время по известным причинам отрицался (Мельникова Е.А., Старостина А.П., 1984, с. 132).

4. Во многом ввиду сходства культовых аспектов и, несомненно, исторических судеб можно объяснить параллели (точнее — заимствования) между сюжетами готского и западнобалтского фольклора. Одним из таких примеров — традиционный текст о ушедшей под землю части племени и о слышимых из-под земли голосах людей и рёве скота. Этот сюжет известен в фольклоре народов на широких просторах между Самбией и совр. Румынией, являясь несомненными следами народного предания готов, оставленными по их пути к дунайскому лимесу до 250 г. н.э. (Топоров В.Н., 1987, с. 167).

5. Важная информация содержится в ономастике тех вождей-братьев, которые в соответствии с легендой принесли в Пруссию культ Патолло, Перкуно и Патримпо и с которыми очевидно связаны те изменения в материальной культуре и в культе обитателей Янтарного края (Смирнова М.Е., 2003, с. 67), которые в середине V в. привели к сложению прусской культуры. Речь идёт прежде всего об имени «младшего» брата Видевуто, известного только в «Прусской хронике». Его интронизации в Пруссии С. Грунау посвятил следующий пассаж, начинающийся ответом на призывание на «царство» «старшего» из братьев, Брутену: «Любимый народ! Я не хочу быть им (т.е. королём, *konigk* — К.В.), так как я, служа вам, исполняю волю наших всемогущих богов. Однако есть мой брат — Видевут, могущественный муж, он станет королём и будет вами справедливо править». С этими и другими словами он короновал своего брата Видевута и король со своим народом единодушно назвал (Брутену — К.В.) своим

повелителем и поименовал его криве-кривайто. «*Это — наш господин, (следующий) после богов, без его повеления вы не захотите и не сможете ничего сделать и будете (его) слушаться, как самих богов. И так назвали их страну Брутенией и решили никому не служить и не приносить жертвы, кроме их богов. Прежде всего Видевут построил им для их богов особое жилище. Богов было трое — Патолло, Патримпо, Перкуно, которые (изображения) находились на дубе, достигавшем шести локтей в объёме. Этот дуб .. они назвали Рикойто (прусс. господа — К.В.)*» (Grunau S., 1876, S. 62). Симон Грунау даёт такой спектр написаний имени царственного близнеца: *Vidowuto, Widowuto, Witowudo, Witoudo, Witowudo, Witowuto, Witewuto, Waidewut*, первые из которых — наиболее употребимы в «Прусской хронике» и поэтому могут считаться основными вариантами. Первый слог этого имени был переведён К. Бугой на основе балтского языкового наследия как «знающий», «вещий» (Būga K., 1958, p. 21). Однако в последнее время появилась возможность использовать для переводы имени «Видевут» данные готского (скорее — древнегерманского) языка. Обнаружено упоминания о паре вождей, одного из которых звали Видья/Вудья (сын Вёланда в поэме «Вальдере», готск. «ведающий», в готском языковом наследии — *Witja-Witi-Wita* — Топорова Т.В., 1996, с. 21, 35), другого — Хама в древнеанглийской поэме «Видсид» в связи с событиями бурной эпохи, когда:

*«воевало там непрестанно
войско хредов (=готов) в лесах у Вистлы
мечами точёными
часто обороняя
древний трон свой
от народа Этлы (=Аттилы)».*

Среди этой группы «хредов (=готов) в лесах у Вистлы», которые сопоставляются с лесным массивом Мюрквид из «Песни о Хлёде» (Смирницкая О.А., 1982, с. 261)

*«Вудья и Хама
хоть и в изгнаны,*

мужами и жёнами
державили, и
златом»

(Видсид, 1982, с. 21, 22).

Археологические материалы расположенного к западу от дельты р. Вислы микрорегиона (междуречье рек *Nogat*-Ногата и *Frisching*-Свежая) позволяют приурочить к этим землям и к Самбии деятельность Видьи и легендарного Видевута, предположить принадлежность этих имён одному реальному персонажу, участвовавшему в деяниях, способствовавших сложению прусской культуры. Роль Видьи/Видевута в истории германо-балтского пограничья столь велика, что нет ничего удивительного в гипотетическом существовании в устной традиции некоего текста (условно — «Песни о Видевуте»), отразившегося частично в древнеанглийской литературе и ставшего впоследствии источником для части прусских сказаний (Кулаков В.И., 19976, с. 152). Становится ясным происхождение этнонима *vidivarii*, упомянутого Йорданом: готск. *Widja* + *varjis* «Люди Видьи». Возможно, от имени этого вождя происходит наименование региона Витланд, включавшего ландшафт Халибо и Самбию — будущий прусский племенной ареал (Кулаков В.И., 1998, с. 107). Наличие вокруг персоны Видевута и его имени такого количества германских исторических реалий позволяет обозначить вторую часть его имени как готск. *wops* — «неистовый», «яростный». При помощи этого слова, непосредственно связанного с именем Одина (Мелетинский Е.М., 1982, с. 241), древнегерманское имя *Widewut* можно представить как «яростный (одержимый) разумом». Доказано то, что в индоевропейских обществах имена социально значимых персонажей не только несут определённую, нередко — уникальную информацию, но и позволяют «создать определённую иерархию, отождествить персонажей различных хронологических уровней» (Топорова Т.В., 1996, с. 9). Соответствия частям имени Видевута в готском ономастиконе крайне редки, например — *Woduride* «Яростно скачущий» (Топорова Т.В., 1996, с. 149). Кроме того, родственными «Видевуту» выглядят в изложении Аммиана Марцеллина имена королей гревтунгов,

царствовавших над остготами после смерти в 375 г. Германариха. Имеются в виду Витимир и его сын Видирих, которых Х. Вольфрам сопоставляет с Винитарием («победитель венедов») и Вандаларием («победитель вандалов») Йордана (Вольфрам Х., 2003, с. 356, 360).

Выше уже шла речь о появлении на фазе B_2/C_1 в будущем ареале пруссов группы германцев, предположительно связанных с Ютландом и близлежащими островами. Похоже, воспоминания об этом странствии (как и позднейшие данные о борьбе с жителями Мазурского Поозерья) сконцентрировались в прусских сказаниях в красочном сюжете о Видевуте и его деяниях. По «Прусской хронике» родина Видевута и его народа — «Кимбрия» (Ютланд?), откуда они прибыли на Янтарный берег (Grunau S., 1876, S. 61). Миграция в конце II в. н.э. даже меньшего числа людей, нежели заявленные С. Грунау 46000 «кимбров», могла осуществиться лишь с использованием мощного попутного течения. Таковое на Балтике одно — восточный отрезок Гольфстрима, пронизывающий морскую акваторию с запада на восток от восточного побережья Ютланда через о. Фюн и о. Борнхольм до западного побережья Самбии. Автор этих строк наблюдал мощную деятельность этого не подверженного погодным влияниям практически на всём протяжении упомянутого маршрута.

Распространена гипотеза о появлении культа Водана/Одина как бога дружинников в религиозных и воинских объединениях германцев III-V вв., в том числе — среди англов и ютов на островах запада Балтийской акватории (ср. святилище дисл. *Óðinsey/Odense* на о. Фюн) (Селицкий А.И., 2002, с. 55). По сообщению Снорри Стурлуссона, Водан/Один лично возглавил поход асов из Азии на север Европы, «.. стал их (германцев — К.В.) верховным божеством и идеологически обосновывал институционализацию постоянной власти военных вождей — «воданических королей» (Селицкий А.И., 2002, с. 57). Как показывают данные археологии, именно из ареала неофитов Водана/Одина, с западных окраин Балтики часть местных уроженцев могла войти в состав видивариев (Кулаков В.И., 1998,

с. 109), признав вождество Видевута, «воданического короля» по имени и по сущности своих деяний. Среди них — бескомпромиссное укрепление дружинных порядков в своём «варварском королевстве» Брутении/Пруссии, объезды его территории для сбора дани, совместные с воинами пиры (Grunau S., 1876, S. 65, 66).

В V в. н.э. на священных для германцев островах Западной Балтики меняется этническая ситуация. Возможно, именно в гуннскую эпоху гипотетические юты сменяются здесь пришельцами из Сконе — данами (Хлевов А.А., 2002, с. 45). На упомянутых островах возникает держава легендарного короля Дана Гордого, судя по всему, принимавшего участие в гуннских походах (Шувалов П.В., 1999, с. 28). В V-VII вв. сакральный и потестарный центр данов перемещается с о.Зеланда на о.Фюн, что засвидетельствовано раскопками могильника *Gudme* (Thrane H., 1991, p. 261). Автохтоны и носители недавно обретённого культа Водана/Одина англы и юты в массе своей устремляются как на запад на завоевание Британии, так и на восток, на «янтарный остров блаженных» Глэзарию-Самбию (Топорова Т.В., 2002, с. 402, сноска 55). Это гипотетическое путешествие части обитателей островов западной Балтики, носителей культа Водана/Одина, скорее всего, упомянуто Симоном Грунау в «Прусской хронике». По его данным эти «кимбры» в далёком морском походе в поисках новой родины возглавил юный тогда дружинный вождь Видевут.

Для окончательного решения вопроса о специфике триады прусских богов необходимо прежде всего попытаться установить ту этно-культурную среду, в которой «кимбры» Видевута распространяли свои культовые воззрения. То, что они были (хотя бы частично) привнесены в западнобалтский ареал извне, свидетельствует уникальность для него культа Патолло.

Подтверждения серьёзных перемен, происшедших на Янтарном берегу на фазах D₂-D₃, связанных с притоком нового населения и приведших к созданию прусской культуры с её новыми для Балтии культовыми воззрениями исчерпывающе предоставляют археологические исследования.

В целом проблема сложения прусской культуры неоднократно рассматривалась. Этно-культурные импульсы этого процесса связываются как с возвращавшимися из Паннонии ветеранами войск Атиллы, так и с обитателями о. Зеланд (и, видимо, о. Фюн), встреча которых на правобережье р. Ногата привела к формированию общности видивариев (Кулаков В.И., 2003, с. 109, 110). Современные историки видят среди них группы готов, гепидов и балтов (Вольфрам Х., 2003, с. 41). Одним из таксонов древностей видивариев, фактически составляющих этап зарождения прусской культуры, являются арбалетовидные фибулы со звёздчатой ножкой, П-образной в профиль (*Sternfußfibeln*, далее SFF). Их исследовательница польская коллега Анна Битнер-Врублевска родиной таких застёжек считает балтские Самбию и Натангию фазы D₁ (ок. 360-400 гг. н.э.). Их непосредственными предшественниками считаются артефакты с полукруглым завершением ножки, в свою очередь являющиеся «варварскими» подражаниями провинциально-римских *Schildfibeln* (Bitner-Wróblewska A., 2001, p. 118-120). Варшавской исследовательницей не были рассмотрены иные точки зрения на генезис фибул SFF. На мой взгляд, наиболее ранние из них — фибулы типа BWII восходят к южноскандинавским застёжкам типа AVI,179 со вставкой цветного стекла фазы C₂/D₁ или D₁) (Кулаков В.И., 2003, с. 104). Звёздчатый по своей композиции, штампованный орнамент в стиле *Sösdala*, украшающий фибулы SFF и сопутствующие им пряжки типа *Madyda-Legutko* H38, является слабым воспоминанием о сияющих вставках камней и стекла на «варварских» артефактах фазы D₁ (Åberg N., 1919, S. 31). Всё вышеизложенное не позволяет датировать комплекс находок, включающий фибулы SFF всех семи выделенных А.Битнер-Врублевской типов временем ранее конца фазы D₁ (т.е. — ранее начала V в.).

Как показывает карта находок фибул SFF (рис. 2), находки типа BWI охватывают западную часть дельты р. Висла — исконный ареал вельбарской культуры. Это — вполне логично, ибо в сложении этого «маркера» древностей видивариев принимали участие остатки носителей этой культуры. Такой вывод подтверждается наличием у фибул типов BWII-VII вполне

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

«вельбарского» признака — прямоугольной площадки на спинке ножики, известной на арбалетовидных фибулах из находок позднеримского времени в Вельбарке, на Доллькайме, Зеераппен-Люблино и на Готланде (Кулаков В.И., 2003, с. 106). В частности, на паре арбалетовидных фибул с тремя «кнопками», случайно обнаруженных в Вельбарке, показан прототип этой площадки — локальный рудимент рифления спинки (MZ, Nr. Inw. 1971:3).

В поздневельбарских и родственных им восточнопоморских комплексах (группа *Dębczyno*) даже ранние, по мнению А.Битнер-Врублевской, фибулы SFF типа BWI не встречаются ранее первого десятилетия V в. н.э. Примером такой датировки является комплекс из полуземлянки 22 поселения *Dębczyno* (*woj. Koszalin*), относящегося к одноимённой группе памятников, который по стеклянному кубку типа Экеторп 8 датировался К. Годловским серединой V в. н.э. «и даже несколько позднее» (Godłowski K., 1981, s. 85). Находка такого же кубка в погр. 65 могильника Варникам-Первомайское позволяет изменить его датировку на 500-530 гг. (Кулаков В.И., 1997, с. 147). Фибула SFF типа BWI из этого комплекса является прототипом для пластинчатых застёжек типа с крестовидной головкой и типа *Horr/Rvassheim*, распространённых на побережье совр. юго-западной Норвегии с конца V до третьей четверти VI вв. н.э. А. Битнер-Врублевская считает распространение таких артефактов результатом морских походов скандинавов за балтийским янтарём (Bitner-Wryblewska A., 2001, p. 135). На самом деле, не исключено, реплики фибул видивариев на далёком норвежском берегу — следствие возвращения герулов на «остров Фуле», на свою скандинавскую прародину в 491 г. (Лавров В.В., 1997, с. 86).

Пример комплексов с фибулами SFF, относимыми к древностям видивариев, иллюстрирует тот композитный набор культурных черт, который принесли с собой германские пришельцы в дельту р.Висла и на Янтарный берег. Одним из позднейших для вельбарской культуры является погр. 1 могильника *Pruszcz Gdański-5* (рис. 3). Находившееся на глуб. ок. 2 м ниже уровня материка каменная кладка перекрывала трупоположение (сохранились остатки костей и зубы — Glombowski Fr., 1926,

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Рис. 3. Инвентарь погр. 1 могильника Прушь-Гданьски-5.

Bestand des ersten Grabes von Praust bei Danzig.

Om/Aus. Glombowski Fr. Der spätgermanische Grabfund aus Praust, Kr. Danziger Höhe. *Blätter für deutsche Vorgeschichte*, H. 4, Danzig, 1926. Abb. 1, Taf. V.; Godłowski K. Okres wędrowek ludów na Pomorzu. *Pomorania Antiqua*, T. X. 1981. Рис. 7,8

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Рис. 4. Инвентарь погр. 30 и 31 могильника Варникам/Первомайское.
 Wa-30: 1 — бронза с двумя серебряными накладками, 2, 5 — бронза,
 3 — гончарная керамика, 4 — бронза с железным остриём, 6 — янтарь;
 Wa-31 — 1 — бронза с двумя серебряными накладками, 2 — бронза, 3 — железо,
 ремень с серебряными накладками и узким удлинённым наконечником,
 4 — бронза и железо, 5 — гончарная керамика.
 Bestand des 30. und 31. Grabfeldes von Warnika/Pervomaiska. Wa-30: 1. Bronze mit zwei
 Silberlaschen, 2., 5. Bronze, 3. gebrannter Ton, 4. Bronze mit Eisenklinge, 6. Bernstein;
 Wa-31: 1. Bronze mit zwei Silberlaschen, 2. Bronze, 3. Eisen, Gürtel mit Silberlaschen
 und schmaler, verlängerter Spitze, 4. Bronze und Eisen, 5. gebrannter Ton.
 Om/Aus: 4 — Кулаков В.И., 1997, рис. 8.

S. 24). В составе инвентаря погр. 1: бронзовая фибула SFF типа BWII с серебряными накладками (рис. 3,4), серебряная пряжка типа ML H29 (рис. 3,1) с так наз. «калачевидной» рамкой, костяной (роговой?) гребень (рис. 3,2), бронзовый посеребрённый нож с бронзовым же навершием рукояти (рис. 3,3), бронзовая игла (рис. 3,5), бронзовое провинциально-римское блюдо (рис. 3,12), остатки ведра с тремя бронзовыми ободами (реконструкция — рис. 3,10), стеклянный кубок (рис. 3,11), обломки стеклянного бомбилия или арибалла, три керамических сосуда-приставки типично вельбарских форм и орнамента (рис. 3,6-8). По вещевому набору мужское (?) погр. 1 относится к рубежу горизонтов *Untersiebenbrunn* и *Smolín*, датируется первой половиной V в. н.э. (Madyda-Legutko R., 1986, S. 68). Весь антураж данной ингумации, включающей значительное число сосудов для заупокойных даров, вполне соответствует традициям «религии ванов», которую исповедовали, как указано ранее, значительное число приморских и восточных германцев (в том числе, очевидно, готы). При этом обнаружение здесь фибулы SFF указывает на включение погребённого индивидуума в сферу деятельности видивариев. Напротив, погр. 30 и 31 (рис. 4) расположенного в 47 км на восток-северо-восток от Прушча Гданьского могильника Варникам-Первомайское (ок. 450 г. н.э. — Кулаков В.И., 1997, с. 145, 146), содержащие остатки вождей видивариев, полярно отличаются от описанного выше синхронного им вельбарского комплекса. Обе воинские кремации включали предметы вооружения и снаряжения всадников, манифестируя тем самым их основное занятие в заоблачных высотах мира иного — боевые действия. Эта черта обряда характерна именно для адептов «религии асов», для которых и рождение, и смерть неразрывно связаны с оружием и боевым конём. Недаром в «Саге о Хервёре» говорится: «..существовала древняя поговорка, что человек рождается с оружием и лошадьюми... Всем этим наделяются знатные люди» — Стеблин-Каменский М.И., 1975, с. 706). Комплексы из Варникам, очевидно воссоздающие воспетый С. Грунау дуализм власти в обществе «кимбров», по инвентарю и обряду характерны для древностей видивариев

(точнее — для их воинской знати, *adil* по С. Грунау), составляющих фактически древнейший горизонт прусской культуры. С середины V в. н.э., эпохи битв на Каталаунских полях и при Недао вплоть до XII в. Пруссия не знала ингумаций. Логично предположить на основе всего изложенного выше наличие у пришельцев с западных берегов Балтики единических верований («религии асов»). Видья/Видевут, создатель и глава «варварского королевства» на Янтарном берегу, вождь дружины, которой, как и другим отрядам германцев IV-V вв., покровительствовал Водан/Один (Бенвенист Э., 1995, с. 89, 90), жёстко следил за соблюдением норм его культа.

Главенство или даже «активная роль» Перкуно в системе единических верований, модель которых предполагается в «державе Видевута», невозможна. Напротив, в этих условиях приоритет должен принадлежать тому божеству, которое занимает наиболее почётное место в ряду богов, обладает вполне определёнными внешними атрибутами (длинная седая борода, белая повязка на голове, гекатомбы кровавых жертв — подлинный «холокост») и сфера деяний которого приурочена к миру мёртвых. Это — бог Патолло, который поразительным образом близок образу Водана/Одина. Ведь глава северо-европейского пантеона также повелевает духами и неразрывно связан с миром мёртвых: «Одина называют Всеотец, ибо он отец всем богам. И ещё зовут его Отцом павших (дисл. *Valföðr* — К.В.), ибо все, кто пал в бою — его приёмные сыновья» (Младшая Эдда, 1970, с. 26). В пользу этой гипотезы, кроме того, свидетельствует уникальность образа Патолло в мире богов языческой Балтии. Его балтское имя — результат не его автохтонии, а последствия поименования этого божества (одним из его имён, как и его великого северного «двойника») для профанированного сообщества рядовых верующих, балтов по происхождению. С. Грунау неоднократно противопоставляет воинское окружение Видевута, его постоянно присутствующих на культовых актах и пиршествах германских спутников (*adil, Kimbri*) массе непосвящённых балтских аборигенов (*Bruteni*). Разделение культовой информации на сакральную и профанную наиболее ярко прояв-

ляется в прусской культуре на погребальном материале: «.. Такое различие в погребальной обрядности у двух высших слоев общества, подтверждаемое письменными и археологическими источниками, может быть объяснено, видимо, наличием двух представлений о “загробном мире” — сакральном и профанном, причем во многом противоположных по своей сути. Для профанного характерна ориентация на сохранение в загробном мире статуса и материальных благ мира живых, для сакрального, жреческого — изменение состояния индивидуума при переходе из одного мира в другой, совершаемого и фиксируемого по сложным и длительным обрядам перехода» (Smirnova M.E., 2003).

При таком решении проблемы духовной составляющей «варварского королевства» видивариев становятся понятными многие аспекты их истории и материальной культуры.

«Кимбры», руководимые Видевутом, создали на западной окраине балтского мира полиэтническую гентильную систему, подобную существовавшему здесь за сто лет до эпохи Аттилы, во времена Германариха, некоему «*gens в стадии формирования*» (Вольфрам Х., 2003, с. 20, 132). Окончательно сложившийся в Брутении/Пруссии социум с преобладанием дружинных социальных приоритетов VI-VII вв. уже был лишён ассимилировавшихся в местной среде германских элементов и безусловно соответствовал в археологическом отношении прусской культуре (Кулаков В.И., 2003, с. 205). Однако на долгие века пруссы сохранили память и культовый пиетет перед богами видивариев, переосмыслив сущность, имена и функции этих небожителей в соответствии с местными обычаями. Тем самым жители Янтарного берега предвосхитили общеизвестный опыт саамов Лапландии по «заимствованию», точнее — переосмыслению образов северогерманских богов (Дюмезиль Ж., 1986, с. 141). Пруссамы сакрализована даже память о правителе «кимбров» — Видевуте. Можно предполагать культовое «клонирование» его персоны в соответствии с мифом о священных близнецах Ашвинах (в германском культе — Алки). Имя мифического близнеца Видевута «Брутен» не только «говорящее» (прусс. — brato «брат», вариант — *Iszwambrato* «его брат» — Топоров В.Н., 1980, с. 63), но

обретает неожиданный смысл в случае своего анализа (как и с именем «Видевут») в рамках готского языкового наследия: готск. *bruta* — «невеста, молодая женщина» (Вольфрам Х., 2003, с. 87). Брутен «Прусской хроники» — в исторической реальности не брат Видевута, а его молодая жена-соправительница?

Погребения вождей видивариев в Варникам (рис. 4) уже в середине V в. н.э. показывают тенденцию к идентичности двух знатных воинов даже на уровне погребального инвентаря. Правда, для того, чтобы говорить в данном случае об обнаружении на Варникам погребения Видевута и его культового «брата», нет никаких подтверждений (как, впрочем, и противоположений). По тексту «Прусской хроники» тот и другой, намного перевалив столетний рубеж своей жизни, посвятили свои жизни богам. Потом, дождавшись выборов сакральным коллективом «кимбров» (*adil*) нового короля Брутении, в своих лучших одеждах и регалиях власти князья-братья взошли на костёр, посвящённый Перкуно у священного дуба в Ромове-Рикойто (Grunau S., 1876, S. 79). Сам факт такого добровольного жертвоприношения властителей (письменные протографы для С. Грунау отсутствовали) близок нормам культа Одина и не имеет никакого отношения к традициям почитания Тора/Перкуно.

На современном этапе исследования можно сделать вывод о том, что в ареале «народа Видьи» — видивариев реализовался самый восточный случай проявления единической формы культа с его социальным подтекстом. Власть германских пришельцев буквально детонировала появление жёстко нормированной прусской культуры, своими признаками свидетельствующей о стратифицированном обществе типа *gens* в юго-восточной Балтии уже на исходе эпохи Великого переселения народов. Поэтому вряд ли случайно обнаружение древнейшего иконографически устойчивого изображения Одина рубежа IV-V вв. н.э. именно на Янтарном берегу. При этом данный артефакт (подвеска из Долёкайм/Коврово) сохраняет черты Сасанидской иконографии изображения божеств или правителей, что вполне корреспондируется с традиционно южными (северокавказскими) источниками культа Одина и «религии асов» (Кулаков В.И., 2003в, с. 68,

69). Археологические материалы (в том числе — дунайская по происхождению керамика в Варниках — рис. 4) неопровержимо свидетельствуют о том, что значительная часть этнического компонента видивариев пришли на Балтику с полей битв на дунайском лимесе. Собственно, ими и могли быть принесены на север Европы новые культовые идеи о «Повелителе воинов» и «Владыке павших», приведшие, в частности, к созданию сурового, поистине варунического образа Патолло — фактически прусской инкарнации (санскр. *Avathara*) Водана/Одина. Через одно-два поколения, параллельно с процессом ассимиляции видивариев в местном западнобалтском этно-культурном массиве эта инкарнация стала обретать местные черты, превращаясь в Бога подземного царства мёртвых Патолло. Скорее всего, балтизировались и многие административные принципы власти Видевута. Так, быть может под принесением через позднейшего Криве-Кривайтиса трети добычи пруссов в жертву богам скрывается треть от всего массива налогообложения (*sors aut annona*), традиционно взимавшаяся готами (правда, в государстве Теодориха Великого) на содержание своего воинства (Вольфрам Х., 2003, с. 424).

Правда, в основной функции Патолло сохранилась одна из важнейших магических черт Одина — прямое общение с миром мёртвых (см. выше), что и отражено в прусском имени «Патолло». Эта функция — действительно важнейшая для представителей традиционных индоевропейских обществ Европы, где сохранялись «..*представления о религиозном и правовом единстве живых и мёртвых, которое постоянно подтверждалось культом*» (Вольфрам Х., 2003, с. 32).

С ростом в западнобалтском обществе роли земледелия, особо заметном по находкам на поселениях (в частности — городище Грачёвка) и на могильниках (Суворово, Орехово и проч.) с XII в., благосклонный к мирному хозяйству бог Перкуно стал постепенно затмевать в культовом сознании пруссов мрачные обряды Патолло. Такой и предстала прусская религия сначала перед информаторами или протографами С. Грунау, а затем и перед апологетами современной балтистики. Лишь данные

археологических исследований древностей видивариев и начальной фазы прусской культуры позволяют пролить свет на религиозную систему, принесённую в Край янтаря «воданическим королём» Видевутом.

Замечательно то, что образ этого культурного героя Балтии был воспет патриотически настроенным латышским литератором Якобом Юсминьшем Лаутенбахом в литературном эпосе о «Тростниковом Видевуте» (Lautenbach J.J.), 1896, 1897). Совсем далёкий от исторических реалий, этот текст, имитирующий по романтической традиции сер. XIX в. изложение народных преданий, переносит своих читателей в фантастический мир в стиле сказок о «Дикой охоте».

Память о Водане/Одине пережила мрачные для традиционных религий Европы века христианизации и существует в современном мире в виде народных обычаев. Среди них — характерный для многих народов (в том числе — и для обитателей Пруссии) жест благопожелания и процветания — вытянутый вертикально вверх большой палец руки *Odenfinger* — «палец Одина» (Дряхлов В.Н., 1999, с. 57).

ЛИТЕРАТУРА:

- Бенвенист Э., 1995. *Словарь индоевропейских социальных терминов*, М.
- Велюс Н., 1981. *Velnio banda* — 'стадо Вяльняса'. *Балто-славянские исследования* 1980, М.
- Видсид *Древнеанглийская поэзия*, М., 1982.
- Вольфрам Х., 2003. *Готы*, М.
- Галл Аноним, 1961. *Хроника и деяния князей или правителей польских*, М.
- Гамкрелидзе Т.В., Иванов Вяч.Вс., 1984. *Индоевропейский язык и индоевропейцы*. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, т. II, Тбилиси.
- Гельмольд, 1963. *Славянская хроника*, М.
- Дряхлов В.Н., 1999. *В священных рощах Одина*, Киров.
- Дьяконов И.М., 1990. *Архаические мифы Востока и Запада*, М.
- Дюмезиль Ж., 1986. *Верховные боги индоевропейцев*, М.
- Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1980, *Балтийская мифология. Мифы народов мира*, т. 1, М.
- Иванов Вяч.Вс., Топоров В.Н., 1982. Перкунас. *Мифы народов мира*, т. 2, М.
- Кулаков В.И., 1993. Знаки письменной культуры населения земли пруссов. *КСИА*, вып. 208.
- Кулаков В.И., 1997а. Знак «Сегнерова колеса» в древностях Европы. *Гербовед*, № 23.
- Кулаков В.И., 1997б. Варникам. Древности прусских вождей. *Гістарычна-археалагічны зборнік*. № 12. Мінск.

- Кулаков В.И., 1998. Holibo. Междуречье Ильфинг и Фришинг в 5 в. *Гістарычна-археалагічны зборнік*. № 13. Мінск.
- Кулаков В.И., 2003а. *История Пруссии до 1283 г.*, М.
- Кулаков В.И., 2003б. Этносы Ауسترэвии. *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*, № 6, Минск.
- Кулаков В.И., 2003в. Варианты иконографии Одина и Перуна/Перкуно. *Российская археология*, № 1.
- Лавров В.В., 1997. Из истории скандинаво-причерноморских связей (III-IV вв. н.э.). *Первые скандинавские чтения*. Этнографические и культурно-исторические аспекты, СПб.
- Матузова В.И., 1979. *Английские средневековые источники IX-XIII вв.* Тексты, перевод, комментарий, М.
- Мелетинский Е.М., 1982. Один. *Мифы народов мира*, т. 2, М.
- Мельникова Е.А., Старостина И.П., 1984, рец.: Б.Дундулис, Норманны и балтийские земли в IX-XI вв., *Вопросы истории*, № 9.
- Мержинский А.Ф., 1899. Ромове. *Труды Десятого археологического съезда в Риге*, т. I, М.
- Младшая Эдда*, 1970, М.
- Николаев С.Л., Страхов А.Б., 1987. К названию Бога-Громовника в индоевропейских языках. *Балто-славянские исследования 1985*, М.
- Подосинов А.В., 1997. Некоторые вопросы сакральной ориентации по странам света у древних германцев. *Первые скандинавские чтения*. Этнографические и культурно-исторические аспекты, СПб.
- Рыбаков Б.А., 1987. *Язычество Древней Руси*, М.
- Сага о гутах, 1975. *Средние века*, вып. 38.
- Селицкий А.И., 1999. К вопросу о генезисе королевской власти у древних германцев. *Скандинавские чтения 1998 года*, СПб.
- Селицкий А.И., 2002. «Воданические короли»: религиозный аспект формирования королевской власти у древних германцев. *Скандинавские чтения 2000 года*. Этнографические и культурно-исторические аспекты, СПб.
- Смирницкая О.А., 1982. Примечания. *Древнеанглийская поэзия*, М.
- Смирнова М.Е., 2003. Трансформация культовых представлений в ареале западных балтов в I тыс. н.э. *Чтения, посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом музее*. Тезисы конференции, часть II, М.
- Снорри Стурлуссон, 1980. *Круг Земной*, М.
- Стеблин-Каменский М.И., 1975. Примечания. Беовульф. *Старшая Эдда*. Песнь о Нибелунгах, М.
- Топоров В.Н., 1970. К балто-скандинавским мифологическим связям. *Donum Balticum*, Stockholm.
- Топоров В.Н., 1981. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф. *Балто-славянские этноязыковые контакты*, М.
- Топоров В.Н., 1987. Об одной готско-румынско-южнобалтийской параллели (Мотив людей и скота под землёй). *Балто-славянские исследования 1985*, М.
- Топорова Т.В., 1994. *Семантическая структура древнегерманской модели мира*, М.
- Топорова Т.В., 1996. *Культура в зеркале языка: древнегерманские двучленные имена собственные*, М.

- Топорова Т.В., 2002. Древнегерманские представления об ином мире. *Представления о смерти и локализация иного мира у древних кельтов и германцев*, М.
- Хлевов А.А., 2002. *Предвестники викингов. Северная Европа в I-VIII веках*, СПб.
- Шувалов П.В., 1999. Позднеантичный мир в первой четверти V в. н.э. и сочинение Олимпиодора. *Олимпиодор*, История, СПб.
- Åberg N., 1919. *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*, Uppsala-Leipzig.
- Beresnevičius G., 1994. Religijos reforma Prūsijoje ankstyvaisiais viduramžiais. *Prusijos kultūra*, Vilnius.
- Bitner-Wróblewska A., 2001. *From Samland to Rogaland*. East-West connections in the Baltic basin during the Early Migration Period, Warszawa.
- Būga K., 1958. Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mitologijai. Būga K., *Rinktiniai raštai*, I t., Vilnius.
- Būga K., 1959. Kalba ir senovė. Būga K., *Rinktiniai raštai*, II t., Vilnius.
- Būga K., 1961. Laiškai (R.Bertuleitui). Būga K., *Rinktiniai raštai*, III t., Vilnius.
- Duczko Wł., 1998. Stara Uppsala: centrum władzy wczesnośredniowiecznej Szwecji. *Studia z dziejów cywilizacji*, Warszawa.
- Engel C., 1931. Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsudausischen Gebiet. *Prussia*, Bd. 29.
- Glombowski Fr., 1926. Der spätgermanische Grabfund aus Praust, Kr. Danziger Höhe. *Blätter für deutsche Vorgeschichte*, H. 4, Danzig.
- Godłowski K. 1981. Okres wędrowek ludów na Pomorzu. *Pomorania Antiqua*, T. X.
- Grunau S., 1876. *Preussische Chronik*, Bd. 1, Leipzig.
- (Lautenbach J.J.), 1896, 1897. Niederschu Widewuts. Epopée latavienne en 24 chants. Suite. *Revue des traditions populaires*, t. XI, XII.
- Madyda-Legutko R., 1986. *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Oxford.
- Mannhardt W., 1936. *Letto-Preussische Götterlehre*, Riga.
- Murinius M., 1989. *Kronika mistrzów pruskich*, Olsztyn.
- Šimėnas V., 1989. Videvutis – legenda ar tikrovė?. *Vakarų baltų archeologija ir istorija*, Klaipėda.
- Šimėnas V., 1994. Legenda apie Videvutį ir Brutenį (legendos šaltinių klausimu). *Prusijos kultūra*, Vilnius.
- Smirnova M.E., 2003. *Les tombes et les sanctuaires ouverts des nécropoles de Sambia*. Strassburg (в печати).
- Töppen M., 1853. *Geschichte der preussischen Historiographie* von P. von Dusburg bis auf K. Schütz, Berlin.
- Steinsland G., 1992. Die mythologische Grundlage für die nordische Königsideologie. *Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme*. Berlin-New York.
- Thrane H., 1991. Om Gudmes funktion. En tolkningskritisk. *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkervandringstid*. Jisk Arkæologisk Selskab Skrifter XXVII, Aarhus.
- Usačiovaitė E., 1996. Customs of the Old Prussians. *The Indo-Europeanization of Northern Europa*. Journal of Indo-European Studies. Monograph Nr. 17.
- Vėlius N., 1996. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. I., Vilnius.

АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ:

Muzeum Zamkowe w Malborku

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ:

КСИА – Краткие сообщения Института археологии
 М. – Москва
 СПб – Санкт-Петербург
 MZ – Muzeum Zamkowe w Malborku

ЭКСКУРС: РОМОВЕ-РИКОЙТО XI-XIII ВВ.

Информация о центральном святилище пруссов Ровове-Рикойто, сохранившаяся благодаря устной традиции или недошедшим до нашего времени раннесредневековым письменным источникам (например, так называемые «*записи епископа Христиана Liber filiorum Belial cum suis superstitionibus Bruticae factionis*») может соответствовать лишь единственному по своей характеристике памятнику археологии. Это – городище у пос. БОЧАГИ (бывш. *Schloßberg, Kr. Insterburg/Ostpreußen*), Черняховский р-н Калининградской обл. России, в урочище *Schloßberg, Plaukschtis*. Городище расположено в излучине правого берега р. Голубой (бывш. *Goldfließ*, до 1936 г. – прусск. *Auxinne* – “высокая река”, “река власти”), напротив впадения в неё безымянного левого притока (бывш. *Schwarzen Bach*). Северо-восточная часть городища занята жилыми постройками посёлка, юго-западная часть городища застроена хозяйственными сооружениями. Городище имеет площадку трапециевидной в плане формы, размерами 350 x 250 м, высотой от уровня реки 19 м. С напольной, северо-восточной стороны площадка укреплена первым валом высотой 5 м. Затем в 53 м к северу расположен второй, внешний вал высотой 12 м. С напольной стороны от внешнего вала расположен ров глубиной 2 м, представляющий собой, скорее всего, котлован для выборки грунта для насыпки внешнего вала. Оба вала прорезаны древним (?) въездом. Склоны городища эскарпированы в древности (Кулаков В.И., 1990, с. 56). Шурфовкой, проводившейся Ф.Д. Гуревич в 1958 г., на городище (в промежутке между валами?) открыты два уровня каменных кладок общей мощностью 0,5 м. На площадке городища в обнажениях грунта

культурный слой отсутствует. На северо-восточном склоне внутреннего вала по сей день заметны остатки часовни, построенной здесь не позднее XV в. Городище обследовано Г. Кроме (1937 г.), Ф.Д. Гуревич (1958 г.), В.И. Кулаковым (1985 г.).

Городище-святилище Бочаги по своим размерам, археологическим и геоморфологическим признакам близко городищу Липовка (бывш. *Grünwalde, Kr. Heiligenbeil/Ostpreußen*), Багратионовского р-н Калининградской обл. Среди укрепленных поселений раннесредневековой Балтии аналогии данным объектам отсутствуют. Упоминание Петром фон Дусбург центрального святилища пруссов Ромове в земле Надравия позволяет предполагать непосредственную связь этого святилища с городищем Бочаги (Кулаков В.И., 1988, с. 129, 130). Видимо, именно здесь в 1273 г. погиб герой прусского народа Герко Манто (Кулаков В.И., 1994, с. 163), на что указывают как сведения Петра фон Дусбург, так и располагающаяся к северу от городища Бочаги урочище Мантегарбс.

К северу городища располагается грунтовой могильник, датируемый, судя по случайным находкам, сделанным в 1872 г. Тогда при дренажных работах к северу от края внешнего вала, выходящего к р. Голубой, на глубине 1,2 м были обнаружены 2 бронзовые спиральные гривны и молот, два двулезвийных меча, два копья, стрела. При распашке на территории могильника отмечены культурный слой с остатками погребального костра (?), многочисленные кальцинированные(?) кости и фрагменты керамики (Grunert W., 1935, S. 60, 61, Abb. 90b).

БИБЛИОГРАФИЯ К ЭКСКУРСУ:

- Кулаков В.И., 1988. Дружинные элементы в могильниках пруссов VII-нач. XI в. *Археологические памятники европейской части РСФСР. Погребальные памятники*, М.
 Кулаков В.И., 1990. *Древности пруссов VI-XIII вв.* Свод археологических источников, вып. Г 9-1. М.
 Кулаков В.И., 1994. *Пруссы (V-XIII вв.)*. М.
 Grunert W., 1935. Nadrauer Grabungen. *Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg*. H. 20.

Архив ИА РАН. Р-1. Гуревич Ф.Д. *Отчёт о работах в Калининградской обл. в 1958 г.*
№ 1816.

Архив ИА РАН. Р-1. Кулаков В.И. *Отчёт о работах Балтийской экспедиции в 1985 г.*
№ 10913.

Работа выполнена при поддержке Российского Гуманитарного
научного фонда в рамках проекта № 03-01-00874а/бс

Vladimirs Kulakovs
VIDEVUTA DIEVI

Rietumbaltu valodas un kultūras pētnieku vidē ir nostiprinājies priekšstats par dieva Pērkona (*Perkuno*) – zibens pavēlnieka – būtisku vietu rietumbaltu dievu panteonā.

Ziņas par prūšu dieviem galvenokārt iegūtas no “Prūšu hronikas”, ko sarakstījis dominikāņu mūks Simons Grūnavs no Tolkemites laikā no 1517. līdz 1521. gadam un kurā daudz uzmanības pievērsts Baltijas pamatiedzīvotāju pagānismam. Pēc Vjač. Ivanova un V. Toporova domām, prūšu dievību vidū “*aktīvākais, dusmīgākais un varenākais mītoloģiskais personāžs ir Pērkons.*”

Pētījumi par viduslaiku sākumposma prūšu sabiedrības sociālo vēsturi vēlreiz likuši atgriezties pie jautājuma par Pērkona un citu rietumbaltu dievu vietu un lomu rietumbaltu priekšstatos.

Viens no mūsdienu baltistu pamatargumentiem Pērkona vadošajai lomai prūšu panteonā ir tā atrašanās “centrā” S. Grūnava “Prūšu hronikā” (1526) aprakstītajā “Videvuta karogā” un Rāmaves [Romoves-Rikoito] svētvietā. Šāda uztvere, kur tēlu hierarhiju nosaka to kompozīcijas frontālā simetrija, raksturīga kristīgajai tradīcijai, taču tā nav raksturīga prūšiem. Pat pretēji, dievu hierarhiju loģiskāk būtu izzināt, saistot to ar indoeiropēiskā rituāla norisi – apiet svētvietu no kreisās uz labo pusi, orientējoties uz debesu pusēm, muguru pagriezt pret ziemeļiem un sekot saules gaitai. Abos minētajos prūšu dievu attēlojumos saskaņā ar šo tradīciju pirmo, resp., svarīgāko vietu ieņem Patuls (*Patollo*). Pirmoreiz šis debesu iemītnieks kopā ar dievu Natrimpu (*Potrimpu*; *Patrimppo*) un “citiem grēcīgiem fantāzijas (radījumiem)” minēts Vārmes bīskapa 1418. gada vēstulē Romas pāvestam. Dievu uzskaitījumā pirmais minēts Patuls, Pērkons netiek pieminēts vispār. Līdzīga situācija vērojama arī S. Grūnava “Prūšu hronikā”, kuras nodaļā “Videvuta likumi” augstāko prūšu dievu saraksts izskatās šādi: “*Patollo, Patrimppo, Perkuno*”. Balstoties ziemeļģermāņu un prūšu pagānisma atbilstībās, autors izvirza hipotēzi par Vodana un Patula tēlu identiskumu. Mirušo valdnieka kulta Baltijā nonācis m. ē. 5. gs kopā ar bēgļiem, ko S. Grūnavs sauc par *Kimbri*. Jordanam tie ir *vidivari* ‘Vidjas tauta’, prūšu leģendārais Videvuts. Vēlākā laikā ģermāņu ienācēji tika baltiskoti, “kimbrī” – asimilēti prūsiskajā vidē.

Wladimir Kulakow
WIDEWUTS GÖTTER

Zusammenfassung

Unter den Forschern des sprachlichen und kulturellen Erbes der Westbalten hat sich zurzeit die Auffassung von der dominierenden Rolle des Gottes Perkuno, Gebieters über Blitze, im Pantheon der westbaltischen Götter festgesetzt. Die Daten über die Götter der Preußen sind vor allem durch die "Preußische Chronik" überliefert worden, die von dem dominikanischen Mönch Simon Grunau aus Tolkemita in den Jahren 1517 – 1521 verfasst wurde, wo dem Heidentum der Urbevölkerung des Bernsteinlandes viel Aufmerksamkeit geschenkt wird. Unter den preußischen Gottheiten tritt nach W.W. Iwanov und V.N. Toporov "*Perkunas als die aktivste, grimmigste und mächtigste mythologische Figur auf*".

Die Untersuchungen der sozialen Entwicklung der frühmittelalterlichen Gesellschaft lassen uns nochmals auf die Einschätzung der Rolle und Stelle von Perkuno und anderer Götter im Kult der Westbalten zurückkommen.

Eines der Hauptargumente der Baltisten für die führende Rolle von Perkuno im preußischen Pantheon ist seine "zentrale" Lage in "Widewuts Banner" und im Heiligtum Romove-Rikojto, die in der "Preußischen Chronik" von Simon Grunau beschrieben werden.

Solche Wahrnehmung der Hierarchie der Gestalten in der frontalen symmetrischen Komposition ist für die christliche Tradition charakteristisch, jedoch keinesfalls für die Preußen. Es wäre hingegen logischer die Hierarchie der Götter zu erforschen, indem man sie mit dem Verlauf des indoeuropäischen Rituals verbindet – d.h. die Himmelsrichtungen in Betracht ziehen, um das Heiligtum von links nach rechts mit dem Rücken zum Norden herumgehen und dem Sonnenlauf folgen. In den erwähnten Darstellungen der preußischen Götter nimmt Patollo laut dieser Tradition den ersten bzw. den bedeutendsten Platz ein. Das erste Mal wird dieser Himmelsbewohner zusammen mit dem Gott Natrimpe (Potrimpo) und "*anderen sündhaften Phantasie – Geschöpfen*" im Brief des Bischofs Warmiens vom Jahre 1418 an den römischen Papst erwähnt. Unter den Göttern wird Patollo als erster erwähnt, Perkuno wird überhaupt nicht erwähnt. Ähnlich ist der Fall auch in der "Preußischen Chronik" von Simon

Grunau, wo im Kapitel "Widewuts Gesetze" die Hauptgötter einen folgenden Rang einnehmen: "*Patollo, Patrimppo, Perkuno*". In Anlehnung an die Übereinstimmungen zwischen nordgermanischem und preußischem Heidentum wird vom Autor die Hypothese über eine mögliche Identität von Wodan und Patollo aufgestellt. Der Kult des Totenherrschers ist nach dem Baltikum im V Jh. u.Z. zusammen mit Geflohenen, nach Simon Grunau "*Kimbri*" genannt, gekommen. Bei Jordanes sind das "*vidivarii*", "*Widjas Volk*" und der legendäre Preuße Widewut. Später wurden die germanischen Neuankömmlinge baltisiert, die "*Kimbri*" wurden an die preußische Ethnie assimiliert.

Inguna Sekste

GEORGS BRANDESS UN LATVIEŠU LITERATŪRKRIKTIKA

“Georgs Brandess un latviešu literatūrkritika” ir pirmais darbs iecerētajā rakstu virknē par Eiropas strāvām un personībām latviešu literatūrkritikā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Minētais ir ārkārtīgi intensīvs attīstības posms, kad latviešu kultūra nedaudzos gados apgūst Eiropas mākslas vērtības un rada savu moderno literatūru. Ap gadsimtu miju izveidojās situācija, kad pirmo reizi vēsturē latviešu literatūra attīstās kopsolī ar Eiropas centru norisēm. Iecerētais pētījums ir veltīts šī posma, ko var dēvēt arī par latviešu literatūras “eiropizēšanas” laikmetu, literatūrkritikai. Tam, kā literatūrteorētiskā un kritiskā doma apcer, izvērtē, attīsta, citiem vārdiem, interpretē un transformē Eiropas augsnē dzimušas literatūrzinātnes un filozofijas idejas un konkrētas metodoloģiskās pieejas. Pētījumā analizējamo materiālu veido attiecīgā laikposma prese, kā arī nedaudzās grāmatas, taču iespēju robežās uzmanība veltīta arī adaptēto ideju attīstībai vēlākos laikos, līdz pat mūsdienām.

19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma literatūrkritika ir pētīta, taču ne minētajā aspektā. Elza Knope publicējusi grāmatu “Latviešu literatūras kritika 19. gs. otrajā pusē” (1962). Lai gan šajā darbā un citos E. Knopes rakstos jūtams padomju ideoloģijas noteiktais “rāmis” pagātnes kultūras vērtējumā, tomēr grāmatā, kur sastatīts un analizēts konkrēts literatūrkritikas materiāls, atrodami arī aizmetņi Eiropas ideju un personību ietekmes apzināšanā. Bagātīgu kritikas tekstu krājumu piedāvā 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē – 60. gadu sākumā izdotie “Latviešu literatūras kritikas” (1956–1964) sējumi līdz ar tajos ievietotajām gudri tendenciozajām Arvīda Grigūļa apcerēm. Savulaik LU Filoloģijas fakultātes studentiem lekcijas par latviešu literatūrkritikas vēsturi lasījusi Dace Ūdre, diemžēl viņas veikums rakstu formā fiksēts nepilnīgi.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

K. Ducmaņa "Georgs Brandess un jaunā strāva mākslas kritikā un filozofijā 19. gadu simtenī" (1928).

K. Ducmanis "Georg Brandes and the New Current in 19th century art criticism and philosophy" (1928)

Nereti par jaunas parādības apgūšanu 19. gadsimta 90. gadu Latvijas kultūrā liecina jaunu jēdzienu arvien biežākais lietojums preses slejās, piemēram, "reālisms", "naturālisms", "sociālisms", vēlāk "dekadence" utt. Ne mazāka nozīme ir lasītāju iepazīstināšanai ar ievērojamākām personībām un viens no biežāk piesauktiem ir Georga Brandesa vārds. Brandesa darbība iekļaujas pozitīvisma filozofijas un literatūrzinātnes

kultūrvēsturiskās skolas ietvaros, skolas, kuras principi sīkāk tiks aplūkoti nākamajā rakstā līdz ar latviešu kritiķu interpretēto Š.O. Sentbeva, I. Tēna, Ž. Gijo u.c. atziņu izklāstu. Salīdzinājumā ar kultūrvēsturiskās skolas centrālo figūru Ipolitu Tēnu Georga Brandesa teorētiskā iejgrime ir seklāka, tomēr par Tēnu latviešu presē nebūt nav rakstīts tik daudz kā par Brandesu. Brandess kā personība, noteiktu garīgu īpašību iemiesotājs un literāru un sabiedrisku uzskatu paudējs savulaik ir maģiski piesaistījis latviešu kritiķu uzmanību un atstājis iespaidu uz literatūrteorētisko domu.

Dāņu literatūrvēsturnieks un kritiķis Georgs Brandess (1842–1927) Latviešu konversācijas vārdnīcas 2. sējuma raksturots "*kā viena no lielākām un iespaidīgākām personībām 19. gs. pasaules rakstniecībā*"¹. Šis raksturojums norāda tiklab uz lielo lomu, kāda Brandesam savulaik patiešām bija ja ne pasaules, tad noteikti Eiropas rakstniecībā, kā arī uz viņa ievērojamo nozīmi tieši latviešu literatūras un kritikas

attīstībā. Gadu gaitā par Brandesu runā mazāk, 21. gadsimtā uzskati par pagātnes izcilākajām personībām ir mainījušies, un diez vai Brandess ir to personību skaitā, kuras pirmās nāk prātā, domājot par 19. gadsimta literatūru. Tas dāņu kritiķa kādreizējās ietekmes nozīmi nebūt neatceļ, tieši otrādi – izvirza to kā pētniecisku problēmu.

Georga Brandesa ietekme un uzskati latviešu kritikas pētījumos vairākkārt raksturoti un analizēti, bet parasti kāda lielāka pētījuma ietvaros, līdz ar to reti kad tas noticis sistemātiski. 1928. gadā, neilgi pēc Brandesa nāves, iznāk Kārļa Ducmaņa grāmata "Georgs Brandess un jaunā strāva mākslas kritikā un filozofijā 19. gadu simtenī", vienīgā Brandesam veltītā grāmata latviešu valodā. Autors ir diplomāts un publicists, un literatūrzinātniskās kvalitātes grāmatā nav noteicošās, toties plaši iezīmēti konteksta jautājumi. Interesi raisa arī grāmatas vērtējums recenzijās, kas rāda, ka Brandesa ietekmes izvērtējums šai laikā aktualizējas. 1929. gadā mūžībā aiziet Teodors Zeiferts, pirmais latviešu profesionālais kritiķis, kura izaugsme arī nesaraujami saistīta ar Brandesa vārdu. Nākamais intereses posms saistās ar padomju laiku, kad Brandesa vārds parādās E. Knopes pētījumā "Latviešu literatūras kritika 19. gs. otrajā pusē" un "Latviešu literatūras kritikas" sējumos. Savukārt visrūpīgākā un pārskatāmākā faktu materiāla sistematizācija atrodama Laimoņa Stepiņa grāmatas "Latviešu un dāņu literārie sakari" (1989) nodaļā "Georgs Brandess un latviešu literatūra".

Tā kā G. Brandesa vārds latviešu kritikā piesaukts bieži, bet fragmentāri un izkaisīti, rodas nepieciešamība pēc atsevišķo fragmentu un elementu sistematizācijas un to jaunas interpretācijas. Pirmkārt, ieskicējami mezgla punkti G. Brandesa radošajā biogrāfijā, jo, izņemot K. Ducmaņa grāmatu, tas ir darīts maz. Lasītājam nerodas nojausma, piemēram, kāda rakstura darbs ir "Galvenie virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā", kura ietekmes pieminētas tik bieži, bet kurš latviešu valodā nav tulkots un šodien grūti pieejams. Otrkārt, sīkāk jāpakavējas pie Georga Brandesa iespaidīgā tēla, kādu radījusi 19. gs. 90. gadu latviešu literatūrkritika, un tā simbolizācijas pakāpes. Treškārt, vēlreiz pārlūkojot 19. gadsimta nogales un 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrkritikas ainavu un ievērojamākās personības, precizējams, kā izpaudies G. Brandesa iespaids uz latviešu literatūrkritisko domu, kā arī analizējami šī iespaids cēloņi.

Georga Brandesa dzīve, darbība un ietekme

Georgs Moriss Kohens Brandess dzimis 1842. gadā Kopenhāgenā ebreju tirgotāju ģimenē. Sākumā studējis tieslietas, tad pievērsies estētikai un 1864. gadā beidzis Kopenhāgenas universitāti ar estētikas maģistra grādu. Sākotnēji liels iespaids uz viņu bija dāņu romantismam un Hēgeļa filozofijai un estētikai, īpaši dāņu hēgelieša Johana Ludviga Heiberga uzskatiem. Taču 60. gadu sākumā, kā pats Brandess vēlāk liecinājis, viņam iekšēji nācās pārdzīvot filozofisku un reliģisku konfliktu, kas beidzās, jaunajam censonim topot par antihēgelieti un reliģisku brīvdomātāju jeb ateistu. G. Brandesa agrīnie raksti un esejas apkopoti krājumos "Estētiskas studijas" (*Æsthetiske studier*, 1868) un "Kritikas un portreti" (*Kritiker og portraiter*, 1870). Līdzās skandināvu un vācu rakstniekiem, (Ibsens, Paludans-Millers, Andersens, Goldšmits), kas Dānijā bija pazīstami, aplūkoti arī Sentbevs un Merimē, kas uzrāda pirmsākumus Brandesa nerimstošajai interesei par franču kultūru – viņa ideju avotu. 1866. gadā sākās viņa ceļojumi – uz Franciju, Angliju, Itāliju. Brandess personiski iepazinās ar angļu filozofu Džonu Stjuartu Millu, ar Ipolitu Tēnu, Ernestu Renānu. Šī saskarsme konkretizēja viņa meklējumus un nostiprināja turpmāko ceļu. 1870. gadā pabeidza savu doktora disertāciju "Franču mūsdienu estētika" (*Die Franz. Ästhetik Unsere Zeit*), kas balstās galvenokārt uz I. Tēna uzskatu analīzi un papildinājumiem.

Atgriezies Dānijā, G. Brandess 1871. gada 3. novembrī Kopenhāgenas universitātē sāka savus slavenos priekšlasījumus par Eiropas literatūru, kas vēlāk ar nosaukumu "Galvenie virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā" (*Hovedstrømningar i det 19de århundreds litteratur*) sešos sējumos izdoti no 1872. līdz 1890. gadam. Priekšlasījumi izraisīja plašu rezonansi sabiedrībā, īpaši jaunatnē. Taču paša lektora personiskajā biogrāfijā lasījumi tajā laikā radīja negatīvas sekas, jo, kā tika formulēts, brīvdomības, ģimenes un valsts pamatu graušanas dēļ Brandesam tika liegta estētikas profesora vieta universitātē. Brandess uzrakstīja pamfletu "Maniem ienaidniekiem" (tā kā bija liegtas arī publicēšanās iespējas presē, Brandess šo pamfletu iesniedza privātsludinājuma veidā) un devās uz Berlīni, kur nodzīvoja piecus gadus – no 1877. līdz 1883. gadam, te arī pabeidza darbu "Galvenie

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

P.S. Krojers. Georgs Brandess katedrā. Eļļa. 1902. P.S. Krøyer. Georg Brandes in the
rostrum. Oil, 1902. No/From: Johannes Fibiger, Gerd Lütken. *Litteraturens veje*.
København, 1996.

virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā". Tā pazīstamību Eiropā sekmēja paša autora paralēli veidotais vācu variants, arī vairākas citas grāmatas, piemēram, "Modernie gari" ("*Moderne Geister*", 1882), rakstītas vācu valodā, domājot par "Eiropas lasītāju".

Pa to laiku Brandesa propagandētās idejas bija izplatījušās un nobriedušas ne tikai Dānijā, bet visā Skandināvijā. 1883. gadā viņš varēja rezumēt rezultātus kustībai, kuras katalizators pats bija pirms vairāk nekā desmit gadiem un kuru viņš tagad novērtēja kā Skandināvijas literatūras "moderno apvērsumu" (*det moderne Gennembrud*). Ar "moderno apvērsumu" saistās tādu rakstnieku kā Henrika Ibsena, Bjernsternes Bjernsona, Jena Petera Jakobsena, Aleksandra Kjellanda, Augusta Strindberga, Jūnasa Lī daiļrade. 80. gados Brandess jau bez šķēršļiem kļuva par profesoru Kopenhāgenas universitātē un vienu no prominentākajiem Dānijas kultūras darbiniekiem. Tomēr gan piedzīvotais noraidījums, gan arī viņam raksturīgajā apķērībā uztvertā sociālo apstākļu maiņa Brandesam lika koriģēt uzskatus. Viens no šīs pieredzes rezultātiem ir pievēršanās Fridriha Ničes filozofijai, t.s. aristokrātiskajam radikālismam ("*Aristokrātiskais radikālisms*", "*Aristokratisk radikalisme*", 1889), kā arī ievērojamu cilvēku biogrāfiju studijām kopumā. G. Brandess publicējis monogrāfiskus pētījumus par Kirkegoru, Voltēru, Šekspīru, Gēti, Mikelandželo, Dizraeli u.c., kā arī rakstus par gandrīz visiem nozīmīgākajiem skandināvu autoriem (H.K. Andersenu, F. Paludanu-Milleru, H. Ibsenu u.c.), franču, vācu un arī krievu (Puškinu, Ļermontovu, Turgeņevu, Dostojevski, Tolstoju, Gorkiju) rakstniekiem. Krievijā 20. gadsimta sākumā Brandess bija ārkārtīgi populārs, divos izdevumos iznākuši viņa Kopotie raksti, kā arī daudzi atsevišķi darbi. Gan jaunībā, gan mūža otrajā pusē Brandess daudz ceļoja. Ceļojumi rosinājuši rakstīt iespaidu grāmatas par Poliju un Krieviju ("*Indtrykt fra Polen*", "*Indtryk fra Rusland*", 1888), Grieķiju ("*Hellas*", 1925) un citas.

Brandesa ietekmē Dānijā aizsākās kultūras radikālisma tendence, kas jaunā pavērsienā atdzima 20. gadsimta otrajā pusē. Radikālisms izpaūzās arī Brandesa sabiedriskajā darbībā. Dāņu kritiķi neinteresēja politikas teorija un prakse, viņš nekļuva ne par sociāldemokrātu, ne marksistu. Tomēr visu apzinīgo mūžu Brandesa uzmanības lokā ir bijusi joma, ko šodien sauc par varas diskursu. Par devīzi izvirzot patiesību un brīvību,

viņš reaģēja uz apspiešanas un nebrīvības izpausmēm ne tikai valsts un pilsoņa, bet visdažādākajās sabiedriskās, kultūras un personiskās dzīves izpausmēs. Tā Brandess, jau sākot ar Dž.S. Milla darba "Sievietes pakļautība" (*"The Subjection of Woman"*, 1869) tulkojumu dāņu valodā, kritizējis buržuāziskā laulības institūta liekulību un sekmējis sieviešu emancipācijas ideju attīstību. Lielu rezonansi guva Brandesa attieksme pret Pirmo pasaules karu. No pacifista pozīcijām viņš asi uzstājās pret kara aizsācējiem, ar to izpelnīdamies sev tuvās kultūras zemes Francijas politisko darbinieku nosodījumu.

Mūža nogalē G. Brandess pievērsās kristietības kritikai, publicējot tādus polemiskus darbus kā "Sāga par Jēzu" (*"Sagnet om Jesus"*, 1925) un "Pēteris" (*"Petrus"*, 1926). Šīs grāmatas rāda Brandesu kā caur un cauri pasaulīgu cilvēku, kurš par ticības jautājumiem neinteresējas un izsakās paviršā formā. Arī kristīgā kultūra viņu nesaista, Brandesam tuva ir 18. gadsimta franču brīvdomība, īpaši Voltēra sarkasms un vēl tālākā pagātnē – hellēnisma laikmeta daiļuma ideāls. Sarežģītāks slānis saistās ar Brandesa ebrejisko izcelsmi un vajātā izjūtas izpausmēm, atspēkojot apmelojumus par ebreju īpašo vainu Kristus nāvē. Kritiķa ebrejiskajai izcelsmei bieži tika veltīta īpaša uzmanība, tā ka viņam nācās darīt tāpat, kaut gan pašam tā acīmredzot nelikās būtiska. Brandess ir kosmopolīts, kas, uztverot kopsakarības, elastīgi iejūtas jebkuras tautas kultūrā un valodā un uzskata, ka īpaša tautības izcelšana ir dažādu konfliktu avots. Taču, no otras puses, Brandess, tāpat kā Tēns, uzskata, ka nacionālajam pamatam ir liela nozīme cilvēka rakstura izveidē. Pret mazajām, apspiestajām tautām Brandesam arvien bijusi īpaša attieksme, un arī par Krievijas mazajām tautām viņš zinājis vairāk nekā citi pazīstami Eiropas kultūras darbinieki². 1920. gadā viņš parakstīja A. Barbisa un R. Rolāna dibinātās rakstnieku un kultūras darbinieku grupas "Clarte" manifestu par atbalstu Padomju Krievijai, kur domāja saskatām mazākumtautību jautājuma sekmīga risinājuma iespēju.

Par Brandesa raksturu saka, ka viņam patikusi konfliktu atmosfēra.³ Viņam bija daudz atbalstītāju, bet arī daudz ienaidnieku. Brandess, iespējams, izšķiroši ietekmējis H. Drahmaņa un J.P. Jakobsena radošo darbību, bet viena otra literāta, kā V. Benediktsones, karjeru izpostījis. Konflikts ar Brandesu savulaik mainījis Hermana Banga

radošo ceļu – rakstnieks novērsās no talantīgi uzsāktajiem naturālistiskajiem pētījumiem, lai radītu tikpat talantīgus darbus citā – impresionisma – stilā.

Laikabiedrus suģestējusi Brandesa oratora prasme, spēja aizraut un pārliecināt klausītājus, un arī šīs dzīves mākslas prasmes ir būtiskas iezīmes kādreiz slavenā kritiķa portretā.

G. Brandess miris 1927. gada 19. februārī.

Metode, skola, virziens

Kā jau minēts, G. Brandess pieder pie **pozitīvisma** filozofijā balstītās literatūrzinātnes **kultūrvēsturiskās** skolas pārstāvjiem. Pie tās viņš nonāca, meklējot izeju no dāņu romantisma strupceļiem.

19. gadsimta vidus dāņu romantisma vide kultūratmiņā palikusi kā ārēji rosīga un pašpietiekama, bet garīgi apsūkusi un dzīvei tāla. Tās atstātie iespaidi iegūluši gan Sērena Kirkegora traģiskajā pasaules tvērumā, gan J. P. Jakobsena un H. Banga darbu atmosfērā. Pārfrāzējot ironisko atziņu, ka Hēgeļa filozofijas dāņu piekritēji bija hēgeliskāki par pašu Hēgeli, var teikt, ka dāņu romantiķi bija “romantiskāki” pat par vācu romantiķiem. Proti, parādība bija vērtusies pretmetā, Hēgeļa veiktais dabas un kultūras pretstats pāraudzis kultūras un literatūras atrautībā no dzīves.

Pozitīvisms, kura viņi līdz ar dabaszinātniskajiem un tehniskajiem atklājumiem veļas pār Eiropu 19. gadsimta otrajā pusē, šādā kontekstā ir pavērsiens un piedāvā atjaunot sakarus ar dzīvi. Tiek piedāvāts jaunajai dzīves realitātei atbilstošs pasaules skaidrojums un metafiziskajām zināšanām ierādīta to “īstā” vieta. Ogists Konts proponē pozitīvās, t.i., faktos balstītas un pārbaudāmas zināšanas kā augstāko zināšanu pakāpi, kas secīgi nomaina iepriekšējās divas pakāpes – mītisko un filozofisko domāšanu, kur zināšanas un spriedumus nevar precīzi pārbaudīt. Literatūrzinātnē pozitīvisms veicina kultūrvēsturiskās skolas izveidi, šī skola saistās ar Ipolita Tēna vārdu. Tas, ka 1) fiziski ģeogrāfiskajai videi, 2) rasei (citiem vārdiem – nacionālajam raksturam), 3) vēsturiskajam laika momentam (Tēna trīs faktoru teorija) ir būtisks sakars ar mākslas darbu, savulaik bija nozīmīgs jaunievedums, agrāk tādiem apstākļiem nepievērsa uzmanību. Apkārtējā vide

ir tā, kur Tēns liek vēl un vēlreiz raudzīties vērīgām acīm, lai pamanītu tajā atspoguļojamies dabas, sadzīves un kultūras situācijas cēloņus. Kultūras parādības sāk analizēt tikpat rūpīgi un precīzi kā eksaktajās zinātnēs. Tas līdz zināmai pakāpei veicina literatūrzinātnē precizitāti un konkrētību un mazina subjektivismu. Pozitīvisma empīriskā orientācija sekmē pievērsanos detalizētai teksta analīzei. Kā atzīmēts dāņu literatūras vēsturē⁴, G. Brandess būtu lielisks t.s. vērīgās lasīšanas⁵ (jeb lēnas, uzmanīgas lasīšanas, *close reading*) pārstāvis. Vēl jo vairāk tāpēc, ka pozitīvisms ļoti lielu uzmanību pievērš cēloņsakarību ķēdēm, pēta, kā viena parādība rodas no iepriekšējās un ietekmē nākamo. Cēloņsakarību ķēžu izsekojums, bināro opozīciju uzrādījums ir iemīļots Brandesa un citu pozitīvistu darba paņēmiens, un viņu panākumi teksta lasīšanas praksē iegūluši vēlākās strukturālisma skolas pamatos.

Tā kā pozitīvisms filozofijā un strauji uzplaukstošais **reālisms** mākslā tika pieņemts kā alternatīva apsīkušajam romantismam, tad pozitīvisma attiecībās ar romantismu valda atgrūšanās enerģija. Arī Brandesam romantisma mākslinieciskā sistēma nav tuva un tāpēc paliek nesaprasta. Laika perspektīvā šķirtne nav tik strikta, pozitīvisms daļēji balstās arī romantisma sasniegumos. I. Tēna pasludinātais vēsturiskums ir arī romantiķu princips, un dažādu kultūras faktu salīdzināšana sekmējusi salīdzināmās pieejas attīstību literatūrzinātnē. Toties jo labprāt kultūrvēsturiskās skolas pārstāvji, Brandesu ieskaitot, deklarē savu tuvību Apgaismības laikmeta racionālismam, empīrismam, sekulārismam. No Apgaismības laikmeta nāk arī progresu teorija.

Gan par Tēnu, gan Brandesu var runāt kā par **procesa** filozofijas piekritējiem. Šādu uzskatu attīstību veicināja Darvina evolūcijas teorija, kas rosināja runāt nevis pirmām kārtām par atsevišķām sugām (pozitīvistu izpratnē – tiklab arī kultūras parādībām), bet par dzīves procesu kopumā. Svarīgi ir lielos vilcienos uztvert procesa kopējo ainu un mērķi, uz kuru tas virzās. Procesuāls skatījums gan piemīt ne tikai literatūrfilozofijas skolām, piemēram, dzīves filozofijai. Tēnu un kultūrvēsturisko skolu procesa izpratnē atšķir mehāniskums, jo izcilo dabas atklājumu ietekmē garīgas parādības tiek reducētas uz fiziskajiem, bioloģiskajiem cēloņiem. Dabas un kultūras parādību vienādošanas principu pauž I. Tēna slavenais izteikums: "*Netikums un tikums ir tādi paši produkti kā vitriols vai cukurs.*"

Priekšplānā izvirzot literāru darbu saistību ar to apkārtējo vidi, G. Brandess kopumā rīkojas atbilstoši Tēna teorētiskajiem principiem. Tomēr ir pāris aspekti, kas Brandesu šķir no Tēna. Pirmais – idejiskā un sociālā tendence, kas galvenām kārtām piesaistīja laikabiedrus un ne vienmēr adekvāti saprotošus pēctečus. Vidi Brandess saprata ne tikai kā klimatu, tautas raksturu, bet arī kā sociālo vidi, sociālo grupu attiecības. Nereti tās izvirzās priekšplānā un pāraug ideju. Literatūru Brandess uztver kā ideju nesēju, kas spēj ietekmēt sabiedrisko dzīvi, tādēļ par tik svarīgu uzskata literatūras iesaistīšanos laikmeta sabiedrisko problēmu risināšanā.

Te vēlreiz jāatminas Ogists Konts, kura formulējumā 19. gadsimta vidū kā atsevišķa zinātne sevi pieteica socioloģija, kas pēta likumus un procesus, kas vieno un šķir cilvēkus ne tikai kā individuālas, bet pirmām kārtām sabiedriskas būtnes – grupu, šķiru u.c. locekļus. Uz pozitīvisma pamatiem izauga arī socioloģiskā literatūrzinātne, arī Brandesam ir tādas iezīmes. 20. gadsimtā radusies reālisma modifikācija – sociālistiskais reālisms – socioloģiskajai metodei piešķirusi šķiru cīņas akcentu un ar to saistītu vulgārā socioloģisma nokrāsu. Sākotnēji socioloģiskajā metodē šķiru cīņa nav prioritāte. Ne Tēns, ne Brandess par šķirām nerunā.

Otrs aspekts – personības loma, rakstnieka individuālais “es”. Konsekventi sekojot Tēna principiem un aplūkojot literāru darbu kā vides produktu un laikmeta noskaņojuma atspoguļotāju, literāta personībai tajā vietas nepaliek. Šāds pētījums kļūst vienkārši par kultūras parādību vēsturi, kur literatūras jēdziens ir maznozīmīgs. Jau Tēns pats praksē atkāpās no sava literatūrvēsturiskā procesa modeļa, bet Brandesa “aristokrātiskā radikālisma” uzskatos ģēniju personības iegūst gluži vai izšķirošu nozīmi. Ģēnija ideja var pat mainīt sabiedrības attīstības gaitu. Tādēļ likumsakarīgi, ka lielu vietu Brandesa darbos ieņem rakstnieku psiholoģiskie portreti, kuru veidošanā ierosmi devusi Šarla Ogistēna Sentbeva izstrādātā pieeja. Brandess analizē ideju tapšanas procesu, bet tās atslēgu meklē literāta kā cilvēka un – kas svarīgi! – mākslinieka psiholoģijā. Pats Brandess izteicās, ka viņu interesē vēsture un psiholoģija un savu metodi dēvēja par vēsturiski psiholoģisko.

Brandesu mēdz saistīt ar reālisma virzienu literatūrā un arī ar pozitīvisma filozofijā balstīto **naturālismu**, kura saturs un attiecības

ar reālismu ir intriģējoši neskaidras līdz pat mūsu dienām. Taču te rodas terminoloģiskas neskaidrības. Brandess lieto reālisma jēdzienu, ar to apzīmējot arī naturālismam raksturīgas iezīmes. Savukārt terminu “naturālisms” kritiķis lieto burtiskā nozīmē – kā dabas (*the nature*) vai panteistisku dzeju un attiecina to uz angļu “Ezera skolas” romantisma dzejniekiem.

“Galvenie virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā”

Apjomīgais darbs faktiski ir 19. gadsimta pirmās puses Eiropas literatūrvēsture. Tā ir unikāla tai ziņā, ka mēģina vienotā literatūras ainavā ietvert visu Eiropu, kas līdz Brandesam un arī pēc viņa ir reti darīts. Par sev tuvo salīdzinošo pieeju literatūrai Brandess saka: šāds pētījumu veids dod divkāršu labumu, pietuvina mums svešo, savukārt savējo atsvešina, tā ka literatūru var skatīt kā binoklī, kur viena puse palielina, bet otra – samazina. Turklāt Brandess sāk ar kultūras vidi, kurā pats izaudzis, – ar dāņu literatūru, izklāsta gaitā ik pa laikam atgriežoties izejas punktā. 19. gadsimta angļu, vācu, franču, dāņu literatūra tiek skatīta nevis to noslēgtībā, bet kopsakaros – droši operējot ar dažādu tautu literatūru faktiem, izdarot veiklus salīdzinājumus, velkot drosmīgas paralēles. Piemēram, jau pirmajā nodaļā, rakstot par Šatobriānu, Brandess nākamo apakšnodaļu velta salīdzinājumam ar Gētes “Verteru” un pagūst izsekot arī melanholijas idejas attīstībai Eiropas literatūrā.

Darbs sastāv no šādām nodaļām: 1. “Emigrantu literatūra”. Apskatīti rakstnieki, kuri pēc Franču revolūcijas emigrēja (F.R. de Šatobriāns, B. Konstāns, Ž. de Stāla. 2. “Romantiskā skola Vācijā”. Helderlīns, brāļi Šlēgeļi, J.L. Tīks utt. 3. “Reakcija Francijā”. Ž. de Mestrs, A. de Lamartins un V. Igo, abi pēdējie savas darbības sākumposmā. 4. “Naturālisms Anglijā”. No “Ezera skolas” līdz Dž.G. Baironam, P.B. Šellijam. 5. “Romantiskā skola Francijā”. Lamartins un Igo daiļrades pavērsiena posmā, A. de Misē, Ž. Sanda, O. de Balzaks, arī Š.O. Sentbeva kritiķa darbība. 6. “Jaunā Vācija”. H. Heine u.c.

“Galvenie virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā” ir procesa literatūrvēstures piemērs, negatīvi pozitīvistisks tai ziņā, ka procesa sakarības un mērķi literārām parādībām daudzviet uztiepj patvaļīgi.

Brandess ir pārliecināts, ka zina Eiropas literatūras procesa galvenās sakarības un virzību. Teikdams, ka aprakstīs literatūrvēsturisko kustību drāmas formā, Brandess literatūras arēnā darbojošos spēkus strukturāli sadala progresa un reakcijas nometnē, kas daudzviet vienādotā ar reālismu kā progresa un romantismu kā reakcijas pārstāvi (vārdu “reakcija” Brandess gan lieto arī citā, reaģēšanas nozīmē). Par atskaites punktu – jaunā brīvdomības, dogmu noārdīšanas šūpuli kalpo 18. gadsimta franču revolūcija. Tās pretspēks ir pēcrevolūcijas posma reakcija, Restaurācijas laikmets, kas sakrīt ar 19. gadsimta sākumu, un beidzas ar 1848. gada revolūciju. Gala rezultātā uzvar brīvības ideja, literatūra atbrīvojas no reakcijas gūsta.

Neraugoties uz grandiozās ieceres nozīmību, ar tik tendenciozu idejisko shēmu Brandess laikam gan nebūtu iegājis vēsturē. Darba labākajās vietās arī šodien valdzina stila meistarība, teksta analīzes lietpratība un daudzviet vīdošais smalkais psiholoģisms, kas ļāvuši tik meistarīgi izanalizēt vairākus literārus fenomenus, ka analīze kļūst par vērtību neatkarīgi no paša Brandesa simpātijām. Piemēram, daudz būtiska ir pateikts par laikmeta jauno varoni – darbības cilvēku, kas risina laikmeta problēmas, un līdz ar to par literatūras sociālo lomu. Vērtīga ir literatūra, kura izvirza laikmetam uzdevumus, uzdod jautājumus. Tā Žorža Sanda izvirzījusi dzimumu līdztiesības jautājumus, Bairons – reliģijas un brīvdomības idejas utt. Ja literatūra šādos jautājumus nerisina, tad tās ieguldījums progresa attīstībā ir kā mušai, kura iztēlojas, ka vada ekipāžu, bet īstenībā ir tikai pāris reižu iekodusi zirgam.⁶ (Šādi salīdzinājumi ir visai raksturīgi Brandesa stilam visā apjomīgajā darbā.) Taču citviet it kā negaidīti precīzi Brandess raksta arī par problēmas nerisinošo romantisma literatūru. Piemēram, nodaļā “Naturālisms Anglijā” Džona Kīsa portretā nozīmīga vieta atvēlēta iztēlei, fantāzijai kā īstenības radītājai. “Iztēle ir realitāte” – šāds traktējums būtu pozitīvismam gauži neraksturīgs. Brandesa ekskurss iztēles pasaulē rāda daudzpusīgāku ainu – darbības cilvēks respektē iztēli, bet mērķtiecīgu, tādu, kas kombinē jutekliskajā realitātē gūtos iespaidus. Iztēle ir garšas, ožas un visu pārējo maņu svētki. Toties “zilās puķes” simbols ir nemērķtiecīgs. Brīvība, ilgas – uz kādu mērķi tās ir vērstas? jautā Brandess un vācu romantiķiem ar Novālisu priekšgalā piešķir reakcionāru birku. Brandess ir tendenciozs, taču

analīzes gaitas izsekojums palīdz saprast laikmetus, kur priekšplānā izvirzās mākslas sociālā loma un kur vērtības kritērijs ir mērķtiecīgas darbības akts, kas apliecina saikni ar dzīves īstenību.

Brandesam patīk jutekliskās realitātes detaļas un iezīmes – Kaje-
nas pipari, ko Kītss turējis uz mēles, lai labāk izbaudītu auksta sar-
kanvīna malku, Balzaka milzīgos daudzumos patērētā tolaik modē nā-
kusī kafija. Niansēs spoguļojas vispārīgais, Kītsa sensuālais roman-
tisms vai Balzaka prozas ritms, kas, saka Brandess, bez kafijas ietek-
mes noteikti būtu citāds. Konkrētā un vispārīgā zibenīgs satuvinājums
ir viena no Brandesa stila iezīmēm, mākslinieciskās meistarības dēļ
“Galvenās strāvas..”, tāpat kā citi darbi, arī šodien ar interesi lasāmi
kā laba daiļliteratūra.

Kā jau norādījusi Elza Knope⁷, pirmo reizi latviešu presē Georga
Brandesa vārds parādījies 1891. gadā laikrakstā “Dienas Lapa” Teo-
dora (Zeiferta) rakstā “Mūsu tulkojumu pārspriedumi”. Tātad – ga-
dus divdesmit pēc Brandesa slaveno lekciju sākuma Kopenhāgenas
universitātē. Šī laika nobīde ir likumsakarīga, tobrīd apmēram div-
desmit gadi šķir Latvijā briestošo jauno sabiedriski literāro kustību,
vēlāk sauktu par Jauno strāvu, no Dānijā 60.–70. gados notikušā “mo-
dernā apvērsuma”, kas 90. gados gan iegājis jau citā gultnē, izvirzījis
pretrunas un jaunus risināmus uzdevumus. Latviešu Jaunās strāvas
kustībai ir daudz līdzības ar dāņu “modernā apvērsuma”⁸ sākumu,
60.–70. gadiem, tādēļ 90. gadu Latvijai ārkārtīgi aktuālas kļuva tajā
laikā paustās Brandesa idejas par literatūras iesaistīšanos laikmeta
problēmu risināšanā. Sarežģītāk ir ar 80. gadu Brandesu, viņa aristo-
krātisko radikālismu un nīcēanismu, to uztvēra vājāk.

Tiesa gan, ne sabiedriskās, ne literārās un kultūras dzīves spektrs
90. gadu Latvijā neaprobežojās vienīgi ar jauno strāvu. Brandesu zi-
nāja un uz viņu atsaucās arī talantīgi literāti, kas nebija saistīti ar Jau-
no strāvu (Rūdolfs Blaumanis) vai arī atradās pretējā sabiedriski po-
litiskā nometnē (Andrievs Niedra). Īpaši Andrievs Niedra, kurš
20. gadsimta sākumā sūkstās par 90. gados notikušā procesa sekām,
proti, latviešu “greizi iebraukto kritiku”, kura zem Brandesa iespaida

par vari gribēja arī lirikā atrast “sabiedriskas idejas”. Bet “*Brandesa zābaki*”, tēlaini izsakās Niedra, “*nav šūdināti bradāšanai pa lirikas dārzu.*”⁹ Jau agrāk, 1901. gadā rakstā “Kritikas uzdevums”¹⁰ A. Niedra aplūko četrus kritikas tipus – dogmatisko, izprašanas, mākslinieka, estētisko, Brandesu minot kā vienu no galvenajiem izprašanas (citiem vārdiem – analītiskās) kritikas pārstāvjiem. Citos aspektos, izņemot sociālo, Brandesa kritikas metodi raksturo neitrāli, uzsver tās prātniecisko raksturu un saistību ar 19. gadsimta zinātnes attīstību. A. Niedras teiktais apstiprina, ka no Brandesa 90. gadu kultūras darbinieki vislabprātāk pārņēma sabiedrisko tendenci, tikai ar pretēju vērtējuma zīmi un drīz vien to ievirzīja vienā gultnē. Taču 90. gadu sākuma un vidus preses un citi materiāli liecina, ka Brandesa uztveres sākums nebija tik vienpusīgs.

Tātad visatsaucīgāk un sākumā visadekvātāk Brandesu uztvēra ar Jauno strāvu saistītie literāti. Ieskatam Raiņa ieraksts dienasgrāmatā 1897. gadā: “*Brandess: Arī eiropiskas domas ieviest. – Iespējams arī literatūru atdzīvināt, izcirst no klints, kā Brandess norvēģu [literatūru]. Vai mēs arī nevaram eiropiski domāt? Tādēļ jāzin, kas tur tiek domāts. Jānojauc šķēršļi, kurus radījusi reakcionārā prese, it kā Eiropā neko labu nebūtu domājuši. Mēs vēl neesam eiropiski, bet mēs gribam par tādām kļūt. – “Labāks ceļš ir nevis pievērsties svešajam, bet gan apzināties pašiem sevi”, “fotografēt vienīgi sevi”. Bet kā lai sevi apzinās, nesalīdzinot?”*”¹¹ Rainis it kā polemizē ar Brandesa pausto uzskatu, ka literatūrā kā cilvēks, tā tauta un sabiedrība ir citiem interesanta tikai tad, ja patiesi tēlo pirmām kārtām sevi, savu tuvāko apkārtni. Bet šiem jautājumiem pilnvērtīgi var pievērsties tad, kad ir nodrošināti zināmi priekšnoteikumi – pilnvērtīgas kultūras apmaiņas un līdz ar to arī izvēles iespēja. Dānijā 90. gados tā jau bija noticis. Ja “Galveno virzienu deviņpadsmitā gadsimta literatūrā” ievadā (1871) Brandess pamatoti raksta, ka Dānija no pārējās Eiropas atpalikusi vismaz par četrdesmit gadiem, tad pēc gadiem divdesmit intensīva kultūras darba rezultātā Skandināvija (tai skaitā Dānija) jau bija kļuvusi par reģionu, kas savukārt ietekmēja Eiropu. Latvijā šis kultūras apguves un integrācijas darbs vēl bija priekšā.

Protams, jaunstrāvniekus un viņiem tuvos kultūras darbiniekus ārkārtīgi saistīja Brandesa paustās idejas par nepieciešamību literatū-

rai iesaistīties sava laika problēmu risināšanā, turēt roku uz laikmeta pulsa. Tomēr jāizsaka hipotēze, ka Brandesa personībā, viņa iespaidīgajā veikumā mūsu kultūras darbiniekus pirmām kārtām ietekmēja kas cits. Saskaroties ar franču, angļu jaunajām filozofiskajām un literārajām idejām latviešiem uzdevums kļuva par Eiropas literatūru dažbrīd varēja šķist neveicams, attīstības ceļi – visai neskaidri, jo stabilas literārās tradīcijas nebija. Toties skandināvu literatūras straujā attīstība viesa cerības. Brandess taču tik izteismīgi bija aprakstījis, cik atpalikusi gadsimta vidū bija dāņu literatūra, bet gadsimta beigās situācija bija pavisam citāda. Tē bija rodams reāls un saprotams paraugs, pierādījums tam, cik ātri un veiksmīgi spēj uzplaukt mazas tautas kultūra, kā arī – cik liela nozīme šajos procesos ir atsevišķai personībai. Personībai, kura, kā Rainis saka, spēj *“no klints izcirst .. literatūru”*.

Šajā sakarībā literatūras vēstures ainavā kā nozīmīgākā izvirzās Brandesa kā **kultūru starpnieka, mediatora** loma. Brandess ir slavens ar to, ka licis Eiropai citām acīm paraudzīties uz vairākām izcilām personībām – pēc ieilguša aizmirstības posma aktualizējis pasaulē dāņu domātāju Sērenu Kirkegoru, tiesa gan, Kirkegora kā reliģiska domātāja devumu interpretējot atbilstoši savai sekulārajai izpratnei. Otrs nozīmīgs Brandesa interešu objekts ir vācu filozofs Fridrihs Nīče. Nemaz nerunājot par to, ka dāņiem viņš mācīja saprast Eiropas, īpaši franču, literatūru. Tē gan svarīgi arī, no kāda skatpunkta raugās. Biogrāfiskajā esejā par Džonu Stjuartu Millu¹² Brandess min kādu amizantu faktu. Milla filozofija Brandesu sajūsmināja lielā mērā kā pretstats tobrīd strupceļos iekļuvušajai Hēgeļa ideju attīstībai. Taču, kad Brandess un Mills satikās, izrādījās, ka pēdējais Hēgeļa darbus nemaz nebija lasījis! Tāda neieinteresētība kaimiņu kultūrā Brandesam šķita visai savāda un prasījās labojama. Franču, angļu vai vācu literatūrai iekļaušanās citu Eiropas tautu literatūru kontekstos varbūt nešķiet tik būtiska. Turpretī mazai tautai salīdzinošs Eiropas norišu tvērums kādā brīdī ir pagrieziena punkts attīstībā. Brandess tādu piedāvāja, īpaši darbā *“Galvenie virzieni 19. gadsimta literatūrā”*, kur, izveidojis loģiskas sakarību ķēdes, kā gara dzīves idejas saista dažādu tautu literatūras vienotā kopīgā procesā. Brandess angļu, vācu, franču literatūru tik brīvi salīdzina, operē ar dažādām idejām, to migrāciju, saistību ar laikmetu, sabiedrību, vidi, kā to spēj laikam tikai nelielas

kultūras pārstāvis. Turklāt kritiķis ar īpašu uzmanību un izpratni analizējis arī mazu tautu literatūru specifiku. Piemēram, nodaļā par angļu literatūru Brandess uzsver skotu rakstura iezīmes Valtera Skota daiļradē un parāda, kā skotiskā modrība un negativisms (ja skots saka: es esmu skots, viņš domā: es neesmu anglis) rada rakstnieka originalitāti, viņa drosmīgos varoņus. Tādēļ var pieņemt, ka Tēna idejas, kas ir šī skatījuma pamatā, latvieši vislabāk uztvēra ar Brandesa starpniecību, viņa interpretācijā. Viesa cerības arī pašiem iesaistīties šajā Eiropas procesā, kā jau to bija izdarījuši dāņi. Līdz ar to Brandess šķita esam nevis subjektīva, kā to vērtēs 20. gadsimta otrās puses dāņu literatūrvēsturnieki, bet gan objektīva vēstures personība, bez kuras aprakstītie attīstības procesi nemaz nebūtu notikuši.

Brandess – varonis. Notika tā, ka latviešu kultūras darbinieki, acīmredzot paužot savus ideālus un cerības, Brandesam neviļus piešķīra kultūras varoņa lomu, un jādodomā, ne viens vien latviešu kultūras darbinieks ietekmes ziņā sapņoja līdzināties šim varonim. 90. gadu preses materiālu klāstā ir gan raksti par Brandesu, gan arī viņa darbu, īsāku rakstu publicējumi.¹³ Par pirmajiem jāsaista, ka tam laikam diezgan raksturīgi ir ārzemju, galvenokārt vācu preses materiālu atreferējumi – ne tulkojumi, bet pārstāsti, kas paredz zināmu pārstāstītāja radošas izdomas un interpretācijas elementu. Adaptāciju autori pārsvarā palikuši anonīmi. Uzmanību saista gan likumsakarības laikmeta situācijas konturējumā, gan Brandesa tēla izveide. Rakstu uzbūve ir diezgan līdzīga. Sākumā tiek raksturota dāņu literatūras atpazīšana. *“Dānija vēl smaka zem šī gadu simteņa iesākuma romantikas. Visur tik “lakstīgalas”, “tēva dēliņi”, “zeltainītes”, tā ka rakstniecība bija īsts “medus virums”.*”¹⁴ Turpat tālāk: *““Pīlari” mucā sēdēja un tautu pa spundu savām sapelējušām maizes garozām gribēja barot un glītēt.” “Par tēvzemi tiek runāts kā par stūri, kā par “vientulīgo un atstāto kaktiņu”*¹⁵, kur valda satrunējis, nosirmojis, apsūņojis gars. Skaidri nomanāms, ka, savos rakstos izteiksmīgi raksturojot garīgā letargijā iestigušo Dāniju, rakstītāji, protams, pirmām kārtām domā Latviju. Nākamais posms ir varoņa parādīšanās. Tā arī skaidri un gaiši teikts: *“Te parādījās Brandess.”*¹⁶ Turpat tālāk: *“Georgs Brandess atvēra slūžas...”* Tas ir *“spēcīgais un ugunīgais gars”*. *“Kā uguns stabs, kā pērķona debess viņa gars gāja caur Skandināvijas zemēm...”*¹⁷ Trešais posms – Brandesa darbības re-

zultātā sākusies atmoda, kas tiek raksturota, kā Kārlis Krūza trāpīgi izteicies¹⁸, “pavasara plūdu” leksikā. *“Ar lielisku sparū ilgi apturētie plūdi gāzās uz priekšu un pārpludināja sauso, izkalušo zemi.”*¹⁹ Jaunība, spīgtums, svaigums. Vairākos rakstos zīmīgi parādās tāds tēls kā vilnis vai viļņi, kas raksturo cerību kaut šādā – liega pieskāriena veidā sastapties ar plašo Eiropas kultūras kustību. Teodors (Zeiferts): *“Ja tad nu mūsu rakstniecības attīstība stāv sakarā ar pasaules rakstniecību, tad nebūs velti, ja būsīm uzmanīgi uz katru vilnīti, kas no šīs tur iesitas.”*²⁰ Kopumā 90. gadu presē iezīmētais laikmeta situācijas konturējums un Brandesa tēls raksturo tobrīd topošo jaunromantisko domāšanu.

“Dienas Lapas” veidošanā aktīvi piedalījās Rainis, kādu laiku būdams avīzes redaktors. Raiņa pirmā dzejoļu krājuma “Tālas noskaņas zilā vakarā” (1903) tēlu sistēma ar raksturīgajiem pretstatiem brīvība – nebrīvība, aktīvais – pasīvais, varonis (“es”) – pūlis (“viņi”), tāpat brīvības saistība vertikālā plaknē ar kalniem, klintīm, debesīm, sauli, horizontālā plaknē – ar jūru un tāliem ceļiem un tāda raksturīga darbība kā ierasto telpu robežu laušana²¹ – šī tēlu sistēma organiski izaug no 90. gadu jaunstrāvnieciskās preses izteiksmes stila.

Atbilstoši 90. gadu rakstos paustajai koncepcijai līdz ar Brandesa atnākšanu sākas jauns laikmets, tumsu nomaina gaisma. Varoņus nemēdz detalizēti analizēt un iztīrīt, tādēļ, neraugoties uz Brandesa lielo iespaidu, viņa uzskati tajā laikā tiek pieņemti nekritiski un netiek vērtēti un sijāti.

Ir divas personības latviešu literatūrkritikā, kuru devums visciešāk saistās ar Brandesa ietekmēm, – Janis Jansons un Teodors Zeiferts.

Par **Jani Jansonu** (1872–1917) padomju gados ir diezgan daudz rakstīts, viņa filozofisko uzskatu analīzē par galveno trūkumu uzskatot ne vienmēr pietiekami ciešu saikni ar marksismu un kavēšanos pozitīvisma jaunās varietātes empiriokriticisma jeb mahisma pozīcijās.²² Laikiem mainoties, mainījies arī marksisma un līdz ar to Jansona vērtējums. Viņa personībai romānā “Rainis un viņa brāļi” pievērsies Roalds Dobrovenskis, aplūkojot Jansona ētiski divkosīgo pozīciju jaunstrāvnieku aresta laikā 1897. gadā, kad par galveno apsūdzēto kļuva Rainis.

Taču jāatzīst, ka latviešu literatūras un kritikas vēsturē nav daudz tik spožu debiju, kāda Janim Jansonam izdevās ar 1892.–1893. gadā lasītajiem referātiem un uz to bāzes tapušo apcerējumu “Domas par

jaunlaiku literatūru". Jansona runas lielisko efektu sekmēja runātāja personiskās īpašības, stāja un balss modulācijas, bet tikpat lielā mērā – precīzā, retorikas likumiem atbilstošā apcerējuma uzbūve. "Domas..." fokusē 90. gadu presē populārā kontrastu principa raksturīgākās iezīmes un jau iesākumā veikli uzstāda situāciju: "*Arī mūsu niecīgā, mazā literatūra nav pavisam atšķirta no citu tautu plašām, bagātām literatūrām; arī šinī klusā, atstātā meža stūrītī atšalc viegla vēsma no tās varenās strāvas, kas viļņo citu tautu kuplās druvās. Šī strāva ie-bango, "ieritina vilnīti pa vilnītim" mūsu nomaļā, aizaugušā licī...*"²³ (pasvitrojumi mani. – I.S.) Tāpat raksturīgi iezīmēta vēlāmā nākotnes aina, kur "*jaunas gara saules šķēpi nemitoši nīcina un irdina izčākstējušo, salauzīto ledu*"²⁴ un drīzumā plūdīs spēcīga, varena straume. Atšķirībā no iepriekš aplūkotajiem līdzīga tipa rakstiem varonis, kurš uzņēmies aizmēzt ietrunējušo kārtību, ietverts neitrālākā formā, un tas ir pats raksta autors – Jansons, kurš varētu būt latviešu literatūras Georgs Brandess. Laikmets, kas vārdos cildināja masu lomu, alka pēc varoņiem, šajā statusā ieceldams te vienu, te otru kultūras un sabiedrisku darbinieku. Par to liecina, piemēram Paula Dages atmiņu fragments: "*Viņa "Domas par jaunlaiku literatūru", viņa kara sauciens "vecajai paaudzei" bija saliesmojuši visus prātus. Ap Jansonu kā ap karoga nesēju pulcējās visi, kuru krūtīs dega protests pret visu novecojušo, dzīves nespējīgo... Jansons priekš manis toreiz bija īsts varonis.*"²⁵ Tātad Jansonam izdevās ieņemt varoņa vietu, kas atbilda 90. gadu preses tēlotajai Brandesa vietai dāņu literatūrā.

Līdzība ar Brandesu atrodama "Domu..." mākslinieciskajā veidojumā un publicistiskajā stilā. Tāpat kā Brandess, Jansons literatūras materiālu izvēlēties nedaudz tendenciozi, tādu, kas pieskaņojas galvenajai idejai. Galvenais līdzeklis mākslinieciskās izteiksmes paletē – satīra. Nevienā no 90. gadu kritikas darbiem, kur raksturots latviešu literatūras apsīkums un seklums, nav tik daudz satīrisku krāsu kā Jansona apcerējumā. Šajā ziņā Jansons pat pārspējis Brandesu, kura mākslinieciskā paleta ir krietni daudzveidīgāka. Toties idejiskais uzstādījums ir radniecīgs. Jansons tēlo glēvu, nevarīgu literatūru, kas ir absolūti atrauta no reālās dzīves un mitinās savu iedomu pasaulē. Arhaiskās formās sastingušajam tautiskajam romantismam Jansons pretstata citu tautu literatūrās valdošo virzienu – reālismu, daļēji arī naturālismu,

kura nolūks ir tēlot dzīvi patiesībā un īstenībā. Dzīve ir pamatīgi jānovēro un jārāda tāda, kāda tā ir, saka Jansons.

Var konstatēt, ka J. Jansona apcerējumu kopumā, sīkāk nekonkretizējot, balsta tendence uz ārējo apstākļu akcentu. Patiesīgums, atbilstība īstenībai, tipiskums, zinātniskums – galvenie kritiķa izvirzītie prasījumi, kuru pamatā jūtama pozitīvisma skolas atbalsis. Ne jau tikai Brandess vien. Divdesmitgadīgais autors samērā labi orientējas sava laika ārzemju literatūrā, pārzina tobrīd plaukstošo reālistisko un naturālistisko romānu, turklāt nošķir vienu no otra. Savu domu pamatošanai viņš izmantojis daudzu rakstnieku un kritiķu atziņas. Citēto autoritāšu vidū – Ļevs Tolstojs, Emīls Zolā, Edmons Gonkūrs, Džordžs Eliots, Pjērs Prudons, Dmitrijs Pisarevs. Ipolits Tēns minēts divās vietās un drīzāk it kā garāmejojot, neveltot viņam nekādu raksturojumu, bet par galvenajām autoritātēm izvirzās divas – Georgs Brandess, “*slavenais Eiropas kritiķis*”²⁶ un Žans Gijo (1854–1888), “*viens no franču simpātiskākiem jaunlaiku domātājiem*”.²⁷

J. Jansona uzskatu pretinieki, piemēram, Viktors Eglītis, meklēdami viņa vājās vietas, izteica aizdomas, ka Jansons diez vai atšķīris Tēnu no Brandesa²⁸. Tā vis nebija. Cita lieta gan ir jau iepriekš sacītais par Brandesu kā kultūru starpnieku, mediatoru. Latvijā 90. gados Tēna idejas ienāca Brandesa interpretācijā, un dienas prese atsaucās uz tām kā aktuālām, svaigām, īpaši nepievēršot uzmanību oriģinālavotu noskaidrošanai. Nebūt ne visi rakstu autori atšķīra Tēnu no Brandesa. Turpretī J. Jansons tieši varētu būt viens no pirmajiem, kas sistēmātiski studējis Brandesa darbus. Tā domāt rosina Jansona mācības Maskavas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē (1890–1895), kur A. Veselovska docētā Rietumeiropas literatūras vēstures vispārīgā kursa literatūras sarakstā iekļauts arī Brandesa darbs “Galvenie virzieni 19. gadsimta Eiropas literatūrā”. Jansonam “Domu..” tapšanas laikā jau iztīrāto iemeslu dēļ Brandess bija tuvāks nekā Tēns. Apcerējuma otrās nodaļas sākumā autors (vācu valodā) citējis Brandesa tik zīmīgos vārdus par kritikas uzdevumu: “*Kritika rāda cilvēka garam virzienu. Tā nožogo un sargā šo ceļu, apgaismo lāpām; tā lauž jaunas takas un iztīra vecās. Jo kritika ir tā, kas pārceļ kalnus, visus tos milzīgos autoritātes, aizspriedumu, bezideju varas un nedzīvo tradīciju milzīgos augstumus.*”²⁹ Šāds kritiķis jauna ceļa iedibinātājs ir tieši Jan-

sona gaumē. Taču zīmīgi, ka tikpat svarīgs Brandess latviešu kritiķim šķiet arī ar savu spēju pamanīt detaļas nozīmi mākslas darbā.

Tātad mākslas darba saistība ar ārējiem apstākļiem. Jau nākamajā darbā "Mūsu vecai paaudzei"³⁰ Jansons konkretizē, ko viņš saprot ar ārējiem apstākļiem – *"tautas saimnieciskie apstākļi"*, *"tagadējā ražošanas kārtība"* un ar to saistītās šķiru vajadzības un attiecības, tātad tuvinās marksistiskajai izpratnei, kas vēlāk izpaužas vulgārsocioloģiskās tendencēs. Tādas diemžēl ir vairumā Jansona darbu. Nedaudzi vēlākie darbi, kur Jansons, kas lielāko daļu enerģijas veltīja sabiedriskajai darbībai un publicistikai, aplūko arī estētikas jautājumus, liecina, ka viņš pārzināja Eiropas estētikas pamatvirzienus, ideju migrācijas peripetijas un būtu spējis risināt arī mākslas teorētiskus jautājumus, ja ar tiem sistemātiski nodarbotos. Runa galvenokārt ir par nodaļu "Par estētikas sajūtas elementiem" (no līdz galam nerealizētā darba "Vēsturiskais materiālisms"), kas liecina, ka Jansonam joprojām tuvi ir Žana Gijo uzskati par mākslas pārdzīvojuma spēju vienot cilvēkus, tātad – psiholoģiski socioloģisko aspektu. Attiecībā uz Brandesu Jansons bija sapratis, ka viņa jaunības elks ir galvenokārt franču ideju popularizētājs, bet viņu pašu interesēja marksisms. Anna Jansone rakstījusi par Jansona un Brandesa tikšanos Kopenhāgenā 1906. gadā: *"..tas (Brandess – I.S.) viņa acīs vairs nav agrākā autoritāte, tagad Jansons klausās viņa vārdos kā senās skaņās no bērnības. Viņš jutās izaudzis."*³¹ Tātad viens no ceļiem, kādos transformējās Brandesa sākotnējā ietekme, bija marksistiskās kritikas ceļš, kur sākotnējais impulss pārtapa dogmā.

Teodora Zeiferta (1865–1929) izejas pozīcija attiecībā pret Brandesu bija līdzīga kā Jansonam, tikai inteliģenti apvaldītāka. T. Zeiferts arī bija pavisam cita tipa personība nekā J. Jansons, viņš izvēlējās tālāk izkopt atsevišķus kultūrvēsturiskās skolas, Tēna un sevišķi Brandesa principus.

19. gadsimta 90. gadu sākumā T. Zeiferts līdz ar jaunstrāvnikiem vislielāko uzmanību pievērta mākslas darba sabiedriskajai tendencei, tā ka estētiskās kvalitātes palika otrā plānā un galu galā – to varēja arī vispār nebūt. *"Dzejai vajadzēja aizņemt sadzīves jautājumus, veicināt sadzīvē zināmu virzienu. Ja to kāds gabals darīja, tad nemaz arī nebija tik visai vajadzīgs, ka tas būtu dzeja,"*³² tā Zeiferts pats vēlāk raksturo-

ja šo ievirzi. Kritikas praksē spilgts šādas attieksmes piemērs ir Zeiferta pārlieku augstais Zeltmata stāsta "Vijolītes" novērtējums pēc sabiedriskā derīguma principa. Taču laika gaitā Zeiferts pretēji Jansonam, un iespējams, ņemot vērā Jansona praksi, savus uzskatus mainīja, jo *"īsti mākslinieki ar šādu mākslu nevarēja apmierināties"*³³ un vērsās pret mākslas jēgas sašaurināšanu un ierobežošanu, tās pakļaušanu šķiru cīņas interesēm. Ja agrāk Rūdolfa Blaumaņa stāstus Zeiferts bija kritizējis par nozīmīgu ideju trūkumu, tad tagad viņš atzina: *"Blaumanis ir mākslinieks un vairāk nekas..."*³⁴

Ārkārtīgi dinamiskā latviešu literatūras attīstības laikā (19. gs. 80.–90. gadi – 20. gs. sākums), aktīvi reaģējot uz Eiropas literatūras procesiem un samērojot tos ar latviešu literatūras iespējām, nepārtraukti nācās precizēt atbildes uz jautājumiem par sabiedriskā un estētiskā mainīgajām attiecībām mākslā. Arī Teodoru, no vienas puses, saistīja doma, ka īsta māksla pauž laikmeta garu, taču, tā kā literārā un kritikas prakse ātri vien pieprasīja šīs pievilcīgās idejas konkretizējumu, viņš atgriezās pie daiļuma ideāla jeb pie mākslas kā estētiskas parādības. Idejiskās un mākslinieciskās (satura un formas) puses "sametinājuma" analīze kritiķa darbā allaž bijusi viena no grūtākajām, un Teodora secinājumi ne vienmēr bija pamatoti. T. Zeifertam pārmestā nekonsekvence nereti izriet no padošanās mehāniskam mākslas darba dažādu aspektu savienošanas mēģinājumam.

Būtiskus atzinumus apcerē "Zeiferts kā kritiķis" (1933) paudis cits ievērojams latviešu kultūrvēsturiskās skolas pārstāvis Jānis Alberts Jansons, ierosinot T. Zeiferta kritiķa un literatūrvēsturnieka vērtējumā pieturēties pie Brandesa izvirzītajiem principiem.³⁵ Līdz ar to J.A. Jansons netieši raksturo Zeifertu kā īstenu brandesieti. Tas nenozīmē, ka Zeiferts pilnībā ievērojis un atbalstījis visas Brandesa nostādnes, kas arī ir atšķirīgas un pretrunīgas, bet noteikti – kā personību, kuras izaugsmē Brandesam bijusi izšķirošā loma.

T. Zeiferts jau 80. gados veidojās par vienu no ietekmīgākajiem latviešu kritiķiem. Rakstā "Dzejnieks un viņa laiks" (1888) viņš, polemizējot ar J. Lautenbahu, par literatūras galveno uzdevumu izvirzīja sava laika ideju paušanu. Kritiķis norādīja, ka rakstnieka darbā izšķirošais nav tas, vai izmantota pagātnes vai tagadnes viela, taču īsts rakstnieks stāv uz sava laika (idejiskā) pamata, citādi viņš neraksta ne savam

laikam, ne mūžībai. Šāda nostādne kopumā līdzinās Georga Brandesa nostādnei, taču šeit atklājas arī kāds būtisks aspekts latviešu kritiķu, tai skaitā arī Zeiferta, izaugsmes peripetijās, proti – akadēmiskās izglītības trūkums, kas pie būtiskām atziņām liek nonākt sarežģītas prakses rezultātā un intuitīvu meklējumu ceļā. Tobrīd Teodors Brandesa darbus vēl nebija lasījis, gan ar Tēna, gan Brandesa u.c. uzskatiem bija iepazinies ar atstāstu un interpretāciju starpniecību, šajā gadījumā – lasīdams vācu presi. Interesanti, ka J. Jansona referāts “Domas par jaunlaiku literatūru” spēcīgi ietekmēja arī Zeifertu. Pie nopietnām Brandesa un Tēna studijām Zeiferts ķērās jau pēc Jansona “Domu..” iepazīšanas 1894. gada vasarā, atrazdams atbalstu un dziļāku pamatojumu tām domām, ko pats agrāk bija paudis intuitīvi.

To, kas Brandesa ietekmē turpmāk notika ar Zeifertu, raksturo Ādolfā Alunāna pārspīlētais, bet, domājams, patiesībai tuvais apgalvojums: “..gandrīz katrā Teodora rakstienā palika Georgs Brandess tas centrs, ap kuru viss griežas, jā, Georgs Brandess un atkal un atkal Georgs Brandess līdz apnikšanai, jā, pat līdz riebumam.”³⁶ Par lielo iespaidu, kādu Brandess Zeifertā radīja, liecina 1897. gadā mēnešrakstā “Austrums” vairākos turpinājumos publicētais apcerējums “Georgs Brandess”, kur autors izstāstījis Brandesa dzīves gaitas, gan arī raksturojis galvenās nostādnes. (L. Stepīņš grāmatā “Latviešu un dāņu literārie sakari” tuvāk raksturojis arī T. Zeiferta saraksti ar Brandesu, kas notika, gatavojot publicēšanai jau minēto apcerējumu žurnālā “Austrums” 1897. gadā. Brandess gan nav bijis visai atsaucīgs, un ciešāki kontakti nav izveidojušies.)

Brandesa darbi Zeifertam kļuva par tādu kā novēlotu studiju avotu. T. Zeiferts lasīja arī Brandesa darbu “Modernie gari”, vēl citus un šo studiju rezultātā pārkārtoja, un nostiprināja savu darbības principu sistēmu. Joprojām spēkā palika laika gara princips, laikmeta aktuālo ideju risinājums, ko Teodors bija aizstāvējis Jaunās strāvas laikā, tomēr kā pirmo un galveno viņš nu izvirzīja vispusīgas simpātijas principu. “Brandess apzīmē kritiku par dāvanām, caur daudzpusēju simpātiju (sajušanos) pārvarēt pirmatnēju personības šaurību,”³⁷ ielāgojis T. Zeiferts. Mākslas darbs ir pirmām kārtām nevis jānovērtē, bet gan jāizskaidro, iejūtoties rakstnieku ietekmējošā apkārtņē un viņa

dvēseles kustībās. To T. Zeiferts arī aktīvi darīja, radīdams virkni nozīmīgu latviešu rakstnieku biogrāfisko portretu. Rakstīdams par līdzīga tipa Brandesa radītiem portretiem, Zeiferts jau bija atzīmējis, ka Brandess vairās no teoriju uzspiešanas mākslinieka personībai, bet elastīgi maina savu metodi. To pašu centās darīt arī Zeiferts. *“Katram simpatizēdams, Zeiferts pieiet katram no (..) dzejniekiem saskaņā ar viņa īpatnību, mēģinādamas ikvienā saskatīt kaut ko labu.”*³⁸ Tas nereti noveda pie komplimentārās kritikas. Katrā literārā mēģinājumā vēlēdamies saskatīt kaut ko labu, Zeiferts, kas abstrakcijās gan bija rakstījis par grieķisko daiļuma ideālu Brandesa veiktajā mākslas darbu analīzē, pats neviļus nonāca pie estētisko kritēriju nivelēšanas. Zeiferts nebija spēcīgs mākslas teorētiķis, nereti vērtētāji raksturojuši viņu kā čaklu rakstniecības statistiķi. J.A. Jansons raksta, ka viņam nebija dziļa, spēcīga iekšējā “es”. Tomēr gan kritiķa praktiķa darbība, gan rakstnieku portreti – F. Brīvzemnieks, K. Barons, ir ievērojams Teodora veikums. Zeiferta mūža darbs “Latviešu rakstniecības vēsture” (1922–1925) tapusi labākajās pozitīvisma tradīcijās, virknējot bagātīgu faktu materiālu un atbilstoši Brandesa daudzpusīgo simpātiju principam portretējot rakstniekus to saistībā ar apkārtējo vidi. Atšķirībā no Brandesa “Galvenajiem virzieniem..” Zeiferta darbs nav procesa vēsture, latviešu literatūras procesa vēstures radīšanai 30. gadu beigās gatavojās J.A. Jansons, diemžēl laikmeta apstākļu dēļ viņa ieceres palika nerealizētas.

Ir arī citi rakstnieki un kritiķi, kuri minami, runājot par Brandesa ietekmēm latviešu literatūrā. Piemēram, Ērmanis Pīpiņš-Vizulis, kurš latviešu valodā iztulkoja vairākus I. Tēna darbus. Rakstā “Ģēnijs un māksla” Pīpiņš Tēna un Brandesa principos atšķirības nesaskata. Turpretī “Dienas Lapas” 1891. gadā publicētais anonīma autora raksts³⁹ ir viens no retajiem, kur pamanīts Brandesa “aristokrātiskais radikālisms”. Rakstā teikts, ka Brandess lūko apgāzt Tēna teoriju par “valdošo īpašību”, par kādas sugas (rasas) iespaidu uz mākslas ražojuma raksturu, jo, pēc Brandesa domām, jaunas idejas nāk no sevišķi apdāvinātiem cilvēkiem.

Īpaši vēl jārunā par **Andreju Upīti**. Še minama kāda domu apmaiņa kritikas vēsturē⁴⁰, kur sastopas visas iepriekš minētās personības – Brandess (netieši) un J. Jansons, T. Zeiferts, A. Upīts. Pārrunu

objekts – 1911. gadā izdotā A. Upīša “Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885–1910)”, kurā A. Upīts, slavēdams kā literatūrvēstures faktu vācēju un peldams kā kritiķi un publicistu, T. Zeifertu nodēvējis par Brandesa audzēkni. Pret to asi iebilst J. Jansons, par kritēriju izvēlēdamies Brandesa radikālismu (“*viņš ir nāvīgi apkarojis visas veco dogmu autoritātes*”) un pretstatīdams tam Teodora pilsoniskumu. Upīša kļūda izskaidrojama ar to, ka viņš “*nepazīst pietiekoši Brandesu (..) un ka acīm redzot viņš to samaina ar Tēnu,*” raksta J. Jansons. Teodors publicē atbildes vēstuli “Literārisks juceklis”, kur aizrāda, ka arī Brandess jaunākos laikos piedzīvojis pagodinājumus no oficiālo iestāžu puses un tāpēc arī ir uzskatāms par pietiekami pilsonisku. Domu apmaiņu noslēdz A. Upīts, raksturodams Teodoru kā rakstniecības statistiķi, kam “*pilnīgi svešs rakstniecības vērtējums pēc viņas iekšējās, pozitīvi-sabiedriskās nozīmes*”.

Kopumā šajā domu apmaiņā Brandess joprojām figurē kā autoritāte, tiek apveltīts ar epitētiem “pazīstamais”, “lielais”, un secināms, ka viņa izpausmes un uzskati savas pēdas, gan visai atšķirīgā veidā, atstājuši visu trīs polemistu darbībā. No otras puses, Brandesa ietekmes spēks jau saistāms ar pagātni, 20. gadsimta sākumā attieksme pamazām tiek koriģēta. Par to liecina kaut vai citētie J. Jansona izteikumi un aicinājumi Brandesa “*aristokrātiskam individuālismam stādīt pretim proletārisko kolektīvismu*”. Tomēr A. Upīša attieksme pret Brandesu joprojām toleranta. Jaunības gados viņš lasījis gan Tēnu, gan Brandesu, bet tiešu, pat mehānisku atbalsi, kā Teodora gadījumā, nevaram konstatēt. Drīzāk saiknes izsecināmas netieši: laikmeta atmosfēra un akcents uz cilvēka atkarību no ārējiem apstākļiem, tendence uz naturalismu (ne velti Upīts ticis dēvēts par “latviešu Zolā”) – sava loma te arī Brandesam. Iespējams, A. Upīša negatīvā attieksme pret romantismu arī veidojusies ne bez Brandesa iespaida. Kā raksta L. Stepīņš grāmatā “Latviešu un dāņu literārie sakari”⁴¹, 1919. gadā, būdams Iekšlietu komisariāta Mākslas nodaļas vadītājs, A. Upīts latviešu valodā izdodamo grāmatu plānā iekļāvis arī G. Brandesa darbu “Galvenie virzieni deviņpadsmitā gadsimta literatūrā”. Iecere gan nav realizējusies. 1929. gadā, recenzējot K. Ducmaņa grāmatu “Georgs Brandess un jaunā strāva”, A. Upīts raksta, ka G. Brandesa “*lielais gars lido pār visu, kas jaunlaiku literatūrā, mākslas un sociālās domas kritikā*

neiznīcināmi vērtīgs".⁴² Tā ka simpātijas pret Brandesu ir bijušas. Pretstatā kolēģim Rūdolfam Eglem, kurš abu sarakstītās "Pasaules rakstniecības vēstures" 4. sējumā Brandesa "lielumu" raksturojis diezgan piezemēti: "*Viņa darbi padoti parastam laikmetisko parādību liktenim: viņus ātri pārāug tas pats laikmets, kuru tie saukuši.*"⁴³ Tepat arī sniegts būtisks Brandesa daiļrades raksturojums: "*Viņa apceres – vāja literatūras vēsture un labs mākslas darbs sludināmās idejas pierādīšanā.*" Citiem vārdiem, R. Egle atzīst, ka no teorētiskā viedokļa Brandesa ieguldījums ir neliels un ka pirmām kārtām viņš bijis izcils, literāri apdāvināts publicists.

Kārļa Ducmaņa grāmata "Georgs Brandess un jaunā strāva mākslas kritikā un filozofijā 19. gadu simtenī"⁴⁴ aktualizēja ne tik daudz mākslas kritikas, kā politiskus un socioloģiskus jautājumus. Diezgan liela vieta grāmatā ir ierādīta gan Brandesa kritikas metodei un tās pretstatam – Hēgeļa estētikai, gan Brandesam dāņu kultūras kontekstā. Autoram kā dāņu valodas pratējam pavērās lielas iespējas salīdzinājumam. Tomēr Ducmaņa darbs aizsākas tieši ar izvērstām nodaļām un spriedumiem par Brandesa ebrejisko izcelsmi un viņa veikto Bībeles kritiku, un tieši tās nosaka grāmatas koptoni. Ne velti vairāki vērtētāji šīs tēmas bija uztvēruši kā dominējošās: Andrejs Upīts recenzijā ar nosaukumu "Iznīcinātais Georgs Brandess" rakstīja, ka K. Ducmanis šādā veidā pārsvītrojis visu Brandesa pozitīvo devumu, savu kārt Edvarts Virza, it kā pieskaņojoties tikai divām pirmajām nodaļām, savā recenzijā⁴⁵ Brandesu iztēlojis par mazisku, tikai ķengu vērtu nenožīmīgu literātu.

Jaunākos laikos, 20. un 21. gadsimta mijā par Brandesu Latvijā interese nav novērota. Tā kā sabiedriskās dzīves situācijas un mākslas formu meklējumi reizēm tipoloģiski atkārtojas, tad tomēr var runāt par zināmu analogiju. Runa ir par **Gunta Bereļa** "Latviešu literatūras vēsturi", kā arī vispār Bereļa situāciju latviešu literatūrā 20. gadsimta 80.–90. gados. G. Bereļa sarakstītā ir viena no nedaudzām literatūras vēsturēm, ko radījis viens autors, turklāt vienīgā, kas saucama par procesa vēsturi. Uzmanības centrā ir literatūras process, kura kustību nosaka cikliska paradigmu maiņa, rakstnieku portreti tam pakārtoti. Iespējams, šāda žanra darbs kopumā pagēr noteikta tipa pieeju, bet G. Bereļa "Vēsture" vērīena un tvēriena, literāro spēku strukturējuma

(procesa virzītāji/ procesa atražotāji) ziņā nūdien atgādina Brandesa “Galvenos virzienus”, to slāni, kas saistās ar strukturālisma aizmetņiem. Turklāt abi vēsturu autori ir kritiķi mākslinieki, kas arī literatūrvēstures tekstu veido kā mākslas tekstu. Interesanti, ka satura ziņā ir diametrāli pretēji. Cik dedzīgi Brandess apgalvo, ka literatūra visciešākām saitēm saistīta ar dzīves īstenību, tikpat pārliecinoši Berelis uzsver, ka literatūrai ar t.s. reālo dzīvi nav nekāda sakara. Abi atgrūžas no iepriekšējā laikmeta mākslas izpratnes: Brandess – no romantisma un metafizikas, Berelis – atgrūžas no padomju laika reālisma izpratnes, no literatūras, kura “risina laikmeta problēmas”. Brandesa ideja laiku lokos, izrādās, apmetusi kūleni.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Latviešu konversācijas vārdnīca*. R., 1928–1929. 2. sēj. 2788.–2789. lpp.
- ² Skat. latviešu žurnālista Mārtiņa Liepas atmiņas par tikšanos ar G. Brandesu: Liepa M. Manas atmiņas par iepazīšanos ar Georgu Brandesu. *Jaunākās Ziņas*. 1927. 44., 46. nr.
- ³ Ingwersen N. The Modern Breakthrough. *A history of Danish literature*. London: Lincoln, 1992. P. 267.–268. ; <http://www.kirjasto.sci.fi/brandes.htm>
- ⁴ *A history of Danish literature*. P. 266.
- ⁵ Skat.: *Uz kurieni, literatūras teorija?*/ Aut. un antoloģijas sast. V. Ivbulis. R., 1995. 54. lpp.
- ⁶ Брандес Г. Главные течения в литературе XIX века. Брандес Г. *Собрание сочинений Георга Брандеса в 12 томах*.
- ⁷ Кнопс Е. *Latviešu literatūras kritika 19. gs. otrajā pusē*. R.: LPSR ZA izdevniecība, 1962. 119. lpp.
- ⁸ Kārlis Ducmanis grāmatā par Georgu Brandesu arī Skandināvijas “modernā apvērsuma” kustību apzīmē par “jauno strāvu” – tāpat kā analoģo Latvijas kustību.
- ⁹ Niedra A. Tālas noskaņas zilā vakarā. Raiņa dzejas. Niedra A. *Nemiera ceļi*. R.: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1931. 3. sēj. 350. lpp.
- ¹⁰ Niedra A. Kritikas uzdevums. *Turpat*, 254.–263. lpp.
- ¹¹ Rainis J. *Kopotī raksti 30 sējumos*. R.: Zinātnē, 1986. 24. sēj. 189.–190. lpp.
- ¹² Брандес Г. Главные веяния. Литературные портреты и критические очерки. Санктпетербург.: журнал “Пантеон литературы”, 1889. С. 187–205.
- ¹³ Daži no Brandesa rakstiem: Dānija un tautiskas jūtas. *Dienas Lapa*. 1894. 148.–150. nr.; Pasaules literatūra. *Dienas Lapa*. 1899. 244. nr.; Puškins un Ļermontovs. *Mājas Viesa Mēnešraksts*. 1899. 6. nr.; Kas un kā jālasa? *Austrums*. 1900. 9. nr.; Par Fr. Niču... *Austrums*. 1900. 10. nr.
- ¹⁴ Uzzīmējumi par dāņu literatūru. *Dienas Lapa*. 1894. 205. nr.
- ¹⁵ Georgs Brandes. Pēc Paula Klemena. “Mājas Viesa” literāriskais pielikums. 1894. 13. nr.
- ¹⁶ Uzzīmējumi par dāņu literatūru. *Dienas Lapa*. 1894. 205. nr.
- ¹⁷ Georgs Brandes. Pēc Paula Klemena. “Mājas Viesa” literāriskais pielikums. 1894. 13. nr.
- ¹⁸ Krūza K. Reālisms un reālisti. *Latviešu literatūras kritika*. 2.sēj. R.: LVI, 1957. 436. lpp.
- ¹⁹ Georgs Brandes. Pēc Paula Klemena. “Mājas Viesa” literāriskais pielikums. 1894. 13. nr.

- ²⁰ Teodors. Mūsu tulkojumu pārspridumi. *Dienas Lapa*. 1891. 21–22. nr.
- ²¹ Krājuma "Tālas noskaņas zilā vakarā" tēlu sistēmas raksturojums no grāmatas: Kursīte J. *Raiņa dzejas poētika*. R.: Zinātne, 1996. 182.–185. lpp.
- ²² Skat.: Šteinbergs V. J. Jansona-Brauna filozofiskie uzskati. R.: LVI, 1964. 57.–60. lpp.
- ²³ Jansons-Brauns J. Domas par jaunlaiku literatūru. *Latviešu literatūras kritika*. 1. sēj. (1874–1904). Rakstu kopojums. Sak. A. Grigulis, V. Austrums. R.: LVI, 1956. 309. lpp.
- ²⁴ Turpat, 328. lpp.
- ²⁵ Citēts pēc: Šteinbergs V., Vilsons A. J. *Jansona-Brauna dzīve*. R.: LVI, 1957. 40. lpp.
- ²⁶ Jansons-Brauns J. Domas par jaunlaiku literatūru. 313. lpp.
- ²⁷ Turpat, 312. lpp.
- ²⁸ Eglīts V. Jansona "Fauni vai klauni". *Latviešu literatūras kritika*. 2. sēj. (1905–1911). R.: LVI, 1957. 349. lpp.
- ²⁹ Citēts pēc: Stepiņš L. *Latviešu un dāņu literārie sakari*. R.: Zinātne, 1989. 214. lpp.
- ³⁰ Jansons-Brauns J. Mūsu vecai paaudzei. *Latviešu literatūras kritika*. 1. sēj. 393.–404. lpp.
- ³¹ Citēts pēc: Šteinbergs V., Vilsons A. J. *Jansona-Brauna dzīve*. 89. lpp.
- ³² Zeiferts T. Reālistiskais virziens latviešu rakstniecībā. *Dzimtenes Vēstnesis*. 1911. 193. nr.
- ³³ Turpat.
- ³⁴ Citēts pēc: Jansons J.A. Zeiferts kā kritiķis. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1933. 2. nr. 95. lpp.
- ³⁵ Turpat, 3. nr. 183. lpp.
- ³⁶ Alunāns Ā. Teodors Zeiferts kā kritiķis. *Latviešu literatūras kritika*. 1. sēj. 836. lpp.
- ³⁷ Teodors. Georgs Brandess. *Austrums*. 1897. 3. nr.
- ³⁸ Jansons J.A. Zeiferts kā kritiķis. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1933. 2. nr. 238. lpp.
- ³⁹ Georgs Brandess. *Dienas Lapa*. 1891. 236.–238. nr.
- ⁴⁰ *Latviešu literatūras kritika*. 2. sēj. 838.–848. lpp.
- ⁴¹ Stepiņš L. *Latviešu un dāņu literārie sakari*. 221. lpp.
- ⁴² Upīts A. Iznīcinātais Georgs Brandess. *Domas*. 1929. 1. nr. 46. lpp.
- ⁴³ Egle R., Upīts A. *Pasaules rakstniecības vēsture*. – R., 1933–1934. 4. sēj. 68. lpp.
- ⁴⁴ Ducmanis K. *Georgs Brandess un jaunā strāva mākslas kritikā un filozofijā 19. gadu simtenī*. R.: Valters un Rapa, 1928.
- ⁴⁵ Virza E. Ducmaņa Georgs Brandess un jaunā strāva 19. gs. *Brīvā Zeme*. 1928. 296. nr.

Inguna Sekste
**GEORG BRANDES
AND LATVIAN LITERARY CRITICISM**

Summary

Today the Danish literary historian and critic Georg Brandes is not among the personalities one would remember first when thinking about 19th century European literature. However at the end of the 19th century Brandes had an almost magical ability to capture attention of Latvian critics and left considerable impact on the thought of literary theory. Brandes' name is one of the most often mentioned in the Latvian press of that time. The author in this article 1) outlines the turning points in Brandes' life and creative biography; 2) characterizes Brandes' symbolic image in Latvian literary criticism, citing press materials from the 1890s; 3) analyzes the influence of Brandes' ideas on the thought of Latvian literary criticism.

In 1871 Brandes began reading his famous lectures on European literature in the University of Copenhagen. Between 1872 and 1890 these lectures were published in six volumes under the title "Main Currents in 19th Century Literature" with simultaneous edition coming out in German, which helped to promote the author's ideas in Europe, including Latvia. The novelty of Brandes' approach was in the fact that he analyzed English, German, French and also Danish literature as integral parts of a united European literary process. However satirically critical Brandes was towards the backwardness of Danish literature, it was nevertheless the frame of reference in his work. The courage to juxtapose the literature of a small nation and a literature with respectable traditions and to analyze them on the basis of the same criteria was an important aspect for the so called "New Current" movement in Latvia in the 1890s in which one can find analogies with the "Modern Revolution" Brandes had inspired in Danish and Scandinavian literatures in the 1870s. The intellectuals of the "New Current" especially valued Brandes' opinion that the main task of literature was to feel the pulse of the time, to engage in solving topical social problems. Moreover, the Danish critic's activities became the example and assertion of the ability of a small nation to integrate and creatively develop positivist, naturalist and realist ideas, which were influential in Europe of that time. In the Latvian press of the 1890s Brandes' image

took on even some characteristics of a hero, and it is possible that Brandes' ideas and energetic personality inspired Janis Jansons (1872–1917) when he wrote his "Thoughts on Modern Literature".

Jansons' writing reflects one of the ways Brandes' influence was transformed, i.e., the way of Marxist criticism. Teodors Zeiferts (1865–1929), on the other hand, chose to develop some specific principles of the school represented by Brandes and Hyppolite Taine, especially stressing the principle of comprehensive affinity, i.e., a critic's ability to empathize with the unique personality of every writer.

In the course of time Brandes' place in literature has been defined more precisely: he has made an outstanding contribution in literary criticism as a practitioner and journalist, but in literary theory Brandes mainly promoted Taine's ideas.

Benedikts Kalnačs

BALTIJAS DRĀMA EIROPAS KONTEKSTĀ: 19. GADSIMTA BEIGAS – 20. GADSIMTA SĀKUMS

Viens no aktuālākajiem literatūrpētniecības uzdevumiem ir latviešu literatūras procesu aplūkojums starptautiskā kontekstā. Turklāt svarīgi salīdzināt ne tikai ar lielo kultūras tautu literatūrām, bet arī reģionālā līmenī – ar lietuviešu un igauņu, tāpat Centrāleiropas tautu literatūrām, jo šāda pieeja nereti atklāj specifiskas un mūsu literatūras attīstībai būtiskas īpatnības.

Drāmas izpētei viens no fascinējošiem laika posmiem ir 19. un 20. gadsimta mija. Tieši šajā laikā žanra attīstībā Baltijā risinās procesi, kas atspoguļo citviet Eiropā aktuālās parādībās. Pirmo reizi latviešu, lietuviešu, igauņu literatūra kļūst laikmetīgi samērojama plašākā kultūrtelpā, tajā pat laikā saglabājot būtiskas atšķirības. Kā viena no pamatiezīmēm Baltijas drāmā šajā laikā saglabājas literārā darba saikne ar sabiedrības problēmu fiksējumu un nācijas interešu definējumu. Eiropas drāmas virzībā savukārt daudz lielāka loma ir spriegajām, konfliktējošām attiecībām starp mākslas utilitarizēšanos, no vienas, un mākslinieku vēlmi uzsvērt tās suverenitāti, no otras puses.

Raksta mērķis ir aplūkot šo atšķirību cēloņus un fiksēt to izpausmes, analizējot vairākus nozīmīgus Baltijas drāmas veidošanās priekšnoteikumus.

Viena no galvenajām gadsimtu mijas drāmas iezīmēm Baltijā ir tās neilgā vēsturiskā pieredze. Drāmas un teātra sākums Latvijā un Igaunijā ir 19. gadsimta 60. un 70. gadu mija, kad Rīgā tiek iestudētas Ādolfa Alunāna pirmās lugas, bet Igaunijā Lidijs Koidula ar Tartu amatieriem sagatavo savu dramatisko darbu uzvedumus, kuru sižeta motīvus izmantoti lokalizējumi no vācu avotiem. Koidulas pirmā luga "Brālēns no Sāremā" (*Saaremaa Onupoeg*) tapusi, pārveidojot vācu rakstnieka Teodora Kernerā (*Theodor Körner*) farsu "Brālēns no Brēmenes" (*Der Vetter aus Bremen*).¹

Šajā agrīnajā posmā drāma nav šķirama no teātra veidošanās procesiem, un teātra būtiskākais uzdevums līdzās izklaidei ir skatītāju izglītošana. Šķietami paradoksālo faktu, ka visumā naivu un sentimentālu sižetu izmantojums nereti kalpo nopietniem mērķiem, var izskaidrot ar teātra un drāmas saikni ar 19. gadsimta otrajā pusē aktīvo nacionālo kustību. Vairāku šī laika lugu motīvs ir arvien krasākā sabiedrības polarizācija pēc tautību principa. Piemēram var minēt Alunāna 1888. gadā sarakstīto drāmu "Kas tie tādi, kas dziedāja" ar latviešu zemnieku un vācbaltu muižnieku kontrastējumu, ko vēl vairāk saasina lugas sižetā izmantotais latviešu meitenes Skaidrītes un muižas īpašnieka grāfa Konrāda mīlestības stāsts. Raksturīgs ir šajā darbā izmantotais 19. gadsimta reāliju un folkloras materiālu apvienojums, ko var uzlūkot par tipisku šī perioda nacionālo kustību idejām; "*nacionālisms nozīmēja pagātnes un tradīciju mobilizēšanu nākotnes un modernitātes vārdā*".² Lietuviešu drāmas vēsturē līdzīga loma ir Aleksandra Froma-Gužuša (*Aleksandras Fromas-Gužutis*) romantiskajām drāmām³. Veidojoties izpratnei par latviešu, igauņu, lietuviešu nāciju, 19. gadsimta beigās izplatītajai amatieru teātru kustībai ir nozīme ne tikai darbā ar lugu tekstiem, bet arī tāpēc, ka tās rosinātās aktivitātes kalpo legālas pulcēšanās organizēšanai sabiedrisku un nacionālu ideju apspriešanai⁴. Īpaši nozīmīga šī parādība Lietuvā, kur cariskā režīma īpašo represiju dēļ aizkavējas daudz maz profesionāla teātra izveide. Tā vietā būtisku lomu aptuveni kopš 1885. gada iegūst tā dēvētie "slepenie lietuviešu vakari". "*Mākslinieciskā ziņā tie ir naivi primitīvi pašdarbības koncerti (koris, dejas, melodeklamācijas, "dzīvās bildes", izrādes), bet politiskajā aspektā šie pieticīgie zemnieku priekšnesumi ir ārkārtīgi nozīmīgi.*"⁵

Otra tendence, apgūstot pagātnes pieredzi nākotnes veidošanā, saistās ar daudz dziļāku un pamatīgāku Rietumeiropas kultūras slāņu uzirdināšanu. Šis process seko iepriekšējam bez nobīdes laikā, jo Baltijas drāma, līdzīgi kā kultūra vispār, ārkārtīgi īsā periodā tiecas sablīvēt vienkop iespējamu plašus agrākās estētiskās pieredzes slāņus. Skaidrīte Lasmane uzsver, ka "*jaunā dubultojums liecina par pārmaiņu blīvumu un intensitāti, par radikālu attīstības paātrinājumu*"⁶. Turklāt te nav neatrisināmas pretrunas ar agrāko nacionālās apziņas formēšanās procesu, jo nacionālisma un nacionālas valsts ideoloģija

sākotnēji ir šauru intelīģences aprindu pārliecība, kuras ietekmē *“etniski vai teritoriāli saistītu cilvēku kopu apvieno nacionālā ideja”*⁷.

Viena no centrālajām ietekmēm jaunas estētiskas apziņas veidošanās procesā Baltijas telpā gadsimtu mijā joprojām bija vācu kultūra. Viens no pavērsiena punktiem Baltijas kultūras eiropēizēšanā – Raiņa veiktais J.V. Gētes dramatiskās poēmas “Fausts” atdzejojums, kas publicēts 1898. gadā. Raiņa devums ir izcils gan pasaules kultūras pamatvērtību pārmantošanas aspektā, gan latviešu valodas resursu modernizēšanā, tai pietuvojoties citu valodu izteiksmes iespējām, gan kā nozīmīgs kultūras modernizēšanas un eiropēizēšanas impulss. Gētes darbs ir viens no tiem tekstiem, kas pretstatā līdz tam stabilajai opozīciju sistēmai Baltijas kultūrā aktualizē mainīgās pasaules ideju. *“..laikā, kad jaunais kā vērtība netiek apšaubīts, kad nekas nepaliek un nedrīkst palikt pa vecam, par mūžīgo tiek atzīta pati maiņa, kustība, rite – varenie attīstības loki.”*⁸ Bet ne mazāka loma šim titāniskajam darbam ir Raiņa dramaturģisko atziņu un prasmju kaldināšanā.

Literatūrzinātnē vairākkārt uzsvērtā Raiņa pirmās drāmas “Uguns un nakts” saistība ar “Fausta” struktūru, motīviem un tēliem⁹. Rainis

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

kā viens no gadsimtu mijas redzamākajiem Baltijas drāmas autoriem ir cieši saistīts ar Eiropas un plašāk – pasaules kultūras pieredzi. Gan dzejā, gan lugās Rainis daudzkārt “senās dziesmas” pārrada “jaunās skaņās”. Straujās estētisko strāvojumu nomaiņas, kas atspoguļojas šī laika Eiropas literatūrā, Raiņa daiļradē redzamākas izpausmes iegūst tikai Pirmā pasaules kara gados, kad virknē viņa darbu saskatāma potenciāla līdzība ar šī laikmeta mākslā aktuālajām ekspresionisma tendencēm.¹⁰ Kopumā gan latviešu, gan citu Baltijas tautu drāmā klasiskās filozofiskās traģēdijas tradīcija ir aktuāla gadsimta otrajā desmitgadē (un nereti arī vēlāk). Par to liecina virkne piemēru, tostarp Vidūna (*Vydūnas*) un Vinca Krēves (*Vincas Kreve*) daiļrade. Piemēram, viens no Krēves labākajiem dramatiskajiem darbiem “Skirgaila” sarakstīts 1918. gadā.

Zīmīgi, ka tradīcijas lielo īpatsvaru līdzīgi var saskatīt arī Baltijas telpā funkcionējošā vācu teātra uzvedumos. Piemēram, Tīnas Auniņas (*Tiina Aunin*) veiktā analīze liecina, ka 20. gadsimta sākumā Tallinas Vācu teātrī visbiežāk izrādītais autors ir Frīdrihs Šillers (*Friedrich Shiller*), tam seko Gotholds Efraims Lesings (*Gothold Efraim Lessing*), un tikai trešajā vietā izrāžu skaita ziņā ir gadsimtu mijā populārākais vācu modernisma drāmas pārstāvis Gerharts Hauptmanis (*Gerhard Hauptmann*)¹¹.

Baltijas teātrī un drāmā 19. un 20. gadsimta mijā līdzās iezīmējas dažāda līmeņa tradīciju klātbūtne, no vienas, un vēlme reaģēt uz aktuālajiem sabiedriskajiem un estētiskajiem procesiem, no otras puses. Šo vēlāko tendenci var iedalīt mākslas socializācijā un tās suverenizācijā.

Socializācijas princips saistīts pirmām kārtām ar reālisma un īpaši naturālisma drāmas principu izmantojumu literatūrā. Viens no raksturīgiem paņēmieniem ir sabiedrības sociālā šķērsriezuma tēlojums lauku apstākļos. Pretstatiem un raksturīgi attēlotiem tipiem, kas atklājas jau Alunāna un Koidulas drāmā, gadsimta nogalē pievienojas detalizēts izsekojums sociālās vides un personu pārdzīvojumu saistības attēlojumam. Latviešu drāmā raksturīgs piemērs ir Rūdolfa Blaumaņa dramaturģija, kuras izejas punkti meklējami vācu literatūras reālisma posma autoru Ludviga Ancengrūbera (*Ludwig Anzengruber*) un Pētera Rozegera (*Peter Rosegger*) daiļradē. Igaunņu literatūrā zīmīgas Edvarda Vildes (*Eduard Vilde*) drāmas, lietuviešu rakstniecībā –

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Grupas *Noor Eesti* dalībnieki 1933. gada pavasarī. Members of the group
Noor Eesti in autumn, 1933.

No Igaunijas Literatūras muzeja arhīva. From the archives of the Estonian
Museum of Literature

Antana Vilkutaiša-Keturaka (*Antanas Vilkutaitis-Keturakis*) daiļrade, īpaši viņa labākā komēdija “Amerika pirti”. Par būtisku darbības vietu, tieši atspoguļojot 90. gadu vācu naturālisma tendences, kļūst arī pilsēta, un zīmīgs sociālo konfliktu aktualitātes izpaušums ir Aspazijas drāma “Zaudētas tiesības”, kuras radītāja ir viena no izcilākajām latviešu romantiskajām dzejniecēm.

No otras puses, 20. gadsimta sākumā Baltijas literatūrās nozīmīgi kļūst arī pirmie mākslas suverenizācijas mēģinājumi, kas Eiropas drāmā aktuāli jau kopš 90. gadiem. Vēlme atklāt literatūras simbolisko potenciālu parādās gan literātu programmatiskajos tekstos (“Dzelmes” grupa Latvijā, “Jaunā Igaunija” – *Noor-Eesti*, lietuviešu rakstnieki un teorētiķi Jozaps Albīns Herbačausks (*Juozapas Albinas Herbačiauskas*) un Sofija Čurļonīene-Kīmantaitē (*Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė*)), gan uzskatu avotos (simbolisma drāmas aktualizācijā nozīmīga loma Frīdriha Ničes, Henrika Ibsena, Staņislava Pšibiševska (*Stanisław Przybyszewski*) uzskatiem), gan literārajos darbos. Gadsimta sākumā top gan Jāņa Jaunsudrabiņa drāma “Tragēdija”, kas

pretstata mākslinieka ideālo eksistenci un viņa reālo esību, gan Edvarta Vulfa viencēlieni, gan Čurļonienes-Kīmantaites simboliskās lugas, bet otrajā dekādē Oskara Lutsa (*Oskar Luts*) viencēlieni, piemēram, "Īlemistes ezera gars" un citi darbi.

Socializācijas un suverenizācijas pretstatu Eiropas gadsimtu mijas kultūrā īpaši saasina gluži jaunais utilitārisma jēdziens, kas izpaužas mākslas darba pielietojamās vērtības un uztvēruma ērtības akcentējumā. Vācu kritiķis Jūlijs Meiers-Grafe (*Julius Meier-Graefe*) uzsver, ka centieni mākslas darbu pakļaut ikdienas ērtībām būtībā transformē tā dziļāko jēgu¹². Procesi, ko Meiers-Grafe attiecina pirmām kārtām uz vizuāli plastiskajām mākslām, arī teātrī un drāmā parādās kā vēlme noslīpēt t.s. "labi veidotās lugas" (*well-made-play*) sižeta konstrukcijas, pilnīgot skatuves tehniskās iespējas un izmantot tās komerciālos nolūkos, piesaistot iespējami plašus publikas slāņus.

Polarizāciju augstajos un zemajos (populārajos) mākslas žanros veicina arī indivīda pretrunīgā reakcija uz urbāno un industriālo vidi, kas gadsimtu mijā kļūst par noteicošo. Vienu no ietilpīgām laikmetīgo procesu analizēm jau gadsimtu mijā sniedz vācu sociologs Georgs Zimmels (*Georg Simmel*), kurš norāda, ka indivīda reakcija uz jauno realitāti ir divējāda. No vienas puses, moderno tehnoloģiju diktētais rūpnieciskās ražošanas ritms nivelē cilvēka personības izpausmes iespējas un padara indivīdus līdzīgus citu citam, padara tos par mehānismiem, kuru kustības regulē ārpasaules dotumi. No otras puses, šķietami individualitāti zaudējušā modernās lielpilsētas jūklī salīdzinājumā ar agrāko nelielo lokālo vidi paradoksālā kārtā daudz lielāka kļūst indivīda rīcības iespēju neatkarība. Situācijā, kad viņam ik uz soļa neseko daudzi ieinteresētu acu pāri, indivīda izturēšanās un izvēle potenciāli daudz lielākā mērā ir viņa paša gribas nosacīta¹³. Šīs izvēles dilemmas ietekmē arī indivīda kā mākslas uztvērēja iespējamās rīcības modeļus. No vienas puses, viņš kļūst par primitīvam piedāvājumam pretoties nespējīgu patērētāju; no otras, mākslas dziļāka uztvere nereti ir savas personiskās garīgās telpas papildījuma līdzeklis. Šajā nozīmē māksla tiecas apliecināt savu neatkarību un oponentu sabiedrības tendencei tās lietojumu padarīt utilitāru.

Baltijā šajā ziņā situācija ir būtiski atšķirīga no Rietumeiropas. Citviet eksistē stabila kultūras paradigma, kas agrāko gadsimtu praksē ir

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Skats no A. Kicberga lugas "Viesulī" iestudējuma teātrī "Estonia" (1911). A scene
from A. Kitzberg's "In the Gale" in "Estonia" theater (1911).

No Igaunijas Literatūras muzeja arhīva. From the archives of the Estonian
Museum of Literature

līdzsvarota ar cilvēces materiālajiem centieniem; 19. un 20. gadsimta mijā, kad industrializācijas ietekmē strauji paātrinās materiālo vērtību ražošanas process, māksla tiecas ieņemt neatkarīgu, patstāvīgu nostāju, turklāt jaunas izteiksmes meklējumos nereti pievēršas primitīvajām, neindustrializētajām kultūrām un to pieredzei. Baltijā nav gatavās, akceptētās sociālās telpas, stabila struktūra, kam māksla var oponēt. Latvijas, Igaunijas, Lietuvas situācijā gadsimtu mijā māksla joprojām pilda arī sabiedrības un nācijas veidotājas funkciju. Tik atšķirīgos veidos kā Raiņa filozofiskā dramaturģija vai Augusta Kicberga sociālā drāma "Viesulī" (*Tuulte poorises*), kas atspoguļo 1905. gada sacelšanās notikumus, Baltijas māksla reagē uz sabiedriskajām aktualitātēm un tieši šajā kontekstā izpelnās vislielāko ievērību, publikai nešķirojot, vai runa ir par klasiskās mākslas priekšstatu transformāciju vai jauniem radikāliem estētiskiem meklējumiem.

Kaut gan pretrunas veidojas pašā jaunajā inteliģencē, un sociāli radikālāk noskaņotie mākslinieki nonāk opozīcijā tautiskās apziņas veidošanās sākotnējā posma darbiniekiem, viņu mērķi būtībā ir radniecīgi. Situācija tikai daļēji mainās ar jaunās paaudzes suverenitātes pieteikumu

gadsimta sākumā. Kaut gan, no vienas puses, kā uzsver piemēram Jāks Rehesū (*Jaak Rähesoo*), “*ar Jaunās Igaunijas kustību un tās akcentu uz novitāti veidojas tipiska modernisma situācija, kad vienīgi neliela elitāra grupa spēj sekot paātrinātajām pārmaiņām*”¹⁴, maiņa un attīstība ir jēdzieni, pie kuriem publika jau pieradināta līdz ar straujo klasiskās literatūras ieplūdumu Baltijas telpā. Tē var atcerēties Raiņa tulkotā “Fausta” efektu. Un, līdzīgi Rainim, arī nākamās paaudzes jaunie igauņu un latviešu literāti personiskajā liktenī (represijas, bēgļu gaitas) joprojām jūt ciešu saikni ar sociālajiem procesiem, bet lietuviešu kultūrā to vēl sašina ilgstošā cīņa par drukas aizlieguma atcelšanu.

Baltijas telpas specifika gadsimtu mijā rada situāciju, kad citviet polarizētā mākslas utilitarizēšanās un tai pretstatītā cīņa par kultūras autonomiju šeit nav krasi nošķirta. Veidojas estētisks blīvums, kura definējums ir vēl grūtāks nekā citu reģionu šī laika procesu pamatojumā. Šis aspekts tiek īpaši akcentēts arī pēdējā laika pētījumos, kuros Eiropas modernisma ģenēze skatīta plašākā ģeogrāfiskā kontekstā. No vienas puses, tiek uzsvērts, ka kultūras globalizācija modernisma sākuma posmā būtiski paplašina Eiropas rakstniecības un kultūras pieredzi¹⁵. No otras puses, jauno kultūru veidošanās specifika rada priekšnoteikumus daudz pakāpeniskāka un mērenāka modernisma izpausmēm, kurās vienkop saplūst ļoti atšķirīgi iespaidi.

Viens no Baltijas drāmas būtiskiem paraugiem gadsimtu mijā no šī viedokļa ir igauņu rakstnieka Augusta Kicberga drāma “Vilkate” (*Libahunt*). Lugā, kuras darbība risinās 19. gadsimta pirmajā pusē igauņu saimnieka sētā un tās apkārtnē, parādās visas četras agrāk aplūkotās drāmas attīstības tendences. Pirmkārt, tas ir sentimentāli romantizēts mīlestības stāsts starp trim cilvēkiem, kuri izauguši vienā ģimenē – Tammaru saimnieka dēlu un divām audžumeitām, no kurām viena – Mari, ir čakla, paklausīga un tikumīga, bet otra – Tīna – ar nāvi sodītas vilkates meita – kaislīga un neapbrīnāma. Saduroties pienākumam, uz ko mudina ģimene, un jūtām, kas jauno puisi saista pie Tīnas, neizbēgams ir traģisks konflikta atrisinājums. Otrkārt, filozofiskais slānis lugā cieši saistās ar tās folklorisko priekšstatu audumu, pagānisko izpratni par cilvēka spēju pārvērsties citā būtnē – vilkatī – kā stabilas, iedibinātas kārtības un identitātes apdraudējumu. Treškārt, sociālie motīvi lugā aktualizēti kā zemnieku vidē 19. gadsimta sākumā valdošās apspiestības tēlojums, kas netieši

autora skatījumā konfrontēts ar joprojām aktuālajām 20. gadsimta sākuma sociālajām un nacionālajām pretrunām. Un, visbeidzot, pret Tīnu vērstie pārmetumi, ka, līdzīgi mātei, arī viņa kalpo tumšām varām, tipiski rāda gadsimta sākuma mākslā zīmīgo standartizētās domāšanas un personības unikalitātes kontrastu. Kicberga drāmā personības suverenitāte parādās kā viena no augstākajām vērtībām, un tajā pat laikā tā skatāma citu procesu un māksliniecisko un sociālo ideju kontekstā.

Līdzīgai analīzei vairākos atšķirīgos līmeņos piemērotas vairākas Raiņa lugas, īpaši drāma "Pūt, vējiņi", kas sarakstīta tajā pašā 1912. gadā.

Igauņu literatūrzinātniece Epa Annusa (*Epp Annus*) uzsver, ka 19. gadsimta nacionāli orientētās intelektuālās aprindas "*radīja nācijas mītisko telpu, idealizējot zudušu pagātnes pilnības periodu*"¹⁶. Tajā pat laikā viena no Eiropas kultūras dilemmām gadsimtu mijā, pēc Meiera-Grafes uzskata, ir mākslas mistiskās dimensijas zudums, zaudējot tās reliģiskās saknes, kas arī noved pie mākslas profanācijas¹⁷.

Baltijas kultūrā, gandrīz vienlaicīgi noritot vairākiem atšķirīgiem procesiem un sakausējoties dažādu paaudžu priekšstatiem, mistiskais, iracionālais atklāsmes slānis vienlaikus tiek meklēts gan indivīda suverenitātē un nācijas jaunradāmajā garīgajā telpā. Iespējams, tas ir viens no būtiskākiem izejas punktiem, aplūkojot gadsimtu mijas drāmas māksliniecisko specifiku Baltijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Skat.: Nirk E. *Estonian Literature*. Tallinn, 1970. P. 94; Rāhesoo J. *Estonian Theatre*. Tallinn: Estonian Theatre Union, 1999. P. 26.
- ² Toraine A. *Critique of Modernity*. Oxford (UK) and Cambridge (USA): Blackwell, 1995. P. 137. Cit. no: Sevānen E. "The Post-National Condition": On the Relationship Between the State, Nation and Nationalist Policy in the Present-Day Western World. *Interlitteraria*. 5, 2000. (Ed. J. Talvet) Tartu: Ülikooli Kirjastus. P. 19.
- ³ Vanagas V. Literature of the National Movement// *Lithuanian Literature*. (Ed. V. Kubilius) Vilnius: Vaga, 1997. P. 88.
- ⁴ *Under the watchful eyes of tsarist bureaucracy and Baltic German oligarchy the national movement could not take political forms but had to channel itself into cultural activities. At the same time these activities provided new forms of social intercourse and solidarity for the emerging nation.* – Rāhesoo J. *Estonian Theatre*.. P. 26.
- ⁵ Aleksaite I. Lietuvas režija (1900–1945). Galvenās tendences. 20. gadsimta teātra režija Latvijā un pasaulē. (Sast. S. Radzobe) Rīga: Jumava, 2002. 186. lpp.
- ⁶ Lasmane S. Pārvērtību dilemmas. *Rainis un Gēte: Fausta tulkojuma simtgade*. (Sast. G. Grīnuma) Rīga: Nordik, 1999. 175. lpp.
- ⁷ Bula D. *Dziedātāja tauta. Folkloras un nacionālā ideoloģija*. Rīga: Zinātne, 2000. 35. lpp.
- ⁸ Lasmane S. Pārvērtību dilemmas.. 176. lpp.
- ⁹ Skat.: Hausmanis V. Gētes traģēdija "Fausts" un Raiņa "Uguns un nakts". *Rainis un Gēte: Fausta tulkojuma simtgade*.. 247.–255. lpp.
- ¹⁰ Par to sīkāk: Kalnačs B. Poētikas laikmetīgums Raiņa lugās "Spēlēju, dancoju" un "Daugava". *Rainis radošo meklējumu spogulī*. (Sast. G. Grīnuma) Rīga: Zinātne, 2001. 49.–60. lpp.
- ¹¹ Aunin T. The German Theatre in Tallinn as reflected in Estonian-Language Publications. *Interlitteraria*. 7, 2002. Vol. II. (Ed. J. Talvet) P. 382.
- ¹² Meier-Graefe J. The Mediums of Art, Past and Present *Art in Theory. 1900–1990*. An Anthology of Changing Ideas. (Eds. Ch. Harrison, P. Wood) Oxford: Blackwell Publishers, 2000. P. 53.
- ¹³ Skat.: Simmel G. The Metropolis and Mental Life. *Art in Theory. 1900–1990*.. P. 130–135.
- ¹⁴ Rāhesoo J. Growing Up in Modernity. *Interlitteraria*, 5, 2000. Talvet J. (ed.) P. 111.
- ¹⁵ Skat. piem.: Brettell R. *Modern Art. 1851–1929*. Oxford: University Press, 1999. Sal. arī: Rāhesoo J. Growing Up in Modernity.. P. 113.
- ¹⁶ Annus E. National Mythology. *Interlitteraria*. 5, 2000. P. 117.
- ¹⁷ Meier-Graefe J. The Mediums of Art, Past and Present. *Art in Theory. 1900–1990*.. P. 54–55.

Benedikts Kalnačs

BALTIC DRAMA IN A EUROPEAN CONTEX: THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Summary

The article gives an overview of Baltic drama in the turn of the 19th and 20th centuries. This period, on one hand, is characterized by the presence of traditions but, on the other hand, there was an apparent wish to react on topical social and aesthetic issues that found its expression both in socialization and sovereignization of art.

The principle of socialization was primarily linked with the use of the principles of realist and naturalist drama. One of the most characteristic methods was cross-section descriptions of countryside and, less often, urban society, and tracing the link between social environment and characters' emotional experience was also significant in the turn of the centuries literature. The most characteristic example in Latvian literature are Rūdolfs Blaumanis' plays, in Estonian literature – Eduards Vilde's plays and in Lithuanian literature – Anatanas Vilkutaitis-Keturakis' writing.

In the beginning of the 20th century the literatures of the three Baltic peoples made their first attempts to create art as a sovereign value. In the European drama this process had started already in the 1990s. Authors' wish to reveal the symbolic potential of literature was expressed in programmatic texts, in their ideological sources and literary works. In the beginning of the century Jānis Jaunsudrabiņš wrote his "Tragedy", Edvards Vulfs – his one-act plays and Lithuanian writer Sofija Čiurlionienė-Kymantaite worked on her symbolic plays.

The sharp opposition of socialization and sovereignization in the European culture at the turn of the centuries has been influenced by the fact that there was already a solid cultural tradition in the Western Europe; at the turn of the centuries, when under the influence of industrialization the process of material goods production rapidly accelerated, creating a new type of society, which perceived art only from the utilitarian point of view, art tended to take an independent, autonomous stance, sometimes in its quest for new forms of expression turning to primitive, industrially undeveloped cultures and their experience.

The situation in the Baltic region, however, was essentially different. There was no ready-made, widely accepted social space or stable structures there for art to oppose. Therefore art in the Baltics at the turn of the centuries continued to function as a factor that helped to shape the Baltic societies and nations. This created considerable aesthetic diversity and, as a result, it is sometimes difficult to draw strict lines between different artistic trends. The system of modernist art in the Baltics developed more gradually and moderately absorbing various influences along the way.

Ieva Kalniņa

VĒSTULE – LITERATŪRAS VĒSTURES PĒTNIECĪBAS OBJEKTS

Latviešu valodā vārdu “vēstule” ieviesa Atis Kronvalds 1863. gadā. Vārds “vēstule” atvasināts no verba “vēstīt”, un, kā uzskata Konstantīns Karulis, Kronvaldu izvēlēties šo vārda formu ietekmējis grieķu vārds *epistolē* – ‘vēstule’, ‘piesūtīta ziņa’, ‘pavēle’.¹ Līdz Ata Kronvalda ieviestajam vārdam latviešu valodā laicīga satura vēstules sauca par “grāmatām”, arī “rakstītām grāmatām”, savukārt Jaunās Derības vēstules, tāpat kristīgus tekstus, sauca par “epistulām”.

Latviešu valodā neieviesās Jura Alunāna 1862. gadā ieteiktais vārds “breve”, kam pamatā ir latīņu vārds *brevis* – ‘īss’. Latīņu vārds ir pamatā arī vācu valodas vārdam *Briefe* – ‘vēstule’, ko vācu literatūrzinātnē lieto, apzīmējot laicīga rakstura vēstules un literārus tekstus, piemēram, *Briefroman*, *Briefgedichte*.² Angļu literatūrzinātnē gan kristīga, gan laicīga vēstuļu veida sacerējumus raksturo ar vārdu *epistula*.

Vēstules ir viens no veidiem, kā nodot informāciju un nostiprināt to laikā, un tās aizvieto mutisku tekstu. Vēstulēm ir adresāts un sacerētājs, tās veido pusi no dialoga. Vēstījuma dialogisms ir raksturīga vēstules iezīme, kas izpaužas arī kā uzrunas, izsaukumi, jautājumi tekstā, vēstulēs sastopamās atsauces uz sacerētāja un adresāta kopīgajām interesēm, pārdzīvojumiem un dzīves notikumiem. Vēstules teksts ir liecība par cilvēka domu un jūtu izteikšanas veidu, vēstuļu sarakstīšanas laika savstarpējo attiecību normām un retorikas tradīciju.

Vēstuļu rakstīšana kultūras vēsturē saistāma ar rakstības izgudrošanu. Viens no senākajiem tekstiem saglabājies no 2200. gada p.m.ē., tā ir Ēģiptes valdnieka Petī II vēstule Asuānas novada pārvaldniekam.³ Vēstules rakstītas gan uz papirusa, gan māla plāksnītēm. Vēstules sastopamas arī Vecajā un Jaunajā Derībā, piemēram, Vecajā Derībā ir Dāvida vēstule Joābam (tā tiek saukta Ūrijas, vēstules nesēja, vārdā). Jaunajā Derībā ir Pāvila, Pētera, Jēkaba, Jūdas vēstules, kā arī

Vēstules ebrejiem; kopumā 21 vēstule, no kurām Pāvila vēstules ir vecākie mūsdienu sasniegušie kristietības teksti⁴.

Vēstulēs var būt gan lietišķa, gan privāta rakstura informācija, pēc satura un izplatības veida ir gan privāta, gan atklāta tipa vēstules. Abu – privāta un atklāta – tipu vēstules ir literatūras pētnieku interešu objekts.

Atklātās vēstules ir politiskās, ekonomiskās, sociālās, sadzīves un arī literārās vēstules. Literārās vēstules sastopamas gan prozā, gan dzejā, gan literatūras kritikā. Tām raksturīgs reāls, fiktīvs vai ļoti vispārināts (mēs, tauta, brāļi u.tml.) adresāts, un sacerētājs var būt gan autors, gan autora radīts tēls (rakstnieks vai kāda cita persona).

Pirmais lielākais zināmais literārās formas vēstule krājums ir Cicerona (106.–43. p.m.ē.) 900 vēstules 37 grāmatās. Vēstule kā literārā forma Eiropas literatūrā pastāvējusi vienmēr, tās uzplaukuma periodi saistās ar Romas literatūru (Senekas, Horācija darbi), franču klasicismu, arī vācu romantismu. Vēstules kā kritiski filozofiski teksti ir raksturīgi 18. gadsimta franču kultūrai, 1721. gadā iznāk Š. Luija de Monteskjē "Persiešu vēstules", tām seko arī Voltēra un Didro darbi vēstule formā. 1740. gadā Eiropas literatūrā izveidojas viens no romāna paveidiem – vēstule romāns, te jāmin angļu literatūrā S. Ričardsona darbi "Pamela", "Klarisa", "Čarlzs Grandisons". Viens no slavenākajiem romāniem vēstulēs ir J.V. Gētes darbs "Jaunā Vertera ciešanas" (1774). G.E. Lesings vēstule formā savukārt raksta literatūrkritiskos apcerējumus (1759–1765). Vēstules kā literāro formu īpaši cieši sauc vācu romantiķi, ar to palīdzību ir iespējams apliecināt radošo individualitāti, jūtu pasaules nozīmību, akcentēt draudzības kultu. 1800. gadā literārās vēstules sāk rakstīt arī sievietes, līdz tam to darīja tikai vīrieši. 18. un 19. gadsimta pirmajā pusē vēstule formu izmanto arī ceļojumu literatūrā⁵.

Latviešu literatūras teorijās (J. Kalniņš, K. Dziļleja, V. Valeinis⁶) vēstule kā literatūras forma, žanrs vai konkrēta literārā žanra apakšžanrs netiek aplūkots. Pētījumā "Prozas žanri" Ingrida Kiršentāle pieņem, ka J.V. Gētes pirmais romāns "Jaunā Vertera ciešanas" rakstīts vēstule formā,⁷ bet Benita Smilktiņa, rakstot par īsā stāsta žanra vēsturi, uzsver, ka 17. un 18. gadsimtā: "*Žanrā ieplūst arī dokumentālais materiāls (populāri kļūst stāsti, kas veidoti dienasgrāmatu, vēstule*

formā..).⁸ Ausma Cimdiņa darbā “Esejas sākotne latviešu literatūrā” raksta par “*epistolārajam žanram raksturīgo brīvās sarunas stilu*”⁹ un konstatē, ka “ar “*Vēstulēm no tēvijas*” Apsīšu Jēkabs aizsāk latviešu un arī pasaules literatūrā mazāk izplatīto esejas tipu – ironisko eseju”¹⁰.

Janīnas Kursītes “Dzejas vārdnīcā” ir šķirklis “epistula”, kurā teikts, ka tā ir: “*Literārs darbs, parasti dzejas formā, kurā aut. kādam adresētas vēstules veidā izsaka pārspriedumu par to vai citu tēmu. .. Jaunlaiku dzejā reti sastopama, pārsvarā kā intīma vērsšanās pie kāda autoram tuva adresāta par abiem svarīgu (parasti savstarpējo attiecību) tēmu. Latviešu dzejā epistula visbiežāk apzīmēta ar vārdu “vēstule”.*”¹¹

Angļu un vācu literatūras zinātnē ar vārdu “epistula” vispirms saprot Jaunā Derības vēstules. Vācu literatūrzinātnē ar *Epistel* apzīmē arī sociāli, morāli vai filozofiski didaktiskus dzejoļus vēstuļu formā, bet ar *Briefgedicht* apzīmē intīma rakstura dzejoļus.¹²

Latviešu literatūras zinātnē, kā redzams, īstas skaidrības vēstuļu formā rakstīto darbu attiecībām ar žanru dalījumu nav, vārdu “epistula” un “vēstule” lietojumu nosaka valodas prakse un tradīcijas.

Latviešu valodā pirmās iespiestās vēstules ir 1587. gadā izdotie Jaunās Derības teksti “Evaņģēliji un epistulas”.

Viena no pirmajām publicētajām laicīga rakstura vēstulēm ir ievietota “Latviska Gada Grāmātā” 1797. gadā, kurā kāda Lībe pēc vēdībām pateicas mātei par labo audzināšanu.¹³ Vēstules teksts stilizē zemnieku runu un rakstību, kā arī domāšanas veidu, vēstulei ir didaktisks raksturs.

“Latviešu Avīzēs” 19. gadsimta 30.–40. gados redzami dažādi atklāto vēstuļu veidi – populāras ir morāli ētiska tipa zemnieku vēstules, kas aicina ievērot tikumīgu dzīvi, kā arī karavīru vēstules uz Dzimteni, kas stāsta par armijas dzīvi, kaujām, ilgām pēc dzimtenes (tas ir atklāto vēstuļu temats visu 19. gadsimtu, atcerēsimies Andreja Pumpura vēstules no Belgradas). Te 1847. gadā publicēta arī viena no pirmajām ceļojumu vēstulēm “Grāmata, ko kāds Jūsu reiznieks rakstīja savam rabbīnerim tai 33. gadā pēc Jēzus piedzimšanas”, vēstule ir kāda vācu teksta lokalizējums, tā autors ir Ansis Leitāns.¹⁴ Lokalizējumā stāstīts par Jeruzalemi. 1848. gadā “Latviešu Avīžu” 53. numurā publicēta viena no pirmajām privātajām vēstulēm, kas tādejādi nonāk atklātībā. Tā ir Lestenes mācītāja K.Fr. Vatsona vēstule

V. Panteniusam, kurā vecais mācītājs audzina savu sešpadsmitgadīgo krustdēlu: *“Bet neklausies tikvien, kad Latvieši prasti runā, ne noklausies tikvien kroga brālīša valodu, noklausies, kad runā godīgi un smalki. Tev ausīs īpaši niez pēc tiem prastiem, negodīgiem, bezkaunīgiem vārdiem: dēls, tas nav labi.”*

No 19. gadsimta vidus līdz 19. gadsimta beigām visos latviešu laikrakstos publicētas atklāta tipa vēstules: gan atbildes iesūtītājiem, gan vēstules no armijas, gan vēstules ar tautas ieražu aprakstiem (Auseklis “Vēstules no Lielvārdes”), gan vēstules ar vietējās kultūras dzīves un pagastu dzīves aprakstiem, gan ceļojumu vēstules.

19. gadsimta otrajā pusē tiek publicētas arī pirmās literārās vēstules latviešu literatūrā. Nozīmīgākie literāro vēstuļu jomā ir divi darbi – Apsīšu Jēkaba “Vēstules iz tēvijas” un Aspazijas un Rūdolfa Blaumaņa polemiskā sarakste dzejā.

Apsīšu Jēkabs “Vēstulēs iz tēvijas” (1885–1888, 1889–1895) radījis abus vēstuļu korespondentus – Jāzepu un Jēkabu – kā patstāvīgus tēlus, vēstulēs ievērots vēstījuma dialogisms – lietoti jautājumi, uzrunas, sakāmvārdi, pieminēti abiem zināmi notikumi, vēstulēs norādīts adresāts, un tām ir paraksts. Vēstulēs dots sava laika Latvijas lauku dzīves ass, nedaudz ironisks vērojums (šāda tipa vēstules Eiropas kultūras vēsturē aizsāka Š.L. de Monteskjē ar “Persiešu vēstulēm”).

1895. gada septembrī laikrakstā “Dienas Lapa” sākas Aspazijas un R. Blaumaņa polemika dzejā. Aspazijas publicētais dzejolis “Atzinums” (23. septembrī), protams, netika publicēts vēstules formā. Bet jau 3. oktobrī R. Blaumanis iesūta laikrakstam “Dienas Lapa” atbildi ar virsrakstu “Aspazijai. Kad viņas dzejoli “Atzinums” biju lasījis” un parakstu “Rūdolfs Blaumanis. Ērgļos septembra 26. d. 1895. g.”. Dzejoļa tekstā lietota uzrunas forma “Tu”, uzsvērtā personiskā tuvība:

*Šāds brīnums nedara tev prieku,
Kad man aiz Tevis vaigi kaist?¹⁵*

Tekstā ir tiešas uzrunas un jautājumi (“Vai Tevīm tā gan pienākas?”¹⁶, “Jel atmet tādēļ maldu domas”¹⁷), R. Blaumanis tekstā skar abiem nozīmīgus jautājumus, uzsverot abu kopību (“Nē, biedrene tā neklājas!”¹⁸). Dzejoļa beigās autors no “es” formas pāriet uz “mēs” formu:

*Šai gaitā Tevi veicināsim,
Cik spēdami ikkatris mēs
Un Jūsmās tevi sveicināsim
Kā meiteni iz svešatnes,¹⁹*

tādējādi R. Blaumanis uzsver, ka savos uzskatos par dzejas uzdevumiem viņš nav viens.

Aspazija 11. oktobrī publicē dzejoli ar virsrakstu "Rūdolfam Blaumaņam. Atbilde viņa vēstulei "Dienas Lapas" 225. numurā" un parakstu "Aspazija", tātad viņa pati definē R. Blaumaņa dzejoļa formu un uzsver, ka viņa atbild vēstulei. Gan R. Blaumanis, gan Aspazija ievēro dzejoli dialoga veidošanas principu, kas ir nozīmīga vēstuļu iezīme. Arī Aspazijas dzejoli ir tiešas uzrunas "Tu" formā ("*Tu, šaubies*", "*Tu izmisies*"²⁰), jautājumi ("*Vai nezini Tu ceļu lētu*"²¹), atsauces uz R. Blaumaņa tekstu ("*Kam "Latvijai lai ziedus nestu*"²²). Aspazija uzsver, ka viņa nepārstāv sevi vien, bet pieder pie "mēs", kam "*Jau jaukais, sārtais rīts mums ausa, / Nāc, viņu līdz sludini!*"²³.

Te redzama tieša vēstuļu apmaiņa, un tās ir pirmās vēstules dzejā vai dzejoli, kuros izmantota vēstuļu forma. Gan R. Blaumanis, gan Aspazija labi zināja vācu kultūru, un šajā kultūrā kopš Apgaismes un romantisma laika bija aizsākusies tradīcija par literatūras jautājumiem izteikties dzejas un vēstuļu formā. Šī pieredze ir absorbēta Aspazijas un R. Blaumaņa polemikā un laikraksta "Dienas Lapas" inspirējumā, publicējot Aspazijas un R. Blaumaņa dzejoļus.

19. gadsimta 90. gados latviešu literatūrā nostiprinājās literārā vēstule dzejā un prozā. 20. gadsimtā šajā formā sacerēti atsevišķi darbi. Vēstuļu adresāti ir bijuši gan konkrēti cilvēki un vispārināti tēli, gan literatūras tēli (J. Grots "Vēstules Solveigai" (1936), E. Ķezbere "Vēstules Pēram Gintam" (1936), Ā. Elksne "Vēstules tālajai zvaigznei" (1978) u.c.). Vieni no beidzamajiem darbiem literāro vēstuļu formā ir Margitas Gūtmanes stāsts "Vēstules mātei" (1998) un Monikas Zīles romāns "Es – dežūrējoša pareģe?..." (1997). Latviešu literatūras pētījumos literārā vēstule nākotnē būtu pelnījusi lielāku uzmanību gan literatūrteorētiskā, gan kultūrvēsturiskā un literatūrvēsturiskā aspektā.

Savukārt privātās sarakstes, kas sākotnēji nav domātas atklātībai, bet tur nonāk, pateicoties vēstules adresāta vai autora nozīmībai

latviešu kultūrā un literatūrā, publicēšana aizsākas ar K. Kundziņa publikāciju "Iz nelaiķa Kronvalda vēstules" laikrakstā "Baltijas Vēstnesis" 1880. gadā. A. Kronvalds vēstulē (tā publikācijā tulkota latviski) Puzes mācītājam Kavallam skaidro, kāpēc viņš nepievērsīsies dabas zinātņu pētījumiem (vēstule datēta ar 1868. gadu)²⁴.

1893. gadā "Baltijas jūrnieku kalendārā 1893. gadam" ievietotas 66 Kr. Valdemāra vēstules, galvenokārt tās ir lietišķās vēstules, bet tā ir lielākā kāda latviešu kultūras darbinieka vēstuļu publikācija 19. gadsimtā.

Pirmajos latviešu rakstnieku kopotos rakstos vēstules ievietotas netika, tās nav ne Ausekļa un J. Neikena, ne Apsīšu Jēkaba un A. Pumpura pirmajos rakstos. Acīmredzot, vēstules vēl šajā laikā netika uzskatītas par literatūrvēsturisku vērtību, privātā korespondence šķita neaizskarama arī pēc autora nāves (dzīvi taču ir ģimenes locekļi, draugi, kolēģi, arī tas ierobežo vēstuļu nonākšanu atklātībā). Šajā laikā nebija arī literatūras vēsturnieku, kuriem vēstules būtu bijis nozīmīgs rakstnieka daiļrades izpētes līdzeklis. Bija pagājis tikai neilgs laiks kopš latviešu nacionālās literatūras izveides, visi pētnieki vēl bija aculiecinieki latviešu literatūras sākumiem. Lai rastos interese par vēstulēm, ir jābūt zināmai laika distancei, jābūt skaidrībai par personības nozīmību, jābūt arī pārliecībai par nepieciešamību vākt vēstules un citus materiālus. Tikai 1914. gadā J. Alunāna Rakstu otrajā daļā pirmoreiz ievietotas privātās vēstules. Tās no 1855. līdz 1862. gadam J. Alunāns rakstījis ģimenei un brālim Indriķim no Tērbatas un Pēterburgas, vēstules stāsta par J. Alunāna un pārējo jaunlatviešu dzīvi, ikdienu un aktivitātēm.

Protams, privātā sarakste atklātībā (presē u.c.) var nonākt arī vēstules autora vai biežāk adresāta ļaunprātības dēļ, lai sasniegtu kādus publicētāja mērķus. Lielākais skandāls par privāto vēstuļu publicēšanu izveidojās sakarā ar Raiņa vēstuļu izmantojumu J. Jankava publikācijās 1912. gadā.

Rakstnieku un kultūras darbinieku vēstuļu publicējumi pieaug 20. gadsimta 20.–30. gados, tad vēstules sāk iespiest arī literārie žurnāli.

Jāpiemin žurnāls "Ritums", kurā izveidota īpaša nodaļa "Rakstnieki un mākslinieki par sevi", tajā publicētas R. Blaumaņa vēstules latviešu rakstniekiem un Friča Bārdas vēstules Paulīnai Bārdai (pirmais mīlestības vēstuļu publicējums, turklāt tās publicēšanai atdevusi

pati adresāte)²⁵. 20. gadu sākumā personisku vēstuļu publicējums presē ir jaunums, un tas saņem kritiku par ētikas normu (vēstuļu privātais raksturs) pārkāpumiem. Žurnāla "Ritums" tradīciju publicēt rakstnieku vēstules pārņem Kārļa Egles vadītais žurnāls "Latvju Grāmata".

20.–30. gados sākas literatūras vēsturnieku darbs ar rakstnieku vēstulēm, tās kļūst par nozīmīgu avotu rakstnieka biogrāfijas, daiļrades motīvu un psiholoģijas izpētē, te jāmin Antona Birkerta, Pētera Birkerta, Kārļa Egles, Alfrēda Gobas darbi. Šajā laikā izveidojas tradīcija rakstnieku kopotos rakstos (R. Blaumaņa, A. Kronvalda u.c.) ievietot arī vēstules. 1935. gadā top pirmais pētījums, kura pamatā ir tikai rakstnieka vēstules: V. Bērziņa publicē darbu "R. Blaumaņa personība viņa vēstulēs". Arī mūsdienās vēstules ir nozīmīgs avots rakstnieku dzīves un daiļrades izpētē, te vispirms jāmin Līvijas Volkovas pētījumi par R. Blaumani un Anitas Rožkalnes apcerējums "Palma vējā" (1998).

20.–30. gados top pirmās grāmatas, kas ir vēstuļu kopojumi, jāmin, piemēram "Kronvalda Ata vēstules", "A. Niedras un R. Blaumaņa sarakstīšanās". Līdz mūsdienām ir iznākuši visi iespējamie vēstuļu krājumu publicēšanas tipi. Visvairāk ir viena autora vēstuļu kopojumi kopotos rakstos un atsevišķos izdevumos (Kr. Valdemārs, R. Blaumanis, Rainis, Aspazija, A. Upīts, A. Brigadere, A. Upīts u.c.). Ir krājumi, kuros vēstules atlasītas pēc kāda noteikta principa (A. Brigadere. Par garīgo Latviju. Publicistika un vēstules. 1997). Retāk vēstules ir publicētas kopā ar atbildēm – viens no nedaudzajiem piemēriem – Jaņa Rozentāla sarakstes publicējums "Dzīves palete" (1997).

Reta ir vēstuļu publikācijas forma, kad tiek publicētas tikai rakstniekam adresētās vēstules, jāatzīmē Jānim Jaunsudrabiņam adresēto vēstuļu (1944–1956) izdevums "Tā mums iet" (1956).

Populāri ir divu autoru sarakstes publicējumi (E. Ķikures – J. Sarmas vēstules. 1958–1982. (1991) u.c.). 1931. gadā to aizsāka Andrievs Niedra, publicējot savas un R. Blaumaņa vēstules ar subjektīviem komentāriem, arī saviem izlaidumiem un šifrējumiem. Protams, biežāk tiek publicētas mīlestības vēstules. Beidzamos gados krājumiem doti nosaukumi, kas akcentē nevis personības, kuras rakstījušas vēstules un kuru vēstuļu publikācija būtu palīgs literatūras vēstures pētījumos, bet uzsver, ka uzmanības centrā ir mīlestība – "Mīlestības

tuvskati: Mirdzas Ķempes un Erika Ādamsona sarakste" (1998), "Gaismas dārzā: Annas Brigaderes un Jāņa Rapas vēstules" (2000), "Kā rīta un vakara zvaigzne: Biruta Skujeniece, Jānis Sudrabkalns" (2002). Tā ir arī privāto vēstuļu publikāciju jauna pakāpe, jo rakstnieku privātā dzīve kļūst par populārās literatūras daļu. Vēstules kļūst par tekstu, kuru autors ir miris tiešā un pārnestā nozīmē. Teksts interesē nevis kā autoru dziļākas izpratnes avots, bet kā patstāvīgs stāsts par cilvēku jūtu spēku un sāpēm. Vēstules postmodernajā pasaulē piesaista ar savu tiešumu, nepastarpinātību – ne velti Gundega Repše, rakstot par gleznotāju Līgu Purmali grāmatā "Sieviete miglā", īpaši organizējusi abu saraksti. Mainās arī privātās un atklātās dzīves robežas sabiedrībā, presē, arī vēstuļu publikācijās.

Vēstuļu antoloģijas publicētas tikai pēc Otrā pasaules kara, nosaucams kapitālais izdevums "Trimdas rakstnieku vēstules. I. Nometņu gadi. II. Pasaules klaidā".

Lielākie privāto vēstuļu publicējumi ir diviem latviešu kultūras darbiniekiem – Kr. Valdemāram un Rainim.

Kr. Valdemārs ir sarakstījis vairākus desmitus tūkstošu vēstuļu, pārsvarā tā ir lietišķā sarakste ar un par jūrskolām un citiem jautājumiem, daļa no tās publicēta apjomīgajā, zinātniski pārlicecinošajā darbā "Kr. Valdemārs. Lietišķa un privāta sarakste divos sējumos" (1997), kurā vēstules publicētas oriģinālvalodā ar tulkojumiem.

Raiņa vēstules publicētas Kopotos rakstos. Jāatzīst, neviens cits latviešu rakstnieks tā nav rūpējies par savu vēstuļu likteni kā Rainis: viņš saglabāja vēstuļu melnrakstus, pat pārrakstīja vēstules, lai viens eksemplārs paliktu viņam, arī lūdza vēstules atsūtīt atpakaļ.

Literatūras vēstures pētījumos vēstuļu izmantojums, protams, saglabāsies arī 21. gadsimtā, taču jāatceras, ka tās vienmēr ir tikai mutiska teksta aizvietotāja, dialoga puse, un autora konkrēta brīža noskaņu, jūtu un uzskatu izteicēja. Vēstule šo brīdi tikai saglabā laikā.

Savukārt 21. gadsimtā rakstnieku privāto vēstuļu nonākšanu atklātībā var nodrošināt tikai to rakstīšana.

ATSAUCES

- ¹ Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca divos sējumos*. R.: Avots, 1992. 2. sēj. 516. lpp.
- ² Metzler *Literatur Lexikon. Begriffe und Definitionen*/ hrsg. von Gunther u. Ingrid Schweikle. Stuttgart, J.B. Verlagsbuchhandlung, 1990. S. 61.–62.
- ³ Turpat, S. 61.
- ⁴ *Calvener Bibel Lexikon*. Stuttgart:Calvener Verlag, 1989. S. 173.
- ⁵ Metzler *Literatur Lexikon*. S. 61.–62.; Monteskiē Š.L. de *Persiešu vēstules*. R., 1990.
- ⁶ Kalniņš J. *Latviešu rakstniecības teorija*. Jelgava: Draviņ-Dravnieks, 1892; Dziļleja K. *Poētika*. R.: Valters un Rapa, 1928, Valcinis V. *Poētika*. R.: LVI, 1961; *Literatūras teorija*. R.: Zvaigzne, 1982.
- ⁷ Kiršentāle I. Romāns. Kiršentāle I., Smilktiņa B., Vārdaune Dz. *Prozas žanri*. R.: Zinātne, 1991. 50. lpp.
- ⁸ Smilktiņa B. Īsais stāsts. Kiršentāle I., Smilktiņa B., Vārdaune Dz. *Prozas žanri*. R.: Zinātne, 1991. 112. lpp.
- ⁹ Cimdiņa A. *Esejas sākotne latviešu literatūrā*. R.: Latvijas Universitāte, 1997. 14. lpp.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Kursīte J. *Dzejas vārdnīca*. R.: Zinātne, 2002. 140. lpp.
- ¹² Metzler *Literatur Lexikon*., S. 62., 131.
- ¹³ Atbildeschanas gramata. *Latviska Gada Grāmata*. Jelgava, 1797. 3. ceturksnis. 84.–93. lpp.
- ¹⁴ *Latviešu Avīzes*. 1847. 39.–44. nr.
- ¹⁵ Blaumanis R. Aspazijai. *Latviešu literatūras kritika*. 1. sēj. (1874–1904). Rakstu kopojums. Sak. A. Grigulis, V. Austrums. R.: LVI, 1956. 522. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 520. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 521. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 522. lpp.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ Aspazija. Rūdolfs Blaumanis. *Latviešu literatūras kritika*., 524. lpp.
- ²¹ Turpat.
- ²² Turpat.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ *Baltijas Vēstnesis*. 1880, 14. nr.
- ²⁵ Rūdolfa Blaumaņa vēstules. Friča Bārdas vēstules. *Ritums*. 1922. 8. nr., 614.–619. lpp.

*Ieva Kalniņa***BRIEF – EIN VERBREITETES OBJEKT DER
HISTORISCHEN FORSCHUNG****Zusammenfassung**

In der lettischen Sprache führte das Wort *der Brief* 1869 Atis Kronvalds ein, bis dann nannte man Briefe weltlichen Charakters *Bücher* oder *geschriebene Bücher*. Die Briefe des Neuen Testaments nannte man Episteln.

Die Briefe sind so wie sachlichen als auch privaten Charakters, so wie Träger der privaten als auch offenen Information und festigen diese Information in Zeit. Sie sind als Ersatz des mündlichen Textes und bilden eine Hälfte vom Dialog, sie haben einen Adressat und einen Autor.

Im Interessenkreis der Literaturforscher liegen die privaten Briefe und eine Abart der offenen Briefe – die literarischen Briefe. Den literarischen Briefen sind ein fiktiver oder verallgemeinerter Adressat eigen und der Verfasser des Briefes kann der Schriftsteller selbst oder auch eine von ihm geschaffene Gestalt des Autors (des Schriftstellers oder einer anderen Person) sein.

In der Kulturgeschichte Lettlands sind die ersten gedruckten Briefe die im Jahre 1587 veröffentlichten Texte des Neuen Testaments "Evangelien und Episteln". Ende 18 Jhs. erscheinen im "Lettischen Jahresbuch" in Namen von lettischen Bauern verfasste Briefe mit einem didaktischen Inhalt. 1848 ist in "Zeitungen der Letten" ein privater Brief von K.F. Vatsons an V. Pantenius publiziert.

In der zweiten Hälfte des 19. Jhs. kommen in die lettische Literatur die ersten literarischen Briefe ein, hier ist der Brief von Jekabs Apsitis "Briefe aus Vaterland" und die Polemik zwischen Aspazija und R. Blaumanis zu erwähnen. Der erste private Brief, der im Jahre 1880 von einem Kulturschaffender veröffentlicht wird, ist die Publikation von K. Kundzins "Aus den Briefen des seligen Kronvalds". Ende des 19. Jhs. und in der ersten Hälfte des 20 Jhs. sind in der lettischen Kulturgeschichte die verschiedensten Arten der literarischen Briefe und Publikationentypen von privaten Briefe zu sehen.

Aivars Peldvē

ERNSTA GLIKA PORTRETS

Vai var atrast to, kas nekad nav bijis pazudis?

Es tikos ar Henriku fon Koskulu (*Henrik von Koskull*) 1999. gada pavasarī. Viņš Igaunijā un Vidzemē apmeklēja savu senču kādreizējos īpašumus, starp tiem bija arī Keilas (*Kegel*) muiža, kurā patlaban atrodas Harjumā muzejs – mana toreizējā darbavieta. 18. gs. otrajā pusē muižas īpašnieks bija Karls Reinholds fon Koskuls – Ernsta Johana Glika (viņš pats lietoja uzvārda formu *Glück*) meitas dēls. Helsinkos dzīvojošais Henriks fon Koskuls interesi par genealogiju ir mantojis no sava vectēva Jūlija fon Koskula (*Julius von Koskull*, 1875–1952)¹. Mēs bijām nelielā izbraukumā pa Koskulu takām, un aizbraucot Henriks fon Koskuls solīja atsūtīt dažas sava vectēva pētījumu kopijas. Tās saņēmu drīz – divus rakstus mašīnrakstā zviedru valodā: “*Gerhard Johann Koskull*” un “*Johan Ernst Glück*”². Pēdējā beigās kā ilustrācijas bija pievienotas Eduarda Filipa Kerbera (*Eduard Philipp Körber*) akvareļa kopija ar Alūksnes (*Marienburg*) pilsdrupām un portrets, kurā garmatains, ūsains baznīckungs stāv pie galda, viņam mugurā mētelis ar platu, baltu apkakli, apmetnis uz pleciem, labās rokas rādītājpirksts kā grāmatzīme grāmatā, ko diez vai var noturēt par ko citu kā Bībeli. Zem attēla Jūlijs fon Koskuls ar roku ir parakstījis: “*Prosten Ernst Glück (*1652, †1705). Efter ett gammalt träsnitt.*”³

Gliks ir persona ar būtiskiem nopelniem – salīdzinot viņa un igauņu zemnieku tautskolu dibināšanā centrālo lomu spēlējušā Bengta Gotfrīda Forsēlija (*Bengt Gottfried Forselius*, 1660?–1688) darbību, kļūst skaidrāka kā igauņu, tā arī latviešu skolu vēsture⁴. Glika attēlu es, protams, nekad agrāk nebiju redzējis. Taču to, ka portrets arī Latvijā varētu būt nepazīstams, tajā brīdī es nezināju, kaut gan tāda varbūtība man tomēr iesāvēs prātā. 2000. gada vasarā apmeklēju Alūksni un iegāju arī Bībeles muzejā pie baznīcas. Jautāju muzeja saimniecei Elgai Kolistei, vai viņai Glika attēls ir zināms, un, saņemis noliedzošu atbildi, aizsūtīju muzejam portreta kopiju kopā ar Henrika fon Koskula Helsinku adresi. Šis temats atkal kļuva aktuāls šogad novembrī Rīgā igauņu un latviešu valodas,

grāmatu un kultūrvēstures seminārā, kur kolēģe Māra Grudule pārlicināja mani uzrakstīt par Glika portretu.

Atgriezies no Rīgas, es atkal sazinājos ar Henriku fon Koskulu, lai noskaidrotu, vai nav kas vairāk zināms par šo attēlu – un vai nav saglabājies arī pats kokgriezuma novilkuma oriģināls. Ziņas nebija

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

iepriecinošas. Attēla oriģinālu Henriks fon Koskuls nav redzējis, viņš arī nemācēja teikt, kur vectēvs Jūlijs, kura vectēva vectēvs bija Glikas znots, varēja šo attēlu iegūt. Acīmredzot tas ticis glabāts kā godājama piemiņas lieta dzimtas muižā Kolbergī (*Goldbeck*) netālu no Alūksnes. Domājams, attēls vēl bija saglabājies 1928. gada 1. decembrī, kad Jūlijs fon Koskuls Tuomarinkartano (*Domgård*) beidza savu rakstu par Gliku. Taču nav neiespējami, ka gravīra gājusi bojā jau muižā Kolbergī, kad boļševiki to 1918. gadā postīja, vai 1925. gadā muižas galvenās ēkas ugunsgrēkā. Tuomarinkartano, kas atrodas netālu no Porvo, dega 1971. gadā, ugunī gāja bojā gandrīz visi Jūlija fon Koskula papīri. Līdz ar to zināms tikai tas, ka ir saglabājusies jau minētajam rokrakstam pievienotā fotokopija, no kuras ir skenēts arī šis attēls.⁵ Tomēr nevar izslēgt arī iespēju, ka Jūlijs fon Koskuls Glikas attēla fotogrāfiju ir ieguvis kaut kur citur. Tādā gadījumā paliek cerība kādreiz atrast kokgriezuma novilkuma oriģinālu vai arī ar esošā attēla palīdzību identificēt kādu “nezināmā portretu”...

Jūlija fon Koskula pētījumi balstījās uz plašu literatūru un arhīvu darbu kā Rīgā, tā Tartu. Diemžēl viņš precīzi nenorāda, no kurienes nāk viens vai otrs konkrētais fakts⁶. Par visticamāko uzskatot versiju, ka Glikas portrets glabājies Koskulu ģimenē, īsi sniegsim dažas ziņas par Ernsta Glikas meitu Kristīni (*Christiania*) un znotu Gerhardu Johānu fon Koskulu. Piebildīsim, ka Jūlija fon Koskula rokraksti kopumā turpmāk pelnītu nopietnāku latviešu vēsturnieku interesi.

Gerhards Johans fon Koskuls ir dzimis ap 1678. gadu, viņa tēvs bija kapteinleitnants Jirgens Heinrihs fon Koskuls, māte – Elizabete Birgita Hiltgartena (*Hiltgarten*), Alūksnes komandanta meita, kuras mantojuma daļa – Kolbergis kļuva par dzimtas muižu. Ziemeļu kara laikā Zviedrija apsūdzēja Gerharda Johāna fon Koskula tēvu un brāli sadarbībā ar Johanu Reinholdu fon Patkulu (*Patkul*) un krieviem. Gerhards Johans paglābās no apsūdzības, 1694. gadā brīvprātīgi pievienojoties obersta Morica Fellingā (*Vellingk*) pulkam Rīgā, 1700. gadā viņš piedalījās Narvas kaujā kā ģenerāļa Oto Fellingā adjutants. Gerhards Johans fon Koskuls kā kavalērijas virsnieks piedalījies cīņās Livonijā un 1704. gadā tika paaugstināts par majoru, viņa kara ceļi beidzās 1709. gadā ar kauju pie Poltavas, pēc kuras viņš tika sagūstīts un aizvests uz Maskavu.

Maskavā nabadzīgais karagūstenis satika senos paziņas no Alūksnes – Ernsta Glika atraitni un ģimeni. Domājams, 1710. gadā Gerhards Johans fon Koskuls apprecēja pēc vecuma otro Glika meitu Kristīni. Pēc Koskulu ģimenes hronikas ziņām, Pētera I sieva (Glika audžumeita un kalpone Marta Skavronska), vēlākā ķeizariene Katrīna I, devusi līgavai bagātīgu pūru un atbalstījusi Glika ģimeni arī citādi. Iespējams, par to, ka Koskuls sākumā paglābās no izsūtīšanas uz Sibīriju, jāpateicas viņa precībām ar Glika meitu. 1712. gadā viņam radās cerība atgriezties Vidzemē, taču Senāts mainīja savu lēmumu un Koskulu, kura ģimenē jau Maskavā esot piedzimis bērns, izsūtīja uz Verhoturjes pilsētu Rietumsibīrijā. Vidzemes igauņu daļā viņš atgriezās 1717. gadā un apmetās uz dzīvi Ahjas (*Aya*) muižā, kura apmēram tajā pašā laikā bija dāvināta Ernsta Glika atraitnei. Gerhards Johans fon Koskuls ir apbedīts 1735. gada 10. martā Venu (*Vönnu/Wenden*) Igaunijā, dzīvesbiedre Kristīne Glika (*Christiania Glück*) ir apglabāta turpat 1740. gada 4. janvārī un sievasmāte, Ernsta Glika atraitne Kristīna Emerentija Reitere (*Reuter*), 1740. gada 1. oktobrī.

Jūlijs fon Koskuls savā pētījumā par Gerhardu Johanu fon Koskulu min, ka ar viņa pēcnācēju starpniecību Sāmsalā Pidulas (*Piddul*) muižā nonākusi prāvestam Glikam piederējusi stikla glāze, no kuras esot dzēris Pēteris I, daži galdauti un salvetes, ko ķeizariene Katrīna bija dāvinājusi Kristīnei Glikai⁷.

Kad saistībā ar portreta publicēšanu mēs Tallinā tikāmies ar Henriku fon Koskulu, vīru, kura dzīslās rit arī lāse Gliku asiņu, minēja, ka 2005. gadā apritēs 300 gadu kopš Ernsta Glika nāves, par kuras cienīgu sagaidīšanu būtu īstais laiks sākt domāt.

No igauņu valodas tulkojusi Ērika Krautmane

Konsultējis Valdis Villerušs

Pateicamies Mārai Grudulei par publikācijas sagatavošanu

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Julius von Koskull. Johann Ernst Glück. *Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen*. 3–4. 1931. 35–39, 50–58. lpp.
- ² Julius von Koskull. Fem uppsatser rörande släkten Koskull i Livland. (1928, mašīnrakstā, Helsinkos Henrika fon Koskula īpašumā.) Pētījums par Ernstu Gliku ir iepriekšējā vērē norādītā raksta vācu valodā sākuma teksts.
- ³ Prāvests Ernsts Gliks (dzim. 1652., mir. 1705.), pēc veca kokgriezuma (zvēdru val.).
- ⁴ Aivar Pöldvce. Das Schulmeisterseminar von Forselius – eine unikale Schule im ganzen schwedischen Königreich? *Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17. sajandil / Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised*. VII. Koost. P. Lotman. Tallinn 1998. Aivar Pöldvce. Kyrklig folkundervisning i Estland och Livland 1675–1695. Centralmaktens politik och det lokala initiativet. *Stat-kyrka-samhälle. Den stormaktstida samhällsordningen i Sverige och Östersjöprovinserna. / Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia* 21. Stockholm 2000, p. 185–282.
- ⁵ Otrs Jūlija fon Koskula (*Julius von Koskull*) iesieto rokrakstu eksemplārs ir pic Henrika fon Koskula (*Henrik von Koskull*) brāļa Gerharda Tuomarinkartano, taču arī tur ir tāda pati fotokopija. Fotografija, kas atrodas pic rokraksta, tika publicēta kopā ar Jūlija fon Koskula rokraksta kopsavilkumu Helsinkos iznākušajā avīzē zviedru valodā “Församlingsbladet”. Einar Qvarnström. Ett baltiskt prästöde. *Församlingsbladet*. 1953. 9. janv.
- ⁶ Piemēram, Jūlijs fon Koskuls kā Ernsta Glikas dzimšanas datumu min 1652. gada 10. novembri, taču palick neskaidrs, vai viņš balstās uz *Recke-Napierski-Beise* leksikoniem vai šo versiju atbalsta kādi avoti. Kā zināms, vēsturnieku vidū nav vienprātības par Ernsta Glikas dzimšanas laiku, tiek minēts 1652., 1654. un 1655. gads. Pēdējā laikā vairāk atbalstīts un labāk argumentēts ir Georga fon Rauha (*Georg von Rauch*) uzrādītais dzimšanas gads 1654. *Neue deutsche Biographie*. Bd. VI. Berlin, 1971. Lpp. 469–470. Skat.: Edgars Dunsdorfs. *Pirmās latviešu bībeles vēsture*. Minncapolis 1979. 28.–38., 215. lpp.; Alfrēds Staris. Daži strīdīgi Ernsta Glikas biogrāfijas dati. *Latvijas Vēsture*. 1993. 2. nr. 35.–37. lpp.. Turpat Jūlijs fon Koskuls ir pareizi datējis ar 1694. gadu Johana Fišera (*Johann Fischer*) un Ernsta Glikas Stokholmas apmeklējumu, kuru daudzi autori ir kļūdaini atzīmējuši kā par 10 gadiem agrāku.
- ⁷ Ernsta Glikas mazmeita Kristīne Sofija fon Koskula 1750. gadā apprecējās ar Oto Vilhelmu fon Štakelbergu (*Stackelberg*) no Pidulas. *Genealogisches Handbuch der Oeselschen Ritterschaft*. Bearb. von Nicolai von Essen, Tartu, 1935, S. 359–360; *Von der Mitgift Christ[i]an[i]a's, der Gattin des Obristen G.v.Koskull, wird noch als Andeken in Piddul aufbewahrt: ein Tischtuch nebst 8 Servietten, ein Theetuch und ein Brilliantring. Ausserdem sieht man hier noch ein seltsames, mit Buckeln versehenes, dreifüssiges Glas als Erinnerung an den grossen Zar, der aus demselben zu trinken pflegte, wenn er in des Propstes Schulzimmer zuhörend sass*. Martin Körber. *Oesel einst und jetzt*. Bd.II. Arcnsburg, 1899, S. 70; Julius von Koskull. Johann Ernst Glück. *Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen*, 4, 1931, S. 56; Fon Tollu (*Toll*) ģimene bija pēdējā Pidulas muižas īpašniece, Dīters fon Tolls no Vācijas apgalvo, ka ģimenes īpašumā joprojām glabājas daļa galdautu un salvešu. Slavenā stikla glāze gan diemžēl zudusi II pasaules kara laikā (vēstule A. Peldvce 4.XII, 2003).

Biruta Gudriķe

KĀ MĀRCIS ZĪRAKS KĻUVA PAR ZIEMCIEŠU MARIJU (Mārci Zīraku 150. dzimšanas dienā atceroties)

Mārcis Zīraks ir viens no 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma nopietnākajiem tulkotājiem, kas nozīmīgi bagātinājis mūsu skatuves mākslu, pietuvinājis mūsu teātri Rietumeiropas dramaturģijai.

Mārcis Zīraks dzimis 1852. gada 26. septembrī Cēsu apriņķa Kārļu muižā mežsarga ģimenē. Ieguvis samērā trūcīgu izglītību (tikai Cēsu draudzes skolā), viņš zināšanas papildinājis pašmācības ceļā. Par viņa jaunību dati trūcīgi. Ir ziņas, ka M. Zīraks strādājis par korektoru (?) pie slavenā krievu astronoma, komētu pētnieka Maskavas universitātes profesora Fjodora Bredihina (1831–1904), pēc tam par sekretāru Austroungārijas ģenerālkonsulam Maskavā baronam Buriānam, vēlākajam Austroungārijas ārlietu ministram.

Divdesmit deviņu gadu vecumā M. Zīraks ir Latvijā un ar 1883./1884. gada sezonu kļūst par Ādolfa Alunāna vadītā Rīgas Latviešu teātra aktieri *otrām raktera* lomām. Tēlo vecākus vīrus, intrigantus. Ar pseidonīmu M. Zirnītis viņš aizvada divas sezonas. Mazajiem aktieriem algas nemaksā, pie lielākām lomām M. Zīraks netiek, tāpēc pievēršas tulkošanai, kas drīz vien kļūst par viņa mūža galveno saturu. Viņa pirmais publicētais tulkojums ir A. Potjehina stāsts “Ekur meita Cielaviņa”, kuru iespiež nedēļas laikraksts “Rota” 1884. gadā (1.–12. nr.) ar parakstu M. Zrs. Tajā pašā gadā seko vēl daži tulkojumi un daži oriģinālstāstiņi, visi parakstīti M. Zrs. vai vienkārši M. Z. Tad top oriģinālstāstiņš “Avrels Špolers”. Tas vēsta par viltīgu žīdu, kas, izlikdamies godīgs, laipns un dievbijīgs, izkrāpj no pilsētiņas iedzīvotājiem naudu un aizbēg uz Ameriku. Stāsta autors jūt vajadzību pēc jauna, plašākām aprindām nepazīstama pseidonīma. Tāpēc stāsts “Rotā” 1885. gada 40. numurā iespiests ar pseidonīmu Ziemcieša Marija. Par to, kā tas radies, ir divas versijas, kuras pauž divi M. Zīraka darba kolēģi. Jēkabs Janševskis 1915. gadā stāsta, ka vainīgi bijuši “Ro-

tas” burtliči, kas kļūdījušies un M. Zīraka rakstīto Marijs “izlabojuši” par Mariju, tas ir sieviešu dzimti. Divdesmit gadus vēlāk teātra kritiķis Arturs Bērziņš, balstoties uz veco aktieru atmiņām, apgalvo, ka Marija radusies apzināti – par godu M. Zīraka meitai. Nezinot ne M. Zīraka meitu (viņam bija divas meitas, kuras dzīvoja Krievijā) vārdus, ne dzimšanas datus, grūti pieņemt A. Bērziņa versiju, vēl jo vairāk tādēļ, ka stāsts par blēdīgo ebreju Špoleru nav ne pirmais M. Zīraka publicējums, ne pirmais oriģinālstāsts, ne arī tāda satura, ar kuru būtu izsakāma cieņa meitai. Bet Marijs, kā zināms, bija slavens romiešu karavadonis un tautas tribūns, un savā ziņā arī M. Zīraks ar savu stāstu nāk kā nekrietnā Špelera tiesātājs. Un tā, kaut skaidrības par Ziemcieša (vēlāk Ziemciešu Marijas) izcelšanos nav, tas iesakņojas par galveno M. Zīraka pseidonīmu uz visu viņa mūžu.

1885. gadā pēc nesaprašanās ar vadību no teātra aiziet Ādolfs Alunāns un līdz ar viņu vairāki aktieri, arī Mārcis Zīraks, kas no 1885. gada novembra līdz 1886. gada beigām piedalās Ā. Alunāna trupās izbraukuma izrādēs daudzās Latvijas pilsētās. Piedalās kā Mārtiņš Zirnītis. Kad trupa pajūk, viņš 1887. gada sākumā atgriežas Rīgas Latviešu teātrī, šoreiz ar jaunu pseidonīmu – Ziemcietis. Teātri vada Hermanis Rode-Ebelings (1846–1903), un, kā raksta A. Bērziņš, šai laikā M. Zīrakam raksturtēlojumos nav sāncenša. Viņš teātrī aizvada četras sezonas, līdz 1892. gadam un joprojām tēlo vecākus vīrus, visbiežāk skopuļus un intrigantus: Vurmu F. Šillera “Luizē Millerē” (1889), Seski J. Rozentāla-Krūmiņa “Sarkanajā kungā” (1889), Rasplūjevu A. Suhovo-Kobiļina “Krečinska kāzās” (1890), Venceli T. Hāna “Staburaga meitiņā” (1891), Mantrausi R. Blaumaņa “Ļaunajā garā” (1891). Tēlo interesanti, pārliecinoši. Recenzenti viņa tēlojumu parasti uzteic kā labu, piemēram, par lauksargu, ļaužu spīdzinātāju un kunga dienderi Sesku teikts, ka tas asi veidots un labi parādīts. Tāpat Mantrausis – “*nebija smādējams*”, atzīmē cits recenzents un piebilst, ka “*teicams bija viņa ārpriekšējais skats beigu cēlienā*”¹. Līdzīgas domas pauž recenzents L. G-s [L. Griens]: “*Ka Ziemcieš kga īstais darba lauks ir skopuļa lomas, to viņš vakar atkal gaiši pierādīja kā Mantrausis.*”² Jāpiebilst, ka Mārcis Zīraks savas lomas veidoja partnerībā ar Rīgas Latviešu teātra spožo aktieru sastāvu – Daci Akmentiņu, Brigaderu Maiju, Bertu Rūmnieci (tolaik vēl Graudiņas jaunkundzi), ar Robertu

Jansonu, Jēkabu Duburu, Jāni Brigaderu. Šie izcilie meistari bez šaubām iespaidoja arī M. Zīraka sniegumu.

Taču aizvien nozīmīgāku vietu M. Zīraka dzīvē ieņem tulkoņdarbs. Īpaši nozīmīgi ir lugu tulkojumi. Jau 1884. gadā viņa tulkojumā uz Rīgas Latviešu teātra skatuves uzstājas J. Kneifa luga "Tēvijai", bet 1889. gadā pirmā H. Ibsena luga latviski "Sadzīves pīlāri", kam seko apmēram divdesmit lugu. Radoši auglīga sadarbība izvēršas ar rietumnieciski ievirzīto Pēteri Ozoliņu, kas pārņem teātra vadību 1893. gadā. Kaut M. Zīraks no teātra aizgājis, viņš tulko H. Zūdermaņa "Godu", F. Šillera "Laupītājus" un "Fiesko sazvērestību Dženovā", B. Bjernsona "Bankrotu", H. Ibsena "Leļļu namu", Moljēra "Skopuli", J.V. Gētes "Klavīgo", L. Andrejeva "Karalis, likums un brīvība" un citas Eiropas klasiku lugas. Tās nozīmīgi bagātina teātra repertuāru un radina latviešu skatītājus pie nopietnas, vērtīgas mākslas, kā arī profesionāli rūda latviešu aktierus tvert skatuves tēlus dziļāk un daudzpusīgāk.

Grāmatās iznākuši nedaudzi Mārča Zīraka tulkojumi – J. Kneifa viencēliens "Tēvijai" (1889), E. Raupaha pieccēlienu drāma "Meldera meita jeb Ziemas svētku naktī" (1892), zviedru rakstnieka Gustava Geijerstama stāsts, kas sarakstīts Augusta Strindberga ietekmē, "Mani puikas" (1892), Marka Tvena "Princis un ubaga zēns" (1899), kas ir pirmais šī populārā darba latviskojums, I. Turgeņeva viencēliena komēdija "Brokastis pie muižniecības vecākā" (1905) un daži citi darbi.

Toties liels ir periodikā publicēto stāstu, stāstiņu, arī dažu romānu tulkojumu klāsts. Īpaši iemīlētu autoru M. Zīrakam nav. Viņu interesē dažādi autori. No 1884. līdz 1915. gadam, tātad trīsdesmit gadu laikā, to ir ap simts, varbūt pat drusku vairāk, turklāt no dažādām tautām, dažādiem laikiem. Protams, to vidū ir mazāk pazīstami autori un mazāk vērtīgi sacerējumi, nereti tādi, kādus prasa vai vēlas laikrakstu un žurnālu vadītāji, savu komerciālo aprēķinu vadīti. M. Zīraka prasības ir augstas, viņš stāv par labu, māksliniecisku literatūru. Par to liecina kaut vai tas, ka viņa visvairāk tulkojie autori ir zviedrs Augusts Strindbergs, dānis Henrihs Pontopidans, čehs Jans Neruda, beļģis Kamils Lemonjē, poliete Elīza Ožeskova.

Viskuplāk pārstāvēti ir krievu rakstnieki – L. Andrejevs, A. Čehovs, F. Dostojevskis, N. Gogolis, V. Koroļenko, N. Ļeskovs, L. Tolstojs, I. Turgeņevs, G. Uspenskis.

Ir arī citu tautu rakstnieki: poļi I. Kraševskis un S. Žeromskis, bulgārs I. Vazovs, ungārs K. Miksāts, itāļi G. Deledda un L. Kapuāno, franči A. Franss un G. de Mopasāns, vācieši F. Millers un F. Vēdekinds, somi P. Peiverinta, igauņi E. Vilde, amerikāņi M. Tvens utt.

Jēkabs Janševskis nekrologā par Mārci Zīraku raksta: *“Viņa tulkojumi stipri atšķiras no liela tulkotāju bara neveikliem darbiem, jo viņš savu darbu strādāja ar saprašanu un rūpību.”*³

Līdzīgi M. Zīraku vērtē A. Bērziņš. Vadot laikraksta “Latvija” literāro daļu, viņš atceras – *“tad tulkojumus visdrošāk bij nodot vecam nedraugam Mārcim Zīrakam, kas strādāja tik apzinīgi, ka redaktoram tie vairs nebija jāskata cauri”*⁴.

Tulkojumi publicēti gan laikrakstā “Rota”, gan vēlāk laikrakstos, kuros M. Zīraks strādāja par tulkotāju vai korektoru – “Dienas Lapā” (1886–1888), “Rīgas Avīzē” (1902–1905), “Dzimtenes Vēstnesī”, “Latvijā” u.c.

80.–90. gados M. Zīraks arī pats saraksta nelielus prozas darbus – ap desmit stāstus vai stāstiņus, kas iespiesti “Rotā” (1884–1887), “Balijas Vēstnesī” vai tā pielikumā (1887) un “Mājas Viesā” pielikumā (1890). Nav tie šedevri, dažiem pietrūkst mākslinieciskas mērķtiecības, daži palikuši uzmetuma līmenī. Ir daži drūmi tēlojumi par pilsētas strādnieku nabadzīgo dzīvi, bet labāk padevušies humoristiski stāsti ar vieglu ironisku piesitienu. Rakstā “Satīra un ironija mūsu sakāmos vārdos” M. Zīraks apgalvo, ka sakāmie vārdi *“pārmet ļaudīm viņu nepilnības un vajības, un tie saka, kādi tie ir un kādiem tiem vajadzētu būt”*⁵. Bet tas nenotiek ar ļaunu nodomu, jo satīra *“dod mums katrā dzīves atgadījumā padomu un gudrību, ka varam pēc tā, kas labs un īstens, censties un to pabalstīt”*⁶.

Tāda ir arī M. Zīraka satīra, piemēram, stāstā “Balle Peļķupes pilsētiņā”. Pilsētiņā kā briesmīga sēkla izsējas baumas, ka ballē ierasties pirmajiem nav smalki. Peļķupes kundzes grib būt smalkas, tikpat smalkas kā pēterburdzietes, tāpēc liek kalponēm stāvēt uz ielas un skatīties, kad aiziet pirmie balles viesi. Tā ballē sanāk tikai kungi, kas dzer un liksmo. Kad beidzot ierodas kundžu bars, izceļas traks skandāls: *“Mūzikai pa starpām atskanēja brēkšana, raudāšana, šņukstēšana – izsamisuši vīri aizbēga no savām dusmīgajām sievām, apvainotās sievas vienaldzīgi grieza saviem vīriem muguru.. bija trācis, ar kādu reti kāda*

balle būs beigusēs.”⁷ Bet pēc balles: “Ienaidis un nemiers valdīja no šī brīža Pelķupes mūros. Ģimīļu saites bija saraustītas, vecu vecās draudzības izputēja kā salna rīta vējā, mātes atrāva saviem dēliem mantojuma daļu, sievas likās šķirties, vīri atstāja dzimteni, brūtes savus brūtgānus..”⁸

Savdabīga personība ir arī pats satīriķis. Ilgi vienā darbavietā M. Zīraks neturas, jo ir paskarbas dabas, mīl sacīt to, ko domā, un tas ne visiem patīk. Atklātā, neviltotā daba nāk par labu tulkojumiem, bet ne pašam tulkotājam, jo rada ne vienu vien nelabvēli.

Spilgti M. Zīraku raksturo A. Bērziņš: “Mārcis Zīraks bij slaidis vīrs ar tumšiem matiem un tikpat tumšām ūsām, kuru sirmumu viņš centās visādi slēpt. Pensē melnā saitē viņam piedeva cienīgu un stingru izskatu. Varēja domāt, ka viņš ir kādas mazākas bankas direktors vai lielāka nama īpašnieks. Teātri viņš jau sen nespēlēja. Bet aktieru saime viņam bij stipri pa prātam. Savu mākslu un aktiera nopietno uzdevumu viņš vienmēr pastrīpoja. Visu, ko pats darīja, atzina par labu darītu: “Redzi, tā vajaga spēlēt: ne vārda neteicis, pārej pār skatuvi un uzspied raksturu.” Nevienš pats no vecajiem nav tik niknis bijis uz jaunajiem kā Mārcis Zīraks. Viņš atklāti nevarēja ciest, ka kāds no jaunajiem izpelnījās atzinību publikā un presē. “Ko tas īnītis; būtu labāk gājis uz laukiem par uradņiku, krievu valodu jau prot.” Bet tas nebij aiz ļaunas sirds, kaut gan ārēji Zīraks bij draudīgs kā tumšs mākonis. Amatā viņš prasīja stingrību. Varbūt tāpēc dažreiz viņam iznāca būt netaisnam. Varbūt baidījās arī konkurences, īpaši literatūrā. To laiku Rīgā bij nodibinājies ieskaits, ka vislabākais tulkotājs ir Mārcis Zīraks. Šo slavu viņš negribēja atdot nevienam citam. .. Zīraks pat vismazāko pielaisto kļūdu pataisīja par mūžības jautājumu. Ja bij aizmirsies kāds komats manuskriptā, tad lai Dievs žēlīgs. Zīraks rūca un savādi īdina: i-i-i-, vai tas nu rakstnieks; vai tas prot latviešu gramatiku. Vecais kungs nekad nerunāja tieši. Arī trešām personām viņš to nestāstīja. Viņš meistarīgi sarunājās pats ar sevi. Alus pudele ar glāzi viņam vienmēr bij rokā. Viņš tā neapnīcis klejoja pa plašām vecās latviešu biedrības bufetes telpām, meklēdams savam uzbrukumam objektu. Viņš apstājās te pie vienas, te pie otras grupas, paklausījās un gāja atkal tālāk, vai, ja atrada pretinieku, tad izlēja savu sakrāto rūgtumu, vai arī mierīgā garā pateica zīmīgu sarkasmu. .. Vislabākā uzstāšanās vieta viņam bij vecā Suvorova viesnīca, kur viņš bij pastāvīgs viesis. Te sastapās visādi ļaudis, un Zīrakam prātošanai nekad

netrūka vielas. .. Viņš visvairāk nēma ļaunā, ka saucam par Ziemciešu Mariju. .. Pa Krišjāņa Barona ielu rītos un pēc pusdienas jau sen vairs netipina ar stalti izliektu galvu, vīzīgu spieķīti rokā, melnā mētelī ģērbies Mārcis Zīraks, vecais latvju aktieris un populārais literāts. Krogā vairs nav tautas kritiķa un savādnieka. Šis nelabojamais rūkoņa, citu ēdējs aiz principa, bet dvēselē gaišais un pat labsirdīgais latvju bohēmietis..”⁹

Pēkšņa kuņģa slimība un tai sekojoša nāve 1915. gada 16. jūnijā pārtrauca Mārča Zīraka pēdējā tulkojuma – itāļu rakstnieka Silvio Pellico romāna “Mani cietumi” nule sāktu publicēšanu “Dzimtenes Vēstnesī”. 19. jūnijā nelaiķi no Rīgas 1. pilsētas slimnīcas izvada uz Markus (Braslas) kapiem. Atvadu vārdus kapos saka kapu pārzinis. Pavadi-tāju gaužām maz: divi nelaiķa brāļi, meitas no Vladivostokas kara apstākļu dēļ nav spējušas atbraukt un daži bijušie darbabiedri. Jā, labvēļus, tāpat kā laicīgo mantu M. Zīraks nav ieguvis, jo neprata lišķēt un lieku-ļot, un, kā raksta kāds anonīms žurnālists, M. Zīraka “pēdējā gaita no jauna rādīja mūsu patstāvīgo literātu likteni.. Skumji bij šķīroties no šī ka-pa. Nebija tik daudz ziedu, kas pārklātu dzeltenās smiltis...”¹⁰

Bet Mārča Zīraka darītais darbs mūsu kultūras vēsturē paliek.

ATSAUCES

¹ *Mājas Viesis*. 1891. 14. dec.

² L. G-s [L. Griens] *Baltijas Vēstnesis*. 1891. 9. dec.

³ Janševskis J. *Rīgas Avīze*. 1915. 20. jūn.

⁴ Bērziņš A. *Teātra Vēstnesis*. 1934./1935. g. sezona. Nr. 6. 10. lpp.

⁵ Zīraks M. Satīra un ironija mūsu sakāmos vārdos. *Rota*. 1885. Nr. 35. 413. lpp.

⁶ Turpat, 414. lpp.

⁷ Zīraks M. Balle Peļķupes pilsētiņā. *Rotas* feļetons. 1887. Nr.8. 78. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ Bērziņš A. *Teātra Vēstnesis*. 1934./1935. g. sezona. Nr. 6. 8.–10. lpp.

¹⁰ *Lūdums*. 1915. 21. jūn.

Jana Vērdiņa

MAZIRBĒ PIERAKSTĪTS DZĪVESSTĀSTS

Projekta “Latvijas novadu ekonomiskās, sociālās un kultūras attīstības stratēģijas globalizācijas kontekstos” ietvaros 2002. gadā pētīju Kurzemes zvejnieku dzīvesstāstus. Viens no interesantākajiem savāktajiem materiāliem izrunas īpatnību dēļ – Leontīnes Marijas Ūdres dzīvesstāsts, viņa dzimusi 1913. gadā, lībiete, dzīvo Mazirbes Vecvalganos.

Uz sarunu līdzī nēmu “savējo” mazirbnieku vidē Guntu Kalseri, (dzimusi 1952. gadā, pa pusei lībiete, pa pusei ebrejiete), jo ar “vasarniekiem” piejūras ciematos joprojām neviens nevēlas nopietni runāt, izteikts ir dalījums “savējos” un “svešajos”. Lai intervējamai neradītu lieku uztraukumu vai nevēlēšanos sarunāties, izjūtot izrunas atšķirības, jautājumu galvenā uzdevēja, intervētāja bija Gunta Kalsere. Stāstījumu pierakstīju, tuvinot runātajam, izmantojot latviešu literāro ortogrāfiju. Sarunas ieraksts pieejams Letonikas centrā (LU).

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

J. Vērđiņa: *Mani interesētu jūsu dzīve, kā jums te, pie jūras, ir gājis.*

Leontīne Marija Ūdre: Kā tai dzīvē ir gājs? Iet kā viš iet, apstrādāj mazo saimniecību, turēj lops, zem apstrādāj, maiz izaug, cūciņ izaudzināj, gāj pašiem, tēvs gāj jūrē. Zvejot gāj. Butes gāj ķert, ar laiviņ tīkls lik, tad bij pulk zivj, visādas zivs bi, tagad nezin viņ, pazuduš i.

J.V.: *Kas tad ir pazudis no tā, kas bija agrāk?*

L.M.Ū.: Agrāk bi sīgs bi, vimbas bi, doršs bi, tie vis i pazuduš, nav aid vairāk. /../ Menc a bi, ļot garšīg bi, mēs izcepām, sīpoliņ uzlikām virsū uz šķīvji, kas tur, kartupeļ, ļot garšīg. Bet tagad jau vairāk nau, bet toreiz jau viņ sāk zvejot tikai pēc Jāņiem, bet tagad jau zvejoj līdz ko bij jūr vaļā. Bet tād bagātība, kā tad bi, kad nāc atpakaļ 19. gadā! Tad bi tā ziv, man bi tad varbūt kād piec vai seš gad. Tad bi vis jūr bagāt, vis kas bi. Daž gāj zvejot, tad bi reņģs, brētliņš, tad lik tīkls augšjūra, gāj projām, tā bi.

Gunta Kalsere: *Paklau, Jāņmamm, a kaut kād tād īpaš ticējum, visād tād teiks un pasaks, kas nu bi, jeb arī kaut kād tād zinām noteikum jeb arī pazīms, pēc kuriem gāj jūrā vai negāj, ko drīkst darīt un ko nedarīt, kā ir? Tēvs negāj jūrā katr dien?*

L.M.Ū.: Viņ skatījs pēc laika, pēc debess skatījs, pēc vēja, jūr jau nav tā ka ezers, jūrā jau nevar tā iet. Tad kad apstājas, kad jūr paliek mierīg, tad zvejniek var iet jūrā. Viņ skatījās arī vēj, ziemeļvējš, tas i bad vējš, kad tas pūš, ta nekāds zivs nav. .. Tā ka viš iesāk dikt ilg vienā vējā, tad ar nav. ..

G.K.: *Nav tā, ka ar gadiem pazūd tāds liets, ko nemaz negribas atcerēties?*

L.M.Ū.: Tād liet arī ir. Bet tie komunist laik, tie šausmīg bi. Man brāl saņē ciet, aizved prom uz Belomor kanāl, ka tu neko cilvēks nav darijs. Viš ne aizsargs ar ne bi, ne it nekas a nebi, a viš elektriķs, montieris, izmācījas, bet Mazirbē žēl bi, skaudīgi bi un nosūdzēj ar, tā jau ar bi, teic, ka te viš bi stāvējs a plint pie kass, bet viņ atlaid, ne viš bi aizsargos, ne viņam plint bi. Bet tā var būt, ka no skaudīb, tāds jau ar i dikt daudz cilvēkiem.

G.K.: *Tā arī neatnāc atpakaļ?*

L.M.Ū.: Atnāc mājās, bi sakumps no bēd, ja viš nebūt ticis ārā, bet viņam tas amats, Narvā viš tak telefons vilk, un ta viš tik ārā no

Belomorkanāla, un ta viš strādāj tur, vilk tos vāds, viš kā paņēms i to maizskukuli, to, kas i to form, tā uzreiz i apēdis, bet nemaz nav jutis, ka i ēdis, tik briesmīg badā bīs. .. Un tā atkal krenķējs un bail bi, jūs jau paši zin. Es atceros mēs muk mežā, klausījās, ka atkal nāk tās mašīn naktī. ..

G.K.: *Un kā ar to jaunīb, to var atcerēties vēl?*

L.M.Ū.: Savā jaunībā es te bi, kad man bi deviņpadsmit gād, skolā gāju, dziedāj, teātri spēlēj, viskas bi. Jā. Lībieš tautas namu taisīj. Un tad es ar spēlēj teātri, pirmo reizi un pēdējo reiz, vairāk es nav teātr spēlējs. Tad jau vairāk gāj jaunie kopā. Mums vis kas bi. Liel ceļ bi. Kolk izārdīj, nojauc mūs ciem. Mazirb jau bi liels ciems. Gaters bi, kur strādāj cilvēk, savs dzelzsceļs bi, dakteri bi, feldšerpunkts bi, tā ka mums vis kas bi. Kā komunist atnāc, tā pirmē dien jau gandrīz paņēm un aizved gateri jau projām uz Roj vai uz Kolk, kur viš aizgāj. Un tā katru dienu kaut ko, vissliktāk jau bi, kad to mazbāni nolikvidēj. Tagad, ja tev i mašīn, ta tu tiek kur, bet ja tev nav mašīn, tad tu nekur netiek pasaulē. Tev jātup bi plašānē. Jūs zin kas tas tāds plašāns i?

J.V., G.K.: Nē.

L.M.Ū.: Nu, plītij i tāds tupmūrs, vai tur i beņķs vai krēsls, tā sēd plašānē. Tas i tā kā pa lībiski.

G.K.: *Jūs jau to bērībā vis vēl to lībieš valod runājāt?*

L.M.Ū.: Jā, mēs ar bērniem to lībvalod neko daudz nerunāj. Kad mēs bi izdzīt tur ārpusē, Dundagas pusē, tad neko liel jau nedzird to līb valod. Bet, kad nāc atpakaļ, tad mājās vecāk jau runāj tikai līb valodu. Un ka nāc, ka pārdev to gov, vai ko, ta nāc tie žīd, tie pircēj, un ta viņ runāj lībiski, lai tie žīdi nesaprot, bet žīd bi lāb iemācījuš līb valod un zināj tāpat, saprat, ko runā.

G.K.: *Pareiz, ja veikal grib turēt, tad jazin, ko runā.*

L.M.Ū.: Un tad nāc atkal žīd ar tādiem podiņiem, tiem māl. Žīd pirk zirg astrs un asts, vis, vis. Bet naudu nē, mainīj, dev akal kād māl podiņ vai ko vietā. ..

G.K.: *Pastāsti, Jāņmamm, kā pa tiem jaunībslaikiem gāj.*

L.M.Ū.: Es jau te bi kāds astoņ, deviņ gāds, vis jaunīb es bi līdz kādiem gadiem deviņpadsmit pie mās Tartu. 30 gadi, kad bi, aizgāj pie vīr.

G.K.: *A kapēc tā, tapeč, ka bij japrecas, vai tapeč, ka beidzot tā lielā mīlestībā uznāc?*

L.M.Ū.: Es domāj, ka pēdējs laiks bi, kad var bērns izaudzīnāt. Tād dom bi. Man bi trīs, dēl bi. Nevien meit nebij. Pirmais dēliņš, kas piedzim, tas ar dzīvoj līdz astoņ gad. Un tas, ka piedzim, tam jau bi nolikts, ka viņam jamirst. Tai nakt, ka piedzim, es nevar gulēt, un man visbišķiņ ir acs ciet un es tai sapnī, kas es nāk no šitma durēm ārā, un man viens parauj to bērnu no rokām ārā, un es vislaik domāj, ka es audzināj, kas notiks, un jā, ka bij astoņ, deviņ gad, tad pirmīt es nezināju, kas notiks, viš bi dabūjs kād sitien un guļ, baltie asins ķermenīš nebi. Un bi tāds dūšīgs. Un kamēr es vien dzīvoj, nevien dien nav, kamēr es viņ neatmin, ka man nav asars acis. .. Bet nāk viņ atpakaļ.

Bet tagad es i palikus vien pat. Man vis jau miruš. Māsīc mēs vēl paglabājām tagad kapos pirms tiem lībiešsvētkiem. Tā bi 96 gad, tā bi Amerikā, Čikāgā gulējs. Dēls atved tos pelns. Tā es viens no mūs ģimēns palics i. Brāls bi tur, Rīgs jūrmalkapos, ta cit vis vēl i šite. .. Un te vel ir tie kapi, kas tā bi pa sērg, mēr kap, kad mēs nāc atpakaļ deviņpadsmitā gadā, tad vēl redzēj, ka tāds kapkopiņš i, nu tagad vairs tur neko, iet ar lopiem pāri un staigā visi, kapi i pazuduši. Ko lai vairāk pasaka, es nevar nevien pasak atcerēties, neko. Varbūt ar laik. Uzreiz nenāk prātā.

Tā gāj jūrā. Tā mēs iztik. Mēs jau vairāk ar zivīm. Tad mēs iestellēj pīklest, to jūs varbūt nezin, kas i pīklest.

G.K.: *Lest tā i but, a kas ir pīk?*

L.M.Ū.: Jā, buts ielik tai sālsūdenī. Tā mēs vis gad, līdz dabe jauno but, vislaik ēd tos sālītos. Tad mēs izmircināj, izvārīj, vai izcep, un uzlik krējum virsū vai sīpols un ēdam ar kartupeļiem. Tad bi sālītie brētliņi. Tā bi sālīti bundžās, mēs jau bundžās nesālīj, mēs mazos traukos iesālīj. Un tā, tā mēs vis i dzīvojuš. Tāpat žāvēj, ka tās lielās zivs bi – sīgs, vimbs, doršs –, ko ta lašs, tos nežāvēj, tie bi dikt garšīg. Ziem varēj ēst. Un tā dzīvojām.

G.K.: *Tā zem jau bij diezgan švak, to dārz jau bi grūt iekopt, va ne, ja nebi kāds lops.*

L.M.Ū.: Mums bi lopi, bi četras slaucamas govs bi, un toreiz te bi dikt cilvēk, te bi dakteri bi, un cilvēk, kas strādāj pie gater un vis pien

un vis krējum nopirk. Pa to naud varēj apavs veikalā nopirkt, arī petrolej un cukur, ko vaig.

Mans tēs bi zvejnieks un brauc toreiz jau ar kuģiem, jūrēm brauc, uz Amerik pat bi bijis, toreiz jau, cik gadiņ viņam bij, toreiz jau bi jūrskol, kad bi jaunie, tie gāj mācīties, viņš pa kaptein neizmācījas, bet pa stūrman.

G.K.: *Šitanī pašā Mazirbs jūrskola, ja?*

L.M.Ū.: Mazirbs, jūrskola, ja. Valdemarlaikā tā bi uzcelt, ja. Tas bi sācis iet, jā. Un vis tie jūrmalnieks pa lielākai dāļ vis, tas jau tik tas darbs bi, uz jūr. Pulk. Manam tēvam brāls jūra noslik. Pulk ta te tā mazirbnieks, kas ta aizgāj tais bargais laikā, tie kas a kuģiem. Toreiz jau a tād glābēj vēl a nebij. Jā, tā pulk pa galam jūrā i. Tapeč jau a to vainag met tai jūra, tagads jau a tais lībiešsvētkos. Tād zvejnieks dzīv i.

J.V.: *Droši vien neomulīgi mājās palicējiem, kad aiziet jūrā?*

G.K.: *Mājās gaidīt jau i nāv, mājās paliek bērni. Sievs jau mūžīg kreņķis jeb mātis, kad tie vīrieši aiziet jeb vīrs iet jūrā?*

L.M.Ū.: Tā, ka tai tālā jūrā met tos brētliņ tīkls un reņģ tīkls, ta bi dikt augst bi jaiet. Un nenāk malā un tad gaid, ja jūrmalā gaid. Reizēm vakarpusē nav izņems tos tīkls, nāk vakars virsū, un zīv vēl nav malā, tad kurin ugun. Jūrmalā, lai zin kur jāplūst tai jūrā, nemaz nezina, kur i zēm, kur jābrauc i uz mājām.

J.V.: *Tos uguņus augstu kūra kaut kur?*

G.K.: *Kāpās jeb lejā liedagā?*

L.M.Ū.: Laikam jau tais kāpās augšā tajās, ja, ja. Tālāk var redzēt. Viņ jau tātāl jūrā, tai lejā, tad jau varbūt nespīd tas uguns tā. Brēc un gaid mājās, tā viš i. Tād tā zvejnieks dzīv. Tā ka 19. gadā mēs bi tād jaun, un ka mēs gāj uz Dundags pus, ta viņ mūs šķendēj, pašā Dundagā ne, bet te paš līdz, vec lībieš nākdām, tie paš reņģ jājēj, viņ teic. Neteic ēdēj, bet viņ teic jājēj. Tas mums tik briesmīg bi sāpīg, ka bail. Visādīg iet dzīvē.

J.V.: *Vai tad lībiešus tā īpaši nemīlēja šai pusē?*

L.M.Ū.: Es nezina kapēc, viņ bi dusmīg. Nu vispār latvieši i tie, kas iznīcināj lībiešus. Vēl no baronlaikiem tad, tad tas jau pirms to pasaules kārs, tad bis i tikai lībieš te gar to jūrmal, zvejnieks, tad viņ i gājs jūrā, nāc malā, tad jau baroniem bīs pajūgs, jau gaid. Laivs. Ak, nāc malā,

ta viss viņš pajūgā iekšā, neatstāj neko. Tad viņš bi tik gudrs, tie lībieši, saņems mais līdz un samet nu tās pleksts iekšā un akmen klāt, un nogremdē jomē un tad, kad tas aizbrauc, barons a to zīv, tad jem ārē. Tad i jadabū to. Tād laik i bijuš. Un tad barons reiz, es nezīn, vai tur i bījs kāds šķandāls, vai tur kaut ko, bī sācs prasīt tam baronam, ta tad bi lībieš izcēls ārā nu tur uz Kaln pus, un ta bi sācs samaisīt. Tad viņš sāk jaukties kopā (ar latviešiem – J.V.). Tad jau samaisās vairs nav riktīg, jā. Tā i bījs baronlaikā, jā.

G.K.: *Tad jau jums tas Dundags barons bi, ja?*

L.M.Ū.: Ostenzakens, jā. Tad jau bi jaklausa, bi jāstrādā svētdien un viss, un gārš, no saul līdz saul. Un tad jau bi gājuš ciemniek, mazirbniek un vis, laikam svētdien, un gājš bi gar Šķieberkaln bi, tad laikam svētdien, jo pirmdienrīt vajdzēj būt ar saul un, ja viņš tā nebi, tad bi pēriens, ja. Un viņš tiek tai Šķieberkalnā augšā un brauc, jā div tād jātniek un pras, kur viņš jiet. Mūsējie bild, ka pirmdiens rītā jābūt i darbā un pie darbiem iet. Nē, lai iet uz mājām atpakeļ. Nē, viņš nevar iet, ta viņiem būs pēriens, i kas būs. Tad i bījs tāds vīrs, svārk vaļā, ta i bījs a tik daudziem tiem kressēm, nu kā sauc, uzplečiem, nu kā sauc, un tas i bījs brāls tam ķeizaram. Tāds i bījs pretī, un tad viņš i griezšies atpakaļ un gājš uz mājām i, un tad, kad tas bi atbraucs Mazirbē, tad bi apstājies Ķesteros, jūs zin, kur Ķester i?

G.K.: *Ķester i tur kaut kur, kaut kur aiz Ievs mājām, nē?*

L.M.Ū.: Tas i pa Dundags ceļ ka gāj, pretim tam, kas tur bi tolaik, liels uzņēmums, vai kas ta tur bi. Zāgētava bi tur? Pār pa ceļ pretim tā ir Ķester māj. Palik tas ķeizar brāls, un ta bi kaut kāds ordeņs va ko a bi tiem iedēvs. Un pirmdiens rītā iet uz Dundag kājām, nu cilvēk, tad viens, nu viņš paš savā barā, viens lībiets i bījs tāds, un viņš teic, ja mūs kāds aiztik a kād pērien, tad jems katrs ka kas rokā un neļaus, turēs pretī. Tad barons i teics, lieciet viņus mierā, viņi ir sarunājuši, un tā viņš tik vaļā no tā, ka nebij vairs svētdien jāiet un no to pērien arī tik vaļā.

G.K.: *Tad jau iznāk, ka tas barons bišķin ta ka ļāvās tiem lībiešiem, jo viņš jau saprat, ka ar viņiem tik viegl gala netiks, ja?*

L.M.Ū.: Viņš nedrīkstēj, viņš zināj, ka ir tas iebraucs, tas ķeizar brāls, viņš to zināj. Jā. Ka jau viņš to nezīnāj, tad jau bi sod bijuš, varbūt bijuš. Ta jau viņš baznīcs priekšā veduš, kur, situš tos cilvēks. Visād laik bijuš.

G.K.: *Jā, bet redz tas Valdemārs jau līdz tam ķeizaram tika, varbūt, ka tas tapeč, ne? Tas jūs Valdemārs, tas jūrskols dibinātājs, viņš jau līdz ķeizaram tik, viņš jau pie ķeizar strādāj, slavenie jūrsbraucēji, lībieši, viss nāc no šejieni, varbūt, ka tāpēc a tas ķeizarbrālis viņš aizstāvēj.*

L.M.Ū.: Varbūt, ka tā, ja. Pēc kara, ka jau nāc atpakaļ, tajā deviņpadsmitajā, ta jau vairs tāds barons nebij.

G.K.: *Tad bi kriev baron.*

L.M.Ū.: Kriev ķeizar jau a nekād labie nebij, kriev ķeizar jau a nekād labie nebij.

G.K.: *Klau, kā ta pa tiem Ulmaņlaikiem gāj? Pa Ulmaņlaikiem jau lāv strādāt un pelnīt?*

L.M.Ū.: Dikt strādāj cilvēki. Viņš lāv maksāj, dzirdēj, ka teic, ka puiss dabūj pa dien piec lat. Pie saimniek. Tad bi liel naud un ēšan pa brīv. Un piec lat viņš bi nopelnījis, kad viens krievs, kas pār pa robežu ienāc Latvijā un nostrādājis bi, viņš teic, ka pa mēness viņš tād ancug bi varējis nopirkt, ka spīd! Ta viņš bi labs bijis. Meits tik bi dūsmīg, kas gāj pie saimniekiem, ka viņiem bi mazāk kā pušiem, ka viņiem bi garāks darb stunds, paties tā jau ir. .. Tad jau bi stalli jāslauc, cik daudz bi lop. Meitām nebi viegl, a bi grūt. Ta bi, nebi tie bleķ spaņ, bet bi kok, un bi janes tiem cūkām to ēdien, un bi viņ svarīg bi. Un no aks ūdeņ jānes un ta nebi, neviens viegls nevienam nebi. Vis darb bi, grūt bi. ..

Un tā mēs te strādāj. Turēj lops un, bet tagad i tā, ja tev i, tad nav kur likt. Tad vis paņēm, ko tu pats nevar apēst, tad dabūj naud, var atkal ietaupīt, ja kas pašam vajag i. Tād bi tā dzīv. Man likās tād gaišāk laik bi. Ne bi tād zagšan. Kād trīs kilometr no mājām bi plāvs, kad plāvs bi nopļauts, ta mēs paņēm savs lops, aizdzin uz pļavām, un tā viņ stāvēj līdz rudenim, tur ēd un tur gāj izslaukt un atnāc mājas un aits jau pavasarī aidzin. Ne vilks ņēm, ne cilvēks kāds ņēm. Un paskat, kas tagad i. Tad nekād zagšan nebi. Tik daudz, ka mēs brauc uz Rīgu, ta bi tād kabatszagļ, ta bi naudsmak jāliek iekšpus kabat mantelī. Un paskat, kas tagad pa briesmām.

G.K.: *A uz Rīgu brauc tad, ka vajadzēj uz kādām, uz kād lāv tirg jeb uz kādām citām lietām?*

L.M.Ū.: Kādreiz jau vajdzēj aizbraukt, kādreiz jau kādam bērniem bi tur Rīgā aizprecējšies. Tā brauc, tas i Ulmaņlaikā. Tā brauc.

G.K.: *Tā brauc tā parast ar mazbānīt?*

L.M.Ū.: Ar mazbānīt uz Stend, un lielais vilciens uz Rīg. Un ta laikam uz to Ventspil ar tāpatām. .. Ta bi satiksme, bet tagad vairs nekād satiksm nevaids. Ne tik daudz cilvēki vis bagāt, visiem mašīns, bet, ja tu i jauns cilvēks, ja tev nav mašīns, tu i netiek no mājām ārā. Kas ta tie i, nopērk vis vecs nolietot mašīns, neviens jau jaun mašīn nevar nopirkt. .. Un kas ta pa laikiem! Kā iztik, kā dzīvos, ja paš lauk netiek apstrādāt. I labiņ neizaugs. Tas jau šausmīgs, kād tā pasaul, kād tas Latvij paliek nejauks. Ka vis tie lauk tagads paliek nepļaut.

G.K.: *Un mežs pa tīro izcērt un lauks viss aizaudze.*

L.M.Ū.: Un laukos akal stād mežs, akal cilvēki dar dull. Cik briesmīgs tur i bijs jastrāda, nekad lauki jau tād nebi, a pēc kar, ka es atpakaļ, visur bi mežs, un rau tos celms ārā, tur nāv tur dabūj, nebi ne tehnik ne kas, cilvēki ar saviem spēkiem. Tad vienīgais palīgs bi zirgs. Man tēvs nevienam sāv zirg nedevis, ta viņš teic, viņš sav siev a var dot. Kādreiz atnāk kāds, grib, lai iedod sāv zirg, nedevis sāv zirg. Ta viņš tāds stāvēj, ripains, tā zem jau mazāk viņam jau tik grūt nav, viņš jau kop. Sauc pa Ferdinand. Zīrgam jau lik vīr vārds. Vīriem bi nu labā rok, palīgs. ..

G.K.: *Jums liekas, ka tie laik tomēr bi gaišāki?*

L.M.Ū.: Tie bi tād, mēs gāj vakarā gulēt, ja Dievs mūs nepajēm, tad zin, no rīt mēs celsies augšā, ies un strādās. Bet tagad, ka bi komunist, mēs neviens pa nakt nezināj, kas pa nakt notiks a mums. Uzreiz i mašīn klāt, mēs i projām jau uz Sibīrij jau. Tie bi šausmīgs laik. Te ar no jūrmal zem mēs izdzīt ārā, divreiz mēs nāk atpakaļ, ka mēs nāc no pasauleskar atpakaļ, nebi palīcs ne māj, ne stalls, ne it nekas, plik zeme tikai.

G.K.: *Un ta jau iznāk vis no sākum?*

L.M.Ū.: Viss no sākum. Tanī Ulmaņlaikā ta bi uzcelta atpakaļ, bet viņš jau vis maksā, nav jau vairs tik jauni, viss i grūt, ta tik daudz lāb, ka Ulmanis dev no bank aizņēmum uz trīsdesmit gād, maksāj procentus un dzēs arī to kapitāl, ko paņēms. Ja tā nebūt bijis, ta jau nezin, kā būt dabūjis iesakt dzīvot.

Rosinoša grāmata

Zigrīda Frīde. *Latvis Gothards Frīdrihs Stenders*

Rīga: Zinātne, 2003. 299 lpp.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

2003. gada pavasarī apgādā "Zinātne" nācis klajā līdz šim pats apjomīgākais un pamatīgākais pētījums par 18. gadsimta apgaismotāju un latviešu literatūras kopēju Gothardu Frīdrihu Stenderu (1714–1796). Tā autore ir Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētniece Zigrīda Frīde, kura ar G.F. Stendera biogrāfijas un literārā mantojuma pētniecību nodarbojusies vairāku gadu garumā. Ievērojama vieta Stenderam tika atvēlēta arī literatūrzinātnieces doktora disertācijā "Latviešu dzeja 18. gadsimtā" (1988). Grāmatu lasīju ar lielu interesi – un jāatzīst, ka ierosmju tālākai pētniecībai netrūkst.

Zigrīdas Frīdes grāmatas pirmā daļa veltīta Gotharda Frīdriha Stendera dzīves aprakstam un laikmeta metiem. At-

dzīvojas vide un aizgājušais laiks – un to uzskatu par vienu no galvenajām šīs daļas vērtībām – Stenders iekļauts Kurzemes vācbaltu kultūras kontekstos, kurai lielāko daļu sava mūža viņš bija piederīgs. Mācītājmuižā, šķiet, mainījās paaudzes, bet galvenās vērtības – cieņas pilnas savstarpējās attiecības un gādība par latviešu garīgo dzīvi palikušas tās pašas līdz pat 19. gadsimta beigām. Grodi iezīmētas Stendera attiecības ar laikabiedriem Kurzemes vāciešiem un ieceļotājiem – mācītājiem Joahimu Baumanī un Johanu Jākobu Mačevski, Kārli Ludvigu Teču, baronu Georgu Johanu fon Bolšvingu, grāmatizdevējiem Johanu Frīdrihu Hartknohu, Jākobu Frīdrihu Hincu un Johanu Frīdrihu Stefenhāgenu, literātu un publicistu Frīdrihu Augustu Čarnevski un citiem. Līdz ar vācbaltu kultūras kontekstiem latviešu lasītājam dota iespēja uzzināt, kaut virspusēji, kāda ir vācbaltu kultūras panorāma 18. gadsimtā, kā dzīvo ļaudis mācītājmuižā un kā veidojas mācītāja attiecības ar vācu muižniecību. Domāju, ka augstu vērtējamās arī dokumentu publikācijas oriģinālā un Valža Bisenieka tulkojumā no vācu valodas, tā dodot iespēju lasītājam pašam ielūkoties Stendera domu pasaulē un vērtēt viņa attiecības ar laikabiedriem –

“Latviešu leksikona” un “Jauku pasaku” ievads, Stendera vēstule valodnieka un teologa Liborija Depkina mazdēlam, sirmgalvja Stendera pārdomas par nāvi u.c.

Turklāt šajā daļā mēs iepazīstam Stenderu kā interešu ziņā neparasti daudzpusīgu cilvēku – protams, mācītāju un literātu, bet arī filozofu, pedagogu, zinātnieku un mākslinieku. Tradicionāli priekšstats par Stendera filozofiskajiem uzskatiem latviešu kultūras vēstures zinātājam veidojas no filozofijas vēsturnieka Aļņa Svelpja rakstiem, kas galvenokārt balstīti Stendera traktāta “Relīģijas patiesība” analizē. Z. Frīde neatkārtojas, bet lasītājam piedāvā tos Stenderu interesējušo ideju aizmetņus – matemātikā, astronomijā, valodniecībā, pedagogijā, folkloristikā, poētikā, kuru sīkākai analīzei līdz šim pievērsta pārāk maza uzmanība. Šajā daļā Stenders guvis apliecinājumu arī kā pašapziņīga un lietpratīga personība – nebūdams teologs ar doktora grādu, pat ne pilnu augstskolas kursu baudījis, viņš polemizējis ar izglītības ziņā daudz pārākiem laikabiedriem kā, piemēram, Jelgavas Pētera akadēmijas rektoru un profesoru Johanu Melhioru Gotlību Bēzeki un Eiropā pazīstamo šveiciešu filozofu Johanu Kasparu Lavāteru, nebūdams matemātiķis un pat ne ģeogrāfs, viņš šķetinājis kopā ar vācu zinātnieku un izgudrotāju Johanu Heinrihu Šulcu sarežģīto ģeogrāfiskā attāluma noteikšanas problēmu uz jūras.

Un tomēr pirmajā daļā ir palikuši līdz galam nenoskaidroti un neatbildēti jautājumi. Varbūt tas arī nav slikti. Kā jau tas atzīmēts recenzijās, iespējams, viena no grāmatas vērtībām ir atļaušanās šaubīties un izteikt viedokli, nevairoties no tā apstrīdēšanas, vai arī tikai iezīmēt ceļu turpmākajām pētnieciskajām iespējām. Bez tam grāmatai ir pievienota plaša bibliogrāfija, kas ļauj iet tās autorei pa pēdām vai arī patstāvīgi meklēt jaunus avotus.

Domāju, ka vēl jaunus un interesantus atklājumus sola arī Stendera kā oriģinālzīmējumu autora – grāmatu ilustratora darbības pētniecība, kuru Zigrīda Frīde raksturojusi kā atsevišķa pētījuma vērtu un pamatojusi ar Valža Villeruša atziņu. 17. un 18. gadsimta grāmatu ilustrāciju simbolisko nozīmju izpratne dažkārt ļauj neparastā gaismā ieraudzīt to lietotāju personības. Atzīmēšu, ka 1754. gads, kurā iznāk “Kurzemes jauna un pilnīga dziesmu grāmata” ar ilustrācijām, kuras veidotas pēc Stendera zīmētiem attēliem, ir brīvmūrnieku ložas dibināšanas gads Jelgavā. Kā zināms, attēlu simbolika ir viens no brīvmūrnieku rakstos plaši izmantotiem izteiksmes un satura atklāsmes līdzekļiem. Vai tam kāds sakars ar Stendera zīmējumiem, atbildes meklējumi patiešām būtu tā vērti.

Cik trāpīgi novērtēti Stendera darbības virzieni vācbaltu kultūrā, tik tomēr pārvērtēta šķiet Stendera kā vientuļas parādības loma 18. gadsimta otrās puses latviešu kultūras vēsturē (sal. *“Kaut gan Stenders ar savu pašreizējā darbu bija visu godāts un cienīts, taču 18. gadsimta latviešu literatūras laukā*

palika vienpatis" 75. lpp. un "*.. Stenders ir atzīmējams kā pretalkohola propagandas redzamākais aizsācējs Latvijā*" 118. lpp.). Tomēr 18. gs. otra puse gluži vairs nav tas laiks, kad trūkst cītīgu latviešu draugu, kas vēlētos tulkot, sacērēt, izdot utt. strādāt latviešu labā, protams, atbilstoši savai izpratnei par kopjamā lauka kultivēšanas iespējām. 18. gadsimta otrās puses grāmatniecības kopainā Stenders būtu salīdzināms ar varenu kuģi, kas droši stūrē pa jūru un savas apjomīgās masas dēļ (pamatīgā "Augstas gudrības grāmata", glīti nostrādātie ziņģu un pasaku un stāstu krājumi, ievēribas cienīgā gramatika un vārdnīca utt.) patiešām sacel dižus viļņus, kas paliek kā vācbaltiešu, tā vēlāk latviešu intelligentu atmiņā. Tomēr jāatzīmē, ka stenderiskais kuģis 18. gadsimta jūrā nav vienīgais – apkārt tam riņķo izmēros lielākās un mazākas laivīņas un pat kuģīši, kas ir gatavi klusai konkurencei ar Stenderu. Tā, piemēram, Stenders nav pirmais, kas latviešus laicīga satura rakstos, kā to pieņemts allaž atzīmēt "Augstas gudrības grāmatas" dēļ, "*izved latvieti aiz rokas pasaulē*". Par lielo pasauli stāsta Kurzemes kalendārs, kas iznāk kopš 18. gs. piecdesmitiem gadiem, piemēram, 1763. gadā, salīdzinoši vērtējot Kurzemes, Vācemes un Eiropas izmērus; savukārt 1767. gadā kalendāra pielikums veltīts Kurzemes vēsturei un Ziemeļu karam, bet 1771. gada pielikumā lasāmi šādi vārdi – "*nu tev arīdzan tavu pašu tēvu zemi, kurā tu dzīvoji un priecājies, labāki ir jāmācās pazīt, ka tu pēc tam citas zemes, kuras tava acs ne aplam dabūs redzēt un tava kāja nevienu soli spērs, caur izteikšanu un pamācīšanu varēsi pazīt un pieminēt, un tā jo dienas, jo vairāk pie lielākas zināšanas un laiku novērošanas tapt, kā tikai tavas mājas un laukus pazīt un apkārt visām kā kurmis ošņāt un sarauties jeb nelaimīgā grēcīgā reibulī tavu cilvēka prātu apslīcināt un par lopiņu pārvērsties!*" Savukārt Smiltenes mācītāja Jakoba Langes veikums – vārdnīca (1777) un pirmais latviešu periodiskais izdevums "Latviešu Ārste" (1768–1769) allaž palikuši Stendera laikmeta paēnā. Langes vārdnīca, starp citu, vārdu krājuma skaitliskā ziņā pat pārspēj Stendera "Latviešu leksikonu" (1789): tās latviski vāciskajā daļā 10 000 vārdu, Stendera – 7000; vāciski latviskajā daļā – 15 000, Stenderam – 14 000, turklāt, kā atzinusi mūsu vārdnīcu pētniece Daina Zemzare, Langes vārdnīcu veido paša vākums, kam var uzticēties joprojām, turklāt viņam "*izdevies reģistrēt daudz vārdu, ko līdz tam citi leksikogrāfi nebija dzirdējuši un kas, piem., G.F. Stenderam šķituši aplami*"¹. Vienlaicīgi ar Stendera ziņģu un pasaku krājumiem 18. gadsimta otrā pusē Piņģu, vēlāk Jura un Ģertrūdes baznīcu mācītāja Johana Ādolfa Šteina sakārtotas nāk klajā "Jaunas svētas dziesmas, stāstīšanas un citas ziņģes" (1778), aptuveni puse no tur ievietotajiem tekstiem ir laicīga satura darbi, jo "*tās mantas greznību un nieku, prieku – nedod, / Ko dod mums gudrība? To garu bez tiem dzīvot*". 1773. gadā

¹ Zemzare D. *Latviešu vārdnīcas*. R., 1961. 135. lpp.

Jelgavas mācītājs Johans Frīdrihs Kazimirs Rozenbergers piedāvā savu "Salsišanu pēc godīgas, jaukas un auglīgas laika kavēšanas pie tiem gariem zieņas vakariem", kurā iepazīstina latviešus ar Atēnām, grieķu ķēniņu Aleksandru un pat Sokrāta un viņa niknās sievas Ksantipes attiecībām (sal. "*Vienam gudram mācītājam Sokrates vārdā, bij ļoti nikna gaspaža*"), tā, protams, nav nekāda filozofijas vai pasaules vēstures grāmata, tomēr domāju, ka priekškarā pats stūrītis līdz ar citiem darbiem šajā laikā uz pasaules kultūras vērtībām tiek pacelts. Un cēlāju jau ir krietns pulciņš.

Savukārt par pretalkoholisma propagandu jāteic, ka tā vērsas plašumā no vācu mācītāju puses jau 17. gadsimtā, un te kā viens no aktīvākajiem būtu jāmin Georgs Mancelis ar sprediķiem, bet 18. gs. vai ikviens latviešu draudzē strādājošs mācītājs latviešu labā šajā ziņā kaut ko ir darījis, un gandrīz katrā šī perioda izdevumā atradīsim arī pa frāzei, kas vērsas pret alkohola cienītājiem, jo spilgti, manuprāt, tas redzams jau iepriekš citētajā fragmentā no Kurzemes kalendāra, kura autors it nevilšus no aicinājuma latviešiem nebūt kā kurmjiem pāriet uz dzērāju nosodījumu. Starp citu, manuprāt, vieni no mākslinieciski spilgtākajiem laicīga satura tekstiem ar šādu ievirzi publicēti tā paša Jakoba Langes "Latviešu Ārstē", kur vairāki tās numuri jeb *gabali* apskata dzeršanas postu zemnieka sētā un ģimenē, jo "*pilns cilvēks ir vella stabule, brandevīns ir viņātājs putns.*"

Z. Frīdes pētījuma otra pamatīgākā daļa veltīta Stendera darbu latviešu, vācu un latīņu valodā analīzei. Šīs daļas ieguvums ir agrāk maz zināmu Stendera darbu kā, piemēram, vācu un latīņu dzejas aplūkojums, tā veidota kā teicams turpinājums pirmajai – Stendera daudzpusīgās personības apskata daļai, kā acīm redzams pierādījums Stendera erudīcijai un arī filozofa un rakstnieka talantam. Tāpat kā pirmajā daļā arī te atradīsim Kurzemes vācbaltu literatūras un plašāk – kultūras kontekstus. Stenders ir kurzemnieks, un tālab starp viņa latviskotajiem autoriem ir ne tikai sava laika vācu literatūrā populāras personas, bet arī dažas kurzemnieces – Elīza fon Reke un viņas draudzene, allaž slavenās laikabiedres ēnā palikusī Sofija Bekere. Zigrīda Frīde kaut nelielu, bet tomēr uzmanību veltījusi arī viņai. Te parādās jauns trāpīgs vērtējums – "Elīzes divpadesmit svētas dziesmas" (1789) kā pirmā vācbaltu dzejas izlase latviešu valodā. Un grāmatas autorei neapšaubāmi ir taisnība, gribētos vien piebilst, ka joprojām – vēl mūsdienās tai derīgs apzīmējums – viena no retajām vācbaltu dzejas izlasēm, diemžēl...

Domāju, ka kopumā Stendera daudzpusīgā darbība neizriet tik daudz no viņa ārkārtējās un oriģinālās personības, cik vērojumiem Braunšveigas hercogistē un Kopenhāgenā un, protams, lasītās literatūras. Tā saistāma ar vācu tautas apgaismības kustību, kas īpaši aktivizējās 18. gadsimta otrā pusē, kaut gan vācu intelektuāļu diskusijas par to, kas īsti un kā būtu darāms zemnieku

labā, sākās jau 18. gs. pirmajā pusē, un to skaits strauji auga ap gadsimta vidu. Jāatzīmē, ka tieši pēdējos gados tautas apgaismības kustības pētniecībai Vācijā pievērsta pastiprināta uzmanība – tā piemēram, kultūrvēsturnieki Helgars Bēnings (*Böning*) un Reinharts Zīgerts (*Siegert*) turpina darbu pie vairāksējumu izdevuma “*Volksaufklärung. Bibliographisches Handbuch zur Popularisierung aufklärischen Denkens im deutschen Sprachraum von den Anfängen bis 1850*” (Tautas apgaismība. Bibliogrāfiska rokasgrāmata apgaismības ideju popularizēšanai vācvalodīgajā telpā no pirmsākumiem līdz 1850. gadam), 1971. gadā Štutgartē faksimilizdevumu ar lieliskiem komentāriem piedzīvoja tautas apgaismības dižpārdoklis “*Mildheimisches Liederbuch*” (Mildheimas dziesmu grāmata), kuras tekstus latviskojis arī, piemēram, Aleksandrs Johans Stenders, bet 1994. gadā nāca klajā Urzulas Telles (*Tölle*) pētījums “*Rudolph Zacharias Becker. Versuche der Volksaufklärung im 18. Jahrhundert in Deutschland*” (R.C. Bekers. Pētījums par tautas apgaismību Vācijā 18. gadsimtā. – Starp citu, viņš ir Mildheimas dziesmu grāmatas redaktors.).

18. gadsimta vidū tieši vācu prese kļūst par apgaismotāju diskusiju arēnu, viens no svarīgākajiem šāda veida izdevumiem “*Leipziger Sammlungen*” Braunšveigas galma un kamerālpadomnieka Georga Heinriha Cinkes (*Zincke*) vadībā hercogistē iznāk no 1742. līdz 1767. gadam. Bet 50. un 60. gadu miju tur aizvada arī G.F. Stenders ar savu ģimeni, kas, starp citu, arī pauž savu viedokli turienes presē. 1759. gada oktobrī avīzē “*Braunschweigische Anzeigen*” vairākos turpinājumos parādās viņa publikācija “*Von der Vorzügen und Stufen in der zukünftigen Seligkeit als dem kräftigsten Antriebe zu großmütigen Handlungen*” (Par pamudinājumu uz augstsirdīgu rīcību kā drošu soli nākotnes svētlaimībā), kurā viņš pauž savu viedokli par valsts vadītāja un tās pilsoņu attiecībām, kā arī raksturo ideālas personības galvenās iezīmes. Šajā rakstā Stenders parādās kā talantīgs pedagogs un teologs, apgaismības laikmeta – vārda labākajā nozīmē – pārstāvis. Domāju, ka tālākajā mūžā Stenders ir godam pildījis šajā rakstā jebkuram pilsonim izvirzīto uzdevumu – kalpot vispārējam labumam, ievērot un atbalstīt tos, kam neklājas viegli, par savu tālākās dzīves mērķi izvēloties latviešu tautas reliģisku, ētisku un intelektuālu izglītošanu. Minētais raksts nodrošināja Stenderam direktora vietu Braunšveigas hercogistes Kēnigsluteras skolā, amatu viņš pildīja no 1760. gada vasaras līdz 1761. gada martam, kad nesaskaņu dēļ ar piētistu, skolas pārraugu Antonu Cviki (*Zwicke*) izlēma pēc paša vēlēšanās aiziet.

Par vēl vienu grāmatas ieguvumu uzskatu korekti un objektīvi novērtēto Stendera personības un darbu vērtējumu cauri gadsimtiem, nevis, bet skaidrojot arī klaji deklaratīvus laikmeta ideoloģijā balstītus atzinumus – šīs nodaļas vērtība laika gaitā vēl tikai augs, palielinoties to lasītāju lokam, kam

padomju ideoloģijas sietie mezgli ir būtībā sveši. Stendera nozīmes apzināšanai latviešu un – mēs varam teikt – Latvijas kultūrvēsturē lielisks pierādījums ir arī Stenderam veltīto dzejoļu un atzinumu publikācijas no 18. gadsimta līdz pat mūsu dienām – ar katram laikmetam raksturīgo izteiksmes stilu un intelektuālo bagāžu. Nākošajiem šī literatūrvēstures perioda pētniekiem noderēs bibliogrāfiskais rādītājs, kā arī hronoloģisks pārskats par Stendera darbiem, kurā ieskatoties, iespējams sakārtot atsaucē un savas zināšanas literatūras vēsturē.

Un visbeidzot, domāju, ka grāmata ir lielisks pierādījums tam, ka beidzot taču nepieciešami G.F. Stendera Kopoti raksti un viņa darbu vācu valodā, vispirms “Relīģijas patiesības” tulkojums. Varbūt vienojoties ar Stendera radiniekiem, to beidzot būtu iespējams realizēt. Lai studentiem nav jāmocās ar veco tekstu meklēšanu, lai latviešiem top pieejams lielā Latvija veikums. Un kā to pierāda sabiedrības interese par Zigrīdas Frīdes grāmatu – noiets šādam izdevumam būtu. Cik vēl tālu līdz 2014. gadam – Stendera 300. dzimšanas dienai? Vai tā nebūtu brīnišķīga dāvana?

Māra Grudule

Cilvēks grib dzīvot – monogrāfija par Mārtiņu Zīvertu

V. Hausmanis. *Mārtiņš Zīverts*.

R.: Zinātne, 2003. 229 lpp.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Viktora Hausmaņa devums latviešu literatūras vēsturē ir unikāls – viņš ir autors monogrāfijām par visiem ievērojamākajiem latviešu dramatiķiem – Ādolfu Alunānu¹, Rūdolfu Blaumanu², Raiņu³ – un tagad arī par Mārtiņu Zīvertu⁴. No savas paaudzes un 60. – 70. gadu dramatiķu trijotnes (G. Priede, H. Gulbis, P. Putniņš) V. Hausmanim tuvākais bijis Harijs Gulbis⁵. Interesanti, ka V. Hausmani kā pētnieku ir interesējuši dramatiķi – vīrieši un aktrises – sievietes (L. Ērika, A. Ābele, L. Bērziņa, V. Līne). Grāmatu centrā ir aktrises, kuras spēlējušas lielas lomas pasaules un latviešu klasiskajā dramaturģijā, tātad arī V. Hausmaņa aprakstīto autoru lūgās. Atstatus atrodas monogrāfija par F. Ertneri, kuras lielākais nopelns ir būt

E. Smilga palīdzēi, būt pašai E. Smilga ēnā. Acīmredzot V. Hausmani kā zinātnieku emocionāli saista (jo vai tikai ar prātu būtu iespējams izvēlēties pētāmo personu un viņa darbu) aktrišu skaistums, sievišķīgums, jutekliskums un talants, bet dramatiķos vīriešu prāts un talants.

Drāma ir ar prātu un aprēķinu visvairāk sacerētais literatūras veids. V. Hausmanis jaunajā monogrāfijā “Mārtiņš Zīverts” augstu vērtē M. Zīverta teorētiskos jaunienesumus latviešu drāmā – lielo skatu, viencēlienu, kas pēc garuma līdzinās vairākcēlienu lugai, kamerlugu kā drāmas žanru un M. Zīvertam raksturīgo darbu pārstrādāšanu un slīpēšanu. Zīmīgi, ka visi nozīmīgākie latviešu drāmas autori ir daudz domājuši par drāmas formu attīstību. Zēl, ka monogrāfijā ir samērā maz salīdzinājumu ar R. Blaumaņa un Raiņa

¹ Hausmanis V. *Ādolfs Alunāns*. R.: Liesma, 1988.

² Hausmanis V. *Rūdolfa Blaumaņa dramaturģija*. R.: Liesma, 1984.

³ Hausmanis V. *Raiņa dramaturģija*. R.: Liesma, 1973.

⁴ Hausmanis V. *Mārtiņš Zīverts*. R.: Zinātne, 2003.

⁵ Hausmanis V. *Dramaturgs Harijs Gulbis*. R.: Liesma, 1980.

darbiem šādā aspektā, jo V. Hausmanis latviešu literatūras pētnieku vidū ir visvairāk pētījis visu trīs dramatiķu darbus.

M. Zīverts ir pirmais spilgtais 20. gadsimta drāmas pārstāvis latvieši literatūrā, kas veidojies gadsimta sākuma Eiropas modernisma drāmas tradīciju ietekmē. Monogrāfijā spilgti parādīta B. Bjernsona lugas "Pāri mūsu spēkiem" otrās daļas pārsteidzoši spēcīgā ietekme uz M. Zīverta psihi. Ne Ā. Alunānam, ne R. Blaumanim, ne Rainim nav bijis tik konkrēts ierosas avots dzīves mērķa – būt saistītam ar teātri – izvēlē. Diemžēl atbildi, kas un kāpēc B. Bjernsona lugā tā saistījis M. Zīvertu, tekstā neatrast, to nav atklājis, vairākkārt jautāts, ne M. Zīverts pats, ne to mēģinājis secināt V. Hausmanis.

Latviešu trimdas rakstnieku darbi pie lasītājiem atgriezušies dažādi. M. Zīvertam ir paveicies. Rets literatūrzinātnieks vai apgāds ir tā centies popularizēt un publicēt trimdas rakstnieku darbus kā V. Hausmanis M. Zīverta lugas. Jau 1982. gadā V. Hausmaņa ierosmē žurnāls "Karogs" pirmais publicē lugu "Kopenhāgenas dialogs", bet 1988. gadā žurnālā publicēta pēdējā pabeigtā M. Zīverta luga "Teātris". Trīs V. Hausmaņa sastādītajās un komentētajās M. Zīverta lugu izlasēs "Lugas" (1988), "Kamerlugas" (1989), "Kāds, kura nav un citas trimdas lugas" (2002) publicētas liela daļa Latvijas laika un trimdas lugas, izlasēs ir plaši V. Hausmaņa ievadi. Krājumā "M. Zīverts. Par sevi" (1992) V. Hausmanis ievietojis M. Zīverta autobiogrāfiju, intervijas, vēstules. Viņš ir organizējis vairākas M. Zīverta dramaturģijai veltītas konferences, kā arī M. Zīverta fondu un ir tā vadītājs. Tik konsekventa M. Zīverta darbu popularizēšana un pētišana ir iespējama arī tāpēc, ka jau 1967. gadā Stokholmā notika V. Hausmaņa pirmās tikšanās ar M. Zīvertu, un sākās sarakste.

Monogrāfijā dokumentētas padomju laika sarežģītās attiecības starp Latvijas un trimdas rakstniekiem un zinātniekiem, kuras rūpīgi kontrolēja dažādas padomju institūcijas. Monogrāfijā publicētās M. Zīverta, E. Zīvertes, I. Zīvertes u.c. vēstules ir spilgti laikmeta dokumenti un reizē precīzas M. Zīverta personības raksturotājas. Autora nepastarpinātā klātbūtne M. Zīverta viesošanās reizēs Latvijā palīdz labāk saprast M. Zīverta raksturu un viņa pozīciju Latvijas apmeklējumos.

Monogrāfijas "Mārtiņš Zīverts" vēstījuma pamatā ir M. Zīverta biogrāfija, kuras fakti skatīti kopsakarībās ar atsevišķu lugu aprakstiem un vērtējumiem. Šāda pieeja ir pārliecinošāka darba pirmajā pusē, kur M. Zīverta biogrāfija ir saspringtāka – bērnība, skolas gadi, mēģinājums studēt Romā, studijas LU, pirmās darba vietas, laulības, panākumi un krasi Latvijas vēstures pagriezieni.

Pirmoreiz, rakstot par M. Zīvertu, atklāts, cik izcilu izglītību viņš guvis, M. Zīverts ir vislabāko humanitāro izglītību guvušais latviešu dramatiķis, kaut arī tā nav apliecināta ar LU diplomu. M. Zīverta pasaules uztveri veidoja laba klasiskās ģimnāzijas izglītība un plašas un pamatīgas filozofijas un

psiholoģijas studijas. Tā saprotamāka kļūst arī M. Zīverta eksistenciālā pasaules izjūta, attieksme pret dzīvību, nāvi, atbildību un varu, pārliecība par cilvēka nespēju sevi izzināt un tolerance pret cilvēku vēstures griežos. Makabrie (M. Zīverta dots apzīmējums) skatu un motīva – cilvēks grib dzīvot – klātesamība lugās pamatota ar M. Zīverta bērnības un jaunības pieredzējumiem. Plaša pētījumā ir pirmo lugu analīze, kas rāda, ar kādu pamatīgu darbu un kritisku attieksmi pret uzrakstīto tekstu M. Zīverts kļuva par labu dramaturgu. M. Zīverta teātra recenziju pirmreizīgā analīze atklāj gan jaunā dramaturga maksimalismu un prasīgumu, gan mākslas principus. Jāšaubās tikai, vai M. Zīverts tiešām prata rakstīt, “neaizvainojot autoru”⁶. Vai tiešām Raini neaizvainotu izteikumi par traģēdiju “Mīla stiprāka par nāvi”: “*Raganu aina piešūta baltiem diegiem, tāpat pēdējais cēliens gluži lieks*”⁷, un traģēdiju “Jāzeps viņa brāļi”: “*Gluži nesaprotama ir Jāzepsa “aiziešana”, jo tie dialogi, kur sākas Raina filozofija, ir visai neskaidri, un tos var uzskatīt par “dramatiskas nabadzības” pazīmi.*”⁸

V. Hausmanis monogrāfijā ir savas dzimtās pilsētas un M. Zīverta jaunības pilsētas Jelgavas izpostītā skaituma atgādinātājs, ir parādības, ko Otrais pasaules karš iznīcināja neatgriezeniski, tie, protams, ir cilvēki, bet arī pati pilsēta ar gadsimtiem veidoto Kurzemes hercogistes galvaspilsētas vēstures un kultūras auru un vidi. Pietāte pret pagātņi, latviešu teātri un M. Zīverta darbiem ir raksturīga V. Hausmaņa pētījuma iezīme.

Rakstot par M. Zīverta darbību trimdā, cauri monogrāfijai skan M. Zīverta, dramatiķa, trimdas teātra režisora un aktiera, darbības pamatmotivācija – teātrim trimdā ir jāpalīdz saglabāt latviskā identitāte. Dramatiska ir dramatiķa atkarība no teātra un skatītājiem, ne velti M. Zīvertam īsti laimīgs laiks trimdā ir ceļojums uz Austrāliju, kur viņu gaida kā dramatiķi, kur iestudē viņa lugas. Pētījumā būtu bijis vēlams plašāks M. Zīverta darbības un daiļrades skatījums trimdas teātra un drāmas kontekstā, tagad neviļus rodas iespaids, ka tikai M. Zīverts trimdas apstākļos rakstījis lugas un tikai tās gaidīja trimdas teātri.

Būtu bijis arī nepieciešams pētīt M. Zīverta lugas, īpaši kamerlugas, Eiropas drāmas 20. gadsimta meklējumu kontekstā, jo M. Zīverts taču dramaturģijā nepalika tikai gadsimta sākuma un Latvijas Republikas laika dramaturģijas tradīciju lokā. Atsevišķie monogrāfijā sastopamie salīdzinājumi, īpaši par absurda dramaturģiju, ir skopī un nepārliecinoši: “*Tai pašā laikā absurda ir daudzu Zīverta lugu pamatsituācija, taču viņa absurdam ir citāds, daudz plašāks raksturs, tas neizpaužas atsevišķu frāžu absurdā, situāciju mulķīgumā, bet plašā, filozofiskā vēstures ritējuma tēlojumā: vēstures ritenī cilvēki ierauti kā*

⁶ Hausmanis V. *Mārtiņš Zīverts*. R.: Zinātnic, 2003, 41. lpp.

⁷ Turpat.

⁸ Turpat.

*tādi putekļi – augšā, lejā, augšā, lejā – kā liktenis vēlējis.*⁹ Jāšaubās, vai mūsdienu literatūrzinātnē attiecībā uz absurda dramaturģiju lieto jēdzienus “*atsevišķu frāžu absurdumā*”, “*situāciju muļķīgumā*” un uzskata, ka absurda dramaturģijā nav esamības filozofiska tēlojuma.

Tē jāpiezīmē, ka atsevišķos aspektos M. Zīverta dramaturģijas saistību ar 20. gadsimta drāmas tendencēm apskatīja B. Kalnačs darbā “Tradīcijas un novatorisms Mārtiņa Zīverta drāmas struktūrā” (1998), bet V. Hausmaņa monogrāfijā tā nav pat pieminēta. Monogrāfija rakstīta, it kā tā būtu pirmais pētījums par M. Zīverta personību un dramaturģiju latviešu literatūras zinātnē.

Elza Zīverte spilgti tēlo M. Zīverta kautrīgo, noslēgto raksturu un rāda sienu, ko M. Zīverts veidoja darba procesā un dzīvē ap sevi, lai norobežotos no tuviniekiem un svešiniekiem. E. Zīvertes izteikumi par M. Zīverta personību atklāj viņa rakstura sarežģītību: “*Viņa garīgie bērni bija tam daudz tuvāki nekā miesīgie. Lepojās, ka māte to nav ne reizes noskūpstījusi, ne tam iesitusi*”¹⁰, un trimdā “*Mārtiņš gandrīz vienmēr sameklēja visgrūtāko un netīrāko darbu, ko ilgi nevarēja izturēt*”¹¹.

V. Hausmanis korekti ieskicē M. Zīverta personisko dzīvi – viņa attiecības ar trim sievām un diviem bērniem, darbus, ceļojumus, taču dziļāki jaunības, laulību vai cita tipa pārdzīvojumi un jūtas, kas paslēptas aiz M. Zīverta rūpīgi veidotās klusēšanas sienas, palikušas neatklātas, lugās ir par tiem norādes (jautājums tikai, vai tos iespējams atklāt ar biogrāfisko vai kultūrvēsturisko metožu palīdzību).

Nedaudz stingrāks varēja būt autora skats uz steigā rakstītiem teikumiem un atziniem, tā arī neklūst skaidrs, kā un kad dokumentos uzvārds Zīverts pārvēršas par Zīvertu, kas ir “*baltiešu valodas propadeitikas kurss*”¹², bērni Latvijā parasti ēd ēdienu, ne *barību*¹³, kā jāsaprot atsevišķi teikumi, piemēram, “*Gautingā Mārtiņš satiek kādreizējo Nacionālā teātra režisoru, ko diemžēl pieveica slimība*”¹⁴.

Monogrāfijā ir rūpīgi izvēlētas M. Zīverta fotogrāfijas, kas atsedz viņa personības noslēgtību un pievilcību.

Pēc monogrāfijas “*Mārtiņš Zīverts*” izlasīšanas, skaidrāki kļūst M. Zīverta biogrāfijas fakti, izprotamāka ir viņa dzīve trimdā un gūts plašs ieskats viņa dramaturģijā.

Jaunajai izdevniecības “*Zinātne*” sērijai “*Personība un daiļrade*” ir cerīgs un pamatīgs iesākums – monogrāfijas par G.Fr. Stenderu, J. Akurateru un M. Zīvertu.

Ieva Kalniņa

⁹ Turpat, 195. lpp.

¹⁰ Turpat, 83. lpp.

¹¹ Turpat, 113. lpp.

¹² Turpat, 36.–37. lpp.

¹³ Turpat, 87. lpp.

¹⁴ Turpat, 144. lpp.

Pirmā monogrāfija par Jāni Akurateru

E. Lāms. *Mūžīgais romantisms:**Jāņa Akuratera dzīves un daiļrades lappuses.*

R.: Zinātne, 2003. 221 lpp.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

“Kaislīgs senlietu restaurators” un “spontāns mirkļa iedvesmas vitrāžists” – šādi Edgars Lāms raksturo savas grāmatas “Mūžīgais romantisms” varoni – Jāni Akurateru. Izvēlētie poētiskie apzīmējumi ne tikai veiksmīgi papildina dzejnieka būtības definējumus, kurus savulaik devuši J. Akuratera laikabiedri un kas tagad jau kļuvuši par “J. Akuratera vizītkartēm”, piemēram, “sava laikmeta saucējs” (K. Skalbe), “ugunīgu ziedu dzejnieks” (Z. Mauriņa), bet norāda arī uz E. Lāma attieksmi pret savu varoni, attieksmi, kurā cieņu, apbrīnu un vēlmi idealizēt papildina analītisks vērojums. Lai arī J. Akuratera daiļrade pēc padomju laiku veicinātās daļējās aizmirstības lasītājiem nav kļuvusi pazīstamāka, tad tomēr tā jau vairāk nekā desmit gadus ir

literatūras vēsturnieku aktuāls pētniecības objekts. Ir aizstāvētas trīs disertācijas, notikušas konferences, publicēti pētījumi. Būtiska loma šajā procesā ir bijusi E. Lāmam. Viņš J. Akuratera personības, biogrāfijas un daiļrades pētniecības vēsturē pirmais ir pievērsies “monumentāliem” darbiem: vispirms disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai – “J. Akuratera proza” (1993), tad grāmata “Jāņa Akuratera proza” (1998) un visbeidzot monogrāfija. Tā ir nozīmīgs pieņems ne tikai J. Akuratera daiļrades izpētē, bet arī 20. gadsimta sākuma literārā procesa un kultūras vēstures apzināšanā.

Monogrāfiju “Mūžīgais romantisms” veido četras daļas: “Dzīves mozaīka”, “Prozas šķautnes”, “Dzejas ceļš”, “Dramaturģiskās darbības konturējums”. Kā jau norāda izvēlētie nodaļu nosaukumi, autors apzināti nepretendē uz vispusīgu, plaši izvērstu vēstījumu un analīzi, radot vairāk tikai karkasu, konturējumu, skici gan biogrāfijai, gan daiļradei. Var jau būt, ka tas ir J. Akuratera “liktenis”, ka līdz šim visi mēģinājumi radīt rakstnieka vispusīgu portretējumu nav īstenojušies. Tā savulaik, piemēram, J. Akuratera Kopotie raksti, kas iznāca divreiz 12 sējumos,

apkopoja tikai daļu no literārā devuma līdz 1924. gadam, atstājot ārpusē virkni tikai periodikā publicētu dzejoļu un prozas darbu. Tādēļ diemžēl, izmantojot tikai Kopotos rakstus, nav iespējams iegūt pilnīgu priekšstatu par J. Akuratera literāro darbību pat līdz 20. gs. 20. gadu pirmajai pusei. Trūkstot daiļrades pilnīgam apkopojumam un bibliogrāfijai, monogrāfijas sagatavošana, protams, nav vienkāršs uzdevums pat literatūras zinātniekam, kura pētnieciskās intereses jau ilgstoši ir saistītas ar J. Akuratera literārā mantojuma apzināšanu. Tādēļ vien E. Lāma veikums jau ir atzinīgi vērtējams. Tā kā autors ir monogrāfiju strukturējis četrās, savstarpēji pat nesaistītās nodaļās, tad aplūkošu katru atsevišķi.

Pirmajā nodaļā "Dzīves mozaīka" E. Lāms sniedz J. Akuratera biogrāfiju. Dzīves ceļa atveidē autors ir izmantojis kultūrvēsturisko metodi, kas kā būtisku aspektu personības patībā uzsver dzimtās vietas ietekmi. Biogrāfijas izklāstu E. Lāms ir sadalījis vairākās nodaļās un pirmā ir "Dzimtais novads: Sēlija". Autors min, ka "*Dignājas pagasta un tuvāko kaimiņpagastu pienesums latviešu kultūrā neaprobežojas tikai ar Jāņa Akuratera darbību vien*" (17. lpp.) un nosauc, piemēram, kā tuvākos novadniekus Jāni un Aleksandru Grīnus, A. Prandi, A. Gobu, Raini, G.F. Stenderu, aizmirstot, ka no Biržu pagasta nāk arī tikai vienu gadu par J. Akurateru jaunākais Fallijs.

Tālākais biogrāfijas strukturējums ir veidots, izceļot J. Akuratera līdzdalību sabiedriski politiskajos notikumos un interesi par franču kultūru: "Bērība un jaunība. Tuvinieki.", "Vētru un dziņu laiks", "Eiropa: Parīzes vilinājums", "Pie Latvijas valsts šūpuļa", "Savā valstī". Rezultātā, protams, ir pārlicinoši izgaismota J. Akuratera sabiedriski politiskā darbība un nopelni, daudz mazāk ir pievērsta uzmanība laikmeta notikumu radīto paša J. Akuratera pārdzīvojumu atklāsmei.

Dzejnieka biogrāfijas izklāstā E. Lāms kā nozīmīgākos avotus ir izmantojis J. Akuratera autobiogrāfiju "Dienu atspīdumi" (ko J. Akuraters uzraksta pēc K. Egles uzaicinājuma 1923. gadā un kas ievietota krājumā "Atziņas" (1924) un J. Akuratera Kopotu rakstu 10. sējumā (1925)) un autobiogrāfisko tēlojumu "Dienu atspīdumi. Revolūcijas atmiņu grāmata (1905–1908), kas pirmoreiz publicēts 1924. gadā. Taču diemžēl atmiņas nav tas uzticamākais, faktoloģiski precīzākais avots. Tādēļ E. Lāma J. Akuratera dzīves mozaīkas izklāstā dažkārt ir arī neprecizitātes. Tā rakstot par J. Akuratera apcietinājumu 1906. gadā no janvāra līdz 24. jūnijam E. Lāms citē J. Akuratera atmiņas no grāmatas: "Dienu atspīdumi": "*Toreiz Centrālcietumā bija sakopota vai visa mākslinieku inteliģence par slavu krievu caram.*" Paskaidrojot šo izteikumu E. Lāms raksta: "*Apcietinājumu izcieš dzejnieki, rakstnieki (A. Austrinš, K. Krūza, K. Jēkabsons, Zemgaliešu Biruta); tautskolotāji; grāmatizdevējs Jānis Ozols (1859–1906) no Cēsīm (nošauts); dziedātājs Rūdolfs Bērziņš (1881–1949), žurnālists Hermanis Asaris (1882–1942) u.c.*" (32. lpp.) Precizējot gan jāsaka, ka

minētajā laika posmā K. Krūza un K. Jēkabsons ir brīvībā, Zemgaliešu Biruta ir Parīzē, A. Austriņš kopš 1906. gada 5. maija ir apcietināts, bet vispirms atrodas Rīgā, guberņas cietumā, un tad pa etapu tiek nosūtīts uz Kuldīgas cietumu. A. Austriņš, K. Krūza, K. Jēkabsons, Zemgaliešu Biruta un J. Akuraters kopā Centrālcietumā ir 1906. gada rudenī, kad J. Akuraters tiek apcietināts trešo reizi.

Līdzīga faktoloģiska neprecizitāte: "1906. gada novembrī kādu laiku Akuraters un Krūza atrodas vienā kamerā." (36. lpp.) Izteikto apgalvojumu E. Lāms secinājis pēc J. Akuratera "Dienu atspīdumos" rakstītā: "*Novembra mēnesī, kad cietums bija tik ļoti pārpildīts, man piedāvāja mazajā kamerā otru iemītnieku. Es lūdzu dzejnieku K. Krūzu, un viņš tika pārvests. Mēs spriedām, runājām, rakstījām, klusējām. Bija uz brīdi labāk.*"¹ Kā liecina sarakste un K. Krūzas dienasgrāmatas, abi dzejnieki vienā kamerā atrodas no 1906. gada novembra līdz 1907. gada 1. jūnijam, kad J. Akurateru pārsūta uz nometinājumu Pleskavā.

Vai vēl kāds E. Lāma pārņemts J. Akuratera autobiogrāfijas radīts "mīts": "*Galū galā Akuraters pamet Rīgu un no 1910. līdz 1913. gadam dzīvo uz laukiem – sievas mājās Seces Birzniekos, brīžiem – savās tēva mājās Beitānos. Ir iespēja nodoties gandrīz vai tikai literārajai darbībai, un šis ir radošs un ražīgs dzīves posms.*" (41. lpp.) Šis E. Lāma apgalvojums ir balstīts uz J. Akuratera autobiogrāfiju: "*Es pametu galīgi Rīgu, jo biju spiests meklēt vietu, kur būtu spējams lētāk dzīvot. Beigās viss tas man nāca tikai par labu, jo radās izdevība nodoties vienīgi literatūrai manas sievas mājās Birzniekos, Secē.*"² Tomēr arī tā ir neprecizitāte. Uz laukiem J. Akuraters dzīvo galvenokārt vasarās, bet vairāki rudens un ziemas mēneši, arī materiālu apsvērumu dēļ, tiek pavadīti Rīgā, piemēram, 1912. gada oktobrī viņš raksta no Rīgas savai sievai Marijai: "*Citādi man materiālā ziņā nebūtu slikti. Pa šo laiku jau saņēmu darbus par 200 rubļiem, kuru man nebūtu bijis, ja es nebūtu atbraucis Rīgā. Tagad strādāju caurām dienām, bet tomēr naktīm nenāk miegs.*"³

Monogrāfijas nodaļā "Prozas šķautnes" E. Lāms galvenokārt ir izmantojis jau publicēto darbu "J. Akuratera proza", kurā raksturota prozas tematika, stilistika un prozas žanri. Monogrāfijā iepriekšējais pētījums ir papildināts ar atsevišķu tēmu izvērsumiem un īpaši ir akcentēta romantisma problemātika. "Prozas šķautnes" veido četras apakšnodaļas: "Galvenās tematiskās līnijas", "Stils", "Tēli", "Žanri". Katra apakšnodaļa tiek strukturēta vēl sīkāk. Dažviet iebildumus rada sīkākā strukturējuma pamatojums, piemēram,

¹ Akuraters J. *Dienu atspīdumi. Revolūcijas atmiņu grāmata (1905–1908)*. R.: Zvaigzne ABC, 1996. 51. lpp.

² Akuraters J. *Kopotu raksti*. R.: J. Rozes izdevums, 1925. 10. sēj. XVIII lpp.

³ RTMMM, J. Akuratera kolekcija, Ak K4/22. Inv. nr. 369866.

aplūkojot J. Akuratera prozas stilu, atsevišķi tiek izdalītas sadaļas – “Noskaņas” un “Impresionisms”, lai gan impresionistiskie paņēmieni visbiežāk kalpo tieši noskaņu radīšanai. Vai vēl, piemēram, raksturojot prozas tēlus, starp izdalītiem tēlu tipiem – “meklētāji”, “arāja, sējēja tēls”, “nosacīti tēli”, “vispārināts cilvēka tēls” – atsevišķi ir “sieviešu tēli”. Pirms tam, protams, sadaļā “Tēlu tips – meklētāji” sievietes netiek pieminētas, lai gan tieši J. Akuratera vairākos programmatiskajos darbos galvenās varones ir sievietes, kurām būtiski ir pilnīgāka eksistences veida meklējumi, piemēram, Viktorija Sniedze fantāzijā “Maldu zvaigzne”.

Starp J. Akuratera prozas darbiem E. Lāms īpaši ir izcēlis stāstus – “Kalpa zēna vasara”, “Degoša sala”, “Puķes ziemeļos” – un romānus “Pēters Danga” un “Ugunīgi ziedi”. Prozas darbu raksturojumā E. Lāms gan tiešāk, gan netiešāk ir pieskāries autobiogrāfiskuma problemātikai J. Akuratera darbos. Tā būtu īpaši pētāma tēma, jo nereti J. Akuratera biogrāfijas un literāro darbu sabalsojumi tiek vienkāršoti interpretēti. Arī E. Lāma piedāvātas stāstu tapšanas versijas būtu papildināmas. Piemēram, par garstāstu “Puķes ziemeļos” E. Lāms raksta: *“Pēc autora norādes, tas sarakstīts 1911. gada oktobrī, pamatā balstīts uz autora pieredzētajiem notikumiem un attiecībām ar citiem māksliniekiem 1905. gada revolūcijas periodā. Apstiprinājumu autobiogrāfiskajiem sabalsojumiem un prototipiskiem “norakstījumiem” dod Akuratera atmiņu materiāli: 1923. gadā tapušajā autobiogrāfijā (“Dienu atspīdumi”. Dažas nodaļas no manas dzīves) rakstnieks piemin bohēmu, kāda vārda tiešā nozīmē bijusi 1904. gada vasarā Koknesē un rudenī dzejnieka Kārļa Jēkabsona Rīgas mājā Grīziņkalnā, kur divās istabās dzīvojuši vesela kolonija dzejnieku un gleznotāju, savukārt revolūcijas atmiņu grāmatā autors pastāsta par irēto dzīvokli pilsētas nomalē Rūjenes ielā 7.”* (120. lpp.) Iespējams, protams, ka Akuraters ir izmantojis autobiogrāfiskos materiālus no 1905. gada. Taču tikpat iespējams, ka iedvesmu stāstam J. Akuraters iegūst arī no literārās un bohēmiskās vides, kurā viņš aktīvi piedalās jau pēc atgriešanās no Norvēģijas 1909., 1910., 1911. gadā. Turklāt tas ir laiks, kad traģiski aiziet mākslinieks V. Zeltnis un komponists E. Dārziņš, kad dzejnieks K. Jēkabsons ārstējas nervu klīnikā un kad veidojas “zudušās paaudzes izjūta”.

Nodaļā “Dzejas ceļš” E. Lāms apskata desmit J. Akuratera dzejoļu krājumus. Ārpus autora uzmanības ir palikuši gan dzejoļi, kas publicēti tikai periodikā, gan pēc J. Akuratera nāves izdots krājums “Dzejas un balādes”, kurā apkopota J. Akuratera pēdējo mūža gadu lirika un līroepika. Raksturojot katru krājumu atsevišķi, E. Lāmam ir izdevies kaut nedaudz ieskicēt J. Akuratera dzejas tematikas un tēlainības attīstību, tā parādot J. Akurateru kā māksliniecisko izteiksmi meklējošu autoru un daudzveidīgu romantiķi. Savukārt nodaļā “Prozas šķautnes”, aplūkojot prozu kopumā, šīs attīstības moments ir

zudis un J. Akuratera portrets ir iznācis daudz statiskāks, vispārinošāks, lai gan līdzās “dzejas ceļam”, protams, bija arī “prozas ceļš”.

Veidojot J. Akuratera “dzejas ceļu”, E. Lāms nosauc katrā krājumā dominējošos vai konceptuālos tēlus, tēmas, noskaņas. Manuprāt, analizēs saistošākie ir E. Lāma atsevišķie trāpīgie vērojumi, piemēram, par krājumu “Dienu prieks”: “*Neraugoties uz krājuma nosaukumu, tajā jūtama eksistenciāla smel-dze.*” (171. lpp.) Vai arī par J. Akuratera pēdējo krājumu: “*“Neatrastās” dzeju raksturo rudenīgs kolorīts – gan tiešos piesaukumos (“Rudens vakars parkā”; “Rudens balāde”), gan asociatīvās līdzībās “Pelni”; “Nekad vairs...”, “Preī vien-tulībai”; “Skumju mistērijas”).*” (186. lpp.)

Atsevišķas E. Lāma tēlu interesantās interpretācijas prasīt prasās pēc pa-plaišinājuma, izvērsuma, piemēram: “*Saules tēla saturiskajā struktūrā svarīga vieta ierādīta brīvības aspektam.*” (150. lpp.) Taču dažviet atsevišķi tēli ir pri-mitivizēti, piemēram, asaru semantika: “*Akuraters arī visai tiešiem vārdiem pie-rakstās zilās puķes meklētājos, viens no cikla dzejoļiem “Zilā puķe” sasauca ar J. Poruka “Neticīgā Toma dziesmām”: “Zilā puķe/ Augstajā kalnā zied,/ Mūžam turp doties/ Un mūžam asaras liet!” Tā gan vēl nav dzejniekam īsti raksturīga vizītkarte. Asaru piesaukums Akurateram kopumā neraksturīgs. No viņa tek-stiem dveš drīzāk spēks, nekā vājums, vairāk drosmes, nekā glēvas nevarī-bas.*” (151. lpp.)

Tomēr J. Akuratera 20. gs. sākuma dzejā asaru tēls ir salīdzinoši bieži iz-mantots, bet tā semantika nebūt nav saistīta ar glēvuma, drosmes trūkuma, nevarības sēmu akcentēšanu. Drīzāk jau otrādi: asaru semantika diezgan bie-ži tiek satuvināta ar uguns semantiku, piemēram, “*purpurliesmainām asarām raudu*”⁴, “*karstās asaru gaidas*”⁵ – tā uzsverot liriskā varoņa emocionālās pa-saules sakāpinātību.

Monogrāfijas pēdējā un noslēdzošā ir nodaļa “Dramaturģiskās darbības konturējums”. Tajā E. Lāms ir raksturojis J. Akuratera senvēstures traģēdi-jas, komēdijas, pasaku lugas un drāmu “Kronvalds”, norādot gan uz lugu mākslinieciskām veiksmēm, gan neveiksmēm, vairākkārtīgi uzsverot, ka J. Aku-ratera dramaturģija tomēr vēl aizvien nav adekvāti novērtēta.

Līdzās J. Akuratera biogrāfijas un daiļrades interpretācijai autors gan ar grāmatas nosaukumu, gan ar komentāru uz grāmatas vāka un ievadā ir ak-centējis vēl kādu būtisku sava pētījuma šķautni – un tā ir “mūžīgā romanti-sma” problēma. Uz grāmatas vāka E. Lāms apgalvo, ka viņš ir rakstījis “*divas grāmatas*”, vienu par J. Akurateru un otru “*par vienu no iespaidīgākajām tenden-cēm visā mākslas attīstības vēsturē, par mūžīgā mainībā esošo ideālisma, trans-*

⁴ Akuraters J. *Kopoti raksti*. R.: J. Rozes izdevums, 1924. 1. sēj. 189. lpp.

⁵ Turpat, 112. lpp.

cendences, skaistumtiecības, pasaulīgo skumju un titānisma iemiesotāju poētisko tipu un literatūras virzienu – romantismu". Kā liecina šis citāts, autors apzināti romantisma jēdzienu skata visplašākā nozīmē, netiecoties nodalīt poētisko tipu no virziena vai netiecoties diferencēt virzienu ne vēsturiskās attīstībā, piemēram, romantisms – neoromantisms, ne virzienu paveidos. Autors nesniedz arī romantisma virziena attīstības aprakstu ne Eiropas, ne latviešu literatūras kontekstā, tādējādi izvairoties no iesaistīšanās diskusijās par romantisma virziena periodizāciju latviešu literatūrā un šīs periodizācijas attiecībām ar romantisma interpretāciju citādu literatūras vēstures kontekstā. Jo romantisms pēc autora domām ir "mūžīgs". Protams, "mūžīguma koncepcijā" pētīta parādība kļūst cildenāka, vērtīgāka. Arī J. Akuratera literārā darbība interpretēta "mūžīgā romantisma" kontekstā iegūst ārpus laika un telpas esošas vērtības statusu. Taču vai šajā skatījumā, kurā dominē "mūžīguma" koncepcija, laika un telpas nekonkrētība, vispārinājums, nepazūd pretrunu dialektika, nepazūd detaļai, atsevišķajam parasti piemītošā unikalitāte, interešantums, savdabība?

Maira Valtere

Pamatīgums

Gudriķe B. *Jēkabs Janševskis*.

R.: Zinātne, 2003. 208 lpp.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Jaunajā literatūrzinātnes sērijā “Personība un daiļrade” saņemts kārtējais pētījums. Šoreiz tā ir doktores Birutas Gudriķes monogrāfija par Jēkabu Janševski. Pirms viņas šai sērijā savas grāmatas atvēruši literatūrpētnieki Zigrīda Frīde, Edgars Lāms un Viktors Hausmanis. Monogrāfija ir žanrs, kas prasa rūpīgu iestrādi, bet atšķirībā no kolektīvdarbiem ļauj jūtāmāk izpausties apcerētāja profesionālajai identitātei. Biruta Gudriķe savā dāsnajā radošajā mūžā šo žanru kopusi vairākkārt, sākot ar grāmatām par Arvīdu Griguli un beidzot ar daudzajiem teātra mākslinieku portretējumiem. Arī Jēkabs Janševskis viņas pētniecisko interešu lokā nokļūst samērā agrīni – jau pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados, kad tiek sarūpēti teksti, komentāri un apceres rakstnieka romānu publicējumiem.

Lasot monogrāfiju, kļūst skaidrs, ka autore nemaz necenšas materiālu sarindot tematiskos un žanriskos blokos (ko it kā prasītu šāda tipa pētījuma žanra kanons) un ka viņai visvairāk rūp ar rakstnieka dzīvi un darbību saistīto faktu hronoloģiska virzība un iesaiste laikmeta kultūrvidē. Šai vienotajā plūdmā tiek daļēji iekļauta arī romānu analīze (ierosmes, prototipi, sacerēšanas gaita, publicējumi, atsauksmes presē), stāstu, dzejas, kritisku un publicistisku rakstu apskats. Tā kultūrvēsturisku iekrāsojumu iegūst Friča Brīvzemnieka bērnu apraksts un Janševska vērojumi mākslas rūpniecības izstādes laikā Stokholmā. Laikmeta apstākļu kolorējumā un rakstnieka demokrātiskās nostājas raksturojumā tiem ir savs akcents, tāpat kā viņa cīņai pret mākslas ideologizāciju, aizstāvēt Rūdolfu Blaumani un reālismu, pašam sevi apzinoties par šī virziena tradīciju turpinātāju. Ienāk lappuses par nacionāli noskaņotā Janševska darbību laikraksta “Tautas Balss” redakcijā Valkā 1919. gadā, lasītājiem sniedzot informāciju par 18. novembra Latviju un tās Pagaidu valdību.

Vēlāk Rīgas periodā rakstnieks turpina jau savos agrīnajos gados iesāktu žurnālista darbu un strādā "Valdības Vēstneša" redakcijā.

Kultūrvēsturisko atmosfēru bagātina arī zīmīgi literārās dzīves fakti kā, piemēram, no turpat gadsimtu veciem laikrakstiem un žurnāliem citīgi sarūpētās un tekstā bagātīgi iecitētās laikabiedru recenzijas par Janševska romāniem. Vai arī – autobiogrāfiskās liecības. Nav ignorētas arī zīmīgas tuvinieku atmiņas. "*.. lielās "Dzimtenes" lielo daļu mans tēvs uzrakstīja, sēžot uz – prāvas malkas pagales pie neliela virtuves galdiņa*" – tā dēls Kārlis Janševskis, arī rakstnieks, kura līdzautorība ar tēvu ("Laimas bērns") un arī patstāvīgi sarakstītie darbi aplūkoti īpašās nodaļās. Rūpīgi apzinātās dokumentālās liecības ne vien palīdz Janševski priekšstatīt konkrētā vēsturiskā vidē pilsoņu kara laikā Iekškrīevijā un pēckara Latvijā, bet arī ielūkoties viņa rakstnieka darba procesā. Tas ir viens no galvenajiem autores sniegumiem šai monogrāfijā. Tiek pamatīgi raksturoti Jēkaba Janševska jaunrades, īpaši romānu, ierosmju avoti. Atšķirībā no Apsīšu Jēkaba, brāļiem Kaudzītēm, Rūdolfa Blaumaņa un citiem latviešu reālistiem Janševskis saviem darbiem vielu smeļ no Kursas novada vēstures (folkloras materiālu, vācu un latviešu vēsturnieku darbu studijas), arī no paša kā kurzemnieka vērojumiem skolotāja un žurnālista gaitās. Pētniece par kalpu un vācu baronu tēlu prototipiem un protosīžetiēm kā "Dzimtenē", tā "Bandavā" un "Mežvidus ļaudīs" lappusēm izklāj uzietos faktus kā liecību tēlu konkrēti vēsturiskai ietecī. Vēstījumam piemīt īpatnējs vēsturiskums, kam pamatā ir tautas "dzīves ainu" un tēlu tipiskums, lai gan šie darbi kopumā nav veidoti pēc vēsturiskās prozas žanriskā kanona.

Romānu (varbūt romānu cikla, ja jau "Bandavā" monogrāfijā atzīts par "Dzimtenes" turpinājumu u.tml.) "vienojošā ideja", kā uzskatījis Janševskis, ir "dzimtenes mīlestība", "neizsīkstošs dzīves prieks un nerimstoša darba mīlestība". Šo rakstnieka atzinumu pētniece respektējusi romānu teksta semantiskā plāna analizē, kas ir izvērsta un pārlicecinoša. Aktualizēti arī agrākie Janševska daiļrades vērtējumi (Līgotņu Jēkabs, E. Virza, J. Veselis, Z. Mauriņa u.c.) Vērtējot romānus formas aspektā, laikabiedriem bijuši dažādi viedokļi. Tā prof. Jānis Alberts Jansons "Latviešu literatūras vēstures" trešajā sējumā (1935) formas ziņā romānu žanrisko piederību apšaubījis: "*Formāli "Dzimtene" nav viens kaut kas vesels: nē, tā ir vaļīgu, savā starpā nesaistītu, epizodu savirknējums. Ne kā romāns no mākslinieciskā viedokļa ir vērtējama "Dzimtene" un arī "Bandava", bet gan kā stāstu krājums, kurā ir dažādas vērtības stāsti un tēlojumi..*" (258. lpp.) Turklāt "Mežvidus ļaudīs" tiek vērtēts kā romāna žanram atbilstošs darbs. Jānis Alberts Jansons savu kritisko viedokli tomēr nav pietiekami argumentējis. Biruta Gudriķe rakstnieka darbu žanrisko piederību romānam neapšaubā, lai gan arī viņa atzīst nepilnības to kompozīcijā. Kas īsti veido Janševska romānu žanrisko satvaru? Varbūt "zemes svētības"

motīvs, sākot ar folklorisko – pilnvērtīgi dzīvot ir strādāt? Vai arī tautas vitālais optimisms, ko rakstnieks atzinis jau ieceres līmenī? Autores rezumējošais komentārs būtu lieti noderējis. Reizumis arī tēlu izveides sakarā. Akcentēta prototipu izmantošana. Acīmredzot tā ir rakstnieka jaunrades procesa būtiska iezīme. Bet kāds bijis šis izmantošanas mākslinieciskais efekts? Reālistmā tēla spilgtums un raksturīgums saistīts ne vien ar tā individualizāciju, kurā parasti tiek izmantotas konkrētas personas portreta vai rakstura iezīmes, bet arī ar tipizāciju, summējot vispārraksturīgo cilvēkos atbilstoši autora dzīves un cilvēka konceptam.

Lasītāju gandarī autores prasme veidot atraisītu, viegli lasāmu stāstījumu un pārlicinošu tekstu analīzi bez jaunākajā literatūrzinātnē, īpaši rakstu krājumos, tik dāsni ekspluatētajiem svešvārdiem.

Broņislavs Tabūns

“Ko mēs zinām par drēbniekmeistara dēlu Čadaraini
un ko mēs zinām par dzejnieku Čaku?”¹

Aleksandra Čaka gadagrāmata. R.: Pils, 2001. 108 lpp.

Aleksandra Čaka gadagrāmata. R.: Pils, 2002. 204 lpp.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Tā izdevniecības “Pils” izdotās, Andras Konstes sakārtotās “Aleksandra Čaka gadagrāmatas” pirmā krājuma priekšvārdā jautā Jānis Rokpelnis. Šis jautājums ir uzskatāms par šīs gadagrāmatas veidošanas principu definējumu, ja jautājuma zīmi apmaina pret punktu. Dzejnieka un vienkārši cilvēka Aleksandra Čaka simtā dzimšanas diena 2001. gadā bija būtisks iemesls, lai sāktu jaunu tradīciju – izdot gadagrāmatu. Viss jaunais kā allaž ir tas pats aizmirstais vecais – tā ir arī šajā gadījumā, jo savulaik gadagrāmatu veidošana bija vairāk pamanāma parādība – šobrīd latviešu lielākais dzejnieks Rainis savu gadagrāmatu ir pazaudējis, taču ir prieks, ka viens no latviešu pilsētnieciskākajiem dzejniekiem Čaks to ir ieguvis. Pašlaik ir iepazīstami divi “Aleksandra Čaka gadagrāmatas” krājumi, un abos kopumā ievēroti līdzīgi izveides principi, kurus īsumā varētu raksturot ar vienu vārdu – *daudzveidība*.

Par savu mērķi neuzskatu analizēt abos krājumos ietverto rakstu, atmiņu u.tml. informatīvu analīzi, to var katrs interesents veikt patstāvīgi. Būtiskāk bija ieraudzīt, kā gadagrāmata veidojas, ko tā piedāvā un ko no tās var sagaidīt.

Daudzveidība kā šīs gadagrāmatas prioritāte ir konstatējama publicēto materiālu izvēlē. Tajā var rast būtiskus Aleksandra Čaka – dzejnieka – literārā devuma analīzes piemērus (ievietoti agrāk trimdā jau publicētie Vitauta Kalves

¹ Rokpelnis J. Priekšvārds Čakam. *Aleksandra Čaka gadagrāmata. R.: Pils, 2001. 6. lpp.*

un Jāņa Rudziša viedokli par Čaku, kā arī daļa dzejniekam veltītās zinātniskās konferences referātu). Pozitīvi vērtējama gadagrāmatas veidotājas pieeja raudzīties uz Čaka literāro mantojumu gan no Latvijas, gan no trimdas vērtētāju pozīcijām. Turklāt konkrētās publikācijās akcentēta arī dažādu laika posmu diktēto ietekmju analīze, piemēram, runājot par “Mūžības skarto” likteni – kā pēckara gados padomju sistēmā aizliegtā grāmata piedzīvoja savu rehabilitāciju 1986. gadā.

Taču vienlaikus no gadagrāmatas lappusēm pretī raugās Čohiņš jeb Čikaks, kuru, piemēram, N. Strunkes ģimenē gaidīja kā *svētdienu*. Gadagrāmatas rakstos var iepazīt arī Aleksandru Čaku – vīru, draugu, labu paziņu. Līdz ar Čaku tādējādi var iepazīt arī Anitu Bērziņu, Mildu Grīnfeldi, paraudzīties uz trim māsām Skujiņām un Jāni Sudrabkalnu, Niklāvu Strunki.

Vai gadagrāmatas krājumus pārļapojot, mēs varam sastapt pašu Aleksandru Čaku? Vienlaikus – jā un nē. Šķiet, visām publikācijām ir iespējams vienojošs apakšvirsraksts – *mans Aleksandrs Čaks*. Tātad katram viņš var būt gluži citāds, lai gan tieši tā, šķiet, iespējams dzejniekam būt vistuvāk – katru Čaks ir uzrunājis individuāli, ļoti personiski, tāpēc arī vienota un vienīga patiesība nemaz gadagrāmatā nav sagaidāma.

Abos gadagrāmatas krājumos līdzās informatīvajam materiālam ir saistošs dokumentu un fotogrāfiju apkopojums, kurā ir gan attēli no muzejiem, gan no privātkolekcijām – arī tā ir iespēja ieraudzīt kādu varbūt iepriekš mazāk zināmu niansi Aleksandra Čaka portretā.

Abus krājumus noslēdz Māras Izvestnijas veidotā Aleksandra Čaka publicēto darbu bibliogrāfija (pašlaik tā aptver laiku līdz 1934. gadam).

Protams, būtu jauki un patīkami, ja mākslinieces Aivas Šteinas gaumīgi noformētos gadagrāmatas krājumus varētu saņemt katru gadu. Bet varbūt veidotājiem nav nepieciešams tik cieši turēties pie virsrakstā izmantotās vienskaitļa formas (“*gada* grāmata”), jo, izdodot krājumu, piemēram, katru otro gadu, būtu pateicīgāka pozīcija – publicējamie darbi drīzāk var gaidīt uz atklātībā nākšanas brīdi, nevis gadagrāmatas veidotāja uz publicējamo darbu autoriem.

Taču jebkurā gadījumā varu un gribu vien vēlēt veiksmi un izturību, “Aleksandra Čaka gadagrāmatu” veidojot, vienlaikus rosinot nezaudēt jaunus meklējumu virzienus, kurus otrajā krājumā Valdis Rūmnieks jau tā kā iezīmējis, apcerot Čaka fenomenu. Viņš secina: “Droši vien gluži citādāk rakstītu gan *Vācietis*, gan *Saliņš*, gan *Tauns*, gan *Kroma*.²”

Jā, kā gan tas būtu, ja mums nebūtu pašiem sava Aleksandra Čaka?

Lita Silova

² Rūmnieks V. Čaka fenomens. *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. R.: Pils, 2002. 5. lpp.

Mirdza Ābola – jubilāre

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Ir darbavietas, kuras cilvēki nemēdz mainīt, strādā tajās visu savu darba mūžu. Tāds ir arī LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, kurā kopš universitātes beigšanas (1949) līdz aiziešanai pensijā strādājusi Mirdza Ābola. Turpat pusgadsimtu!

Satiku Mirdzu Hanzas ielā, institūta pirmajā mitekļī, tad pārgājām uz Leona Paegles (tagadējo Antonijas) ielu, kur šodien atrodas Krievijas vēstniecība, pēc neilga laika – uz Kr. Barona ielu virs Dabas muzeja. Te mūsu ceļi sazaroja. 1959. gadā grupa darbinieku ar Jāni Kalniņu priekšgalā pārcēlās uz Augstceltni un sāka darbu jaunnodibinātajā Tekstoloģijas sektorā. Mirdza kļuva par tekstologi un kopā ar Viktoru Hausma-

ni bija pirmie, kas aizsaka Raiņa jauno Kopoto rakstu gatavošanu. Tās bija grūts un piņķerīgs darbs, kas galvenokārt aizritēja ēnainajās un vēsajās Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja telpās. Turklāt Raiņa teksti tika gatavoti ar plašiem komentāriem un ne mazāk plašiem variantiem. Un Raiņa rokraksts! To lasīt ne katram pa spēkam. Vajadzīga pacietība, neatlaidība un gudra galva, lai vienu vārdu, pat vienu burtu pētītu desmitām reižu, līdz tiek pie objektīva atšifrējuma. Mirdza to spēja. 1977. gadā sāka nākt klajā Raiņa Kopotie raksti 30 sējumos, kuriem Mirdza sagatavojusi septiņus sējumus (galvenokārt dzeju) un trīs variantu sējumus. Un strādājusi pie tiem vairāk nekā divdesmit piecus gadus, jo rakstu pēdējais sējums iznāca 1986. gadā.

Un kā tik pa šiem gadiem nav gājis! Īpaši daudz šķēpu laužts par komentāriem, kuri bija jāraksta tā, kā laiks un Kopoto rakstu zinātniskais vadītājs Vilis Samsons prasīja. Tāpēc te var būt ne viens vien teikums, kuru tā autors pats nepieņem. Bet tāds bija laiks, kad Raksti tapa. Taču faktu un materiālu vākums bija rūpīgs un godīgs. Arī Mirdzas darbs.

Protams, pa starpu bijuši arī citi uzdevumi gan institūtā, gan ārpus tā. Un Mirdzai vēl arī Baltkrievijā. Ne visu, kas veikts tik ilgā laika gaitā, var uzskaitīt. Bet vienu un varbūt vislielāko Mirdzas “mīlestību” gribas atzīmēt. Tas bija

Jānis Sudrabkalns un viņa daiļrade, pie kuras viņa laiku pa laikam atgriezies, veidama te ne mazāku darbu, šķiet, tikai drusku vieglāku nekā pie Raiņa. No 1958. līdz 1962. gadam Mirdza sastādīja Jāņa Sudrabkalna Kopotos rakstus sešos sējumos. Tie bija dzejnieka pirmie Kopotie raksti, kaut publicējies viņš kopš 1909. gada. Sekoja Mirdzas sakopojumā viņa raksti grāmatās "Par teātri" (1973), "Ar mūžām draugos" (1974) un trijos sējumos "Vēstules" (1986–1989), tad vēl Jāņa Sudrabkalna darbu bibliogrāfija (1964) un monogrāfisks pētījums "Jānis Sudrabkalns" (1977), līdzās tiem darbu izlases, raksti presē. Šodien mēs daudz ko dzejnieka daiļradē vērtējam citādi, ne tā, kā to darījām padomju laikā, bet Mirdzas faktu vākums paliek nemainīgs visos laikos, un mūsdienu pētnieki, lai kāda būs viņu interpretācija, Mirdzas vākumam paiet garām nevarēs.

Trešais, kam Mirdza ziedojusi daudz laika un zināšanu, ir baltkrievu literatūra. Kopā ar vēsturnieci Dzintru Viksnu sarakstīta grāmata "Tā draudzība mūžības ilgumu zin" (1977), publicējusi rakstus gan baltkrievu presē par latviešu literatūru, gan latviešu presē par baltkrievu rakstniekiem. Laiku pa laikam braukusi uz Minsku, uzturējusi ciešus kontaktus ar baltkrievu literātiem, sākusi gatavot baltkrievu-latviešu vārdnīcu, tulkojusi V. Karatkēviča, J. Kolasas, S. Paņizņika darbus latviešu valodā.

Daudz, daudz ir padarīts. Ir strādāts klusi un neatlaidīgi. Un vēl šodien top darbs par Jāni Sudrabkalnu. Dažādu autoru atmiņu grāmata par dzejnieku.

Ilgi gadi ir kopā aizvadīti. Ir kopīgi apspriesti un pārrunāti dažādi institūta pētījumi, ir prasīti un doti padomi. Atmiņā iespiedies pirms daudziem gadiem Liepājā satiktās aktrises Amālijas Jaunvalkas, Mirdzas tēva māsas, laimīgais smaids, kad viņa stāstīja, ar kādu sirsnīgu pateicību Mirdza pārņēmusi savā glabāšanā viņas latviešu tautas tērpu, istu, pēc visiem priekšrakstiem darinātu. Tas bija vēl pirms mūsu trešās Atmodas. Un Liepājas teātra aktrise teica: "Tas nesīs laimi Mirdzai un visai mūsu tautai!" Mirdza glabā tautas tērpu ar sev raksturīgo rūpību un atbildību, tāpat kā glabā savu spēju strādāt un būt mums vajadzīga.

Biruta Gudriķe

Radošais briedums Dzidrai Vārdaunei – 75

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

Kā liecina nule kā atvērtās enciklopēdijas “Latviešu rakstniecība biogrāfijās” dati, jubilaru 2003. gadā ir bijis prāvs pulciņš. Tajā cienīgi uzņemta arī filoloģijas doktore Dzidra Vārdaune. Raugos viņas ģimētnē: pāri brillēm uzrunā pētnieces vērigās acis. Caur gadu miglu uzplaiksnī mūsu sastapšanās kopējā darba vietā –

tā – toreizējās ZA Valodas un literatūras institūta telpās virs Dabas muzeja piektajā stāvā. Literatūras sektoram te veselas trīs istabas. Mums ierāda vietu lielākajā – pie sakārtojamiem manuskriptiem apkrauta gara galda. Ne mani, ne arī jauno kolēģi ar kuplo matu amizanto pīni šāds darba uzdevums neizbrīnī: kas paveicams, nav apspriežams. Telpu šķērso Leona Paegles daiļrades pētniece Valija Labrence ar grūti savaldāmu manuskriptu blāķi padusē. Pa laikam savus smieklus zvārgulīšus noskandināt atļaujas Ingrīda Behmane – tā pati, kas kandidāta disertāciju aizstāvēja par Annas Sakses romāniem. Te pēkšņi pie mūsu garā galda piestāj Alfons Vilsons. Ko labu tad teiks Blaumaņa darbu pētnieks, nodomāju. “Cik tev gadu?” jautājums kā par brīnumu adresēts man. Atbildu, ka divdesmit septiņi. “Kāds muļķis es vēl biju tavos gados!” rezumē jautātājs un aizsoļo uz savu zinātņu kandidātu istabu. Paveras trešās istabas durvis, un mūs, jauniņos, uz sarunu aicina Literatūras sektora vadītājs mākslas doktors Kārlis Kundziņš, “vecā kaluma” inteligents un erudīts zinātnieks, kuram pateicību parādā nepārspilējot ir vesela toreizējo institūta jauno literatūrpētnieku paaudze. Mans uzdevums ir uzrakstīt apceri – portretu par Andreju Kurciju literatūrvēsturei, jaunā kolēģe nu jau pie sava rakstāmgalda sagatavo publikāciju teātra almanaham. Un saņem Kārļa Kundziņa vērtējumu: “Vārdaune izprot teātri.”

Drāma kļūst par literatūras lauku, kurā iemītas pētnieces darba takas un, šodienas valodā izsakoties, realizēti “ilgtermiņa projekti”. Pēc apceres par Gunāru Priedi literatūrvēsturei jāpiedalās Raiņa Kopotu rakstu zinātniskā

izdevuma sagatavošanā. Arhīva materiālu studijas, skrupulozais tekstoloģiskais darbs – tiek iegūts visam turpmākajam radošajam mūžam noderīgs skolojums. Nevarēja nepamanīt, cik rūpīgi un kaligrāfiski skaidrā rokrakstā tiek fiksēts muzejos un bibliotēkās uzietais un ekscerpētais materiāls, uz kura precizitāti var paļauties publikācijās. Lugas “Indulis un Ārija” teksta apdare šai ziņā ir tikai sākums. Seko interpretējošie pētījumi kā latviešu drāmas vēsturē, tā arī teorijā, apliecinot pētnieces patstāvību un radošo briedumu. Lielākais no tiem – monogrāfija “Traģēdijas žanrs latviešu literatūrā” (1973), kurā izvērsti skaidroti traģēdijas žanra, kā arī traģiskā konflikta un varoņa jēdzieni, analizēti šī žanra darbi latviešu drāmas, īpaši Raiņa un Mārtiņa Zīverta daiļrades attīstības kontekstā. Top teorētiskas apceres par monologu un dialogu drāmā, Māras Zālītes un citu autoru lugu vērtējumi.

Dzidras Vārdaunes zinātnisko interešu laukā – arī prozas teorijas problēmas: grāmatā “Prozas žanri” (1991, kopā ar Ingridu Kiršentāli un Benitu Smilktiņu) viņa apcerējusi prozas mazās formas – miniatūru, tēlojumu, skici un īpaši – eseju.

Literatūras procesā pastāv neplānota “specializēšanās”. Ir “tīrie” dzejnieki, kas neraksta ne prozu, ne arī drāmu. Arī zvērināti prozaiķi un dramaturgi, kuri aicināti radīt tikai savā vārda mākslas novadā. Protams, ir arī izņēmumi, kad viens un tas pats autors radoši darbojas vai visos literatūras novados. Literatūrzinātnē šādiem izņēmumiem, kad interpretētajam nepastāv žanru un veidu barjeras, pieder arī Dzidra Vārdaune. Viņas profesionālais veikums ir nozīmīgs ne vien drāmas un prozas, bet arī dzejas laukā. Izlases un portretapceres kā LFMI literatūrvēsturēs, tā skolu mācību grāmatās – par Āriju Elksni, Māri Čaklo, Māru Misiņu un Māru Zālīti. Arī šobrīd viņas aprūpē ir dzejas novads: tiek sastādīti un komentēti Andreja Eglīša Raksti, kuru pirmajā sējumā lasāms arī apjomīgais priekšvārds “Ar zobenu zem galvas, ar mīlestību dvēselē”. Spēja iedzīvoties dzejas materiālā un “šifrēt” dzejas tēla un reizē arī sacerētāja talanta noslēpumu skaidrā un tīrā, modīgiem svešvārdiem nepiesātinātā valodā, iespējams, ir galvenie veiksmes rādītāji. Un vēl – māka pārvaldīt vielu un disciplinēt domu. Tam liecinājums ir arī izvērstie pārskati par latviešu dzeju pagājušā gadsimta 50.–60. un 70.–80. gados LFMI sagatavotās jaunās “Latviešu literatūras vēstures” trešajā sējumā (2001). Plašajā un grūti valdāmajā dzejas procesa plūsmā un krājumā krāsainībā te saskatīti noteicošie toņi un žanriski stilistiskās tendences.

Darba kolēģu un paziņu lokā jubilāre nejūt barjeru starp paaudzēm. Arī gadu mija viņas radošajā darbā nespēj radīt pauzes. Kur tad viņa šobrīd sastopama? Protams, bibliotēkā un pie materiālu kaudzēm: nododams taču Andreja Eglīša Rakstu kārtējais sējums, jau trešais ...

Bronislavs Tabūns

Ekspedīcija uz Kaļiņingradas apgabalu

Autortiesību ierobežojumu dēļ
raksts nav pieejams.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
raksts nav pieejams.

Autortiesību ierobežojumu dēļ
raksts nav pieejams.

Janīna Kursīte

Baltijas pētnieku tikšanās Turku

Somijā, Turku Universitātē notika Eiropas 5. Baltijas studiju konference, kurai šoreiz bija dots skanīgs nosaukums "Baltijas pasaule kā multikulturāla telpa". Konference pulcināja piecpadsmi valstu (pirmo reizi tik daudz!) dažādu universitāšu un pētniecisko institūciju humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvjus, kas liecina par arvien lielāku interesi par reģionu ap Baltijas jūru nākotnes paplašinātajā Eiropas Savienībā. Baltija tradicionālā nozīmē ir tikai šīs telpas daļa.

Konferences mājvieta bija Turku Universitātes jaunais humanitāro zinātņu bloka korpuss, kuras modernajās un funkcionālajās studiju telpās notika darbs dažādās sekcijās: Lingvistika, Sociālās zinātnes un vēsture, Kultūras studijas un vēsture (te pulcējās arī literatūrzinātnieki) u.c., kuru sēdēm bija vēl kāda apakštēma, piemēram, Lingvistika: bilingvālisms, baltu valodu vēsture, minoritātes Baltijas valstīs u.c.

Konference parādīja arvien lielāku sociālo zinātņu (politoloģijas, sociālās antropoloģijas, psiholoģijas, socioloģijas) popularitāti, tieši šo zinātņu jautājumi par Baltijas telpas kopējo un nacionālo valstu vēsturi, identitāti, tās politisko un sociālo tagadni un nākotni bija konferences centrā (te toni noteica Vācijas un Somijas zinātnieki). Klausītāju lielu interesi ieguva referāti par pēcsociālisma sabiedrību Baltijā: par bilingvālo izglītību, minoritāšu stāvokli, pārmaiņām latviešu valodā, arī Baltijas un Krievijas attiecību dažādiem aspektiem. Viens no visvairāk apmeklētajiem – un ne velti – referātiem bija Turku Universitātes antropoloģes **Ritas Pukko** (*Riitta Pyykkö*) referāts "Mūsu laika varonis. Vladimira Putina 50. dzimšanas diena krievu presē".

Konferencē būtiska bija informācijas apmaiņa par Baltijas studiju programmām dažādu valstu universitātēs (no LU uzstājās Ludmila Sproģe un Valdis Muktupāvels).

Humanitārajās zinātnēs visvairāk konferences dalībnieku bija no valodniekiem. Literatūras pētnieki galvenokārt bija atbraukuši no Zviedrijas, kas ir liecība profesores Baibas Kangeres nopietnajam darbam ar doktorantiem Stokholmas Universitātē un šīs valsts finansiālajam atbalstam dažādiem pētījumiem par Baltiju. **J. Rozītis** saistoši un filigrāni precīzi raksturoja dabu, pilsētu un Ņujorku trimdinieces pasaules izjūtā Ritas Liepas stāstā "Sveša vasara", **A. Reinša Kempbela** (*Reinsch Campbell*) skatīja jautājumu par ebrejiem kā "citiem pārējiem" nacionālajā diskursā latviešu literatūrā (1934–1944). **L. Zaļkalne** vēsturnieces skatījumā raudzījās uz pirmajiem padomju Latvijas kultūras darbinieku kontaktiem ar trimdu. Žēl, ka konferencē nepiedalījās Latvijas trimdas literatūras pētnieki. Konferencē bija arī iespējams iepazīties

ar starptautiskiem kopprojektiem, te jāpiemin **Marijas Zadenckas** referāts par nacionālo identitāti un ģeogrāfiskās telpas simboliku Baltijas reģiona literatūrā. Vienīgā Latvijas pārstāve, šo rindu autore, referēja par dažādu tautību attēlojumu 20. gs. 60. – 70. gadu latviešu dramaturģijā.

Salīdzinot ar iepriekšējām Baltijas studiju konferencēm, šoreiz konferences dalībnieku vidējais vecums bija 30 – 35 gadi, daudzi zinātnieki vienlaicīgi pārstāvēja vairākas valstis un universitātes (Vācija – Latvija, Vācija – Igaunija, Vācija – Polija, Polija – Vācija, Latvija – Somija, Latvija – Zviedrija utt.). Konferencē angļu valoda ir pakāpeniski izspiedusi pārējās valodas, pat lielais vācu zinātnieku skaits un referāti, kas balstījās uz materiāliem vācu valodā, neietekmēja šo situāciju, vācu valoda ir kļuvusi par konferences kuluāru valodu. 5. Baltijas studiju konferenci faktiski ignorēja Lietuvas zinātnieki, ko humanitārajās zinātnēs pārstāvēja arhitekts V. Stauska (*Stauskas*), kas parādīja, kā somu arhitektūra padomju laikā ietekmēja lietuviešu sabiedrisko celtniecību.

Turku Universitātei un pilsētai bija izdevies radīt lietišķu un radoši patīkamu konferences darba atmosfēru.

Eiropas 6. Baltijas studiju konference pēc diviem gadiem notiks Valmierā, tikai no pašiem literatūrzinātniekiem, folkloristiem, mākslas zinātniekiem būs atkarīgs, vai tā turpmāk būs tikai sociālo zinātņu pārstāvju un valodnieku tikšanās vieta.

Ieva Kalniņa

P.S. Pateicos Latvijas Kultūrkapitāla fondam un LZP par iespēju piedalīties konferencē.

Konference "Vācu teātris ārzemēs no 17. gadsimta līdz mūsdienām"

No 16. līdz 19. jūnijam Rīgā Latviešu biedrības Līgo zālē notika 5. biedrības *Thalia Germanica* rīkotā konference. *Thalia Germanica* ir 1993. gadā Tartu dibināta starptautiska organizācija. Tajā apvienojušies zinātnieki no visas pasaules, kas pēta vācu valodā spēlējošā teātra gaitas un likteņus ārpus Vācijas, Austrijas un Šveices. Ceļojošā vācu teātra pirmsākumi rodami 17. gadsimta sākumā, kad vācu komedianti, prasmes un spēlētprieku pārņēmuši no ceļojošām angļu trupām, pamazām izklīda pa visu Eiropu un vēlākajos gadsimtos devās arī tālāk Āzijas, Amerikas, Āfrikas un pat Austrālijas virzienā. Nereti šīs ceļojošās trupas kļuva par stacionāru teātru pamatu licējām lielās pilsētās, piemēram, Tallinā, Rīgā, Vīborgā, Buenosairesā, Parīzē, Monreālā, Prāgā, Sanfrancisko, Ņujorkā un Pēterburgā. Reizi divos gados biedrība *Thalia Germanica* rīko konferenci. Tā, piemēram, 1993. un 1995. gadā tā notika Tallinā, 1999. gadā – Tībingenā, bet 2001. gadā – Lundā. Konferences materiālus vēlāk publicē rakstu krājumos Frankfurtē Pētera Langa apgādā. Pirmos desmit gadus biedrību vadīja tās izveidotāji – Simona Frāzera Universitātes (*Simon Fraser University*) profesors Lorenss Kičings (*Kitching*) no Kanādas un Vane-muines biedrības prezidents Ēvalds Kampuss (*Kampus*) no Igaunijas.

Šā gada konference Rīgā pulcēja kopā teātra pētniekus un daudzus intere-sentus no desmit pasaules valstīm, to organizēja un finansiāli atbalstīja Lat-vijas Universitāte. Cetrās dienās tika nolasīti sešpadsmit referāti, izstaigājot spēlējošā vācu teātra ceļus, takas un taciņas cauri gadsimtiem. Konferences ievadā biedrības pastāvēšanas desmit gadus apcerēja **Lorensa Kičinga** analī-tisks pārskata referāts, ko autora prombūtnes dēļ lasīja Ēvalds Kampuss. 16. jū-nijs bija veltīts ieskatam vācu teātra vēsturē senākajos laikos. Ar priekšlasīju-mu par vācu teātra likteņiem Rīgā, Jelgavā un Liepājā uzstājās Latvijas mūzikas un teātra vēstures pētniece, viena no konferences organizētājām, **Zane Gaili-te**. Savukārt **Gunilla Dālberga** (*Dahlberg*) no Lundas Universitātes iepazīsti-nāja klātesošos ar vācu hercogieņu – vēlāko zviedru un dāņu karalieņu un princešu – ieguldījumu Zviedrijas un Dānijas teātra, mūzikas un mākslas at-tīstībā 17. un 18. gadsimtā. **Berbele Rudina** (*Rudin*) no Vācijas atskatījās uz Johana Pētera Hilferdinga (*Hilferding*, 1690–1769) vadītās ceļojošo komedian-tu trupas līdz šim kļūdaini interpretētajiem pirmajiem darbības gadiem kā *commedia dell'arte* aizsākumu Rīgā. Igaņu pētnieces **Kristela Papele** (*Pap-pel*) vērtēja Tallinas vācu teātra operu iestudējumus 19. gadsimtā no partitū-rās rodamo režisoru un diriģentu piezīmju viedokļa. Savukārt **Pauls Ulrihs** (*Ulrich*), bibliotekārs un kaislīgs Baltijas vācu teātru pētnieks no Berlīnes, ar tabulu un shēmu palīdzību pārlūkoja 19. gadsimta Rīgas Vācu teātra

bibliogrāfiskos avotus – leksikonus, žurnālus un gadagrāmatas. Igaunijas vācu teātru vēstures pārzinātājs **Ēvalds Kampuss** no Tartu vērtēja 19. un 20. gadsimta mijas Tallinas Vācu teātra repertuāru, balstoties informācijā par apmeklētāju skaitu šajā laikā. Abi pēdējie referāti pēcāk izpelnījās karstas diskusijas, kristalizējoties viedoklim, ka sausi skaitļi tomēr nespēj pilnīgi atspoguļot reālo teātra dzīves ainu. Klātesošo vidū lielu atzinību izpelnījās vācbaltietes **Renātes Adolfi** (*Adolphi*) negaidītā uzstāšanās – viņas replika par Vācu teātri Rīgā pārauga liriska dziedājuma kuplinātā pamatīgā priekšlasījumā, atsedzot klausītājiem dažas 20. gadsimta rīdzinieku maz zināmas kultūras dzīves lappuses. Vakara pusē Kultūras Akadēmijas studente Anita Milošauska konferences dalībniekus izvadāja pa Rīgas centru, iepazīstinot ar vācu teātru spēles vietām, ēkām un zālēm aizgājušajos gadsimtos.

Domāju, ka 17. jūnijā konferences gaita emocionālā ziņā sasniedza savu virsotni. Tās dalībnieki guva nelielu ieskatu vācu tradīciju gara apvējotā latviešu teātra vēsturē, apmeklējot Ādolfā Alunāna muzeju Jelgavā, tam sekoja brauciens uz Rundāli. Šo dienu vainagoja ar Zanes Gailītes gādību iestudētā Kurzemes hercoga Pētera Birona koncertmeistara un komponista F.Ā. Feihtnera (*Feichtner*, 1741–1822) dziesmu spēle “Kefals un Prokrīda” (1779). Tās izpildītāji – Viestura Gaiļa vadītais jauniešu kamerorķestris un solisti Dita Kalniņa un Viesturs Jansons – Rundāles pils Baltajā zālē izpelnījās ilgstošas ovācijas.

18. jūnijā turpinājās priekšlasījumi, pārlūkojot spēlējošā vācu teātra attīstību 20. gadsimtā. Par vācu teātri Mariborā Otrā pasaules kara laikā runāja referents no Slovēnijas **Matias Birks** (*Birk*). Poļu teātra pētnieces **Karolīna Prikovska-Mišalaka** (*Prykowska-Michalak*) un **Malgoržata Leiko** (*Leyko*) no Lodzas Universitātes iepazīstināja klausītājus ar vācu amatierteātra darbību Lodzā un ar ebreju aktrises Frederikes Zastrovas (*Zastrow*) neparasto likteni, spēlējot vācu trupā Otrā pasaules kara laikā. **Elizabete Katlinga** (*Catling*) no Lielbritānijas lietpratīgi un asprātīgi apcerēja kādas austrumvācu trupas viesošanās Edinburgas Starptautiskajā teātra festivālā 1984. gadā. Referents no ASV **Daniels Padbergs** (*Padberg*), alegoriski salīdzinot vācu aktieri Misūri pārdzīvoto asimilācijas procesu un ilgas pēc Dzimtenes ar skaistajiem “vāciskajiem” mežiem un tajos skanošām “vāciskām” lakstīgalu dziesmām, runāja par vācu cilmes amerikāņu teātra trupu likteni 19. gadsimtā. Par populāru vācu aktieru viesizrādēm Tallinā starp abiem Pasaules kariem igauņu preses spoguļi stāstīja teātra pētniece **Tina Aunina** (*Aunin*) no Tallinas Pedagoģiskās Universitātes. Jaunzēlandiešu dziesma temperamentīgā **Bronvinas Tvedlas** (*Tweddle*) izpildījumā ievadīja viņas pašas referātu “Marija Dronke – Makša Reinharda aktrise un vācu profesionālā teātra dibinātāja Jaunzēlandē 1939. gadā”. Savukārt referents no Lielbritānijas **Anselms Heinrihs** (*Heinrich*) runāja

par vācu aktieru – emigrantu likteņiem Anglijā no 1933. līdz 1945. gadam. Konferences trešo dienu noslēdza igauņu teātra pētnieces **Geiju Rohtlas** (*Rohtla*) referāts par Tartu Universitātes bibliotēkas profesora Johana Karla Simona Morgenšterna fonda materiāliem – grāmatām par teātri un muzikālijām – 18. un 19. gs. mijā.

19. jūnija rītā konferences dalībnieki Rīgas Latviešu biedrības Līgo zālē tikās pēdējo reizi, lai apspriestu konferences ieguvumus, pārlūkotu biedrības *Thalia Germanica* turpmākos darbības plānus, korigētu statūtus un ievēlētu jaunu valdi. Par jauno *Thalia Germanica* priekšsēdētāju tika ievēlēts igauņis Ēvalds Kampuss, bet valdē vēl bez viņa turpmākos gadus darbosies arī zviedriete Gunilla Dālberga un poliete Malgoržata Leiko. 2005. gada konference notiks Lodzas Universitātē Polijā. Konferenci noslēdza tās dalībnieku ekskursija uz Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļu, kur zinātniskā līdzstrādniece Aija Taimiņa klātesošos iepazīstināja ar unikālo Rīgas Vācu teātra afišu kolekciju un citiem ar Rīgas Vācu teātri saistītiem materiāliem.

Pretēji prognozēm konferences dalībniekus visas dienas pavadīja silta saule un zilas debesis, kā arī opermūzikas skaņas – tās gaita sakrita ar Opermūzikas svētkiem Rīgā, kas lielākajai daļai referentu nozīmēja arī muzikāli piepildītus vakarus bijušajā Rīgas Vācu teātrī. Lieki piebilst, ka vienam otram ārzemju ciemiņam Latvijas bagātā kultūras vēsture un joprojām mutuļojošā Rīgas mūzikas, teātra un grāmatniecības dzīve bija patīkams un negaidīts pārsteigums. Un tas tad arī konferences rīkotāju vērtējumā bija galvenais 5. starptautiskās biedrības *Thalia Germanica* konferences ieguvums.

Māra Grudule

Klasisko studiju latviskās koordinātas: Rīgas III Starptautiskā klasisko studiju konference

Bez lieka skaļuma vai reklāmas 2003. gada rudenī no 25. līdz 26. septembrim LU Filoloģijas fakultātē norisinājās Rīgas III Starptautiskā klasisko studiju konference *ANTIQUITAS VIVA: URBS AETERNA*. Nu jau tradicionāls pasākums, kas šoreiz aizritēja *mūžīgās pilsētas* un tās radīto kultūrvēsturisko laikmeta zīmogu iespaidā. Neraugoties uz patiešām *klasisku* jautājumu iztīrāšanu, lielu ievēribu izpelnījās arī pārdomas par Latvijas literatūras, kultūrvides un arī tiesību jomas attīstību, ja ne tiešā, tad pastarpinātā veidā saistoties ar Senās Romas radītajām vērtībām un pasaules uztveres principiem.

Allaž runājot par antīkās pasaules reālībām, svarīgākais jautājums ir bijis, ko tās ir devušas un, iespējams, vēl šobrīd spēj sniegt 21. gadsimta sliekšni pārkāpumam indivīdam, kam pārāk bieži nākas raudzīties pagātnē, jo nomāc nākamības radītās šaubas. Šķiet, ka šajā apstākļi arī slēpjas konferences nosaukuma galvenā būtība, kas divus tūkstošus gadu vecu patiesību liek par tādu to uztvert arī šodien. Liecinājumus, kā *klasiskā* dzīve rit uz priekšu daudzviet citur pasaulē, sniedza viesi no Igaunijas, Krievijas, Vācijas un Maltas. Bez šaubām arī viņi neiztika bez sava, nacionāla skatījuma uz būtiskāko, taču tas konferencei piešķīra papildus kolorītu. Iztīrītie temati gana veiksmīgi iederējās kopējā ainā, piemēram, vācu profesora Horsta Šnaidera *urbs aeterna* redzējums caur dīmanta daudzšķautnaino spožumu, un kā ir mainījusies cilvēku mēraukla attiecībā pret šo dārgakmeni, kā arī Igaunijas pārstāvju spriedumi, kas bija saistīti ar akadēmiskā šūpuļa – Tērbatas Universitātes arhīvos saglabātajiem tīstokļiem.

Atgriežoties pie Latvijas pārstāvju – gan no Latvijas Universitātes, gan Latvijas Kultūras Akadēmijas, gan Daugavpils Universitātes – runātā, tad redzams, ka latvieši savas identitātes un iedvesmas meklējumos ir tvērušies pie vērtībām, kas ir visas Rietumu civilizētās pasaules pamatā (vienmēr taču esam vēlējušies būt pāris meridiānu uz rietumiem un gan jau ka uz dienvidiem ar), un runa ir ne tikai par kultūrdzīves aspektiem. Latviešu literatūrā un mākslā ir gana daudz piemēru Romas uzburtās vīzijas tēlojumam, un nav pat vairs svarīgi, vai tas ir laikmets pirms Kristus vai nē, jo ir lietas, ko nespēj nomākt nekāda industrializācija vai ideoloģija. Kā spilgti piemēri tika minēti daudzi latviešu inteliģences pārstāvji, kuri garīgo spēku smēlušies Itālijas sirdī (D. Lūses referāts “Roma latviešu literātu un mākslinieku likteņos un darbos”). Par baltvāciešu un latviešu pirmās paaudzes inteliģentu dažādo saskarsmi ar Romu vēstīja M. Grudules priekšlasījums “19. gadsimta Romas ceļojumi Latvijas iedzīvotāju atmiņās”. R. Brieža pētījuma lokā bija Romas alūzijas latviešu dzejā, atrodot šim tēlam gan pozitīvas, gan negatīvas konotācijas atkarībā no dzejnieka personības un arī laikmeta ideāliem. O. Lāms referātā “Romā atjaunotāji” pievērsās Senās Romas sižetu izmantojumam latviešu prozā, kuri

ir lai arī ne daudzskaitlīgi, taču stilistiski ļoti daudzveidīgi, sākot no vēsturiskiem romāniem par Romas imperatoriem līdz metaforiskiem un simboliskiem tēlojumiem mūsdienu prozā. Romieši veiksmīgi atdarināja izcilākos grieķu kultūras paraugus. Vēlāk šie motīvi ir transformējušies Rietumeiropas kultūrā, un nākas secināt – latvieši atkal nekur nav *izsprukuši*.

Par atgriešanos *pie saknēm* ir runa pat antīkajā Romas sabiedrībā, kas saskārās ar agrāk nepieredzētu parādību – tai bija pārāk daudz brīva laika. Latviešu valodā tulkojums vārdam *otium* iznāk diezgan neveikls, taču redzams, lai noritētu kāda attīstība, ir jāņem labākais, kas iepriekš ir sasniegts. Tādēļ interesanti uzzināt, ko no savas pilsētas mūžības ir spējuši saskatīt tā laika gaišākie prāti, un viedokļu ir tikpat, cik cilvēku. Kaut vai Tacita Roma, kas tuvojas morālai katastrofai, iepretim Marciāla satīrās personificētajam pilsētas tēlam.

Referātu kā domas rosinātāju vērtību apliecināja arī spraigās debates, kuras sekoja pēc katra priekšlasījuma. Referātus iecerēts apkopot rakstu krājumā.

Īpaša liecība Romas mantojuma klātbūtnei bija konferences kultūras programma, kura, sniedzot aktuālu izpratni par romiešu principa *otium post negotium*, savdabīgi turpināja V. Vilcānes referātā “OTIUM kā aristokrātiskā dzīves veida sastāvdaļa Senajā Romā” aizsāktās pārdomas par brīvā laika pavadīšanu. Latvijas Universitātes klasiskās filoloģijas pasniedzēji un studenti konferences apmeklētāju *otium* piedāvāja arī jau par nemirstīgu kļuvošo Alana Milna darbu par Vinniju Pūku iestudējumu ar senā teātra estētikas elementiem (koris kā būtiska uzveduma sastāvdaļa). Savā ziņā mūžības tematika tika aizskarta iestudējumam izvēlētās valodas aspektā, jo teatrālā performance, kuras uzvešanai laipni tika atvēlētas Teātra muzeja gaišās telpas, noritēja latīņu valodā, šādi pierādot antīkās un mūsdienu Rietumu civilizētās pasaules mijiedarbību. Protams, ne jau tas bija galvenais uzveduma mērķis. Pāsākuma iniciatores profesores Ilzes Rūmnieces vārdiem runājot, mērķis bija bagātināt dzīvi šādiem patīkamiem brīžiem. Un no tiesas, tas vairoja tīkamas emocijas gan jaunizcepto aktieru vidū, gan sanākušajai publikai, kas mazo Teātra muzeja zāli piepildīja sajūsmas pilnām ovācijām.

Kā novērtējums gan *negotium*, gan *otium* konference izskanēja dziesmā:

*Insidiis est vita plena
Et expeditionibus
Sed nil in illa cognoscenda
Putemus esse melius.**

Andris Bullis

* Dziedama pēc B. Sosāra melodijas “Kavalieru gads”. Tulkojums: “Dzīve ir ekspedīciju un slēpņu pilna, bet nedomāsim, ka ir vēl kas labāks dzīves iepazīšanai.” Vārdu autore – profesore Ilze Rūmniece.

LITERATŪRZINĀTNE

LU LFMI Latviešu literatūras vēstures un teorijas nodaļās

No 2003. gada 3. līdz 5. janvārim Rīgas Latviešu biedrībā notika Mārtiņa Zīverta simtgades pasākumi, kurus rīkoja RLB, LU LFMI un E. Smilģa Teātra muzejs. *3. janvārī* – konferencē “Mārtiņš Zīverts latviešu drāmas un teātra vēsturē” referēja V. Hausmanis (“Dažas M. Zīverta darbu pamatproblēmas”), J. Stradiņš (“Dažas M. Zīverta saskares ar zinātnes pasauli”), A. Caune (“Rīgas vēstures sižeti M. Zīverta dramaturģijā vēsturnieka skatījumā”), I. Kalniņa (“Radoša personība M. Zīverta dramaturģijā”), Dz. Vārdaune (“Monologs un lielais skats M. Zīverta drāmā”), B. Kalnačs (“M. Zīverts un ekspresionisms”), J. Gulbītis (“Sieviešu tēli M. Zīverta lugās”), Z. Gūtmane (“Mitolģiskā upura tēma M. Zīverta nepabeigtajā lugā ‘Ifigenija’”), L. Dzene (“M. Zīverta lugas Nacionālajā teātrī”), R. Rotkale (“M. Zīverta lugu iestudējumi Dailes teātrī”), I. Daukste-Silasproģe (“M. Zīverta lugas trimdas teātros”). E. Smilģa Teātra muzejs iekārtoja M. Zīverta dzīvei un daiļradei veltītu izstādi. *4. janvārī* RLB namā notika M. Zīverta lugas “Teātris” lasījums A. Miglas režijā ar aktieru U. Dumpja, I. Rūdolfas, D. Lūriņas, J. Rudziša, E. Dombrovskas, Ā. Rozentāla piedalīšanos. *5. janvārī* – atceres brīdis pie M. Zīverta atdusas vietas Meža kapos.

14. janvārī ar Latvijas ZA Senāta Lēmumu Nr. 1.1 piešķirta Viļa Plūdoņa vārdbalva latviešu literatūrzinātnē Dr. philol. Ingunai Daukstei-Silasproģei par monogrāfiju “Latviešu literārā dzīve un latviešu literatūra bēgļu gados Vācijā (1944–1950)”, publicēta 2002. gadā.

5. februārī LU Filoloģijas fakultātē notika R. Brieža un LU LFMI, LU Filoloģijas fakultātes, Rakstnieku Savienības un LKA organizētā konference “Latviešu literatūra. 2002. gads”. Referenti – Maira Valtēre (dzeja), Ieva Dubiņa-Āva (proza), Līga Ulberte (drāma).

11. februārī LU LFMI un izdevniecība “Nordik” Gētes institūtā Rīgā rīkoja starptautiskā interdisciplinārā rakstu krājuma “Gēte un Baltija” (sastādītāja un zinātniskā redaktore G. Grīnuma) atvēršanas svētkus.

28. februārī un 1. martā Liepājā notika ikgadējā, šoreiz starptautiska konference, kurā referātus nolasīja LFMI pētnieki B. Kalnačs (“Baltijas drāma Eiropas kontekstā: 19. gs. beigas, 20. gs. sākums”), I. Daukste-Silasproģe (“Jauniešu literārie žurnāli ‘Ulubele’ (1951–1955) un ‘Raksti’ (1952–1954): mēģinājumi un iespējas svešumā”), L. Silova (“Pasaules modelēšana Ingas Ābeles darbos”).

5. martā izdevniecība "Zinātne" laida klajā Zigrīdas Frīdes pirmo grāmatu – monogrāfiju "Latvis. Gothards Frīdrihs Stenders".

13. martā Gada balvu literatūrā saņēma Vera Vāvere un Ludmila Sproģe par monogrāfiju "Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras "sudraba laikmets"" (izdevniecība "Zinātne", 2002).

18. martā Gunāra Priedes 75. dzimšanas dienas atceres sarīkojumu Rīgas Latviešu biedrības namā vadīja Viktors Hausmanis.

16. aprīlī ikgadējā institūta rīkotajā konferencē "Meklējumi un atradumi" (atbildīgā Inguna Daukste-Silasproģe) referātus literatūrzinātnē nolasīja B. Kalnačs ("Naturālisma drāma. Daži problēmaspekti"), I. Daukste-Silasproģe ("Vācu romāns Latvijā 20. gadsimta 20. un 30. gados: dažas novitātes un problēmas tulkojumu izvēlē"), M. Grudule ("Prozaīķis Zigfrīds fon Fēgezaks Vidzemes lauku ainavā 19. un 20. gadsimta mijā"), Z. Frīde ("Latviešu literatūras izpētes problēmas. 19. gadsimta pirmā puse"), L. Zulmane (Liepājas Pedagoģijas akadēmija, "Kultūrvidē Andrieva Niedras prozā"), B. Tabūns ("Autobiogrāfiskums kā Gunara Janovska jaunrades procesa faktors").

Aprīļa vidū izdevniecības "Zinātne" apgādā iznāca krājums "Materiāli par latviešu un cittautu kultūru Latvijā".

24. aprīlī izdevniecība "Zinātne" laida klajā V. Hausmaņa monogrāfiju "Mārtiņš Zīverts" un E. Lāma "Mūžīgais romantisms. Jāņa Akuratera dzīves un daiļrades lappuses".

26. aprīlī Rīgas kongresu namā izdevniecība "Zinātne" un LU LFMI rīkoja triju grāmatu atvēršanas svētkus – Z. Frīdes "Latvis", V. Hausmaņa "Mārtiņš Zīverts" un E. Lāma "Mūžīgais romantisms".

No 3. līdz 6. maijam Benedikts Kalnačs un Viesturs Vecgrāvis uzturējās Ukrainas Zinātņu akadēmijā Ļvivā, kur 5. maijā piedalījās zinātniskā konferencē "Simts literatūras gadi: dzeja, proza, drāma latviešu un ukraiņu literatūrā", kur B. Kalnačs nolasīja referātu. Konferenci rīkoja kultūras centrs "Latvija-Ukraina", Ukrainas ZA Literatūras institūts, finansiāli atbalstīja Latvijas Kultūrkapitāla fonds.

6. maijā Inguna Sekste LU Filozofijas un socioloģijas institūta un Dānijas Kultūras institūta rīkotajā konferencē "Eksistence un komunikācija. Sērenam Kirkegoram – 190" LU Mazajā Aulā nolasīja referātu "Brandess, Kirkegors un 19. gs. latviešu literatūrkritika".

14. maijā Rīgas Latviešu biedrības Līgo zālē notika Viktora Hausmaņa grāmatas "Mārtiņš Zīverts" atvēršana ar M. Zīverta dzejas un lugu fragmentu

lasījumiem Rīgas teātru aktieru izpildījumā. Sarīkojumā bija klāt arī M. Zīverta dzīvesbiedre Ilze Zīverte un meita Zeltīte. Pasākumu rīkoja izdevniecība "Zinātne", RLB Teātra komisija un LFMI.

22. maijā Zigrīda Frīde III Sēlijas kongresā (LZA izbraukuma sēdē) Viesītē nolasīja referātu "Sēlijas krāsas Gotharda Fridriha Stendera mūžā".

No 1. līdz 12. jūnijam Benedikts Kalnačs Ņujorkā, ASV, piedalījās H. Ib-sena daiļrades izpētes konferencē.

No 10. līdz 20. jūnijam Gundega Grīnuma piedalījās starptautiskās Gētes biedrības pilnsapulcē Veimārā, Vācijā, kur tika ievēlēta par šīs organizācijas prezidenti, kā arī tikās ar Zentas Mauriņas mantinieci Izu Zigu Štutgartē, lai savāktu materiālus projektam "Tičīna un Zenta Mauriņa".

26. jūnijā Inguna Daukste-Silasproģe RLB nolasīja referātu "Meklējot latviešu garīgās mājas svešumā".

Jūlija beigās izdevniecība "Zinātne" laida klajā Birutas Gudriķes monogrāfiju "Jēkabs Janševskis".

No 28. augusta līdz 16. septembrim Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe bija komandējumā ASV, lai Rietumkrasta latviešu centros Sanfrancisko un Losandželosā vāktu materiālus (intervijas utt.) pētnieciskajam darbam par latviešu literāro dzīvi un literatūru ASV (1949–1960).

Septembra pirmajās dienās izdevniecība "Zinātne" laida klajā enciklopēdiju "Latviešu rakstniecība biogrāfijās" – otro, pārstrādāto un papildināto izdevumu. Pirmais iznāca 1992. gadā.

5. septembrī Rīgā Kongresu nama jaunajā zālē Benedikts Kalnačs un Janīna Kursīte piedalījās zinātniskā konferencē "Pasaku nozīme lielā un mazā cilvēka dzīvē", nolasot referātus. Konference bija veltīta A. Brigaderes pasaku lugas "Sprīdītis" simtgadei.

10. septembrī Raiņa dzejoļu krājuma "Tālas noskaņas zilā vakarā" simtgadei (1903 – 2003) veltītajā dzejas dienā, kuru organizēja Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs un kas notika Raiņa un Aspazijas vasarnīcā Jūrmalā, Majoros, Janīna Kursīte nolasīja referātu "Raiņa "Tālas noskaņas zilā vakarā" citu tā laika dzejoļu krājumu kontekstā".

11. septembrī institūta un G. Grīnumas organizētajā zinātniskajā konferencē "Aktualitātes Aspazijas un Raiņa pētniecībā" tika nolasīti sekojoši referāti: "Izvēle kā gara brīvības apliecinājums Aspazijas traģēdijās" (G. Bībers, LKA); "Aspazijas luga "Jānis Ziemelis" Eiropas literatūras kontekstā"

(S. Gaižūns, Baltoskandijas akadēmija, Panevėža, Lietuva); "Atmiņas kā nedrošs Aspazijas un Raiņa izpētes avots" (S. Viese); "Sapņu žanrs Raiņa jaunradē" (J. Kursīte, LU, LU LFMI); "Jāzeps un viņa brāļi" kā latviešu literatūras "eksportprece" (G. Grīnuma, LU LFMI); "Rainis par politikas ētiku" (S. Lasmane, LU).

No 18. līdz 22. septembrim Benedikts Kalnačs un Māra Grudule piedalījās Tallinā un Tartu vācbaltu zinātnieku un rakstnieku Aleksandra fon Keizerlinka, Hermaņa fon Keizerlinka un Eduarda fon Keizerlinka daiļrades pētniecībai veltītajā simpozijā, ko organizēja Igaunijas Zinātņu akadēmijas Underes un Tuglasa Literatūras centrs un Igaunijas Gētes biedrība. B. Kalnačs nolasīja referātu par Eduardu fon Keizerlinku.

2. oktobrī Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē notika enciklopēdijas "Latviešu rakstniecība biogrāfijās" 2. papildinātā izdevuma atvēršanas svētki.

17. un 18. oktobrī LU organizētajā konferencē "Salīdzinošā literatūrzinātne Austrumeiropā un pasaulē. Teorijas un interpretācijas" referātu nolasīja Anita Rožkalne ("Salīdzinošās literatūrzinātnes pirmsākumi Latvijā 19. un 20. gadsimta mijā").

No 22. līdz 24. oktobrim 5. starptautiskajā Baltijas valstu literatūrzinātnieku konferencē "Literatūras vēsture: paradokss vai paradigma", kas notika Lietuvas Literatūras un folkloras institūtā Viļņā, piedalījās un referātus nolasīja Janīna Kursīte ("Literatūras robežu paplašināšanās", krievu val.) un Benedikts Kalnačs ("Latviešu drāma pēdējos piecos gados un tās vieta literatūras vēsturē", angļu val.).

Novembra pēdējā nedēļā apgāds "Valters un Rapa" laida klajā Viktora Hausmaņa sastādīto Mārtiņa Zīverta krājumu "Minhauzena precības un citas lugas", kura atvēršanas svētki notika Rīgas Latviešu biedrībā 25. novembrī. Lugas "Meli meklē meli" lasījumā piedalījās aktieri D. Lūriņa, R. Tatariņova, M. Egliens, E. Melbārdis un Ā. Rozentāls. Pasākumā bija klāt arī M. Zīverta kundze Ilze.

4. decembrī Rēzeknes rajona Nautrēnu vidusskolā notika Janīnas Kursītes un Annas Stafeckas grāmatas "Latgale: valoda, literatūra, folkloras" atvēršanas svētki. Grāmata laista klajā augustā Rēzeknē, Latgales Kultūras centra izdevniecībā.

8. decembrī izdevniecība "Zinātne" laida klajā Broņislava Tabūna monogrāfiju "Modernisma virzieni latviešu literatūrā", 9. decembrī Rīgas Latviešu

biedrībā notika šīs grāmatas atvēršana ar aktrises E. Ermales piedalīšanos un dzejoļu lasījumiem.

10. decembrī Lita Silova Daugavpils universitātē zinātniskā seminārā "Lidojumi sapnī un nomodā", kas veltīts S. Lāgerlēvas 145. dzimšanas dienai, nolasīja referātu "Stiprās sievietes Selmas Lāgerlēvas prozā".

Ilze Rubule

LU Filoloģijas fakultāte

2003. gada 3. janvārī RLB un LU LFMI organizētajā konferencē "Mārtiņš Zīverts latviešu drāmas un teātra vēsturē" Ieva Kalniņa lasīja referātu "Radoša personība M. Zīverta dramaturģijā".

20. janvārī E. Smilga Teātra muzejā notika grāmatas "20. gadsimta teātra režija pasaulē un Latvijā" atvēršanas svētki. Pasākuma ietvaros notika improvizēta aktieru sacensība teātra vēsturē, kuru vadīja Juris Žagars un Vilis Daudziņš.

5. februārī konferencē "Latviešu literatūra. 2002. gads" Līga Ulberte nolasīja referātu "Latviešu oriģināldramaturģija 2002. gadā".

6. februārī LU 61. zinātniskajā konferencē "Valoda un literatūra kultūras aprītē" Ieva Kalniņa nolasīja referātu "Raiņa bērnu dzeja padomju laika publicējumos".

14. februārī LU 61. konferences ietvaros Ojārs Lāms nolasīja referātu "Homērs latviešu valodai".

No *29. februāra līdz 1. martam* Liepājas Pedagoģijas akadēmijā notika starptautiska konference "Aktuālas problēmas literatūrzinātnē", kurā Silvija Radzobe nolasīja referātu "Vsevolods Meierholds un Mihails Bulgakovs", Ieva Kalniņa lasīja referātu "Vēstules kā literatūras pētniecības objekts", Anta Lazareva – "Starp sapni un īstenību. E. Ādamsons 20. gs. 40. gados", Viesturs Vecgrāvis – "Dažas modernisma problēmas Jāņa Poruka daiļradē", Līga Ulberte – "Atsvešinājuma efekta lietojums jaunākajā latviešu teātrī".

1. martā Torontā, Kanādā notika Latviešu nacionālās asociācijas Kanādā rīkotais seminārs "Mīli latviešu valodu", kurā Valdis Muktupāvels uzstājās ar referātu par latviešu valodas kopsakarībām ar dažādām tradicionālās mūzikas jomām.

7. martā LU 61. konferences ietvaros Filoloģijas fakultātē notika LU Filoloģijas fakultātes jauno zinātnieku konference, kurā ar priekšlasījumiem uzstājās LU, DPU un LKA studenti. Konferences noslēgumā notika 2002. gada LU Filoloģijas fakultātes doktorantu konferences rakstu krājuma prezentācija.

No 16. līdz 18. aprīlim Kaļiņingradā notikušajā starptautiskā konferencē "Baltija kultūras krustcelēs" Janīna Kursīte nolasīja referātu "Par toponīmisko izmaiņu simboliku Baltijas areālā".

29. aprīlī Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē notika almanaha "Feministica Lettica 3" atvēršanas svētki.

1. maijā Janīna Kursīte Rīgā starptautiskajā FSI un LU FF organizētajā konferencē "Dzīvesstāsti – vēsturē, kultūrā, sabiedrībā" nolasīja referātu "Dzīvesstāstu un folkloras saskare".

No 8. līdz 10. maijam Daugavpils rajona Špoģos notika starptautiska konference "Perifērijas identitāte", kurā piedalījās zinātnieki no Igaunijas, Lietuvas, Polijas un Latvijas. Valdis Muktupāvels nolasīja referātu "Mūzikas instrumenti katoļu eklesiasistiskajās un kalendārajās ieražās".

Piedaloties no 9. līdz 10. maijam LU FF un LFMI organizētajā starptautiskā konferencē "Nomales identitāte" Višķos (Daugavpils raj.), Janīna Kursīte nolasīja referātu "Latgale vakar, šodien, rīt".

16. maijā Vītauta Dižā Universitātes Baltoskandināvijas Akadēmijas Literatūras komparatīvistikas centrā notikušajā konferencē Dace Lūse uzstājās ar referātu "Dzintars Sodums: literārās skolas un literārās pieredzes".

No 5. līdz 7. jūnijam Turku, Somijā, notika 5. Baltijas pētījumu konference "The Baltic world as a multicultural space. 5. Baltic studies in Europe", tajā Valdis Muktupāvels uzstājās ar referātu "Traditional music – divider or unifier in the Baltic world?", Ieva Kalniņa nolasīja referātu "Wo sind die Völker in lettischen sowjetischen Dramaturgie (60–70 Jahre des 20 Jahrhunderts) geblieben?".

2003. gada jūnijā klajā nācis pirmais Latvijas Universitātes filoloģijas, mākslas (teātra un mūzikas) zinātnes un bibliotēkzinātnes doktorantu rakstu krājums "Platforma", kas ir arī pirmais doktorantu zinātnisko rakstu krājums Latvijā. Krājums tapis, apkopojot četru humanitāro zinātņu jauno pētnieku – literatūrzinātnieku, folkloristu, mākslas zinātnieku un bibliotēkzinātnieku – rakstus, kas nolasīti 2002. gada februārī LU Filoloģijas fakultātē notikušajā doktorantu konferencē "Latviešu literatūra, folkloras, māksla un pasaules konteksts".

30. jūnijā Rīgā RLB Latvijas – Austrālijas biedrības zinātniskajā konferencē Janīna Kursīte nolasīja referātu "Trimdas identitāte un trimdinieku sapņi".

19. jūlijā Rīgā Mencendorfa namā Latgales dienas konferencē Janīna Kursīte uzstājās ar referātu "Nomaļas identitāte: paralēlas biogrāfijas mēģinājums (R. Mūks un J. Pīnups)".

5. septembrī RLB namā notikušajā A. Brigaderes Sprīdīša simtgadei veltītajā konferencē Janīna Kursīte nolasa referātu "Sprīdītis latviešu pasakās".

9. septembrī LU Filoloģijas fakultātē viesojās Amerikas latviešu rakstniece, literatūrzinātniece, romāna "Sieviete dzintārā" autore Agate Nesaule.

No 8. līdz 10. septembrim Mūzikas instrumentu akadēmijā Sarpsborgā, Norvēģijā, notika Baltijas un Ziemeļvalstu seminārs ("*Baltisk-Nordisk seminar*"). Valdis Muktupāvels uzstājās ar referātu par latviešu tradicionālajiem mūzikas instrumentiem un ar koncertlekciju.

10. septembrī Majoros Raiņa dzejoļu krājuma "Tālas noskaņas zilā vakarā" simtgadei veltītajā konferencē Janīna Kursīte nolasa referātu "Raiņa "Tālas noskaņas zilā vakarā" mūsdienu dzejas kontekstā".

11. septembrī Misiņa bibliotēkā Raiņa dienu zinātniskajā konferencē Janīna Kursīte nolasa referātu "Sapņi Raiņa daiļradē".

17. septembrī RLB namā notikušajā konferencē "No Atmodas līdz Eiropas Savienībai" Janīna Kursīte nolasa referātu "Eiropas Savienība – šaubās un cerībās".

No 25. līdz 26. septembrim Rīgas III starptautiskajā klasisko studiju konferencē "Antiquitas viva: urbs aeterna", kura notika Filoloģijas fakultātē, ar priekšlasījumiem uzstājās arī Latviešu literatūras katedras mācībspēki. Daces Lūses referāta tēma bija "Roma latviešu literātu un mākslinieku likteņos un darbos", Silvijas Radzobes – "Mihaila Kuzmina luga "Nērons": Senās Romas vēsture krievu sudraba laikmeta ideju gaismā", Māras Grudules – "29. novembrī es atkal kāpu vagonā sākt ceļot..": 19. gadsimta Romas ceļojumi Latvijas iedzīvotāju atmiņās" un Ojāra Lāma – "Romā atjaunotāji": romiešu temati latviešu prozā".

3. un 4. oktobrī Rīgas Latviešu biedrības namā notika starptautiska konference "Postmodernisms teātrī un drāmā". Silvija Radzobe nolasīja referātu "Modernisms un postmodernisms Latvijas režijā", Ievas Kalniņas referāta tēma bija "Latviešu kultūras reminiscences postmodernajā drāmā" un Līga Ulberte uzstājās ar referātu "Postmodernais teātris un episkais teātris". Konferencē ar priekšlasījumiem uzstājās zinātnieki ne tikai no Latvijas, bet arī no Lietuvas, Igaunijas, Norvēģijas un Lielbritānijas.

10. novembrī Filoloģijas fakultātē visus interesentus atkal kopā pulcināja suiti Rīgā. Letonikas auditorijā notika zinātnisks seminārs "Suitu kultūra mūsdienās" (par pētījumu rezultātiem Alsungā, Adzē un Gudeniekos referēja 2003. gada ekspedīcijas dalībnieki), etnogrāfisko priekšmetu un fotogrāfiju izstādes atklāšana un koncerts ar Mazo suitu (Basi) un Suitu sievu (Alsunga) piedalīšanos.

No 10. līdz 12. novembrim notikušajā starptautiskā zinātniskā konferencē, kura veltīta O. Vācieša 70. dzimšanas dienai "Cilvēka brīvība. Cilvēka balss", ar referātiem uzstājās arī Filoloģijas fakultātes mācībspēki: A. Cimdiņa "O. Vācieša interteksts: vēstures liecībās, tagadnes teorijās un praksē", J. Kursīte "Varoņtēls O. Vācieša dzejā", Silvija Radzobe "Mihails Bulgakovs un O. Vācietis: "Meistars un Margarita"" un Līga Ulberte "O. Vācieša – dzejas kritiķa – principi".

No 24. līdz 25. novembrim LU Filoloģijas fakultātes III Studentu zinātniskā konference "Aktuāli baltistikas jautājumi", kurā ar referātiem uzstājās studenti no Rīgas, Rēzeknes, Ventspils, Klaipēdas, Kauņas, Viļņas, Šauļiem, Sanktpēterburgas, Tartu un Varšavas.

16. decembrī notika LU Filoloģijas fakultātes, Moderno valodu fakultātes un Studentu padomes rīkotā Ziemassvētku ieskandināšana ar Latvijas Kultūras akadēmijas studentu un citu interesentu piedalīšanos. Programmā: blūza vilkšana, sārņu sadedzināšana ugunskurā, kopīga dziedāšana un loterija.

22. decembrī Letonikas auditorijā notika seminārs "Rietumbalti un mūsdienas. Valoda un tradicionālā kultūra". Citu referentu vidū ar priekšlasījumiem uzstājās arī J. Kursīte ar referātu "Paralēles Austrumprūsijas un Kurzemes vietvārdos. Sakrālā topogrāfija" un V. Muktupāvels ar referātu "Prūšu valodas rekonstrukcija". Bija apskatāma arī izstāde "Austrumprūsijas piekārēni".

Sandra Peškova

FOLKLORISTIKA

2003. gada 24. janvārī Dace Bula un Guntis Pakalns vada Tautas mākslas centra folkloras skolas nodarbības LFK par folkloristikas un vēstītājfolkloras jautājumiem.

30. janvārī LFK aizsāk RLB semināru ciklu "Cita folklorā", Dace Bula nolasa referātu "Cita folklorā: cits skatījums uz cilvēku un kultūru mūsdienu zinātnē". Otra referente filozofe Velga Vēvere – "Cits un svešais filozofijā".

20. februārī RLB ciklā "Cita folklorā" Mārtiņš Boiko nolasa referātu "Vec-
ticībnieku tradicionālās mūzikas dokumentācija Daugavpils Svētās Dievmā-
tes dzimšanas baznīcas draudzē 2001.–2003. g."

28. februārī Liepājas Pedagoģijas akadēmijas rīkotajā konferencē "Aktuā-
las problēmas literatūrzinātnē" Dacei Bulai referāts "Folkloristika – nozares
identitāte salīdzinošā skatījumā"; Unai Smilgainei – "Telpa latviešu šūpul-
dziesmās"; Guntim Pakalnam – "Džūkstes teikas un spoku stāsti: publicēto
tekstu pāriešana mutvārdu tradīcijā"; Aldim Pūtelim – "Cik garas ir latviešu
tautasdziesmas?"

No 3. līdz 7 martam 61. LU jauno zinātnieku konferencē Una Smilgaine
nolasa referātu "Laiks latviešu šūpuldziesmās"; Sanita Bērziņa-Reinsone –
"Ačgārnība un apmaldīšanās"; Sandis Laime – "Bēru rituālu atspulgi Latvijas
klinšu rakstos".

20. martā RLB semināru ciklā "Cita folklorā" Guntis Pakalns un Ieva
Garda runā par tēmu "Folklorā un masu mediji".

30. martā Māra Viksna un Guntis Pakalns piedalās Anša Lerha-Puškaiša
nāves 100. gadadienas pasākumā Džūkstē.

4. aprīlī turpat piemiņas konferencē Guntis Pakalns runā par tēmu "Džūk-
stē šogad savāktie stāsti – daudzveidīgas iespējas pētījumiem" un Sanita Bēr-
ziņa-Reinsone – "Vadātājs latviešu folklorā".

1. aprīlī RLB Guntis Pakalns piedalās bērnu anekdošu konkursā, kura
sagatavotājs un vērtētājs bijis, un TV raidījumā "Sarunas bez rāmja" stāsta
par etniskajām anekdotēm.

4. aprīlī Pēterburgas 300 gadu jubilejai veltītajā konferencē Māra Viksna
nolasa referātu "Pēterburga un latviešu folklorā".

10. aprīlī RLB ciklā "Cita folklorā" Mārtiņš Boiko nolasa referātu "Runā-
šana sudrabs, klusēšana zelts. Klusēšanas tradīcijas un rituāli Baltijā un citviet".

11. aprīlī Starptautiskā IV zinātniskajā filoloģijas studentu konferencē Pē-
terburgā Sanita Bērziņa-Reinsone nolasa referātu "Elektroniskās vēstuļu ķē-
des folkloristikā"; Gunita Ģēģere – "Katolicisma ietekme latgaliešu folklorā
vēsturiskā skatījumā"; Sandis Laime – "Latvijas klinšu raksti".

16. aprīlī LU LFMI gadskārtējā konferencē "Meklējumi un atradumi" LFK
darbinieku referāti: Dace Bula – "Mēs deviņpadsmit"; Mangaļsalas pagātne
stāstos"; Mārtiņš Boiko – "Lauku pētījumi Daugavpils Sv. Dievmātes Dzimšanas

Baznīcas vecticībnieku draudzē”; Una Smilgaine “Ģimene latviešu šūpuļdziesmās”; Māra Viksna “Bērzaunes dziesmas no 1885. gada līdz 2002. gadam.”; Guntis Pakalns – “Kādus stāstus var savākt Džūkstē mūsdienās?”; Ieva Vītola (LKA) – “Latviešu tautas teikas par Mantas vietām – ko meklējot var atrast?”.

22. aprīlī arheologs Juris Urtāns nodod LFK savas pirms 30 gadiem saklausītās un pierakstītās 2005 anekdotes.

30. aprīlī LFK uzņem starptautiskās konferences dalībniekus no Somijas un Igaunijas.

No 1. līdz 3. maijam starptautiskā konferencē “Dzīvesstāsti – vēsturē, kultūrā, sabiedrībā. Mutvārdu vēstures loma personīgās un kultūras identitātes vērtējumā” Dace Bula nolasa referātu “Vēsture, stāsts un stāstnieks”; Guntis Pakalns – “Vai dzīvesstāsti ir “blakusprodukts” folkloras vākšanā? Pieredze, vācot Džūkstes teikas”.

No 3. līdz 4. maijam Lietuvas Mūzikas akadēmijas Etnomuzikoloģijas katedras rīkotajā konferencē “Jauno pētnieku darbi” Viļņā piedalās Sanita Bērziņa-Reinsone ar referātu “Subjektīvā interpretācija stāstos par apmaldīšanos”.

7. maijā Stokholmā mirusi valodniece, folkloriste Velta Rūķe-Draviņa.

8. maijā RLB ciklā “Cita folklorā” Aldis Pūtelis nolasa referātu “Cik “apgaismoti” esam?” un Agita Misāne – “Mīti un maģija domāšanā, kultūrā, zinātnē”.

14. maijā Daugavas dienās Elga Melne un Māra Viksna tiekas ar skolēniem Rīgas 28., 31. un 47. vidusskolā, stāstot par tēmām “Mangaļsalas zvejnieku darba un sadzīves tradīcijas” un “Teikas Daugavas krastos Rīgas teritorijā”.

No 19. līdz 22. maijam LFK Dienvidkarolīnas universitātes mūzikas vēstures profesors Kevins Karness pēta Jurjānu Andreja un Emila Melngaiļa tautas mūzikas materiālus.

28. maijā Aizputē Māra Viksna iepazīstina vidusskolas folkloras kopas dalībniekus ar Aizputes puses folkloras vākumiem un tiekas ar teicējām Dunalkas pagastā.

29. maijā folkloristi piedalās sava bijušā kolēģa Antona Breidaka piemiņas pēcpusdienā Teātra muzejā, runā Beatrise Reidzāne un Elga Melne.

No 13. līdz 15. jūnijam Tartu universitātē konferencē “Darba pasaule un dzīves pasaule sociālismā un postsociālismā” Guntis Pakalns nolasa referātu “Dzīve un darbs stāstos par sociālisma laikiem vienā Latvijas pagastā”.

17. jūnijā Zviedrijas kultūras atašēja Latvijā Gunilla Forsēna iepazīstas ar Dainu skapi.

No 24. līdz 28. jūnijam SIEF Starptautiskās balāžu komisijas 33. konferencē Ostinā, Teksasā, Dace Bula tiek uzņemta šīs komisijas sastāvā un nolasa referātu "Folkloristikas disciplinārā identitāte salīdzinošā skatījumā".

No 25. līdz 29. jūnijam Kabli, Igaunijā, konferencē "20 gadi ar aizvēstures mākslu: Kabli III" Sandis Laime nolasa referātu "Rituāla pēdas Latvijas klinšu rakstos".

No 26. jūnija līdz 2. jūlijam un no 26. līdz 28. septembrim Una Smilgaine piedalās Latvijas Kultūras akadēmijas ekspedīcijā uz Kūku pagastu.

28. jūnijā Bērzaunē Māra Vīksna pavada pēdējā gaitā teicēju Almu Priedīti.

9. jūlijā LFK Māra Vīksna un Aldis Pūtelis iepazīstina Pāvila Štolla vadīto Čehijas Kārļa universitātes studentu grupu ar fondiem un folkloristu darbu Latvijā.

11. jūlijā Mūzikas bibliotēku, arhīvu un dokumentu asociācijas gadskārtējā konferencē Tallinā Aldim Pūtelim referāts "Liels vai mazs: LFK kā publiskais informācijas avots".

14. jūlijā Māra Vīksna iepazīstina Pēterburgas baltu filoloģijas studentus ar LFK fondiem.

No 15. jūnija līdz 15. jūlijam Guntis Pakalns strādā Getingenes "Pasaku enciklopēdijas" arhīvā, kur atrasts pilnīgs P. Šmita "Latviešu pasaku un teiku" tulkojums vāciski. Noskaidrota tulkojuma vēsture un saņemta atļauja to publicēt elektroniskā formā. Darbs uzsākts.

No 6. līdz 23. jūlijam Sandis Laime piedalās ekspedīcijā uz Oņegas ezeru, Baltās jūras un Dienvidsomijas petroglifu vietām jaunu zīmju dokumentēšanas metožu apguvei.

26. jūlijā Aizkraukles muzeja konferencē "Dziesma un cilvēki Daugavas krastā" Māra Vīksna runā par tēmu "Sēlijas folkloras vācēji Aizkraukles novadā" un tiekas ar teicējiem Lielvārdē.

No 4. līdz 8. augustam Sanita Bērziņa-Reinsone, Gunita Ģēgere, Sandis Laime piedalās ekspedīcijā "Dzīves stāsts Latvijā – Alsunga: 2003".

5. augustā Cīravas pagastā māsas ģimenē mirusi folkloriste Elza Kokare, pavadīta uz Rīgas Meža kapiem 9. augustā.

No 11. līdz 16. *augustam* Sanita Bērziņa-Reinsone un Sandis Laime piedalās LU Filoloģijas fakultātes organizētā zinātniskajā ekspedīcijā uz Austrumprūsiju Kaļiņingradas apgabālā.

No 11. līdz 18. *augustam* ISFNR konferencē "Stāstījumi un salas" Visbijā, Gotlandē, Guntis Pakalns nolasa referātu "Teikas un spoku stāsti vienā Latvijas draudzē (Džūkste) pirms 120 gadiem un mūsdienās".

23. *augustā* Elga Melne piedalās Pāles novadpētniecības muzeja izstādes "Mēs – Vidzemes lībiešu pēcteči" atklāšanā.

No 27. *augusta* līdz 30. *septembrim* LFK strādā viespētniece no Maskavas Antropoloģijas un etnogrāfijas institūta Svetlana Rižakova.

5. *septembrī* Sakstagala F. Trasuna muzejā "Kolna sāta" folkloristi piedalās Pētera Smeltera 135 gadu jubilejā.

No 5. līdz 6. *septembrim* Limbažos ZA zinātniskā izbraukuma konferencē "Rietumvidzemes lībisko apvidu kultūrvēstures problēmas" Elga Melne nolasa referātu "Lībiešu novads teikās un nostāstos"; Sandis Laime – "Rietumvidzemes klinšu rakstu sākotnējās izzināšanas rezultāti".

11. *septembrī* Meža kapos folkloristi piedalās Veltas Rūķes-Draviņas apbedīšanā.

13. *septembrī* Meža kapos folkloristi pavada pēdējā gaitā folkloras vācēju un teicēju Marijanu Aunu.

21. *septembrī* LFK Guntis Pakalns iepazīstina ar latviešu folkloristikas vēsturi, pētniecību un pašreizējo situāciju etnoloģijas pasniedzēju un studentu grupu no Bāzeles (Šveice).

27. *septembrī* Viļņā starptautiskā konferencē "Senās/jaunās lietuviešu kultūras modernās koncepcijas" Sandis Laime nolasa referātu "Latvijas zīmju klinšu vieta sakrālajā ainavā".

27. *septembrī* Briežuciema folkloras ansambļa 25 gadu jubilejā piedalās Beatrise Reidzāne.

17. *oktobrī* Māra Viksna iepazīstina no Krievijas repatriējušo latviešu grupu ar folkloristikas vēsturi, LFK darbību un Dainu skapi.

31. *oktobrī* LFK rīkotajā Barondienas konferencē "Folkloras un ikdienas kultūra: interpretācijas teorija un prakse" nolasīja referātus: Janīna Kursīte – "Čiulis un čangalis: ikdienas stereotipi"; Māra Mellēna

“Tradicionālā kultūra starp ikdienu un svētkiem: pārmantošana, apgūšana un pielietošana”; Velga Vēvere – “(Ik)dienas filosofija: lietu pasaule”; Baiba Krogzeme-Mosgorda – “Konteksta problēma skolēnu atmiņu albumu materiāla interpretācijā”; Gatis Ozoliņš – “Totēmisms un pasaka”; Rūta Muktupāvela – “Inkultūracijas tradīciju metamorfoze mītiskās domāšanas ietekmē”; Gita Girņus – “Žanra kategorija tautas literatūrā un naratīvs latviešu folklorā”; Juris Urtāns – “Vidzemes muldakmeņi”; Eva Eglāja-Kristone – “I. Ziedoņa dzejolis + krišnaītu melodija = latviešu folklorā? jeb: literatūras procesa saskarsme ar folkloras kustību”; Iveta Tāle – “Naudas lietojuma ekonomiskie un neekonomiskie aspekti krustību dziesmās un ieražās”; Guntis Pakalns – “Almas Makovskas pasakas: tradīcija un priekšnesums”.

Mārtiņa Boiko grāmatas “Latviešu teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas” atvēršanas svētki; vada izdevniecības “Musica Baltica” vadītāja Solvita Sējāne, dzied folkloras kopa “Grodi”.

No 5. līdz 29. *novembrim* Guntis Pakalns vērtējis un piedalījies “Pulkā eimu, pulkā teku” stāstnieku konkursa septiņos pusfināla pasākumos dažādos Latvijas novados un finālā RLB.

10. *novembrī* LU Filoloģijas fakultātes konferencē “Suiti Rīgā” Sanita Bērziņa-Reinsone nolasa referātu “Sapņi tradicionālajā kultūrā” un Sandis Laime – “Krucifiksi un zemnieku baroks suitu novadā”.

11. *novembrī* Induļa Rankas veidotā profesora Pētera Šmita kapa piemiņekļa atklāšana Meža kapos.

No 11. *novembra* līdz 19. *novembrim* Guntis Pakalns vada Latvijas Radio 1 programmā “Labu nakti” astoņus cikla – “Mazāk zināmās A. Lerha-Puškaiša savāktās pasakas” raidījumus.

No 24. līdz 25. *novembrī* LU Filoloģijas fakultātes III Studentu zinātniskā konferencē “Aktuāli baltistikas jautājumi” Sanita Bērziņa-Reinsone nolasa referātu “Aktuālie stāsti vidus vespas ciemos”; Sandis Laime – “Teiku izmantošana eventuālo kulta vietu apzināšanā: Ances pagasta piemērs”; Gunita Ģēģere – “Padomju folkloras mūsdienu skatījumā”.

30. *novembrī* Beatrise Reidzāne piedalās teicējas Teklas Klincānes-Slišānes bērēs Balvu rajona Briežuciemā un ieskaņo Šķilbēnu un Baltinavas pagastos raksturīgo bērnu rīta dziedājumu, īpaši mirušo oficijas.

No 4. līdz 5. *decembrim* Starptautiskā konferencē “Globalizācija un

kultūra” Daugavpils universitātē Dace Bula nolasa referātu “”Eiropas māja”: telpa un rituāls politiskajā diskursā”.

9. decembrī Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja un Rīgas Doma ev. lut. draudzes organizētajos “Herdera lasījumos” Dace Bula nolasa referātu “Johana Gotfrīda Herdera idejas un tautas dzejas simboliskā vērtība Latvijā”.

11. decembrī Luža Bērziņa piemiņas fonda 10 gadu jubilejas pasākumā RLB Māra Vīksna iepazīstina klausītājus ar tēmu “Ludis Bērziņš Latvijā un pasaulē”.

16. decembrī LU Filozofijas un socioloģijas institūta seminārā “J. Herdera aktualitāte jaunās Eiropas kontekstā” Dace Bula piedalās ar priekšlasījumu “Herders – vidutājs starp tautu un tās kultūru”.

21. decembrī tiek pasniegta Lielā folkloras gada balva 2003 Mārai Vīksnai par grāmatu “LATVIEŠU TAUTASDZIESMAS Salasītas un sakrātas iz Bērzaunes apgabala no Āronu Matīsa” un Mārtiņam Boiko par grāmatu “Latviešu teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas”.

22. decembrī LU Filoloģijas fakultātes zinātniskajā seminārā “Rietumbalti un mūsdienas. Valoda un tradicionālā kultūra” Sandis Laime nolasa referātu “Akmens laikmeta mākslas valoda Kuršu kāpās”.

Visu gadu Guntis Pakalns vāc folkloras materiālus Džūkstes grāmatai un vairākkārt kopā ar Unu Smilgaini, Aldi Pūтели un dažādiem ārzemju zinātniekiem apmeklē un ieskaņo Vandzenes teicējas Almas Makovskas stāstīto.

Māra Vīksna

TEĀTRA ZINĀTNE

No 2003. gada 27. līdz 28. jūnijam notika “Pasaules latviešu aktieru un teātra atbalstītāju saiets” Rīgā. Pirmajā dienā E. Smilģa Teātra muzejā tika atklāta plaša ekspozīcija par trimdas teātru vēsturi, bet vakarā Dailes teātra Mazajā zālē notika režisora Laimoņa Siliņa vadīta izrāde – Andreja Miglas un Valda Rūmnieka “Apreibušās lakstīgalas”, tajā spēlēja aktrises no Latvijas teātriem, kā arī no trimdas teātra – Brigita Siliņa (ASV), Anita Apele, Lija Veikina (abas Austrālija). Nākamajā dienā RLB Kamīnzālē notika konference “Trimdas teātris laiku lokos”, kur par trimdas teātra gaitu un dažādiem tās posmiem stāstīja Viktors Hausmanis, dramaturgs Jānis Gulbitis (Zviedrija), Eduards Silkalns (Austrālija), kā arī citi.

3. un 4. oktobrī Starptautiskā teātra festivāla “Homo Novus” laikā notika Latvijas Universitātes, Literatūras, folkloras un mākslas institūta, Starptautiskā teātra institūta, Latvijas Jaunā teātra institūta, RLB Teātra komitejas, Viļņas Mūzikas akadēmijas un Oslo Universitātes rīkota starptautiska teātra konference “Postmodernisms drāmā un teātrī”. Divu dienu garumā vairākās sesijās tika nolasīti referāti par postmodernisma virzienu Latvijas un Eiropas teātros. Tos lasīja profesori un lektori no dažādām valstīm – Silvija Radzobe, Maija Svarinska, Līga Ulberte, Benedikts Kalnačs, Ieva Zole, Ingrida Vilkārse, Andra Rutkēviča, Edīte Tišheizere, Ieva Kalniņa, Ilze Kļaviņa, Evita Mamaja, Rita Grīnfelde (visi Latvija), Lūle Epnere (Igaunija), Sirena Leirvāga, Jans Nīgors (abi Norvēģija), Ramūne Marcinkevičūte, Aušra Martisūte (abas Lietuva), Nevils Šūmans, Jans Herberts (Lielbritānija). Ļoti interesanta un auglīga izvērsās Silvijas Radzobes vadītā diskusija par postmodernismu latviešu teātrī, kurā piedalījās Latvijas režisori – Mihails Gruzdovs, Indra Roga, Dž. Dž. Džilindžers, Māra Ķimele, Juris Rijnieks, Lauris Gundars, Pēteris Krilovs.

2. novembrī E. Smiļģa Teātra muzejā notika izcilās aktrises Lilitas Bērziņas simtgadei veltīts sarīkojums, kurā klausītājos noraudzījās muzeja izstāžu zālē izvietotie L. Bērziņas lomu fotoattēli. Par aktrises dzīvi stāstīja teātra zinātnieki Viktors Hausmanis, Rita Rotkale, Līvija Akurātere, atmiņās dalījās Dailes teātra ilggadējā sufliere Maija Spera, kā arī L. Bērziņas meita Lolita Priede-Vāciete.

17. novembrī Dailes teātra Mazajā zālē notika sarīkojums, kas veltīts Dailes teātra ievērojamo aktrišu Lilitas Bērziņas, Elvīras Brambergas, Liliņas Žvīgules, Benitas Ozoliņas, Emīlijas Bērziņas 100. dzimšanas dienas atcerei (dažām no viņām šogad apritēja jau 101. gadskārta) Atmiņās un pārdomās par aktrisēm dalījās teātra zinātnieki – Līvija Akurātere, Liliņa Dzene, Viktors Hausmanis, Rita Rotkale, arhitekts Oļģerts Krauklis, kā arī aktieri – Olga Dreģe, Mirdza Martinsons, Velta Krūze, Lidiņa Pupure, bet atmiņu pēcpusdienu vadīja režisore Venta Vecumiece.

23. novembrī Eduarda Smiļģa dzimšanas dienā Dailes teātra Lielajā zālē kārtējo reizi notika iepriekšējās sezonas labāko izrāžu un veidotāju apbalvošana.

25. novembrī, Mārtiņa Ziverta simtgades pasākumus noslēdzot, notika grāmatu apgāda Valtera un Rapas izdotās grāmatas – Mārtiņa Ziverta lugu izlases “Minhauzena precības un citas lugas” atvēršana RLB Līgo zālē. Tajā piedalījās M. Ziverta atraite Ilze Ziverte (Zviedrija), Astrīde Ivaska, Jānis Dīmans (ASV), Maija Spera. Par M. Zivertu stāstīja un ar grāmatas tapšanas

gaitu iepazīstināja teātra zinātnieks Viktors Hausmanis. Notika Latvijā neiestudētās M. Zīverta lugas "Meli meklē meli" lasījums Andreja Miglas režijā, kurā piedalījās aktieri Āris Rozentāls, Dita Lūriņa, Karīna Tatārinova, Mārtiņš Egliens, Egils Melbārdis.

Evita Sniedze

Labi būt stipram, gudram divreiz labāk
In memoriam
Elza Kokare
(13. X. 1920 – 05. VIII. 2003)

Autortiesību ierobežojumu dēļ
attēls nav pieejams.

9. augustā teicām pēdējos atvadu vārdus latviešu folkloras pētniecei, habilitētajai filoloģijas doktoarei Elzai Kokarei.

Rīgas I Meža kapu baltā smilts, ziedu rūgtenais aromāts un augusta vasarīgā diena mudināja uz pārdomām par to, ka ikvienam cilvēkam ir tikai viena – sava – biogrāfija, dzīves ceļš, kurš nav ne pārveidojams, ne piemērojams kaprīzajiem vēstures pagriezieniem. Laiks un laikmets var daudz, bet ne visu...

Vadot Latviešu folkloras krātuvi (1953–1985), kuras vēsturiskais nosaukums gan atjaunots tikai deviņdesmitajos gados, Elza Kokare uzņēmās nepateicīgo kolektīva vadītājas lomu – bija jāpārtrauca ne tikai visas folkloristikas pētniecības

jomas (teksti, tautas mūzika, horeogrāfija), bet arī jāuzņemas pilna rūpe un atbildība par jauno zinātnieku ievirzīšanu tautasdziesmu akadēmiskā izdevuma sagatavošanas darbos un nemitīgā zinātniskā izaugsmē. Ne vienmēr viss ritējis gludi, bet tomēr tika paveikts pats būtiskākais – noturēta folkloristikas zinātnes nozare Latvijā blakus citām humanitārajām un eksaktajām nozarēm. Noturēta un attīstīta!

Laikam ritot, arvien aktuālāka kļūst vajadzība pēc pamatīga, objektīva personības lomas izvērtējuma sarežģītajā pusgadsimtu garajā laika posmā (1945–1991), ko pārdzīvoja Latvijas vidējās un vecākās paaudzes zinātnieki. Šķiet, pēdējais laiks būtu atteikties no astoņdesmito gadu beigu un deviņdesmito gadu vienkāršoti populistiskās pieejas zinātnieku darbības izvērtējumos, kur dominē "balts-melns". Padomāsim, ko īsti nozīmē sievietes – zinātnieces ceļš cauri dažādiem un ļoti atšķirīgiem gadu desmitiem, nacionālās identitātes

un tautas pašapziņas viedo avotu – folkloru – pašai dziedīgi izraugoties par savu dzīvesveidu...

Elzas Kokares pētnieciskā ievirze, risinot latviešu folkloras vēstures un teorijas jautājumus, vienmēr bijusi aktuāla un nacionāli prioritāra visā Eiropas kontekstā. Izsvērtība un objektivitāte piemīt pētnieces salīdzinošās folkloristikas darbam “Internacionālais un nacionālais latviešu sakāmvārdos un parunās” (1978), kurā novērtēta katra varianta savdabība un izplatība, tā dzīve laikā un telpā.

Elzas Kokares daudzajām monogrāfijām un rakstiem piemīt pamatīgums un nopietna, rūpīga darba ieguldījums. Laimīgā kārtā zinātniece pēdējos mūža gados vēl paguva paveiktajam pievienot grāmatu “Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē” (1999), kurā autore sakoncentrējusi garajos darba gados gūtās pārdomas par vēl līdz šim nepateikto latviešu mitoloģijas pētniecībā – par mūsu dievu pseidoolimpu; par dievību pamatsistēmu; par dabas kosmiskajām dievībām; par pašu Dievu, Laimu, Māru.

Elzu Kokari īpaši aizrāva mīklas, tautasdziesmas, pasakas, anekdotes. “Ar smaidu cauri gadsimtiem” (2001) – cik paradoksāli vienkāršs un trāpīgs ir anekdošu krājuma izraudzītais virsraksts, Viņas pēdējās grāmatas virsraksts...

Latviešu folkloras krātuve

Žurnāla "Letonica" 10 numuru rakstu rādītājs

FOLKLORISTIKA, ETNOGRĀFIJA

- Bula Dace. "Ar muti Eiropā" – globāli procesi, identitāte un publiskais diskurss 10, 5
- Bula Dace. Zvejnieku ticējumi Mangaļsalas iedzīvotāju nostāstos 2, 29
- Infantjevs Boriss. Divas tikšanās ar Kārli Draviņu 8, 183
- Jundze Arno. Vai senlatviešu raksts? 3, 67
- Kubuliņa Anda. Jānis Niedre un latviešu pēckara folkloristika 6/7, 154
- Kulakovs Vladimirs. Videvuta dievi 10, 36
- Kursīte Janīna, Laime Sandis. Kultūrzīmes Alsungā 9, 136
- Meistere Baiba. Atmiņu albumu tradīcijas Latvijā. Sociālais konteksts 5, 52
- Muktupāvela Rūta. Ziemas cikla masku gājieni Lietuvā un Latvijā 5, 83
- Ozoliņš Gatis. Totēmisma problemātika latviešu folkloristikā 8, 55
- Muktupāvels Valdis. Latviešu mūzikas instrumentu historiogrāfija 4, 7
- Pūtelis Aldis. Senākie latviešu folkloras skaņu ieraksti 1, 89
- Pūtelis Aldis. Vai sākumā bija vārds? Mīta un mitoloģijas definīcijas, to attīstība 6/7, 69
- Rižakova Svetlana. Cilvēka koncepcija tradicionālajā kultūrā: ķermenis un tā daļas latviešu folklorā 6/7, 92
- Rozenbergs Jānis. Folklorista, etnogrāfa un valodnieka Pētera Šmita atcerei 2, 110
- Rozenbergs Jānis. Idealizētais un reālais Rīgas tēlojums latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā 9, 6
- Rozenbergs Jānis. Ķērsta Šķēle – folkloras teicēja Ziemeļkurzemē 4, 89
- Rozenbergs Jānis. Vecpiebaldzēnu Cimdiņu dzimtas dziesmu pūrs 6/7, 127
- [Rudzītis Jāzeps] Jāzepa Rudzīša publikācijas. Bibliogrāfisks rādītājs. *Janīnas Kursītes ievadvārdi* 2, 149
- Tāle Iveta. Paslēptā nauda: naudas racēja pārbaudījums 5, 69
- Vērdiņa Jana. Mazirbē pierakstīts dzīvesstāsts 10, 132
- Viksna Māra. Mana teicēja 3, 84

LITERATŪRAS VĒSTURE

- Briedis Raimonds. Cenzūra un aizliegto grāmatu saraksts: nedaudz par padomju cenzūras attieksmi pret latviešu romāniem (1918–1940) 4, 42

- Burima Maija. K. Hamsuna romāns "Pāns", J. Akuratera stāsts "Kalpa zēna vasara": mākslinieciskās pasaules sastatāmais raksturojums 6/7, 50
- Čakare Valda. Dubultnieka motīvs Aleksandra Čaka poēmā "Fransuā Vijons" 9, 77
- Daukste-Silasproģe Inguna. Daži gadi Zviedrijā. Ieskats latviešu literārajā dzīvē un grāmatniecībā. 1944–1950 5, 7
- Daukste-Silasproģe Inguna. Viļa Plūdoņa "Modernā vācu lirika" un latviešu kritika 8, 32
- Grudule Māra. Trīs jātnieku interpretācijas 17. un 18. gadsimta mijas literatūrā 6/7, 7
- Hausmanis Viktors. Ādolfs Alunāns atmiņu atspulgā 1, 100
- Infantjevs Boriss. Mazpazīstamas epizodes Krišjāņa Valdemāra dzīvē 5, 146
- Jānis Sudrabkalns K. Karuļa un V. Eihvalda atmiņās. *Sagatavojusi Janīna Kursīte un Raimonds Briedis* 2, 140
- Kalnačs Benedikts. Baltijas drāma Eiropas kontekstā: 19. gadsimta beigas – 20. gadsimta sākums 10, 100
- Kalniņa Ieva. Vēstule – literatūras vēstures pētniecības objekts 10, 111
- Kursīte Janīna. Nacionālā ainava 19. gs. latviešu literatūrā 1, 7
- Ķikāns Valdis. Latviešu literatūra: par un pret globalizāciju 10, 17
- Limane Lilijs. Lapas Mārtiņa un Ievas Ziediņas ceļus pārstaigājot 6/7, 175
- Peldvē Aivars. Ernsta Glikas portrets 10, 121
- Radzobe Silvija. Rūdolfs Blaumanis un jaunā drāma. Daži aspekti 8, 7
- Sekste Inguna. Georgs Brandess un latviešu literatūrkritika 10, 71
- Sproģe Ludmila, Vāvere Vera. Maskava – Pēterburga latviešu rakstnieku darbos 20. gadsimta sākumā (V. Eglītis, A. Austrīņš) 2, 7
- Šiliņa Zane. Varoņa, radošā gara un pagātnes attiecības Raiņa dramaturģijā: "Īliņš" un "Spēlēju, dancoju" 9, 87
- Šuplinska Ilga. Latgaliešu lirika 20. gadsimta 30.–40. gados 9, 116
- Vecgrāvis Viesturs. Ko Jānis Poruks vēlējies teikt ar "Pērļu zvejnieku"? 3, 7
- Zanders Viesturs. Rīgas Latviešu biedrības "Konversācijas vārdnīca" 5, 36

MĀKSLAS VĒSTURE

- Ābele Kristiāna. Jelgavas periods Jāņa Valtera daiļradē 3, 25
- Čaupova Ruta. Saiknes ar Eiropas kultūras centriem un klasisko modernās tēlniecības ieviržu izpausmes Latvijā 8, 153
- Grosmane Elita. Viduslaiku kokgriezumi Latvijā 2, 45
- Kalnačs Jānis. Mākslas saloni – viena no būtiskākajām nacistiskās Vācijas okupētās Latvijas mākslas dzīves iezīmēm 5, 97

- Kaminska Rūta. Altāri 18. gs. Latgales baznīcās. Retablu pamattipi 1, 20
 Pelše Stella. Arveda Švābes raksti par mākslu 5, 124
 Pelše Stella. Latviešu modernisma aizstāvības manifesti 9, 163
 Pujāte Inta. Ilustrācijas pirmajos latviešu literārajos žurnālos 6/7, 26
 Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas ērģeļu prospekts un Heinriha Andreasa Konciusa ierašanās Latvijā. *Sagatavojusi Valda Kvaskova, ievadu sarakstījusi Elita Grosmane* 3, 94
 Vaska Baiba. Dobeles riņķsaktas un to ornamenti (14.–17. gs.) 8, 75
 Zilgalvis Jānis. Arhitekts Makss Pauls Berči un neogotika 4, 71

MŪZIKAS UN HOREOGRĀFIJAS VĒSTURE

- Breģe Ilona. Ērģeļu, čembalo un klaviermūzika 18. gadsimta Rīgā un Mītavā 1, 78
 Spalva Rita. Nacionālās identitātes meklējumi latviešu dejā 6/7, 105

MANIFESTI, TEKSTU PUBLIKĀCIJAS

- Anšlava Egliša dienasgrāmata. *Veras Vāveres publikācija un komentāri* 9, 147
 Kalniņš Jānis. Tautas likteņu griežos 1, 112
 Suta Romans (?). Māksla Latvijā kā politisks ierocis. *Stellas Pelšes publikācija un komentāri* 9, 167
 Švābe Arveds. Laikmetīgais un mūžīgais mākslā. *Stellas Pelšes komentārs* 5, 137

TEĀTRA VĒSTURE

- Gudriķe Biruta. Kā Mārcis Zīraks kļuva par Ziemciešu Mariju 10, 126
 Gudriķe Biruta. Latvisks teātris Aleksandra ielā Nr. 103 2, 96
 Kalnačs Benedikts. "Nora" jeb "Leļļu nams". Henrika Ibsena lugas interpretācijas aspekti 4, 55
 Kalnačs Benedikts. Ziemeļu sapnis. Henrika Ibsena "Pērs Gints" Skandināvijā, Eiropā un Latvijā 2, 78
 Linē Aldis. Ivana Rudenkova Marionešu teātris 8, 190
 Zeltiņa Guna. Latviešu ieražas kā daudzveidīgs teātra pirmformu avots 1, 62
 Zeltiņa Guna. Šekspīra interpretāciju "laika mašīna" 9, 46

RECENZIJAS

- Ābele Kristiāna. Modernisms un identitāte Baltijas un Viduseiropas valstu mākslā 5, 157
- Ābele Kristiāna. Purvīša jautājumi panorāmās un tuvplānos 6/7, 189
- Brasliņa Aija. Uz jūgendstila viļņa 3, 128
- Brasliņa Aija. Uzmanības lokā Baltijas mākslas vēsture 4, 110
- Bula Dace. Identitāte lokālā un globālā sadūrā 1, 142
- Burima Maija. Ar Somijas vārdu uz lūpām 9, 180
- Daukste-Silasproģe Inguna. Gadagrāmata *Feministica Lettica* 1999 4, 121
- Frīde Zigrīda. Divas grāmatas, veltītas latviešu grāmatniecības vēsturei 6/7, 183
- Frīde Zigrīda. Jauns izdevums Bībeles tulkojuma sagatavošanā 6/7, 181
- Grosmāne Elita. Enciklopēdijas turpinājums "Māksla un arhitektūra biogrāfijās" 6/7, 184
- Grosmāne Elita. In honorem Steni Karlingi 4, 115
- Grosmāne Elita. Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām 3, 137
- Grosmāne Elita. Lietuvas baroka skulptūrai un dekoratīvajai plastikai veltīta grāmata 2, 162
- Grosmāne Elita. Muiža zem ozoliem 3, 125
- Grudule Māra. Rosinoša grāmata 10, 140
- Hanovs Deniss. Merķeļa "Latvieši" Vācijā 3, 133
- Kalnačs Benedikts. Par latviešu literatūru – čehu un slovaku valodā 8, 204
- Kalniņa Ieva. Cilvēks grib dzīvot – monogrāfija par Mārtiņu Zīvertu 10, 146
- Kalniņa Ieva. Vilinātājs trolls Ibsens 6/7, 196
- Kaminska Rūta. Dažas pārdomas, "Studiju" lasot 2, 165
- Kaminska Rūta. Latvijas ikonas 20. gs. kultūras mantojuma kontekstā 5, 155
- Kaminska Rūta. Nozīmīgs izdevums par arhitektūras mantojumu 8, 201
- Kubuliņa Anda. Krietni aizsākts lūdums 5, 153
- Kursīte Janīna. Jauni pētījumi folkloristikā, etnoloģijā, literatūrzinātnē 3, 140
- Kursīte Janīna. Jauni pētījumi par folkloru 1, 140
- Kursīte Janīna. Pētījumi par folkloru Igaunijā un Lietuvā 4, 124
- Lāms Ojārs. Feminisma viļņi 2, 168
- Ose Ieva. Rakstu krājums "Īstas aizsargspējas vai kareivīguma iespaids" 9, 171
- Pelše Stella. Apziņas plūsma latviešu mākslas zinātnē 6/7, 194
- Pelše Stella. Impresiju mozaīka 6/7, 186
- Pelše Stella. Jauns rakstu krājums Latvijas mākslas vēsturē 2, 158
- Rožkalne Anita. Desmitais "Meklējumu un atradumu" krājums 1, 138
- Silova Lita. "Ko mēs zinām par drēbniekmeistara dēlu Čadaraini un ko mēs zinām par dzejnieku Čaku?" 10, 159

- Šiliņa Zane. ACTA BALTICA'99 4, 119
 Tabūns Broņislavs. Jauns pētījums žanroloģijā 2, 170
 Tabūns Broņislavs. Pamatīgums 10, 156
 Tāle Iveta. Pētījums par latviešu ornamentu Maskavā 9, 175
 Valtere Maira. Pirmā monogrāfija par Jāni Akurateru 10, 150
 Vāvere Vera. Grāmata par Somijas rakstniecību Latvijā 9, 178

PERSONĀLIJAS

- Ābele Kristiāna. Gombrihta prāts un jūtīgums jeb piemiņas vārdi mākslas vēstures bruņiniekam 8, 259
 Akurātere Līvija. Par Līsi, sarkano krāsu, pārvēģa zirgu un draudzību. Līlijai Dzenei jubilejā 3, 166
 Antona Breidaka piemiņai 8, 258
 Briedis Raimonds. Jauns habilitētais zinātnu doktors 3, 162
 Darbiniece Jadviga. Atvadoties no Harija Sūnas 4, 157
 Darbiniece Jadviga. Harijs Sūna 1, 125
 Gudriķe Biruta. Mirdza Ābola – jubilāre 10, 161
 Hausmanis Viktors, Vāvere Vera. Mūsu skolotājs. Kārlim Kundziņam 100 9, 187
 Hausmanis Viktors. "Pie laika mīlējat..." (P. Pētersona piemiņai) 2, 202
 Kalniņa Ieva E. Dzīves novele. Benītai Smilktiņai jubileja 9, 198
 Kalniņa Ieva E. "Mana versija par..." [V. Vāverei – 70] 4, 132
 Kaminska Rūta. Institūta jubilāru pulkā – Elita Grosmane 4, 130
 Kursīte Janīna. Vladimiram Toporovam – 70. *Vladimira Toporova atbildes uz Janīnas Kursītes jautājumiem* 1, 127
 Labi būt stipram, gudram divreiz labāk: Elzai Kokarei aizejot 10, 191
 Pakalns Guntis. Atvadoties no Kārļa Arāja 6/7, 236
 Rudzītis Jāzeps. Folklorā – dzīves aicinājums 3, 164
 Tabūns Broņislavs. Radošais briedums: Dzidrai Vārdaunei – 75 10, 163
 Treimane Inese. Daži vārdi Gundegas Grīnumas dzimšanas dienas sakarā 2, 200
 Vāvere Vera. Broņislavam Tabūnam – 70 2, 196
 Vāvere Vera. Jānis Kalniņš. 1922–2000 4, 159
 Viksna Māra. Dzīve laiku lokos [Elzai Kokarei – 80] 6/7, 232
 Viksna Māra. Veltai Rūķei-Draviņai – 85 8, 210
 Viksna Māra. Vīrs, kas dzīvē nav apalojies. Jānim Rozenbergam 75 9, 194
 Viksna Mārite. Jāzeps Rudzītis – literatūrzinātnieks, folklorists, dzejnieks 1, 122

- Vite-Skurbe Astrīda. Birutai Gudriķei jubileja 2, 198
 Zeltiņa Guna. Akadēmiķis ar polemisku temperamentu. Viktoram Hausmanim – 70 8, 207

ZINĀTNES DZĪVE

- Ābele Kristiāna. No Pēterburgas līdz Berlīnei 8, 212
 Briedis Raimonds. Konference Valža Zepa zīmē 3, 151
 Bullis Andris. Klasisko studiju latviskās koordinātas: Rīgas III Starptautiskā klasisko studiju konference 10, 173
 Čaupova Ruta. Konference "Mutācijas" Kauņā 8, 218
 Daukste-Silasproģe Inguna. 2001. gads. Latviešu literatūra grāmatās 8, 241
 Daukste-Silasproģe Inguna. Aktualitātes Raiņa pētniecībā 9, 208
 Daukste-Silasproģe Inguna. Baltijas studiju konference Tārtu 8, 244
 Daukste-Silasproģe Inguna. Dažas spraigas dienas Ernsta-Morica-Arndta universitātē Greifsvāldē 6/7, 200
 Daukste-Silasproģe Inguna. Garās jūdzes Amerikā 9, 201
 Daukste-Silasproģe Inguna. Literatūra un nacionālā identitāte 9, 211
 Daukste-Silasproģe Inguna. Rainim – 135 6/7, 202
 Grāmatiņš Arnolds. Baltijas universitāte. 1946–1949 4, 135
 Grosmane Elita. Divi ķieģeļu arhitektūrai veltīti pasākumi Ziemeļvācijā 1, 148
 Grudule Māra. Konference "Vācu teātris ārzemēs no 17. gadsimta līdz mūsdienām" 10, 170
 Kalnačs Benedikts, Pelše Stella. III Baltijas studiju Eiropas konference 3, 146
 Kalniņa Ieva. Baltijas pētnieku tikšanās Turku 10, 168
 Knoka Ilze. Trimda un literatūra 9, 214
 Kursīte Janīna. Ekspedīcija uz Kaļiņingradas apgabalu 10, 165
 Kursīte Janīna. Konference un rakstu krājums par nacionālo identitāti un literatūru 3, 150
 Kursīte Janīna. Starptautisks projekts un konference par nacionālo identitāti un literatūru 2, 186
 Lāms Ojārs, Daukste-Silasproģe Inguna. Komparatīvistikai veltīta konference 4, 142
 Muktupāvela Rūta, Šiliņa Zane. 17. Baltijas studiju konference Vašingtonā 5, 163
 Pantele Guna. Cilvēks, dzīve, stāstījums 6/7, 205
 Pelše Stella. Cilvēka un vides pētniecība 6/7, 209
 Pelše Stella. Latvijas māksla tuvplānā 4, 140
 Pelše Stella. Mākslas vēstures tradīcijas pārmaiņu krustcelēs 2, 173

- Pelše Stella. Muzeja darbinieku seminārs 5, 162
 Pelše Stella. Netveramās savdabības meklējumos (Borisa Vīpera piemiņas lasījumi) 8, 228
 Pelše Stella. Rīgas idejas un objekti 6/7, 211
 Pelše Stella. Rīgas mākslinieku grupas laikmets 8, 231
 Pūtelis Aldis. Barondiena 8, 236
 Šiliņa Zane. Hellēņi un mēs – dialogs vai muzejs? 8, 238
 Valtere Maira. Čaks... zināmais un nezināmais 8, 233
 Valtere Maira. Jānis Akuraters un skrejošais laiks 6/7, 213
 Vāvere Vera. Fjodoram Sologubam veltīta konference Pēterburgā 2, 187
 Vērdiņa Jana. Baltija gadsimtu mijā 6/7, 204

- Bula Dace (dz. 1960) –
Dr. philol., folkloriste. LFMI Folkloras krātuve.
- Bullis Andris (dz. 1982) –
 LU Filoloģijas fakultāte, Klasiskās filoloģijas katedra.
- Grudule Māra (dz. 1963) –
Dr. philol., literatūrvēsturniece. LFMI Literatūras vēstures daļa; LU Latviešu literatūras katedra.
- Gudriķe Biruta (dz. 1928) –
Dr. philol., literatūrvēsturniece.
- Kalnačs Benedikts (dz. 1965) –
Dr. hab. philol., LZA korespondētājloceklis, literatūras vēsturnieks. LFMI direktors.
- Kalniņa Ieva (dz. 1956) –
Dr. philol., literatūrvēsturniece. LU Latviešu literatūras katedra.
- Kulakovs Vladimirs (dz. 1948) –
Dr. hist., vēsturnieks. Krievijas ZA Arheoloģijas institūts.
- Kursīte Janīna (dz. 1952) –
Dr. hab. philol., LZA akadēmiķe, literatūrzinātniece. LU Filoloģijas fakultātes dekāne; LFMI Literatūras teorijas daļa.
- Ķikāns Valdis (dz. 1929) –
Dr. philol., literatūrzinātnieks. Daugavpils Pedagoģiskā Universitāte.
- Peldvē Aivars (dz. 1962) –
 Vēsturnieks. Igaunijas Vēstures muzejs.
- Peškova Sandra (dz. 1978) –
Bac. philol., LU Filoloģijas fakultāte.
- Rubule Ilzē (dz. 1948) –
 literatūrzinātniece. LFMI Literatūras teorijas daļa.
- Sekste Inguna (dz. 1963) –
Dr. philol., literatūrzinātniece. LFMI Literatūras teorijas daļa.
- Sniedze Evita (dz. 1974) –
 teātra zinātniece, LU doktorante. LFMI Teātra, mūzikas un kinomākslas daļa.
- Tabūns Broņislavs (dz. 1928) –
Dr. hab. philol., LZA korespondētājloceklis, literatūrzinātnieks.
- Valtere Maira (dz. 1976) –
 literatūrvēsturniece. LU doktorante. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs.
- Vērdiņa Jana (dz. 1976) –
 literatūrvēsturniece. LU doktorante.
- Vīksna Māra (dz. 1949) –
 folkloriste. LFMI Latviešu folkloras krātuve.

- Bula Dace (b. 1960) –
Dr. philol., folklorist. Archives of Latvian Folklore, ILFA.
- Bullis Andris (b. 1982) –
 Faculty of Philology, UL, Dept. of Classical Philology, UL.
- Grudule Māra (b. 1963) –
Dr. philol., literature historian. Dept. of the History of Literature, ILFA; Dept. of Latvian Literature, UL.
- Gudriķe Biruta (b. 1928) –
Dr. philol., literature historian.
- Kalnačs Benedikts (b. 1965) –
Dr. hab. philol., corresponding member of LAS, literature historian. Director, ILFA.
- Kalniņa Ieva (b. 1956) –
Dr. philol., literature historian. Dept. of Latvian Literature, UL.
- Kulakovs Vladimirs (b. 1948) –
Dr. hist., historian. Institute of Archeology, Russian Academy of Sciences.
- Kursīte Janīna (b. 1952) –
Dr. hab. philol., academician LAS, literature historian, Dept. of the Theory of Literature, ILFA.
- Ķikāns Valdis (b. 1929) –
Dr. philol., literature historian. Pedagogical University of Daugavpils.
- Pöldvee Aivar (b. 1962) –
 Historian. Estonian Museum of History.
- Peškova Sandra (b. 1978) –
Bac. philol., Faculty of Philology, UL.
- Rubule Ilze (b. 1948) –
 literature historian. Dept. of the Theory of Literature, ILFA.
- Sekste Inguna (b. 1963) –
Dr. hab. philol., literature historian. Dept. of the Theory of Literature, ILFA.
- Sniedze Evita (b. 1974) –
 theatre historian, doctoral student, UL. Dept. of Theatre, Music and Cinema Studies, ILFA.
- Tabūns Bronislavs (b. 1928) –
Dr. hab. philol., corresponding member of LAS, literature historian.
- Valtere Maira (b. 1976) –
 literature historian, doctoral student, UL. Museum of Literature, Theatre and Music.
- Vērduņa Jana (b. 1976) –
 literature historian, doctoral student, UL.
- Vīksna Māra (b. 1949) –
 folklorist, Archives of Latvian Folklore, ILFA.

ILFA – Institute of Literature, Folklore and Art.

UL – University of Latvia.

LAS – Latvian Academy of Sciences.